$6.00

לוח יומי
הלכה למעשה

לחודש תשרי ה'תשפ"ז
חלק ראשון

יו"ל על ידי
בד"צ דק"ק קראון הייטס
כאן צוה ה' את הברכה

גירסת PDF להורדה חינם

להביא את אור "לוח היומי" לבית שלך
להאיר לכל המשפחה

בקראון הייטס: ניתן לרכוש הלוח בחנויות היודאיקה ובמכולות.

בארצות–הברית: ראה פרטים באתר

www.daytodayguide.com

היה שותף אתנו בהוצאה לאור של
הלוח היומי
באחד האופנים דלמטה

Zelle, Paypal

rabbicampus@yahoo.com

CashApp

347.268.3299

Credit Card

bit.ly/guidegive

לזכות
הרה"ת ר' **יהודה ליב** שי' וזוגתו מרת **חנה** שתחי'
בניהם ובנותיהם:
רבקה, יצחק אלחנן, נתן, אהרן, מאריאשא, מרים מושקא
ובת־שבע שיחיו

מרזוב

להצלחה רבה ומופלגה בכל מכל כל
ולנחת יהודי חסידי מכל יוצאי חלציהם שיחיו

לזכות
אריאלה רוז שתחי', נולדה י' אלול תשפ"ו
ולזכות הוריה **מנחם מענדל** וזוגתו **אלינה חוה** שיחיו **ראקסין**
על ידי ולזכות זקניה **אפרים** וזוגתו **רות** שיחיו **ראזנבלום ורפאל אליעזר** וזוגתו **חוה** שיחיו **ראקסין**

יהי רצון שיזכו לגדלה לתורה, לחופה ולמעשים טובים
מתוך בריאות, נחת, שמחה והצלחה,
ותאיר את העולם באור התורה וחסידות

לעילוי נשמת

המשורר הרה"ח הרב **צבי מאיר** (צבי יאיר) ב"ר **שלמה דוב** ע"ה **שטיינמץ** נפטר עש"ק י"ב אלול תשס"ה ת.נ.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת
ר' **אברהם** ע"ה בן ר' **אליהו** ע"ה **מיכאלשווילי**
נלב"ע כ"ה אלול ה'תשע"ט
ויהי רצון שתיכף ומיד יקויים היעוד
"הקיצו ורננו שוכני עפר" והוא בתוכם

לזכות
התמים משה צבי בן שרה פעסל שי'
לרגל יום הולדתו י"א תשרי
לשנת הצלחה

לזכות
החתן התמים **שניאור זלמן דוד** שי'
והכלה מרת **טשארנא פייגא** שתחי' **הירש**
לרגל יום חתונתם ביום י' אלול תשפ"ו
יהי רצון שיזכו לבנות בנין עדי עד, מתוך
הרחבה בגו"ר ושמחה וטוב לבב

לעילוי נשמת
הרה"ח הרה"ת ר' **צבי הירש**
בהרה"ח ר' **בן ציון** ז"ל **שפריצער**
נלב"ע ז"ך אלול ה'תש"מ
ת.נ.צ.ב.ה.

ע"י ולזכות בניו הרה"ת ר' **שמואל ויעקב מרדכי** שיחיו **שפריצער** ובתו מרת **גיטל לאה** שתי' **סטאליק** ומשפחתם שיחיו

לעילוי נשמת
הרה"ח הרה"ת ר' **אברהם יצחק** ב"ר **אליעזר הכהן** ע"ה, נלב"ע ביום הכיפורים תשע"א
ומרת **שושנה** בת **גבריאל** ע"ה,
נלב"ע ביום ב' דחה"ש תשפ"ד
טאובר

ה'לוח יומי' יו"ל ע"י הבד"צ דק"ק קראון הייטס תשע פעמים בשנה
הכולל הלכות ומנהגים בקשר להמועדים וכו' במעגל השנה

רוצה שהקהילה שלך תהנה מהלוח היומי בקביעות?
צור קשר בטלפון: 347-465-7703 או באימייל **daytodayguide@gmail.com**

ההשתתפות בהוצאות הרבות של ה"לוח היומי", אפשר באמצעות האתר
www.daytodayguide.com

משרד הבד"צ 718-604-8000
לשעות המשרד המעודכנות
www.chcentral.org/resources/rabbonim

כמו כן אפשר לפנות לאתרא דרב
www.asktherav.com
תחת פיקוחו של המד"א וחבר הבד"צ הרב ברוין שליט"א

לוח יומי
הלכה למעשה

פרטי ההלכות והמנהגים
לחודש תשרי ה'תשפ"ז

חלק ראשון
מכ' אלול ה'תשפ"ו
עד י"ג תשרי תשפ"ז

מאת

המרא-דאתרא וחבר הבד"צ
הרב **יוסף ישעי' ברוין** שליט"א

בשיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב נאמר: "יש לעורר ע"ד לימוד ההלכות הצריכות לימים אלו, שבהם ישנם כמה וכמה שינויים בתפילה וכמה מנהגים וכו' – שילמדו הלכות אלו בשו"ע, או כפי שמצינו לאחרונה, שמדפיסים בלוחות השנה כמה וכמה הלכות השייכות לאותו הזמן, הלכות הצריכות, **שתועלת מיוחדת בזה בפרט לאלו שאין להם ספרים מאיזו סיבה שתהי', או שיש להם ואינם יודעים היכן לחפש וכיו"ב**, שע"י העיון בלוחות אלו – ע"ד לוח כולל חב"ד (ובב' האופנים או כפי שהוא תלוי על הקיר, או בתור ספר קטן) שמלוקטים בו המנהגים וההלכות הצריכות – מוצאים בנקל את ההלכות האמורות. **ולכן דבר נכון ביותר הוא שכאו"א יעיין בלוחות הנ"ל, באופן שכל ההלכות דימים אלו יחקקו בזכרונו**, מפני שלפעמים כשמתעוררת שאלה בזה נמצאים במעמד ומצב שאסור להפסיק ולשאול, או שאין את מי לשאול, ויתירה מזו – לפעמים אינו יודע כלל שצריך לשאול".

תוכן ומפתח

פתח דבר ..... **ו**

חודש אלול ..... **ח**

חודש החשבון / המלך בשדה / עניני עבודה המרומזים בר"ת אלו"ל / איחולים ובדיקת התפילין והמזוזות / לדוד ה' אורי / תקיעת שופר / שלשה קאפיטלאך תהלים / הכנות לר"ה שחל להיות בשבת

יום רביעי, כ' אלול ..... **י**

יום חמישי, כ"א אלול ..... **י**

יום ועש"ק פרשת נצבים־וילך, כ"ב אלול ..... **יא**

ש"ק פרשת נצבים־וילך, "שבת סליחות", כ"ג אלול ..... **יא**

מוצאי שבת קודש, אור לכ"ד אלול ..... **יב**

סליחות ..... **יב**

יום ראשון, כ"ד אלול ..... **טז**

יום שני, כ"ה אלול ..... **טז**

יום שלישי, כ"ו אלול, ג' דסליחות ..... **יז**

יום רביעי, ז"ך אלול, ד' דסליחות ..... **יח**

יום חמישי, כ"ח אלול ..... **יח**

ליל ששי, ליל ערב ראש השנה, ("זכור ברית") ..... **יח**

יום ששי, כ"ט אלול, ערב ראש השנה ("זכור ברית") ..... **יט**

התרת נדרים

הכנות לראש השנה ..... **כא**

שנת ה'תשפ"ז ..... **כד**

א' תשרי, ליל א' דראש השנה – יום טוב של ר"ה שחל להיות בשבת ..... **כה**

ערבית / קידוש

א' תשרי, יום א' דראש השנה ..... **ל**

איסור הכנה

מוצאי שבת קודש, ליל ב' דראש השנה ..... **לז**

איסור הוצאה ביום טוב ..... **מ**

יום ראשון, יום ב' דראש השנה, ב' תשרי ..... **מג**

תקיעת שופר ..... **מד**

מבצע שופר / התוועדות

להשיג עותק מהלוח יומי לתועלת כל בני הבית, ראה בעמוד ב

מוצאי ראש השנה, אור לג' תשרי ..... נ

עשרת ימי תשובה ..... נא
שאלות המצויות בדיני צום יום הכיפורים

יום שני, ג' תשרי, צום גדלי' – יהפך לשמחה ..... נב
שחרית / מנחה

יום רביעי, ה' תשרי ..... סא

יום חמישי, ו' תשרי ..... סא

יום ועש"ק פרשת האזינו, ז' תשרי ..... סב

שבת קודש פרשת האזינו, שבת (ת)שובה, ח' תשרי ..... סב

מוצאי שבת קודש, אור לט' תשרי – ערב יוהכ"פ ..... סג

יום ראשון, ט' תשרי, ערב יוהכ"פ ..... סד
כפרות

ליל יום הכפורים ..... עא
חמשה עינויים / סדר ליל יום הכיפורים

יום שני, יו"ד תשרי, יום הכפורים ..... עז

מוצאי יום הכפורים ..... פג

הכנות לחג הסוכות ..... פז
פרטי דינים בקשר לבניית הסוכה ורכישת ד' מינים – בלוח יומי ח"ב.

יום שלישי, י"א תשרי ..... פז

יום רביעי, י"ב תשרי ..... פז

יום חמישי, י"ג תשרי – "לכתחילה אריבער" ..... פז

ליל ששי, י"ד תשרי ..... פז

מילואים ..... פח

מורה שיעור ללימוד רמב"ם היומי ..... צא

דיני שכחה וטעות – טבלא ..... צב

מקורות וציונים להטבלא ..... קב

פתח דבר

על־פי בקשת רבים, מגישים אנו – מטעם הבד"צ – קיצור עיקרי הלכות ומנהגים לחודש תשרי הבעל"ט השכיחים ונוגעים למעשה, במתכונת של לוח יום־יומי.

מקורות להמובא בפנים ניתן למצוא בשולחן ערוך אדה"ז. מטה אפרים. ספר המנהגים־חב"ד. לוח כולל חב"ד. שיחות מאמרים ואגרות קודש. **ועוד ועוד.**

כל הלכה הוזכרה בהזדמנות הראשונה המתאימה, אם כי כמה פעמים רלוונטית גם לימים הבאים, כפשוט.

בכל מקום (בהערות) שצויין ל"שו"ת באתרא דרב", הכוונה לאתר AskTheRav.com בפיקוח הרב ברוין שליט"א. בכדי למצוא את התשובה המצוינת יש להזין באזור החיפוש שבדף הבית של האתר את מספר השו"ת במספרים (לדוגמא לסי' א'סא יש לכתוב 1061), ואז בעזה"י תמצא את מבוקשך. עזר בעריכה הרה"ח הרב **מנחם מענדל** שי' **ראטנברג**.

* * *

כרגיל בכגון דא, נדפסו כמה תזכורות מענייני "הלכתא למשיחא"[1], מתוך ציפיה ותשוקה לגאולה האמיתית והשלימה תיכף ומיד ממש[2] , שאז אפשר יהיה לקיימן כפשוטן להלכה למעשה מיוסד על הוראות כ"ק אד"ש בריבוי שיחות, ומהן:

"מדובר כמ"פ לאחרונה, אז לויט אלע סימנים שטייען מיר היינט אויף דעם שוועל פון דער גאולה, ווען "הנה זה (משיח) בא", ותיכף ומיד רגע לאח"ז – כבר בא. דערפון איז אויך מובן בנוגע צו דער עבודה פון אידן וואס פאדערט זיך . . אז א אידן'ס אויפפירונג אין אלע ענינים אין זיין טאג טעגלעכן לעבן אויך בזמן הזה תיכף ומיד פאר דער גאולה – איז מעין ובדוגמת דעם לעבן און הנהגה פון אידן בימות המשיח ממש. [וואס דאס איז אויך די **הדגשה המיוחדת בתקופה האחרונה בהנוגע דעם לימוד פון "הלכתא למשיחא", די הלכות וואס זיינען נוגע צו דעם לעבן פון אידן בזמן הגאולה**[3]]".

"מוסיפים גם בהתשוקה והגעגועים להגאולה . . שענין זה נעשה גם ע"י ההוספה בלימוד התורה בעניני הגאולה וביהמ"ק, אשר, הלימוד בענינים אלו ממהר ומזרז עוד יותר קיומם בפועל ממש, כך, שמהלימוד יוצאים תיכף ומיד לפגוש את משיח צדקנו, ואומרים לו שזה־עתה סיימו ללמוד כמה הלכות הקשורות עם ביאתו! נוסף לכך שכיון ש"אחכה לו בכל יום שיבוא", נכללים ב"הלכות הצריכות להן" [לנשים] בכל יום כו"כ דינים דהלכות קרבנות וכיו"ב"[4].

"דער אויבערשטער **בעט** זיך ביי אידן אז זיי זאלן זיך עוסק זיין ב"סדר קרבנות" . . ובכלל זיך עוסק זיין בתורת עולה כו' (וואס דורכדעם איז כאילו הקריב כו') – און דאס וועט ברענגען דעם הקריב עולה וכו' **כפשוטו** – המלך המשיח כו' בונה המקדש כו' וחוזרין כו' מקריבין קרבנות כו' ככל מצותה האמורה בתורה במהרה בימינו ממש, וכנ"ל – ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו כו' כמצות רצונך"[5].

---

1) במדור "הלכתא למשיחא" נזכרו לפעמים גם דיני טומאה וטהרה, והוא ע"פ המבואר בתניא (אגה"ק סכ"ו – קמג, א) שלימות המשיח יצטרכו לידע הלכות טומאה וטהרה. (ומצות בטלות לעת"ל – היינו בתחה"מ דוקא. ואכ"מ).

עוד מקורות ושקו"ט בזה – ראה בסוף הקובץ במילואים (א).

2) ובס' שערים מצויינים בהלכה עמ"ס זבחים (מכת"י אאמו"ר, ובתוספת נופך מאחמו"ר הרה"ג הרמ"ש שליט"א) בפתיחה, האריך מאד בגודל החיוב ללמוד דיני הקרבנות הנהוגים לעת"ל. ובתוך הדברים הביא פרפרת נאה מס' אמרות טהורות (תהלים קיט, קסו) על מארז"ל (שבת לא, ב) שבשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו וכו' צפית לישועה פלפלת בחכמה כו', וצ"ב מה ענין זל"ז. וגם למה לא אמר "פלפלת בתורה". אלא דשניהם ענין אחד, שאם ישיב שציפה לישועה, ישאלו אותו "פלפלת בחכמה", דחכמה זה סדר קדשים (כמבואר בשבת שם), דהיינו אם למד סדר קדשים, שהמצפה לישועה מפלפל בסדר קדשים, כי זולת זה על כרחך לא ציפה לישועה, דהא בהא תליא, והמצפה לישועה מפלפל בחכמה.

3) שיחת שמח"ת תשנ"ב – סה"ש תשנ"ב ע' 39. – חלק מההדגשות אינן במקור.

4) משיחה לנשי ובנות חב"ד, ספר השיחות ה'תש"נ כרך ב ע' 485.

5) לקוטי שיחות חלק יח ע' 341.

* * *

הערה כללית: הזמנים שנכתבו כאן הם לשכונת קראון הייטס. כיון שאי אפשר לצמצם, וישנם כמה גורמים היכולים להשפיע על הדיוק בזה, לפיכך ראוי להקדים [או לאחר, לפי הענין] את הזמן במידת־מה – ולא לחכות לרגע האחרון[6]**.**

בברכת כתיבה וחתימה טובה

לשנה טובה ומתוקה

המערכת

אדר"ח אלול תשפ"ו

ברכת מזל טוב!

למרא דאתרא וחבר הבד"צ הרב **יוסף ישעי' ברוין** שליט"א וזוגתו הרבנית תליט"א

לרגל הולדת נכדם **לוי יצחק** שי' לבתם **חי' מושקא** תחי' וחתנם הרה"ת הרב **שלום דובער** שליט"א **ליבעראוו**

יה"ר שיזכו לגדלו לתורה ולחופה ולמעשים טובים, מתוך הרחבה בגו"ר ושמחה וטוב לבב.

6) נתבאר בארוכה בכינוס תורה בבית חיינו "770", חוה"מ פסח תשע"ח.

חודש אלול

חודש אלול הוא חודש הרחמים שבו מאירות שלש עשרה מידות הרחמים. החודש הזה הוא חודש הרחמים, אשר בו נפתחים שערי רחמים לכל הבא לגשת אל הקודש לעבודת הבורא ב"ה בתשובה תפילה ותורה.

חודש החשבון

החודש הזה הוא האחרון משנה החולפת ועוברת מההוה אל העבר, והוא חודש של חשבון הנפש לחשוב ולהתבונן במה עברה עליו השנה, להתחרט על הלא טוב בחרטה גמורה, ולקבל על עצמו להיות זהיר על להבא בקיום המצות בהידור, לשקוד בתורה ותפילה ולהתרגל במדות טובות.

החודש הזה הוא חודש ההכנה, לקראת השנה החדשה הבאה עלינו ועל כל ישראל לטובה ולברכה בגשמיות וברוחניות.

המלך בשדה

ידוע המשל[7] למלך, שקודם בואו לעיר יוצאין אנשי העיר לקראתו ומקבלין פניו בשדה ואז רשאין כל מי שרוצה לצאת להקביל פניו הוא מקבל את כולם בסבר פנים יפות ומראה פנים שוחקות לכולם. ובלכתו העירה הרי הם הולכים אחריו. ואחר כך בבואו להיכל מלכותו אין נכנסים כי אם ברשות ואף גם זאת המובחרים שבעם ויחידי סגולה. וכך הענין על דרך משל בחודש אלול יוצאין להקביל אור פניו יתברך בשדה. ונתבאר בכו"כ מאמרי דא"ח ושיחות קודש מרבותינו נשיאינו[8].

עניני עבודה המרומזים בר"ת אלו"ל

בשיחת ש"פ ראה תנש"א[9] נאמר: יש לפרסם ולעורר בכל מקום ומקום ע"ד העבודה המיוחדת דחודש אלול המרומזת בחמשת הראשי־תיבות דתורה תפלה גמ"ח תשובה וגאולה[10], ובהדגשה מיוחדת בנוגע לר"ת החמישי, ענין הגאולה, כפי שחודרת בכל עניני העבודה, עי"ז שחדורים ונעשים ברוחה של הגאולה (כולל ובמיוחד ע"י לימוד התורה בעניני הגאולה וביהמ"ק), מתוך צפי' וודאות גמורה שתיכף ומיד ממש רואים בעיני בשר ש"הנה זה (המלך המשיח) בא".

איחולים ובדיקת התפילין והמזוזות

בשיחת ש"פ ראה תשמ"ח[11] נאמר: כאן המקום לעורר ולזרז גם אודות ענינים מיוחדים של מעשה בפועל (נוסף על כל האמור לעיל) השייכים לחודש אלול:

א. להשתדל לברך (ולהתברך) איש את רעהו ואשה את רעותה (וכן הטף, ילד לחבירו, וילדה לחברתה), לכאו"א בפרטיות ולכלל ישראל, בברכת כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה, הן בע"פ, פנים אל פנים, והן בכתב, כמובא באחרונים ש"נוהגים כשכותב אדם לחבירו אגרת שלומים מן ר"ח אלול עד יוה"כ רומז לו . . שהוא מעתיר עליו שיזכה בימי הדין הבאים לטובה להיות נכתב ונחתם בספר חיים טובים", אשר, ברכתו של איש ישראל, ובפרט בעת רצון, חודש הרחמים, כשהמלך בשדה כו' ומראה פנים שוחקות לכולם, וממלא בקשותיהם כו' – מוסיפה בברכתו של הקב"ה למלא משאלותיהם של כאו"א מישראל, בכל המצטרך להם, בגשמיות וברוחניות גם יחד.[12]

ב. איתא באחרונים "יש אנשי מעשה נוהגין שבחודש הזה מפשפשים בדקדוקי מצוה להיות בודק ובוחן תפילין ומזוזות שלהם, וכל אשר ימצא שם בדק משאר מצוות, והוא מנהג טוב" – שעל ידי זה יתוסף בברכת ה' בכלל, ובפרט בברכת כתיבה וחתימה טובה, לשנה טובה ומתוקה.

7) לקו"ת פרשת ראה לב, ב.
8) חלקם נלקטו בקובץ "מלך בשדה".
9) סה"ש תנש"א ח"ב ע' 778.
10) אנה לידו ושמתי לך = תורה.
אני לדודי ודודי לי = תפלה.
איש לרעהו ומתנות לאביונים = גמ"ח.
את לבב ואת לבב = תשובה.
אשירה לה' ויאמרו לאמר [או לה' ויאמרו לאמר אשירה] = גאולה.
11) סה"ש תשמ"ח ע' 610.
12) וראה גם אצלנו בלוח יומי לחמשה עשר באב.

וכדאי ונכון ביותר שכל אחד ואחד ישתדל לפרסם זה (נוסף על הקיום בעצמו) בכל מקום שידו מגעת, בכל מקום ומקום, לכל אחינו בנ"י – שליט"א.

כתב הברכי יוסף[13] בשם טור ברקת[14]: "יותר טוב בימים אלו להרבות סליחות ותחנונים עם הצבור מללמוד". והוסיף: וכן ראיתי לקצת רבנים שתמיד היו עסוקים בגופי הלכות ובחיבורים, ובחדש אלול היו מניחין קצת מסדרם ללמוד גירסא ותחנונים[15].

לדוד ה' אורי

"מן [יום א' ד[16]]ראש חודש אלול, עד אחר הושענא רבה – אחר שיר של יום, ובמנחה קודם עלינו – אומרים מזמור "לדוד ה' אורי"[17].

תקיעת שופר[18]

במשך יום ראשון דר"ח אלול תוקעים להתלמד[19], ומתחילין לתקוע אחר התפלה ביום שני דר"ח.

רואים בפשטות, דכאשר מתחילים לתקוע כדי להתלמד, הרי התחלת ההתלמדות היא, שיוצא קול פשוט (ואח"כ לומדים פרטי הקולות, דתקיעה שברים תרועה)[20].

בהתקיעות בחודש אלול – תשר"ת תש"ת תר"ת.

נוהגים לעמוד בעת התקיעות[21].

אע"פ שאין הבדל כ"כ בתקיעות אלו דחודש אלול בין תוקע שברים־תרועה בנשימה אחת או ב' נשימות, המנהג לתקוע בנשימה אחת[22].

אם לא תקעו בסיום תפילת שחרית – מנהג נכון הוא לתקוע לאחר תפלת מנחה[23]. אבל אין תוקעין בלילה[24].

נכון לזכות גם אחרים בשמיעת שופר בימי חודש אלול[25].

13) סתקפ"א סק"ו. והובא בכמה שיחות קודש.

14) ראה שם סתקפ"א סק"א.

15) ולהעיר מאג"ק חי"ח ע' תקנה שאין הזמ"ג כלל וכלל לעיונא מפני עניני ימים אלו, ומציין לברכ"י שם.

והנה, בשע"ת סתקפ"א סק"א העתיק בשינוי קצת: ללמוד גירסא רק תחנונים. וכבר העירו שברמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ד נזכר לענין עשי"ת להרבות בצדקה ומע"ט ולעסוק במצות ולהתפלל בדברי תחנונים. ולא מענין ת"ת. [וראה לקו"ש חל"ד ע' 89 ואילך].

ובפלא יועץ ערך תשובה (לענין עשי"ת) שבימים אלו יניח עסק פלפולו ויהי' עסוק רק בקריאת ספרי מוסר ובדרכי התשובה ולשפוך שיחה וכו'. וביסוש"ה שער המים ספ"ד, שבימים נוראים ראוי למעט בלימודים אחרים וירבה בלימוד ספרי יראים.

ובפשטות, כוונת הברכ"י שם, לגבי אמירת סליחות. וכן מוכח בטו"ב שם. ובשיחות קודש הובא ד"ז לגבי העסק בעבודת התפלה.

אמנם, עיי"ש בטו"ב גופא, שהעיקר לעסוק בתורה. ובר"ד י"ג אלול תשל"ט שבר"ח אלול עלה מרע"ה להר לקבל לוחות אחרונות, וממילא הוא זמן של לימוד התורה. ועיי"ש בנוגע למש"כ בברכ"י הנ"ל. ונת' בארוכה בשיחת ש"פ שופטים תש"נ (סה"ש תש"נ ח"ב ע' 628 ואילך) שהתגלות המלך בשדה היא ע"י לימוד התורה דוקא, יעו"ש. וראה בר"ד משיחת מוצ"ש ראה תשל"ח, שהוא ע"ד "רווחא לבסימא שכיח", שכשעושים מתוך רצון ותענוג נעשית הרחבה בכחות נפשו.

16) היום יום ל' מנ"א.

17) ואם מתפלל במקום שנוהגין לאומרו אחרי עלינו, יאמר עלינו עם הציבור ולדוד גו' אורי לאח"ז – אג"ק חי"ט עמ' תל.

18) אין להפסיק באמצע תפלת העמידה לשמוע תקיעת שופר בחודש אלול – ראה שו"ת באתרא דרב סי' לז'תרועה. וש"נ.

אין להכניס שופר המיוחד למצוה לבית הכסא וכדומה – ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' יט'קטו. וש"נ.

אין להשתמש בשופר של חבירו ללא רשות לתקיעות דחודש אלול (ראה לשון אדה"ז שתקפ"ו ס"ה: תקיעות של מצוה. ואף אם נאמר להתיר גם למאה קולות (כבמט"א, הביאו במשנ"ב שם סק"ט), ושבא לשלול רק תקיעה דרשות – אין לנו להתיר תק"ש דאלול שמעיקרו הוא רק ממנהגא. ויש לחלק בכמה אנפי, דקאי כשכבר לקח השופר לעיקר המצוה, וגם שעיקרו מה"ת, וי"א שבריבוי התקיעות ה"ז בכלל המצוה, ועוד שקיבלו ע"ע כחובה, משא"כ בנדוננו. ושקו"ט בכ"מ אם להתיר לנשים במ"ע שהזמ"ג. כן להעיר משו"ת תרוה"ד סי' ק: רק כדי לברך ברכת הלולב ולנענע כהלכתה. ומשמע דאתא לאפוקי נענועים בהלל. וראה הנסמן בשו"ת בית מתתיהו ח"ג ס"א סק"ה ד"ה וילהס"ת – ע' ח. וראה בכיו"ב אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' יד'תתצג. שם סי' כד'שפח. וש"נ).

19) נת' בשיחת אדר"ח אלול תשמ"ב ובלקו"ש חל"ד ע' 95 ואילך (משיחה הנ"ל).

20) לקו"ש שם ע' 97 (עיי"ש הביאור). ותקיעת עשר קולות – מתחילים רק מיום ב' דר"ח (בשיחה הנ"ל).

21) ראה בשו"ת באתרא דרב סי' לז'תשנו.

22) ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' א'סא.

23) משיחת כ"ד אלול תנש"א לנשי ובנות חב"ד (התוועדויות ח"ד ע' 314).

24) ולא נהגו לתקוע בלילה – ראה בסוף הקובץ במילואים (ב).

25) ראה הנסמן אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' מה'תכו. ועיי"ש גם ע"ד תק"ש ביחידות.

שלשה קאפיטלאך תהלים

כשהי' הצ"צ בן תשע שנים אמר לו רבינו הזקן: קבלתי ממורי (הרב המגיד) שקיבל ממורו (הבעש"ט) בשם מורו הידוע, אשר מיום שני דר"ח אלול עד יום הכפורים, יאמרו בכל יום ויום במשך היום שלשה קאפ' תהלים, וביוהכ"פ שלשים וששה קאפ': ט' קודם כל נדרי, ט' קודם השינה, ט' אחר מוסף, ט' אחר נעילה. ומי שלא התחיל ביום ב דר"ח יתחיל באותו יום שהוא עומד בו, ואת אשר החסיר ישלים[26].

מסופר שבאחד מימי חודש אלול שלח כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע את הרה"ח ר' אברהם ע"ה פאריז לוויטעסק לצורך קופת פדיון שבויים. ואמר לו "כשתהיה בוויטעבסק תקנה לי תהלים", והוסיף "עס איז דאך איצטער דער סעזאן פון דעם".

בחודש אלול, כבכל השנה, אין אומרים תהלים בלילה (עד חצות הלילה)[27].

להרבות בצדקה בחודש אלול[28]. לספק צרכי החגים בהרחבה לעניים.

מותר לקנות עליות בבית הכנסת בימים נוראים מדמי מעשר כספים, ובתנאי שכך הי' בדעתו בעת קניית המצוה[29]. אם אחר כבר הציע סכום נמוך, וברצונו להוסיף על הסכום שהציע הראשון, יש מחמירים, שאין לשלם כולו מכספי מעשר, ומותר לו להשתמש בכספי מעשר רק עבור התוספת על הסכום הראשוני. ומכל מקום, אם לא היה קונה המצוה אלא אם כן יכול לשלם כולו מכספי מעשר, אפשר לשלם כולו מדמי מעשר. וכן אם הראשון גם רצה לשלם מדמי מעשר.

מקומות ישיבה בבית הכנסת אין לקנות מכספי מעשר, אלא אם כן יש הרבה מקומות פנויים, וקניית המקום היא רק עבור חיזוק בית הכנסת[30].

הכנות לר"ה שחל להיות בשבת

בר"ד משיחת אור לכ"ד אלול תשמ"ט: בכל זה ניתוסף ענין מיוחד בשנה זו כי . . ר"ה של שנת תש"נ הוא "יום טוב של ר"ה שחל להיות בשבת". ואף שבודאי יבוא משיח צדקנו לפני זה ויש מקום לשאלה כיצד יחגגו את ר"ה לעתיד לבוא כו' – הנה, השאלה היא רק בנוגע ליום ב' דר"ה (כיון שלע"ל אין מקום לחשש שמא לא יבואו העדים, וכל הענינים השייכים למולד הלבנה יהיו בתכלית השלימות כו'), משא"כ בנוגע ליום א' דר"ה, הרי ודאי שקביעותו תהי' ביום השבת. ואדרבה – לשבת ישנה שייכות מיוחדת להזמן דלע"ל, "יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים". וממילא, ההכנות לחודש אלול, חודש ההכנה לחודש תשרי . . כוללות גם הכנות לר"ה שחל להיות בשבת. ובמכ"ש וק"ו – אם חודש אלול הוא חודש ההכנה לכל חודש תשרי, עאכו"כ שהוא חודש ההכנה לר"ח תשרי, ראש השנה.

יום רביעי, כ' אלול

הלכתא למשיחא: בעשרים באלול, זמן עצי הכהנים והעם לבני עדין בן יהודה. בני עדין בן יהודה הן הן בני דוד בן יהודה דברי ר"י, ר"מ אומר הן הן בני יואב בן צרוי'[31].

יום חמישי, כ"א אלול

חנוכת בית הכנסת ובית המדרש המרכזי דליובאוויטש שבליובאוויטש ("770") בשנת ה'ש"ת[32].

---

26) ובקובץ מכתבים בסו"ס תהלים אהל יוסף יצחק ע' 208: אבל לא יותר משלשה קאפיטלעך בכל יום. והושמט בהיום יום. וכנראה הכוונה שלא להתקדם משיעור היומי.

27) ראה להלן בלוח לעשי"ת.

28) לקו"ת ראה כה, ב. ושם נתבאר. וראה גם סיום ד"ה אני לדודי – שם לב, ד. וראה לעיל שהוא א' מהענינים המרומזים בר"ת אלו"ל.

29) ראה בכ"ז בשו"ת באתרא דרב סי' א'קמג. וש"נ.

30) ראה אצלנו בהלכה יומית אות תג.

31) נתבאר בלקו"ש ח"ד ע' 1104 ואילך. ח"ט ע' 86 ואילך. ושם בהערה 16, ע"ד המעלה בנדבת עצים בעשרים באלול על עשרים באב.

32) וראה מאמר ד"ה על שלשה דברים תשי"ד [נדפס בסה"מ מלוקט ח"ד ע' שפג], והוא ביאור על ד"ה זה שאמר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בחנוכת בית הכנסת הנ"ל. וראה שיחת ר"ח סיון תש"י (בקשר עם תשלום המשכנתא ("מארגעדזש") על רכישת בית רבינו), בביאור מה שאמר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע כשנכנס לביתו בפעם הראשונה (יום ראשון, י"ט אלול ה'ש"ת).

יום ועש"ק פרשת נצבים־וילך, כ"ב אלול

אע"פ שאדם שומע כל התורה כולה כל שבת בצבור, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע ושבוע פרשת אותו השבוע שנים מקרא ואחד תרגום. ונוהגין מטעם הידוע לגמור כל הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום ערב שבת אחר חצות. [ומצוה מן המובחר שישלים אותה קודם שיאכל בשבת שחרית, ועדיף לפני שחרית].

העברת הסדרה שמו"ת – פ' נצבים־וילך[33].

הדלקת נרות בשעה **7:04** (18 דקות לפני השקיעה).

ש"ק פרשת נצבים־וילך, "שבת סליחות"[34], כ"ג אלול

יארצייט "זקני הרה"ג הרה"ח וכו' ר' מאיר שלמה הלוי ינובסקי (מהיושבים אצל אדמו"ר מהר"ש ורבה של ניקאלאייעב)"[35].

בשיחת חג הפסח תרצ"ד נאמר: "מיט יעדן טאג איז מען נעהנטער געווארען צו שבת סליחות. די חסידות פון שבת סליחות האט מען געהערט גאר מיט אן אנדער כוונת הלב. די שבת'דיקע נאכט פון ערב סליחות האט מען עפ"י רוב ווייניקער געשלאפען עס האט געהויבן פון בעט, מען האט ניט געהאט קיין רוה, און אין מקוה פלעגט מען גיין נאך איידער עס איז טאג געווארען.

קומענדיג אין מקוה האט מען שוין געטראפען א היבשען עולם, אלע איילען. אויף אלעמען איז צו דערקענען, אז דער שבת איז אנדערש פון אלע שבתים פון א גאנץ יאר: עס איז שבת פאר סליחות.

און ביי זיך אליין קלאפט אין קאפ און עס מישן זיך רעיונות און מחשבות. אין רעיון לויפט דורך דער שטורעמדיקער געשריי פון ולך ה' הצדקה און מעהרער דער דערהער פון ולנו בושת הפנים. מיט א צובראכענער ארץ איז מען זיך טובל, און מען איז זיך אליין מבקר צי איז די טבילה א אמת'ע תשובה על העבר וקבלה על להבא, צי איז דאס ח"ו ניט קיין פאל פון טובל ושרץ בידו . .

דער אמירת תהלים פון דעם שבת איז אויך געווען אנדערש פון דעם תהלים פון א גאנץ יאר . .

די סעודת ש"ק פון שבת סליחות – על שלחנו של הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע – איז אויך געווען אנדערש פון סעודות ש"ק דכל השנה, זי איז געווען א סך בקיצור'דיקע.

אמירת כל התהילים בהשכמה[36].

סוף זמן קריאת שמע של שחרית בשעה **9:38**.

שחרית. קריאת התורה פרשת נצבים־וילך. בעליית "כהן" נוהגים להגביה את הקול בפסוק האחרון ("הנסתרות").

הפטרה: שוש אשיש (האחרונה משבעה דנחמתא).

אין אומרים ברכת החודש[37].

---

33) ובהיום יום ל' סיון מובא שבהעברת הפרשה שמו"ת קורין שתי ההפטרות בפרשיות מחוברות. ולא נתברר אם כ"ה גם בכגון דא שההפטרות הן "לפי הזמן ולפי המאורע" ולא "מעין הפרשיות דומה בדומה" (אף שנת' בכ"מ שכיון שכל הענינים שבתורה הם בתכלית הדיוק מובן שגם הפטרות אלו שייכות להפרשיות).

והמקפידים שלא להפסיק באמצע קריאת שמו"ת, ה"ה בפרשיות מחוברות ואפילו בין הפרשיות – ראה שו"ת באתרא דרב סי' כז'תתקי. וש"נ.

34) לביאור השם "שבת סליחות" – ראה לקוטי שיחות חכ"ד ע' 647. שיחות שבת סליחות תשכ"ח. תשל"ד. תשמ"ה. תשמ"ח. ועוד.

35) סה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 713 הערה 83. וראה שיחת ש"פ נצו"י, כ"ג אלול, תשמ"ו. תשמ"ט.

36) ראה בקובץ מכתבים שבסו"ס תהלים אהל יוסף יצחק, בהערה 5. ונת' (וגם בנוגע להתוועדות כבכל שבת מברכים) בלקו"ש ח"ט ע' 184 הע' 8. ועוד.

37) לערבב השטן שלא ידע יום שהוא ר"ה, כיון שלא קדשוהו. ונת' בארוכה בלקו"ש חכ"ד ע' 222 ואילך. וב"היום יום" כ"ה אלול, מה שסיפר אדה"ז ששמע מהה"מ בשם הבעש"ט, שהקב"ה בעצמו מברכו. ונתבאר בכ"מ – ראה לקו"ש ח"ד ע' 1139 ואילך. ח"ט ע' 184 ואילך. חכ"ט ע' 173 ואילך. ועוד. ועד"ז בכו"כ שיחות קודש בהתוועדות בשבת שלפני ר"ה. וראה לקו"ש ח"כ ע' 55 הע' ד"ה המשובע – תיקון הלשון ב"היום יום".

וראה בר"ד משיחת נצו"י תש"נ, שאף שלא נתפרש הזמן המדוייק דברכתו של הקב"ה בשבת מברכים חודש השביעי, מסתבר לומר שברכתו של הקב"ה היא באותו זמן שבו מברכים ישראל את החדשים י"א פעמים בשנה – בין שחרית למוסף (ראה גם בשיחת נצו"י

מולד תשרי[38]: ליל שבת קודש בשעה 8:59 (בערב) ו–1 חלק.

אומרים אב הרחמים[39].

יום התוועדות[40] כבכל שבת מברכים[41].

בשיחת ש"פ וילך, ו' תשרי תשמ"ט[42]: כאן רואים דבר נפלא (שכמה לא שמו לב עליו) שהענין ד"שמחת תורה", שמחה לגמרה של תורה, שייך גם לפרשת וילך שבה **מפורש בתורה** הענין דגמרה של תורה [ובהערה: ומבחינה מסויימת, עוד יותר מאשר בסוף פרשת ברכה – לא רק "גמרה של תורה" **בפועל ממש**, אלא "גמרה של תורה" כפי **שנתפרשה בתורה** (באופן נעלה יותר מהמציאות בפועל ממש)], ובמילא, יש כבר בפ' וילך (מעין ודוגמת) השמחה דשמח"ת – שלימות השמחה ד"זמן שמחתנו", למעלה מהשמחה דשבעת ימי הסוכות (שבעת ימי ההיקף), ואולי י"ל – למעלה אפילו מהשמחה דשמיני עצרת (שומר ההיקף) שמחה שלמעלה ממדידה והגבלה.

מנחה: קריאת התורה פ' האזינו. צדקתך. פרקי אבות[43] פרקים ה־ו[44] (סיום מסכת אבות בפעם הרביעית והאחרונה לשנה זו).

מוצאי שבת קודש, אור לכ"ד אלול

מוצאי שבת קודש בשעה **8:03**.

השנה, כש'יו"ט של ר"ה חל להיות בשבת', אומרים ויהי נועם ואתה קדוש הלילה.

מלוה מלכה – סעודתא דדוד מלכא משיחא.

סליחות

ימי הסליחות: ההכנה דחדש אלול היא הכנה כללית, וצריכה להיות גם הכנה פרטית, שההכנה הפרטית לעבודה דר"ה היא בימי הסליחות בבקשת רחמים ותחנונים, כעבדים המתחננים אל אדונם בבקשת סליחה בהבנת האמת דלך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים. וההכנה פרטית להעבודה דיוהכ"פ היא בהימים שבין כסא לעשור.

באור התורה[45]: והם [י"ג מדות הרחמים] מאירים בימי הסליחות שאז הוא זמן ועת רצון למעלה.

באור התורה[46]: בימי הסליחות (ש)אז יש גילוי הארה יתירה כי בכ"ה באלול נבה"ע כו'.

תשל"ה בארוכה), לאחרי אמירת יקום פורקן ב"פ, שמורה על הכפל בענין הישועה ("פורקן") ע"ד נחמה בכפלים.

38) להעיר שבסידור תורה אור נדפס לוח המולדות, הכולל גם מולד תשרי, לפני ברכת החודש, אף שמה ש"נכון לידע המולד קודם שמברכים את החודש" – לא שייך, כיון שאין מברכים חודש תשרי. אמנם, ידיעת המולד נוגעת (בין השאר) גם לזמן קידוש לבנה.

39) ראה גם ר"ד משיחת נצו"י תש"נ.

40) ולהעיר שבשיחת ש"פ נצו"י תשמ"ב נתבאר המנהג להתוועד בשבת סליחות, מצד הענין דשבת שלפני ר"ה, שנפעל הענין ד"שוש אשיש בה'", בדוגמת השמחה ד"זמן שמחתנו". וראה בשיחת ח"י אלול תשמ"א – המקור בגמרא (שבת ל, ב) שאע"פ שלימוד התורה צריכה להיות באופן של "שפתותיו נוטפות מר", מ"מ לפנ"ז בתור הכנה לכך, נהג רבה לומר "מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן", ואח"כ "יתיב באימתא ופתח בשמעתתא" באופן ד"לבו דואג בקרבו". וראה להלן – ליל ערב ר"ה.

41) וב"ד משיחת נצו"י תשמ"ג: לכל לראש צריכה להיות ההכרזה ששבת זו היא שבת מברכים, ואף שלאחרי קריאת התורה לא היתה ההכרזה הרגילה ככל שבת מברכים החודש – הרי ישנה כבר הכרזת כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו מלפני כו"כ שנים, שבה גילה ופירסם והכריז ענין זה (ראה שם בארוכה).

42) סה"ש תשמ"ט ח"א ע' 6.

43) נהוג להחמיר שלא לבטא האזכרות שבפסוקים בשעת הלימוד כשאינו פסוק שלם. ומפי השמועה שכן הורה כ"ק אד"ש בקשר לאמירת פרקי אבות, לפי שהוא לימוד, משא"כ ב"כגוונא" שהוא תפילה (והארכנו בדבר בשו"ת באתרא דרב פורים ח"ג ס"ג במילואים (ג) בשוה"ג הא' להערה בד"ה ובהיותי בזה. וש"נ).

ובפרק ה' – במשנה יח פסוק "צדקת ה' עשה". ובפרק ו' – במשנה י פסוק "עד יעבור" ופסוק "מכון לשבתך" אינם בשלימות.

44) בכו"כ שיחות שקו"ט בנוגע לאמירת "כל ישראל" ו"ר' חנניא בן עקשיא" פ"א או ב"פ – ראה סה"ש תש"נ ח"ב ע' 681 הע' 104. סה"ש תנש"א ע' 797 הע' 15. וראה גם שיחת ש"פ כי תצא תשמ"א. כי תצא תשמ"ה. נצו"י תשמ"ו. כי תבוא תשמ"ז. נצו"י תשמ"ז. כי תצא תשמ"ט.

45) נצבים ע' א'קצז (הובא בלקו"ש חכ"ט ע' 534 בהערה. והועתק באוה"ת מלקוטי תורה פ' תצא (לו, ב), ושם בשינויים קלים: והן נמשכות בימי הסליחות שאז הוא זמן ועת רצון למעלה. וצע"ק במה שלא נסמן בלקו"ש ללקו"ת.

46) דברים ח"ד ע' א'תרפד.

בלקוטי תורה[47]: בסליחות ממשיכין ויעבור הוי' על פניו וגו' להיות בעשרת ימי תשובה בבחינת והחזירנו בתשובה שלימה לפניך.

בר"ד משיחת שבת סליחות תשל"ד: חודש אלול כולו הוא זמן מיוחד של "עת רצון", חודש הרחמים, וכפי שמבאר רבינו הזקן ענינו של חודש אלול "על פי משל למלך שקודם בואו לעיר יוצאין אנשי העיר לקראתו ומקבלין פניו בשדה, ואז רשאין כל מי שרוצה לצאת להקביל פניו, והוא מקבל את כולם בסבר פנים יפות ומראה פנים שוחקות לכולם". ולכאורה: לאחרי גודל מעלת חודש אלול – מה ניתוסף בזה בימי הסליחות?! ובפרט על פי המובא בטור ש"יש מי שמרבין לומר סליחות ותחנונים מר"ח אלול ואילך", ולאידך גיסא מביא באותו סימן גם שיש נוהגים לומר סליחות ותחנונים בעשרת ימי תשובה בלבד. ומביא שם בשם רב האי גאון: "מנהג לומר תחנונים בהנך עשרה ימים לחוד", אלא ששמע "דבמקצת אתרוותא קיימי מר"ח אלול", ואילו "אנו מנהגינו כהנך דקיימי מר"ח אלול". וזה מתאים גם עם דברי הרמב"ם, שאף על פי ש"התשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד", ולכן "נהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין". והרמב"ם אינו מזכיר אודות חודש אלול. ואם כן צריך להבין: מהו העילוי המיוחד שניתוסף בימי הסליחות לגבי כללות חודש אלול? והענין בזה: ידוע מאמר רבינו הזקן בשם הבעש"ט, שבחודש תשרי נותן הקב"ה מזונותיו של אדם בהקפה. כלומר, הקב"ה נותן לאדם את כל הענינים הטובים של השנה, והאדם צריך במשך השנה לשלם את החוב – על ידי תורה ומצוות, תשובה ומעשים טובים. וכשמגיע חודש אלול, זהו הזמן של עבודת התשובה. האדם צריך לעשות חשבון ולפרוע את החוב. הוא מתחיל לשלם, על ידי תשובה ועבודה. אלא שיכול להיות שגם עבודת התשובה לא עשה בשלימות. הוא אמנם עבד, הוא אמנם עשה תשובה, אבל עדיין נשאר אצלו עודף, עדיין נשאר משהו שהוא לא הצליח לשלם. ואז מגיעים ימי הסליחות. כשהקב"ה רואה את הרצון שלו, שהוא באמת רוצה לפרוע את החוב, שהוא רוצה ומתחיל לשלם, ומשתדל לעשות מה שביכולתו – אז הקב"ה מוחל לו את העודף. וזהו הענין דסליחות: שהקב"ה מוחל את העודף, את שיירי החוב שנשארו לאחרי שהאדם עשה את כל מה שביכולתו. ויש על זה משל מרבינו הזקן, שמביא כ"ק מו"ח אדמו"ר במאמר ד"ה "כי עמך הסליחה", ומקורו ברשימות הצמח צדק לתהלים על הפסוק "כי עמך הסליחה": מי שחייב לבעל חוב סך רב ואין ידו משגת כי אם לפרוע המחצה, וגם זה בכמה שנים, מעט מעט מידי שנה – אם בעל חובו יהי' טוב ויקבל זה ממנו, אזי ישתדל בכל לב לסלק לו מעט מעט כפי שידו משגת. אבל אם הבעל חוב קשה ורוצה שיסלק לו עד גמירא ולא ישאיר לעצמו כלום, אזי הלווה יתייאש מזה ולא יסלק לו כלום. ומזה מובן, שכאשר הקב"ה רואה שאדם רוצה לשלם, ואפילו אם הוא יכול לשלם רק מעט – הוא מקבל את זה, ואחר כך מוחל לו את מה שנשאר. ומרומז ענין זה גם בנגלה דתורה. הטור מביא את מאמר המדרש: "משל למדינה שחייבת מס למלך ולא נתנו לו, בא אליה בחיל לגבותו. כשנתקרב אליה בעשרה פרסאות, יצאו גדולי המדינה לקראתו ואמרו לו, אין לנו מה ליתן לך, הניח להם שליש. כיון שנתקרב יותר, יצאו בינוני העיר לקראתו, הניח להם שליש השני. כשנתקרב יותר, יצאו כל בני העיר לקראתו, והניח להם הכל. כך המלך זה הקב"ה, בני המדינה אלו ישראל שמסגלים עונות כל השנה, ערב ראש השנה הגדולים מתענין ומוותר להם שליש עונותיהם, בעשרה ימים בינונים מתענין ומוותר להם ב' שלישים, ביום הכיפורים הכל מתענין ומותר להם הכל". ולכאורה, המדרש מדבר כאן על ערב ראש השנה, עשרת ימי תשובה ויום הכיפורים. אבל יש להוסיף בזה, בהקדם המוזכר בטור אודות חילוקי המנהגים בנוגע לאמירת הסליחות. רב האי גאון אומר שהמנהג היה לומר תחנונים בעשרת ימי תשובה בלבד. ואילו "מנהג אשכנז" הוא לומר סליחות גם לפני ראש השנה, לכל הפחות ארבעה ימים, כשחל ראש השנה ביום חמישי, כדי שאותם שמתענים בעשרת ימי תשובה יוכלו להתענות ארבעה ימים קודם ראש השנה, כנגד שני ימי ראש השנה, שבת וערב יום הכיפורים שאין מתענים בהם. ומזה מובן שגם ימי הסליחות שלפני ראש השנה שייכים לענין הסליחה ומחילת שיירי החוב, ולא רק ערב ראש השנה. וביאור טעם חילוק המנהגים יובן על פי מה שמבאר אדמו"ר הזקן בנוגע לתפילה, ש"בזמן שבהמ"ק הי' קיים לא היו מאריכין כ"כ בתפלה כמו עכשיו", כי אם "קריאת שמע ומעט תפלה", וברכות שלפניה ופסוקי דזמרה בקיצור. והטעם הוא, שבזמן הבית היו בדרגה נעלית יותר, ולכן לא היו צריכים הכנה כל כך גדולה לתפילה. היה מספיק בקיצור. מה שאין כן עכשיו, שנתמעטו הדורות, יש צורך באריכות התפילה, ולאחרי הקדמת ההכנה לתפילה וכו'. ועד"ז יובן גם בנוגע לאמירת הסליחות. בזמן הגאונים היה מספיק לומר

47) תצא – לו, ג.

סליחות בעשרת ימי תשובה בלבד. הם היו יכולים לפעול את כל הענינים בעשרת ימי תשובה, ולא היו צריכים הכנה נוספת לפני ראש השנה. מה שאין כן עכשיו, מצד מיעוט הדורות, ואין כח לפעול ענין הסליחות בעשרת ימי תשובה בלבד – לכן צריכים את ההכנה של ימי הסליחות לפני ראש השנה. אבל מצד שני יש כאן גם מעלה. בדורות האלו, כשעושים אפילו קצת – הרי זה פועל וממשיך עוד יותר. ולכן, על ידי אמירת הסליחות קודם ראש השנה, פועלים כבר ענין הסליחה עוד קודם ראש השנה. וזהו הענין של שני הדברים: מצד אחד, צריכים הכנה קודם ראש השנה, ולא כבזמן הגאונים שלא היו צריכים לזה. וזה מפני שנתמעטו הדורות, ואין לנו הכח לעשות את כל העבודה בעשרת ימי תשובה בלבד. אבל מצד שני, אדרבה: על ידי אמירת הסליחות קודם ראש השנה פועלים שהקב"ה מוחל את העודפים כבר קודם ראש השנה. כלומר, בזמן הגאונים היו אומרים סליחות בעשרת ימי תשובה, ואז היו פועלים את ענין הסליחה לאחרי ראש השנה. ואילו עכשיו צריכים אמנם הכנה לפני ראש השנה, אבל על ידי העבודה של ימי הסליחות פועלים כבר את הסליחה עוד קודם ראש השנה. וזהו מעלת ימי הסליחות: מצד אחד הם הכנה לראש השנה, ומצד שני, עוד לפני שהשנה החדשה מתחילה, כבר פועלים את ענין הסליחה – שהקב"ה מוחל את העודפים, את שיירי החוב. והיינו, שעוד לפני השנה החדשה כבר פועלים ענין הסליחה. ואז נכנסים לשנה החדשה כשהחוב של השנה שעברה כבר נמחל, והקב"ה נותן שוב בהקפה את כל הענינים הטובים לשנה הבאה.

באגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ[48]: די וועלכע פארשפעטיגן די אלע זמנים פון חשבון הנפש האבן דעם לעצטן זמן אויף דעם די סליחות טעג . . באמת זיינען די ימי הסליחות ניט דער זמן פון חשבון הנפש נאר א זמן פון עבודה און תשובה, עס איז מער ניט אז די וואס האבן זיך פארשפעטיגט מיטן חשבון הנפש קענען דאס דאן ממלא זיין, אבער דער עיקר פון ימי הסליחות איז די עבודה פון תשובה . . חמשת זמני התשובה דחדש אלול סליחות ר"ה ימי התשובה ויוהכ"פ (ש)הם חמשת אופני התשובה . . חמשת אופני תשובה אלו הם בחמש דרגות דלבושי וכחות הנפש, לבושי הנפש מחשבה דבור ומעשה [תשובה דחודש אלול], וכחות הנפש מדות [תשובה דימי הסליחות] ושכל [תשובה דר"ה] הם פנימים, רצון [תשובה דעשי"ת] ותענוג [תשובה דיוכ"פ] הם מקיפים.

בר"ד משיחת ש"פ נצו"י תשמ"ג: סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר שפעם הלכו לאמירת ה"סליחות" "וואקלדיקערהייד"... ובפשטות: מכיון שביום השבת היתה התוועדות חסידית ולקחו "משקה"[49] – פעל הדבר על הראש, וכתוצאה מכך גם על הרגל, שהלכו לאמירת הסליחות "וואקעלדיק"!

תורה, תפילה וצדקה: בשיחת שבת סליחות תשל"ד נזכר שכדאי שבשעה שאומרים סליחות, שסליחות זה ענין של תפלה, יהי' יחד עם זה ג"כ לימוד בענין בתורה, ורצוי שיהי' קודם סליחות, כי לאחר סליחות זה קשור בטירחא דצבורא. ועד"ז בנוגע לנתינת צדקה, שבנוגע לנתינת צדקה בלילה, הרי עכ"פ לאחר חצות אפשר בוודאי לתת[50]. והרי ניתן לאחר את אמירת הסליחות בכמה דקות כדי שיוכלו לתת צדקה לאחר חצות[51] לפני סליחות. ובנוגע לתורה, אפשר לעשות זאת קודם חצות. ועד"ז בשאר הימים של סליחות ג"כ. ובנוגע לענין שבתורה, כדאי שיהי' ענין שיש בו ג"כ מסקנא להלכה, שאז יש לזה את המעלה של לימוד הלכות. וישנו המאמר לך ה' הצדקה מאדה"ז שמודפס בתחילת הסליחות, שיש שם ענין בתושב"כ, וגם ענין בתושבע"פ, וכמו"כ ענין של מסקנא להלכה. וכדאי שיפרסמו את זה בכל מקום שאפשר, שלפני סליחות ילמדו ענין בתורה ויתנו צדקה. ולכן כדאי שילמדו את המאמר ועכ"פ את תחילתו וסיומו. ובקיצור בנוגע לפועל: שקודם סליחות ילמדו ענין בתורה בהלכה, וקודם לזה יתנו צדקה, כדי שיפעל בהבנה והשגה שבלימוד וכן בתפלה שלאח"ז, ואז הוא פועל את בקשת הסליחות וההמשכה שלאח"ז [עיי"ש בפנים השיחה בארוכה].

סליחות הא' – מתחילין אחר ובסמוך לחצות לילה. והטעם לכך, מפני שאומרים במוצאי מנוחה. ואין אומרים סליחות וי"ג מידות קודם חצות לילה[52].

מי שישן על מטתו וקם **לפני** חצות לאמירת סליחות, יטול ידיו בלא ברכה ויאמר ברכת אלקי

---

48) ח"ג ע' תפב ואילך.

49) ובשיחת ח"י אלול תשמ"א: לאחרי שביום השבת שמעו מאמר חסידות מהרבי.

50) וראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' א'תשכא.

51) חצות הלילה בשעה **12:55**.

52) ובשעת הדחק יכול לומר סליחות (בלי וידוי ותחנון) משעה העשירית (**11:05**) – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א'סט.

נשמה בלי החתימה, ואינו מברך ברכת השחר וברכות התורה[53]. ואם ניעור משינתו אחר חצות, מברך כל ברכות השחר מיד שנתחייב בהן[54], וכן מברך ברכת התורה.

ב–770 – סליחות בשעה **1:00**.

הש"ץ מתעטף בטלית שאולה[55] (בלא ברכה). וגם ש"ץ שהוא בחור מתעטף[56] בטלית[57].

גם נשים אומרות סליחות.

המנהג שאומרים סליחות הלילה כשלבושים עדיין בבגדי שבת.

כמובן, נכון ללמוד פירוש המילות של הפיוטים והסליחות[58].

צריך לומר הסליחות בנחת ובמתון ובכוונה. ואסור להזכיר י"ג מדות שלא בכוונה[59].

טוב לעמוד בשעת אמירת הסליחות, ומי שקשה לו יעמוד עכ"פ בשעת אמירת א־ל מלך יושב[60], י"ג מדות, ובשעת אמירת הווידוים.

הנשמה לך: הש"ץ מתחיל בקול רם.

המתפלל ביחיד אינו אומר י"ג מדות[61], ולא ויעבור[62]. המתפלל במתינות ואינו מספיק להגיע למקום שהציבור עומדים בסליחות, יפסיק במקום עמידתו בסליחות גם באמצע הפרק בכדי לומר י"ג מדות עם הציבור[63]. וממשיך אח"כ לומר כדרכו[64].

---

53) ראה שו"ת באתרא דרב סי' יא'תקנו. וש"נ.

54) ואם אינו שומע קול תרנגול (כרגיל) – לא יברך ברכת הנותן לשכוי עד שיעלה עמוד השחר. וראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' א'תתקנז.

55) הטעם לזה, נתבאר בארוכה בסוף הקובץ במילואים (ג).

56) ובעטיפת הראש. ויתעטף בטלית שאולה (ולא בטלית הקהל) כדי שלא יצטרך לברך (גם בשאר ימי הסליחות) – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'תרנז.

57) וכמ"ש (בכללות הענין) במנהגי מהרא"ק ס"ב. מנהגי מהרי"ל הל' ימים נוראים. מנהגים טירנא ימי הסליחות. ועוד. ובט"ז סתקפ"א סק"ב: דודאי בלא עטיפה כלל אי אפשר משום כבוד השכינה, ובפרט בסליחות שאומר ויעבור [י"ג מדות] ואיתא בגמרא שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור. ובמג"א סק"ג בשם לבוש שם ס"א: צריך להתעטף בשעה שאומרים י"ג מדות. אבל ראה בית דוד לר"י משאלוניקי או"ח ס"ט. שו"ת עצי חיים ס"ט. וראה מח"ב סי' קלא סק"ו בשם מהר"י אלבו (והובא כלשונו בחי' דינים מרבני ירושלים רס"ט סקי"ח, שנדפסו בסו"ס טל אורות ח"ב במהדורת אור ודרך. אבל אפשר דקאי איחיד). ולהעיר מל' אדה"ז סי"ח ס"ד: כל העובר לפני התיבה אפילו לומר סליחות ותחנונים צריך להתעטף בטלית גדול מפני כבוד הציבור. ומשמע דסליחות קיל טפי. אמנם, באג"ק חט"ז ע' צח מחלק בין סליחות למנחה וערבית. ושם: צו סליחות איז מען זיך נוהג אומעדום אז דער ש"ץ זאגט סליחות באם עמוד אנגעטאן אין א טלית.

וכבפנים, גם בנוגע למי שאינו נשוי (למרות דברי המג"א ס"ח סק"ג. אבל הושמט בשו"ע אדה"ז. והרי בכ"מ הקשו על המג"א. וגם למג"א אין איסור אלא להיכר שאינו נשוי. ולהעיר גם משמועות וסיפורים מהדורת תש"נ ח"א ס"ע 314. אבל ראה אג"ק ח"ט ע' ריד. חי"ט ע' רמט) – ידוע שכן הורה למעשה הגרז"ש ע"ה דווארקין.

ובכל אופן, אינו מעכב (ראה נוסף להנ"ל, בפמ"ג סתקפ"א סק"ג. מט"א שם סט"ו. ועוד).

58) ובנוגע לאמירת הסליחות ע"י הנשים בשפה המובנת – ראה שו"ת אתרא דרב סי' ד'תרי.

59) וברבינו בחיי תשא לד, לו: צריך אתה לדעת כי כל המבין שלש עשרה מדות ויודע פירושן ועיקרן ומתפלל בהם בכוונה אין תפלתו חוזרת ריקם.

60) בנוגע לנוסח "כהודעת" ו"כמו שהודעת" ב"א־ל מלך" וב"א־ל ארך אפים" – ראה שו"ת באתרא דרב סי' טז'תרסה.

61) בנוגע אמירתו בניגון וטעמים כקורא בתורה (והובא ד"ז גם לענין סליחות – כ"ה בפשטות בשו"ע או"ח סתקס"ה ס"ה דקאי לענין סליחות. וראה במט"א סתקפ"א סכ"א ועוד) – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ד'תרעא. ולדעת הכה"ח סי' קלא סקכ"ג, רק בסדר התפלה נכון לאומרו בניגון וטעמים. אבל ראה אצלנו שם.

62) והנה, י"א שידלג גם תיבות "זכור לנו היום ברית שלש עשרה" וכן בסליחות במקום שנזכר זכות שלש עשרה מדות – כ"כ במט"א שם. וראה ט"ז סתקס"ה סק"ה. והעתיקו בשתיקה בא"ר סק"ז (וצ"ע במשנ"ב שם בשעה"צ סק"י שהעתיק באו"א). וראה בערוה"ש שם ס"ז. וראה שו"ת מנח"א ח"ג סכ"ב שכ"ה גם באומרו בניגון וטעמים, עיי"ש.

אבל י"ח בזה, וס"ל דשפיר דמי לומר תיבות אלה בכל גווני – כ"מ קצת בדעת המג"א סק"ו. וכ"כ בבורכ"י סי' קלא סק"י. וראה הנסמן בכה"ח שם סקכ"ה. ובקצה המטה סתקפ"א סקנ"ה שכן המנהג. ושכך מפורש בשבה"ל סרפ"ב.

63) ואם התחיל אמירת י"ג מדות עם הציבור די בכך, אף שמאריך באמירתן, וכן יכול להתחיל כשהציבור באמצע אמירתן. אבל לא די בכך שהתחיל א־ל ארך אפים וכדומה, וכן אם הציבור כבר גמרו אין ליחיד להתחיל לומר י"ג מדות – ראה בכ"ז שו"ת באתרא דרב סי' כג'תרנז.

64) ב"זכור רחמיך" – להעיר שבסידור תורה אור (ותהלת השם בהוצאות הישנות) הנוסח "זכרנו ה' ברצון עמך ופקדנו בישועתך". (וכ"ה בכמה סליחות ומחזורים ישנים. ולהעיר ממנחת שי תהלים קו, ד. וראה התמים חשון תשס"א ע' 27).

באמירת "שמע קולנו" – לכאורה צריך להפסיק כך: "אל תעזבנו ה', אלקינו אל תרחק ממנו" (והפיסוק בהוצאות חדשות אינו נכון).

בתפלת "מי שענה" צ"ל "לִדָנִיֵאל" בציר"ה תחת היו"ד, ולא כטעות העולם לומר "לְדָנִיֵאל" בציר"ה תחת האל"ף. (ולהעיר מטיב גיטין בש"א סוף אות ד' סק"ו, הובא בשו"ת הצ"צ אה"ע סוסי' רכג. ואכ"מ).

גירסת PDF חינם – להיות שותף, ראה בעמוד ב

כמו כן, המתפלל ביחיד[65] אינו אומר התפלות בלשון ארמי כגון "מחי[66] ומסי"[67].

פתיחת הארון: כשהס"ת מונחת בארון הקודש אע"פ שהוא פתוח אין צריכים לעמוד, אלא שהעולם עושין כן דרך כבוד לעמוד כל שהארון קודש פתוח ואין חיוב בדבר. ויש מחמירים עכ"פ כשרואה הס"ת. ויש להקל בזקן וחלוש[68].

מה שנהגו קצת לומר עננו אבינו וכו' עשה למען שמך וכו' במהירות גדולה יש לבטל מנהגם[69]. וטוב לומר מעט סליחות בנחת מהרבה במרוצה[70].

בקריאת שמע שעל המיטה (לאחר חצות) **אומרים** תחנון.

יום ראשון, כ"ד אלול

שיעורי חומש ("חת"ת") דשבוע זה – פרשת האזינו, בפעם הראשונה.

יום שני, כ"ה אלול

יום הנקבע ליארצייט הוו"ח ר' דוב בער[71] הי"ד שניאורסאהן (נרצח ע"י שלטון הנאצי בשלהי תש"א).

בלקוטי שיחות[72]: ועפ"ז יומתק מה שסיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר שחסידים הראשונים היו לומדים בכ"ה אלול פרשת בראשית עד "יום אחד"; כ"ו אלול – "יום שני" וכו'[73]: התכוונו בכך להביא תוכן של **עבודה** גם בהענינים של "בראשית ברא גו" (אתעדל"ע).

סליחות[74] מיום שני ואילך באשמורת הבוקר[75]. ואפשר לאמרו בלילה לאחר חצות. [באם אומרים סליחות לפני זמן "משיכיר" (היום בשעה **5:39**), יתעטף הש"ץ בטלית שאולה ללא ברכה].

זמן סליחות ב–770 בשעה **7:00** בבוקר[76].

65) וכ"ז ביחיד המתפלל לבדו בביתו (או אפילו בביהכ"נ), או במקום שיש עשרה שאינם מתפללים. אבל אם התחיל הסליחות עם הציבור ומאריך בתפלתו, או יחיד המתפלל לבדו במקום שהציבור מתפללים תפלות אחרות (כגון העומד בסליחות והציבור מתפלל שחרית) יכול לאומרן – ראה באתרא דרב שם.

66) במרן דבשמיא: "כבר שביא דמתחנן לשבויה" – לכאורה צ"ל השי"ן בתיבת "לשבויה" בפת"ח. וכן שם, "בדיל קימא דגזרת" – לכאורה צ"ל התי"ו בתיבת "דגזרת" בשב"א. וכ"ה בכמה הוצאות.

67) ראה בסוף הקובץ במילואים (ד).

68) וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כב'תפג.

69) כ"ה בברכ"י סתקפ"א סק"ה בשם הרמ"ז ומהר"ר ישראל שלמה לינגו בתשובות כת"י. ולאחרונה נדפסה בקובץ עץ חיים באבוב חו' לב. ושם: שאומרים אותם הקהל והש"ץ כולם יחד במהירות ומרוצה כ"כ גדולה שהנה בשמים עדי שאין לי כח ויכולת לעולם לאומרם עמהם אם איני מזרז להקדים להם ואיני יודע למה נוהגים כזה בסדרים אלו ומה פשעם ומה חטאתם לגלגלם כך הלא הם דברי הקדש ודברי אלהים חיים ככל שאר סליחות ואדרבה המדקדק בסדרים אלו יראה ברור שהם יותר מוכרחים לאומרם בישוב הדעת ולא בחפזון ומנוסה וכו'.

70) מג"א סתרכ"ב סק"ב. משנ"ב שם סקי"ג.

71) בנוגע לכתיבת שם זה – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' כב'שסט.

72) חט"ז ע' 488 הערה 54. מנהג זה נתבאר גם בשיחות ש"פ נצו"י תשכ"ו (שיחו"ק ע' 606 ואילך) ושם: "ס'זיינען **פאראן** חסידים". ש"פ נצו"י תש"ל (שיחו"ק ע' 504). ש"פ נצו"י תשל"ג (שיחו"ק ע' 387 ואילך). נצבים תשמ"א (שיחו"ק ע' 724). כ"ה אלול תשמ"ח (התוועדויות ח"ד ע' 349 ואילך).

73) ובשוה"ג שם: ראה גם סי' יעב"ץ דיני חודש אלול אות כב.

74) כשיש מילה אומרים סליחות כרגיל (ובנוגע לבעלי ברית עצמם – ראה שו"ת באתרא דרב סי' כג'תרסז), וכן גם כשיש חתן. (וראה בשו"ת באתרא דרב כג'תריח, ע"ד ההוראה לחתן שיצא בשעת אמירת תחנון שבסליחות, ונתבאר שם).

75) מפני שהקב"ה שט בסוף הלילה בעוה"ז והוא עת רצון – מג"א סתקפ"א סק"א.

76) וראה אלף המגן למט"א סתקי"א סקכ"ד. ערוה"ש שם ס"ד. (ומש"כ בהתוועדויות תנש"א ח"ד ע' 327 הע' 6 – להעיר שבר"ד מסרט ההקלטה הוא באו"א).

וראה שיחת כ"ט אלול תשמ"ה בסופה שהעיקר להשכים מוקדם מהרגילות שלו. ויש שכתב ליישב מה שמאחרים גם אחרי עלות השחר (ואפילו נץ החמה) לפמש"כ במג"א סי' א סק"ד בשם שערי ציון, שלענין תיקון חצות חשבינן הלילה לי"ב שעות (ובמג"א סתקפ"א סק"א – בנוגע לעת רצון שבאשמורת הבוקר – ציין לדבריו שם), ונמצא שגם אחרי עלוה"ש ונה"ח הוא בכלל לילה לענין זה (אלא, שאדה"ז בסידורו בהערה לתיקון חצות כתב דלא כמג"א).

וכבר נתפרסם המענה (ליקוט מענות קודש תשמ"ח עמ' 140 – מענה שלא) להרש"ז ע"ה גו"א בשלילת ההנהגה ש"**אומרים סליחות קרוב לאחר זמן ק"ש**". [ולהעיר מדרכי חיים ושלום (מנהגי הרה"צ וכו' ממונקאטש) אות תרצו: מאד הי' מקפיד על אותן שאיחרו והתחילו באמירת הסליחות בשעות מאוחרות ביום וכו' כאשר נודע לו כי המאחרים לקום בבוקר עם רב יבואו לפרוזדור של בית המדרש גדול

באור התורה[77]: באור המאיר[78] פי' בשם הה"מ נ"ע ענין משכימים לסליחות להמשיך מקדמות השכל.

צריך להיות זהיר לומר ברכות השחר – ולפחות ברכת התורה – לפני סליחות.

בספר השיחות קיץ ה'ש"ת[79]: איך געדענק דאס פון זיך אליין. וועז איך, אלט זייענדיק אין גאנצן 8 יאר, בין בייגעווען אזעלכע פאר אלול'דיקע פארברייגנגענס, וואס האט אויף מיר געווירקט אויף בעסערער אויפירונג אין מיין קינדער לעבן. מיט דעם אנקומען פון די סליחות טעג האט זיך אלץ מער און מער פארשטארקט די ערנסטע שטימונג און עס האבן זיך אנגעהויבן אנרוקן די ימים נוראים.

יום שלישי, כ"ו אלול, ג' דסליחות

יום מיוחד: בפתח דבר לקונטרס ח"י אלול תש"י[80]: "פרשת יום ג' דסליחות סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ אשר יום זה "הוא יום המוגבל והמיועד להוד כ"ק אדמו"ר הזקן לדורותיו לאמר רק לפני בנו המיוחד הוד כ"ק אדמו"ר האמצעי, וכשהי' הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צ"צ כבן עשר אמר גם לפניו, מאמר חסידות ביחידות ויצו עליו אשר איש לא ידע מזה. והוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צ"צ הי' אומר ביום ג' דסליחות מאמר של הוד כ"ק אדמו"ר הזקן לפני הוד כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש, ויצו עליו אשר איש לא ידע מזה. והוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק מוהר"ש הי' אומר דרוש ביום ג' דסליחות לפני הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק. וביום ג' דסליחות תרנ"ה הואיל הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק לאמר לפני דרוש זה[81] ויצוני על הסוד עד הזמן שיצוה לגלות". . . שנים רבות הי' ענין חי אלול וענין ג' דסליחות בהעלם, ועכשיו ניתנה רשות לגלות, ופירסמם כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ בכל קצוי תבל. ואף דלכאורה וכי אכשור דרא, אלא שהיא הנותנת, מפני ההעלמות וההסתרים דעקבתא דמשיחא שגדלו ביותר "פותחים גם את האוצרות דהון יקר שהי' כמוס וחתום מעין כל רואה" עד עתה . . הנה על כל אחד ואחת מאתנו כלנו להתחזק ולהתקשר באילנא דחיי ובנשיאנו, הוא כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ, ביתר שאת וביתר עז. ובעזרת אוצרותיו ואוצרות אבותיו שפתח ומסר לנו – להסיר את ההעלמות וההסתרים, אשר זהו ג"כ הכנה והכשרה צו מקבל זיין די כתיבה וחתימה טובה[82]."

בשיחת כ"ו אלול תשמ"ט נאמר: ידוע שכ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו גילה שיום השלישי דסליחות הוא יום מיוחד – דבר שלא הי' ידוע לפני זמנו. ולהעיר, שכ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו לא אמר הטעם על יחודו של יום זה. ובמילא, יכול כל חד לפום שיעורא דילי' לחפש הסברה בזה[83]. והעיקר הוא שכאו"א יוסיף עוד ענין של לימוד, עוד ענין של הנהגה טובה (וכיו"ב), וכל הוספה בענין של תורה ומצוותי', ופנימיות התורה, הו"ע של אמת, ואמת לאמיתו.

לימוד מאמר: בשיחת ג' דסליחות תנש"א: ידוע שיום זה (כפי שראו) היה אצל נשיא דורנו כ"ק מו"ח אדמו"ר מהימים הקבועים לומר מאמרי דא"ח ברבים, וכפי שרואים שכמה וכמה מאמרים של כ"ק מו"ח אדמו"ר מיום זה כבר נדפסו ונתפרסמו, ומכיון שכל ענין מזכירים בקשר למעשה בפועל – הרי מהנכון שבמשך המעת לעת של יום ג' דסליחות ילמדו על כל פנים חלק מא' המאמרים, איש כחפצו, "במקום שלבו חפץ", שהרי ישנם ריבוי מאמרים דיום זה.

התוועדות: בהמשך השיחה: "ובודאי יחליטו גם לערוך (עוד בלילה זה) "א שטוערעמדיקן

ויאמרו סליחות עד אפי' שעה עשירית ביום על כן ראה והתקין להכריז ולהודיע שלא יאמרו סליחות ברבים רק לכל היותר מאוחר עד שעה שבעה בבוקר וזה הי' רק בשעת הדחק וכו'].

בדין מי שהתאחר ולא אמר סליחות בבוקר – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' יא'נב.

77) שמות ח"ה ע' א'תשסד. וראה גם אוה"ת דברים ח"ב ע' תתעג.

78) דרוש לר"ה ד"ה הישאג ארי'. ושם: רגיל בפי העולם לומר לכו ונלכה לסליחות כאלו כבר מוכן ומזומן לפניהם סליחתם וכפרתם על עונם, ולמה לא יתן החי אל לבו וכו' והוא אומר נשכימה לסליחות, הגם שכן נמצא משכימים לסליחות, הכונה בזה ע"ד ששמעתי מהמגיד זללה"ה וכו' וע"פ הדברים האלה הטיבו אשר דברו ורמזו משכימים לסליחות, להורות וכו' מי שרוצה לשאול עבור סליחה ומחילה ולהתחנן על נפשו צריך לבוא תחלה למדריגה וכו' שישכים לקדמות השכל וכו' עד שאינו מרגיש מעמדו ומצבו היכן הוא מגודל הפחד ומורא ליבטל ממציאות, וכאשר השכים לקדמות השכל משם יכול למשוך סליחה וכפרה.

79) ע' 10.

80) נדפס גם באגרות קודש ח"ג ע' תלב.

81) דג' סליחות ה'תש"ה – ד"ה שיר המעלות ממעמקים.

82) וראה עוד מזה בשיחת ג' דסליחות תשכ"ט. תשל"ה. ועוד.

83) וראה בשיחת ג' דסליחות תשל"ה ותשמ"ח.

גירסת PDF חינם – להיות שותף, ראה בעמוד ב

פארבריינגען", וההתוועדות תהי' דוקא בשמחה גדולה, ועד למעמד ומצב דעד דלא ידע (עכ"פ אצל אחד מהמתוועדים, והוא יוציא בזה את כל המשתתפים) – אם כי עם הגבלות כו', שהרי סוף סוף אין זה פורים ("ס'איז דאך פארט ניט פורים")... אבל אעפ"כ, הרי פורים קשור עם יום הכפורים ("בפורים"), סיום וחותם עשרת ימי תשובה, ובמילא קשור גם לתחלתם – ראש השנה, כולל גם ימי הסליחות"[84].

יום רביעי, ז"ך אלול, ד' דסליחות

בסליחות ליום רביעי, בפזמון חוקר הכל, בתיבות מאד נגש (בשין ימנית) צ"ל מאד נגש (בשין שמאלית)[85].

במגן אברהם[86]: כתוב בשל"ה מסכת ראש השנה, השליח ציבור והתוקע צריכים להפריש עצמם ג' ימים קודם מכל דבר המביא לידי טומאה וילמדו הכוונות מהתפלות והתקיעות, והוא מהזוהר.

"[ב]תפלה (ש)צריך להבין פירוש הדברים. [ולכן] ודאי צריך ללמוד ולהסדיר תחלה [את נוסח התפלה ופירושה] שאין ספר [מחזור] מועיל לו בזה, בפרט בפיוטים שחמור פירושם".

נהגו מאז שהש"ץ ילמד פירוש המלות של כל הפיוטים (נוסף על פירוש המלות של התפלה) ולאו מלתא זוטרתא היא, ובפרט בפיוטים המיוסדים על מרז"ל אשר במדרשים וכו'. הוראת נשיאינו הק', אשר היורד לפני התיבה ובפרט בימים הנוראים, יעבור תחלה על התפלות, ובפרט הפיוטים, לדעת לכל הפחות פירוש המלות, ואף אם עשה כזה לפני שנה, הנה יעשה ככה גם בכל שנה קודם שיורד לפני התיבה בתור ש"ץ.

יום חמישי, כ"ח אלול

במנחה שלפני ערב ראש השנה אומרים תחנון[87].

ליל ששי, ליל ערב ראש השנה, ("זכור ברית")[88]

יום הולדת של כ"ק אדמו"ר הצמח־צדק בשנת תקמ"ט.

תשובה עילאה מתוך שמחה: בשיחת ליל ו' דסליחות, אור ליום ועש"ק פ' נצבים, ז"ך אלול תנש"א: בעמדנו בסיום העבודה דחודש אלול ומתכוננים כבר לאמירת הסליחות בפעם הששית, הרי בודאי שכל הענינים הבלתי רצויים לא זו בלבד שלא נשאר מהם שום רושם, אלא אדרבה שנתהפכו לטוב ונעשו לא רק כזכיות אלא זכיות ממש. וכיון שכן, הרי עבודת התשובה עתה היא – לא כדי לפעול ענין של כפרה, באופן שאין מזכירין לו דבר וחצי דבר ביום הדין – דמאי קמ"ל?! לא זהו החידוש של עבודת התשובה שיהודי לא צריך לחשוש מפני יום הדין! ובפרט לאחרי כל הענינים שעברו בנ"י, ולאחרי מעשינו ועבודתנו משך אלפי שנים, ועוד והוא העיקר, לאחרי ההתעסקות בלימוד פנימיות התורה וכו', הרי בודאי שאין שום חידוש בכך שיהודי אינו שייך לענין של דין, ואפילו לא חצי דבר של דין – אלא עבודת היום בענין התשובה (שזהו"ע דאמירת הסליחות) היא תשובה עילאה, ועד להאופן היותר נעלה בתשובה עילאה גופא . . ועוד זאת שכיון שתשובה עילאה היא בשמחה רבה צריכה להיות עבודת היום בשמחה רבה. וזהו שאומרים לכאו"א מישראל: אין מה לחשוב אודות ענין של דין או אפילו חצי דין – כיון שכבר קיבל כתיבה וחתימה טובה החל מר"ח אלול, ושבת מברכים אלול, ועוד לפנ"ז – החל מחמשה עשר באב, עליו אמרו חז"ל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, היינו שמדמים אותו ליוהכ"פ, אחת בשנה, אשר עבודת התשובה שבו היא פנימיות התשובה ותשובה עילאה, ובתשובה עילאה עצמה – בפנימיות שבפנימיות . . ועוד והוא העיקר, שעבודת היום בענין הסליחה והתשובה, תשובה עילאה, צריכה להיות בשמחה הכי גדולה באופן דכפלים לתושי', ועד לשמחה נעלית יותר משמחת פורים שהיא באופן דעד דלא ידע. ואף שלכאורה

84) וראה עד"ז בשיחת ליל ו' דסליחות תנש"א – נעתק לקמן.

85) וכ"ה לנכון בסליחות הוצאת תשט"ו. ובדפוסים חדשים הנפוצים (מהדורת אה"ק) – שיבשו. ולא תפסו שהוא ע"פ לה"כ ישעי' נג, ז (כדמוכח שלא ציינו לזה. אלא שבכ"מ חסר שם ציון ללה"כ).

86) סתקפ"א סק"ט.

87) סידור אדה"ז.

88) בטעם קריאת השם "זכור ברית", אף שלמנהגנו אין אומרים פיוט הנ"ל – ראה שיחת ערב ר"ה תשכ"ג.

אינו מובן איך יתכן שמחה נעלית יותר מאשר עד דלא ידע? הרי זהו ענינו של יהודי, שבכחו וביכלתו להתעלות ממצב של עד דלא ידע למצב נעלה יותר בעד דלא ידע, ע"ד ששמחת פורים דשנת תנש"א היתה באופן נעלה יותר – מעלין בקודש – משמחת פורים בשנת נסים . . ועוד זאת, שכיון שיהודי הוא בעל הבית על מציאות הזמן, הרי הוא פועל שתיכף ומיד נעשית גם החתימה וגמר חתימה טובה ופתקא טבא, ותיכף ומיד עורך הוא שמחת תורה, (ולפנ"ז גם השמחות דימי בית השואבה, ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה), ולא עוד אלא ביתר שאת וביתר עוז, דכיון שנערכת שלא בזמן הרגיל, הרי גם השמחה היא שלא בערך מכמו שהיא בזמן הרגיל.

בספר השיחות קיץ ה'ש"ת[89]: די זכור ברית נאכט איז געווען די וואך נאכט פון ימים נוראים. פון מיין זעקסטן לעבנס יאר געדענק איך ניט אז מען זאל אין דער ערב ראש השנה נאכט גיין שלאפן ווי אין א געווענלעכער נאכט. יעדער איינער אויף זיין שטייגער האט זיך מכין געווען צו דעם אנקומענדן ערב ראש השנה וואס פירט אריין אין די ימי דין ומשפט.

בספר השיחות תרצ"ד[90]: החסידים, הרי גם בליל א' דראש השנה פלעגט מען גיין א רקוד – מעהר אף די קוארטירען, וג"כ אחרי סליחות. וקרה ג"כ שלזכור ברית האט מען זיך געשאקעלט אף די פיס[91].

בקריאת שמע שעל המטה **אומרים** תחנון.

יום ששי, כ"ט אלול, ערב ראש השנה ("זכור ברית")

מרבים בסליחות[92]. אומרים תחנון ["ויאמר דוד אל גד"] בסליחות גם לאחרי שהאיר היום[93].

שחרית: אין אומרים תחנון, למנצח יענך, ותפלה לדוד.

אין תוקעין בשופר (כל היום[94]). [ואם צריך לכך, מותר להתלמד בצינעא ובחדר סגור[95]].

כתב הפרי חדש[96]: ''ונוהג אני לשלוח מנות לעניים ערב ר''ה''.

---

89) ע' 10.

90) ע' 457.

91) לאחרי שהתוועדו כל הלילה, ראה גם שיחות ח"י אלול תשי"א. ש"פ נצו"י תשי"ג. נצו"י תשט"ז.

ובשיחת צום גדלי' תשנ"ב, שכבר בערב ר"ה עורכים סעודה גדולה ובודאי נהגו כן גם בערב ר"ה זה, עכ"פ בלילה או במשך המעת לעת. ועיי"ש, שהוא על יסוד פס"ד הטור או"ח סי' תקפא בשם המדרש [הועתק בשלימות לקמן] "ישראל אינם כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים וכו' ואוכלין ושותים ושמחים וכו' לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס". ועד"ז בר"ד משיחת ז' תשרי (ל"מחנה ישראל") תשנ"ב וליל ב' דחגה"ס תשנ"ב. וראה ר"ד משיחת ער"ה תשנ"ב (ועד"ז בסה"ש תשנ"ב ע' 6 (משיחה הנ"ל)) שההכנה להאכילה דר"ה היא בער"ה.

92) בפיוט מרובים צרכי עמך – בסליחות הוצאת קה"ת "ותיטיב לנו החתימה". אבל בכל שאר הנוסחאות, כולל נוסח ליטא רייסין זאמוט, "ותיטיב לנו הכתיבה והחתימה". (וכנראה אצלנו הוא העתקה (וצילום) מתפלת נעילה, ששם אומרים רק "החתימה"). והעירו, שכך תוקן בכת"י באחת מהוצאות קה"ת הראשונות.

בפיוט שלש עשרה מדות – בליקוט טעמים ומקורות שבסופו, כו"כ שינויים. ובהוצאות מאוחרות תוקנו בפנים, והוסיפו לשנות (כנראה מסברא) גם מלשון זכר לנקבה. אלא שבנוסף לזה שינו מ"בקש רחמים" ל"בקשי רחמים עליהם".

ובסליחות הוצאת קה"ת סניף כפ"ח – שנפלו שם גם כו"כ טעויות – הוסיפו ושינו מעצמם מ"ידידות תזכור מנעימך" ל"ישרי ידידות מנעימך". וכן שינו (בטעות) מ"אם שבו אמנם כולם" (כנדפס בליקוט טעמים ומקורות) ל"אם אמנם שבו כולם".

וראה בכ"ז קובץ העו"ב נצבים תשפ"ה.

בפיוט מלך אחד – "ועמלק תעקר". ולכאורה צ"ל "ועדינה תעקר". והוא שינוי מפאת הצנזורה. וכ"ה בסליחות ישנות. ולהעיר מליקוט טעמים ומקורות לסליחות ליום רביעי בפיוט "חוקר הכל".

93) וגם אם התחיל בסליחות אחרי שהאיר היום – כן המנהג. וכן מעשה רב. וראה שו"ת עמק התשובה ח"ו סי' קפז.

94) ואפילו ליל ערב ר"ה אין תוקעין – מ"א סתקפ"א סקי"ד. [וראה לעיל במנהגי חודש אלול, בהערה, בנוגע לתקיעה בלילה].

וגם בקביעות שנה זו שחל ר"ה בשבת שאין תוקעין בו (כיון שאומרים זכרון תרועה בשבת – אלף המגן סתקפ"א סקי"ג. פת"ע שם סקט"ו. משנ"ב בשעה"צ סקל"ה. כה"ח סקע"ז. וראה שו"ת דברי יציב לקוטים והשמטות סנ"ו סק"ב).

ובשיחת ער"ה תשל"ט נת', שאף שבקביעות כזו שאין תוקעין בו כבר ישנו הפסק בין תק"ש דאלו ממנהגא לתק"ש של חובה בר"ה – כיון שאחכה לו בכ"י שיבוא ויתקעו בשופר בירושלים בר"ה שחל בשבת. וראה עד"ז באלף המגן שם, לפי שבמקדש היו תוקעין.

95) ראה מג"א סתקפ"א סקי"ד ובפמ"ג שם. השלמה לשו"ע אדה"ז סתקפ"א בסופו.

96) סו"ס תקפא, הובא באלף המגן למט"א סתקפ"א ס"ק קכ, ובכמה שיחות קודש – ראה לקו"ש חי"ד ע' 371 הע' 22. חכ"ד ע' 314 הע' 18. סה"ש תנש"א ח"ב ע' 771 הע' 49. שיחת ש"פ תצא תשמ"ה.

התרת נדרים

התרת נדרים[97] אחר התפילה ו**קודם** חצות (בשעה **12:51**). מן הדין – בשלשה גדולים[98] כשרים[99], וטוב שיהא עדה שלימה (בעשרה)[100]. נהוג שהמבקש להתיר נדרו אומר בעמידה, והמתירים – בישיבה.

מתירים כמה נדרים לאיש אחד אפילו בהיתר אחד ולכמה אנשים בהיתר אחד. ועם כל זה, מה שלפעמים כדי למהר אומרים יחד וכל הציבור חוזרים, אין לעשות כן[101].

מי שאינו מבין, יאמר בשפה שמבין. ואם מבין כללות הענין, ע"י שקרא פירוש המלות לפני זה, די בכך[102].

קטן: בנוגע לקטן המופלא וסמוך לאיש שנדריו נדר – לא נתפשט המנהג שיעשו התרת נדרים[103].

נשים: וכן בנוגע לנשים – לא ראינו שימנו לבעליהן שליח להתיר עבורה ושיבקש התרה עבורה. וסומכות על מסירת מודעה לבטל הנדרים שלאחר מכן שב"כל נדרי"[104].

התרת נדרים זו מועילה רק[105] לנדרים שלא זוכרים אותם, שאז סומכים על זה בדיעבד[106].

גם לגבי נוסח מסירת המודעה על הנדרים העתידים לבוא – נכתב בשו"ע[107] שסומכים על זה רק בצורך גדול. אבל סתם נדרים שנדר במהלך השנה וזוכרם, וכן מי שנהג במנהג טוב ודעתו לנהוג כן לעולם, או מי שנהג באיזה מנהג טוב שלושה פעמים[108] – חייב לקיים את נדרו[109]. לכן חשוב מאוד לומר "בלי נדר" כאשר מקבלים על עצמם הנהגה טובה וכדומה.

מי שרואה שאינו יכול להמשיך לקיים נדר או מנהג טוב שהתחיל לנהוג כן – צריך ללכת לבית דין

---

97) בלקו"ש חכ"ט ע' 332: "הנהגה טובה שנהגתי שלש פעמים". ובהערה 42 שם: להעיר שבכמה דפוסים שלפנינו: **שלשה**, וכנראה ט"ס וצ"ל: שלש.

אבל מעשה רב (כנשמע בסרט הקלטה כמ"פ) לומר "שלשה פעמים".

98) ורק כשנתמלא זקנם (שכשאינו יודע אם הביאו שתי שערות אין סומכים על חזקה דרבא לענין התרת נדרים – הגהות רעק"א יו"ד סרכ"ח ס"ג. שו"ת רעק"א ח"א סע"ג ובהשמטות לשם. שו"ת ובחרת בחיים סכ"א. נדרי זריזין ח"ג בתשו' לשו"ע יו"ד שם. בא"ח ש"ב פ' ראה סכ"ו. וגם בסדר התרת נדרים בער"ח – קצה המטה סתקפ"א סקצ"ב. שו"ת שבה"ל ח"ד סנ"ד סק"ד. ויש שכתבו לסמוך להקל בער"ה).

99) וכשאין בנמצא ג' כשרים – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א'רנא.

100) ושקו"ט אם הנודר בכלל העשרה. אבל בשל"ה ריש מס' יומא: עומד בפני העדה. ובשו"ג תריט, א: עומד על רגליו לפני עשרה ת"ח. ועד"ז בכ"מ. ולהעיר גם מסה"ש תשנ"ב ע' 1 בהערה: עדה שלימה דהמתירין.

101) כ"א בעת שהשעה דחוקה – ראה מט"א סתקפ"א סמ"ט. ויש שהעמיסו בכוונתו, שבודאי מועיל גם לכתחילה בב"א, וכמפורש בשו"ע יו"ד סרכ"ח סמ"ו (נעתק בפנים), ומשו"ה כתבו שר"ל ענין אחר לגמרי, דקאי במה שעושים שלושה יחד ולא בעשרה, ושאין לעשות כן, דעדיף שיהא בעשרה. אמנם, לפ"ז העיקר חסר מן הספר. וגם פ' הנ"ל רחוק מאד מכוונת הדברים, ובפרט שכתב שאומרים ביחד. וכפי שכתבנו, כן הבין בדבריו בלקוטי מהרי"ח ער"ה. ועוד. גם תיקשי שאם כדבריהם כן הוא, עדיפא הול"ל שבכדי למהר יעשו בעשרה אלא שיאמרו כולם יחד. ואיכא דאמרי, דקאי במאי דסליק מינה, והיינו רק לענין נזיפה. וג"ז דחוק. וראה גם שו"ת אול"צ ח"ד פ"א סי"ב. הנסמן באליבא דהלכתא גל' קג ע' נא.

ולכאו' טעמא רבה איכא, דתרי קלי לא משתמעי – ראה שו"ת מנח"י ח"ט סס"א סוסק"א. ובשו"ע שם לא מיירי מד"ז כ"א בגוף דין ההתרה, אבל בודאי צריך לבקש ההתרה (ולפרט הנדר) כאו"א בפ"ע. וראה מה שהאריך בזה (ובדחיית הראיות שהביאו) בביאורים והערות בענינים שונים ע' 1388 ואילך. ודפח"ח.

102) ראה שו"ת באתרא דרב סי' א'קלז.

103) וכ"כ אאזמו"ר בשערים מצוינים בהלכה קו"א לסימן קכח סקכ"ד. ובטעם המנהג – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א'פו.

וקטן שהגדיל בעשי"ת, יעשה התרת נדרים לפני יוהכ"פ – ראה שם.

104) וי"ל בטעם המנהג בכמה אופנים. ולהעיר משו"ת משנת יוסף חי"א סוסי' קנא. ואכ"מ.

105) וכן כשנודר או נשבע לחבירו.

106) דה"ח הל' התרת נדרים בער"ה. אלף המגן למט"א סתקפ"א ס"ק קא. ועוד.

וצ"ע לנוסח דידן "הן אותם הידועים לי". אלא שכבר כתבו ליישב מה שאין מפרטים הנדר בער"ה באו"א כיון שאינו מבקש על אותם הנדרים שאין להתיר אותם. ומ"מ לכתחילה עליו לפרט הנדר. וי"ל שנוסח הן אותם הידועים לי היינו שבדיעבד תועיל התרה גם בזה. וראה מה שכתבנו בקובץ אור ישראל גל' סא במילואים להע' 3. ושם – גם באו"א.

107) יו"ד סרי"א ס"א.

108) שו"ע אדה"ז סתס"ח סי"ז.

109) שו"ע יו"ד סרי"ד.

שיודעים הלכות נדרים[110] לאחר שיפרט לפני הרב את הנדר והסיבה שבשבילה נדר[111], הרב יוכל לצרף עוד שנים אחרים להתיר את נדרו.

מי שאינו יכול לעשות התרת נדרים בער"ה, יקדים לעשות לפני כן[112]. ואם לא עשה התרת נדרים, יעשה בעשי"ת (ואפילו לאחר מכן)[113].

הכנות לראש השנה

אין מקיזים דם בערב יו"ט, גזירה משום הקזת דם בערב חג השבועות שיש בו סכנה[114].

כותבים פ"נ, גם עבור בני ביתו.

נוהגים לילך על הקברות[115] ולהרבות שם בתחינות ונותנים צדקה לעניים. ונוהגים – הנמצאים בקירוב מקום – להשתטח על הציון.

לפני ההליכה נוהגים שאין אוכלים אבל שותים[116].

כתבו האחרונים[117] בנוגע למעשר כספים, שבכל חצי שנה או שנה יעשה חשבון, לפי שכל שנה הוא חשבון בפ"ע, והדרך הרצוי אם אפשר לעשות חשבון כל חצי שנה, ועכ"פ לא יאוחר מסוף שנה, שהריוח מחשבין בכל שנה ושנה מר"ה עד ר"ה, ואם בשנה זו היו לו עסקים שיש שהרויח בהם ויש שהפסיד בהם עושה חשבון כללי, ומה שנשאר ריוח נותן מעשר לצדקה. והנכון לקבוע ערב ר"ה, כי בר"ה נגזר הכל וקצובים מזונותיו.

הלכתא למשיחא

מעשר בהמה: אין מעשרין מן הנולדים בשנה זו, על הנולדים בשנה אחרת. כל הנולדים מאחד בתשרי עד עשרים ותשעה באלול מצטרפין, ומעשרין מאלו על אלו.

קבעו חכמים שלשה זמנים בשנה למעשר בהמה. ומשיגיע זמן מהן, אסור לו למכור או לשחוט עד שיעשר. וכל זמן מאלו, נקרא גורן מעשר בהמה. ואם שחט, הרי זה מותר. אחד הזמנים הוא ביום חמשה עשר קודם החג, היינו ביום אחרון מחודש אלול. ולמה קבעו הגרנות בימים אלו, כדי שתהיה הבהמות מצויות לעולי רגלים[118].

תרומת הלשכה: תורמים את הלשכה [=מוציאים כסף משלש הקופות הגדולות הנמצאות באחת

---

110) וראה שו"ת צמח צדק יו"ד סקפ"ט.

111) שו"ע יו"ד סרכ"ח סי"ד.

112) ראה שו"ת באתרא דרב סי' לז'תשכא.

113) ראה שו"ת באתרא דרב סי' א'רצא.

114) ושקו"ט בכ"מ בנוגע לתרומת דם ובדיקת דם שבזמנינו. ואכ"מ. לענין הקזת דם בער"ה ועיו"כ – ראה מש"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"א סש"מ בשם אאזמו"ר זצ"ל. ומצאתי שמפורש כן בנוהג כצאן יוסף ע' רסב שאין מקיזין בו ג"כ.

115) נהגו הנשים שלא לילך לבית החיים להתפלל בימי נדתה (אבל בימי ליבון מקילים). ונהגו להחמיר גם בקברי צדיקים. ובערב ראש השנה יש מקום להקל. ונכון לעמוד בריחוק ד' אמות – ראה שו"ת באתרא דרב סי' טז'תשסג. וש"נ.

116) והכוונה שמקפידים לשתות.

117) ראה שו"ת אבקת רוכל ס"ג. שכנה"ג יו"ד סרמ"ט בהגה"ט. בל"י שם סק"ג. שו"ת חו"י סרכ"ד. נוב"י יו"ד מהדו"ת סי' קצח. ערוה"ש יו"ד סרמ"ט ס"ז. אהבת חסד פי"ח ס"ב. שו"ת שבה"ל ח"ה סי' קלג. ועוד.

ולהעיר ממש"כ במל"ח בנוגע לחודש אלול בכלל, נעתק בהערה הבאה (בדיני מעשר בהמה).

והאריכו בכ"מ באופן החשבון, וכגון שיש לו כמה עסקים, והרויח בחלק והפסיד באחרים, שי"א לחשב לפי השנה, ושאין לנכות הפסד שנה אחת מחשבון חברתה. וי"א לחשב לפי העיסקא וכשל עיסקא ענין לעצמו. ועוד כמה אופנים ושיטות: שהכל תלוי לפי זמן עשיית החשבון, וי"א שאין לנכות מהחשבון אחרי שבא כבר ליד העני וכו'.

ולמעשה, המנהג לקבוע יום מיוחד, לא יאוחר מסוף השנה, ולחשב כל העסקים גם יחד. ואכ"מ. וראה הנסמן בפסקים ותשובות יו"ד סרמ"ט סקכ"ח (ע' שפג. וראה גם שם סקכ"ב – ע' שעד).

118) ולהעיר ממל"ח סי"א סי"ד: טוב שיפריש מעשרותיו בחודש אלול דהרי מצינו במדרש מגילת אסתר דזכות המעשר אהניא בימי המן דלא עלה הגורל בחודש אלול והגם דהוא על זמן מעשר בהמה מ"מ מי שאין לו מה מלהפריש מעשר בהמה מה טוב דיהי' מפרי"ש פרש"ה מעשר כספים בימים האלה ומה גם דהוא סוף השנה ועושה חשבון מכל השנה וגם יהי' לו כתריס בפני הפורענות ביומא דדינא ויהי' לו זכות יותר דמכריעו לטובה ויכתב ויחתם בספר פרנסה וכלכלה וחיים טובים אמן ומה טוב דהחודש הזה שבטו הוא זבולון כמ"ש בספר עמודי שמים והרי הוא הי' המחזיק ביד לומדי תורה ולפחות בחודש הזה יאחז צדיק דרכו של זבולון לעשות צדקה עם עמלי תורה.

גירסת PDF חינם – להיות שותף, ראה בעמוד ב

מהלשכות שבמקדש ומניחים לתוך קופות הקטנות בכדי שיספיק להוצאות הקרבנות עד לפעם הבאה של תרומת הלשכה] בראש חודש תשרי קודם יום טוב או אחריו. ותיקנו בסדר תרומת הלשכה לפני חג הסוכות כדי לעשות פרסום לדבר, שיתפרסם ויוודע שמהמקומות הרחוקים מירושלים צריכים להביא תרומתם לפני חג הסוכות.

מכבסים ומסתפרים[119], נטילת צפרנים, רחיצה בחמין, חפיפת הראש וטבילה במקוה. ולובשים בגדי שבת[120] להראות שאנו בטוחים בחסדו יתברך שיוציא לאור משפטנו.

בכמה שיחות קודש הובאו ובהרחבת הביאור דברי הטור[121]: ורוחצין ומסתפרין על פי המדרש[122] וכו' כתיב[123] כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו וכו' איזו אומה כאומה זו שיודעת אופי' של אלוקי' פירוש מנהגיו ודיניו, שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין וכו' אינו יודע איך יצא דינו אבל ישראל אינם כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים וכו' ואוכלין ושותים ושמחים בראש השנה לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס, לפיכך נוהגין לספר ולכבס בערב ראש השנה ולהרבות מנות בראש השנה (וביל"ש שם: ומוציא דינם לכף זכות וקורע להם גזר דינם).

במאמר ד"ה אתם נצבים תשט"ז: וזהו ג"כ מה דאמרו במדרש הובא בטור הלכות ר"ה, אומה זו יודעת אופי' של אלקי', דכל האומות מתעטפים שחורים ולובשים שחורים, אבל ישראל לובשים לבנים ומתעטפים לבנים, לפי שיודעים שהקב"ה יעשה להם נס. דלכאורה אינו מובן מהו השמחה דלובשים לבנים, דאף אשר יודעים שיעשה להם נס, מ"מ, הרי הי' יותר טוב שלא יהי' משפט כלל. אך הענין הוא, שהמשפט דר"ה הוא בשביל המשכת אור נעלה יותר, ולזה היא השמחה. וזהו מ"ש יעשה להם נס, דנס הוא למעלה מהטבע, דהיינו אור שלמעלה מהשתלשלות . . אמנם להיות שנמשך אור נעלה ביותר, הרי יש מקטרגים שלא יומשך האור, לזה הוא אומר, אתם נצבים היום כולכם לפני הוי', דכל המדריגות שבנש"י, ראשיכם שבטיכם גו' היינו בעלי השגה שעבודתם הוא ע"ד עבודת השרפים, מחוטב עציך עד שואב מימיך שעבודתם הוא בקבלת עול ע"ד עבודת האופנים, הנה כל המדריגות נצבים קיימים ועומדים וזוכים בדין, שיומשך להם האור נעלה, לפני הוי', למעלה משם הוי', ונמשך זה למטה מטה בעוה"ז בכל עניני הדין ומשפט דראש השנה, שיהי' אַ געזונטער יאָהר אַ לעבעדיקער יאָהר און אַ פריילעכער יאָהר בכל הפרטים, ובבני חיי ומזוני רויחי.

הלכתא למשיחא: כתב הרמב"ם[124]: כל ישראל מוזהרים להיות טהורים כל רגל מפני שהם נכונים להכנס למקדש לאכול קדשים. בנוגע לר"ה ויוהכ"פ (שאין חיוב עלי' לרגל והקרבת קרבנות היחיד) - ראה בהערה[125].

יש להכין: חלות עגולות[126], תפוח מתוק, דבש, רמון, דגים, וראש איל [או ראש אחר], וכן פרי חדש (עבור ליל השני של החג). כל פרי עונתי (הגדל בעונה מסויימת כל שנה או פעמיים בשנה) שלא אכלו ממנה עדיין בעונה זו נקרא "פרי חדש"[127].

כשרות הדבש: יש ליזהר לקנות רק דבש שעבר תהליך סינון, כדי להסיר את חלקי הדבורים שאינם כשרים. ובכלל, יש לקנות רק דבש עם הכשר כאשר רוכשים בחבילות קמעונאיות כי הדבש מחומם בכדי לייעל את הביקבוק. אין להשתמש בדבש המכונה בשם "דבש יער", "דבש

119) ועדיף להסתפר בער"ה אף אם לא יוכל להסתפר בערב סוכות – ראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' ל'תצג. ושנ"ת.

120) משמע, לא בגדי יו"ט. אבל להעיר מר"ד משיחת שבת שובה תשמ"א שמה שבגדי יו"ט טובים יותר קאי גם בר"ה. ומשמע שם גם שחייב לקנות בגדים לאשתו לר"ה. וצ"ע, שהרי אין מצות שמחה נוהגת בר"ה. ואולי לגבי ר"ה קאתי עלה מדין כבוד יו"ט (אף דמיירי התם מדין שמחה). [ולהעיר גם משיחת ש"פ נצו"י תשל"ה לענין אכילת בשר ושתיית יין בר"ה, אף שאי"ב חובת שמחה].

בגוף הענין שבגדי יו"ט טובים יותר – ראה אצלנו בלוח יומי לשבועות תשפ"ב.

121) או"ח סי' תקפא.

122) ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג. יל"ש ואתחנן רמז תתכה.

123) ואתחנן דברים ד, ז.

124) הובא ונתבאר בלקו"ש חל"ב פ' שמיני באורך.

125) ראה לקו"ש שם ע' 64. **וש"נ.** [וראה גם שבה"ל סרפ"ג. רא"ש יומא פ"ח סכ"ד (הובא שם בלקו"ש ע' 62 הע' 31). טור או"ח סתר"ג. שו"ת שאג"א סס"ז (הובא בלקו"ש שם). שו"מ ח"ג סקכ"ג].

126) ראה בשו"ת באתרא דרב סי' י'תשט. וכן נוהגים בכל סעודות שבת ויו"ט עד וכולל הושענא רבה – ראה שם סי' כג'תתצו.

127) אם הפרי אינו מצוי בכל השנה (אף שאפשר למצוא באיזה מקום), ואפילו מצוי אך ניכר שהוא חדש, יש לברך שהחיינו. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ט'רב. ומטעם זה אין מברכים שהחיינו על פרי יבש – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ו'תתיב.

יערה" ו"דבש עץ אשור" או הקרוי על שם סוגים אחרים של עצים כגון אורן, אשוח, אלון וכדומה, וכן לא "מזון מלכות" (מוצר שהוא הפרשה ממשית של הדבורה).

אין משתמשים בחומץ במאכלי החג. וכן נמנעים מלהכין מאכלים מרירים או חמוצים (בטעם חומץ או לימון וכדומה[128], כשטעם החומץ נרגש[129]). והמנהג לימנע גם ממאכלים חריפים[130] אבל אין קפידא באכילת שום[131].

קבלת זהירות נוספת בהידור מצוות עשה, בזהירות מלא תעשה ובהנהגה טובה לקראת השנה החדשה.

יש שכתבו להסיר המדבקה מעל השופר שמא נסדק ולא יבחין בכך, וכן יתכן שישפיע על קול היוצא מן השופר[132].

אין קוראים שנים מקרא ואחד תרגום בערב שבת, כפשוט[133].

משעה קודם מנחה (עד תפלת ערבית במוצאי ר"ה) – לשקוד באמירת תהלים לילה ויום, להזהר מדבור חול עד קצה האחרון למעט בשינה ולהרבות בתפלה ובתחנונים מקרב ולב עמוק ובכל רגע פנוי לאמר תהלים.

מנחה: בקביעות שנה זו אומרים הודו, פתח אליהו, וכו'. תפלת מנחה [האחרונה של שנת תשפ"ו] באריכות. נכנסים להתפלל מנחה בבית הכנסת בעוד היום גדול כדי להתפלל תפלת מנחה בכוונה הרבה.

> בספר המאמרים תש"ג[134]: ערב ראש השנה קודם תפלת מנחה שהיא תפלה אחרונה דשנה העברה עושה חשבון צדק בנפשו מכל אשר עבר עליו במשך השנה הן בעניני מ"ע ומל"ת והן בעניני המדות ויראת שמים בין בהענינים שבין אדם למקום והן בהענינים שבין אדם לחבירו, והחשבון שעושה הוא אדעתא דנפשי' באמת לאמיתו שאינו לא מחמיר ומגזם ולא מיקל כ"א הדברים כמו שהן, וכשמתבונן במעמדו ומצבו הכללי בגשמיות וברוחניות רואה הוא כי השי"ת התנהג עמו ועם ב"ב בחסד חנם . . שלא כפי המגיע לו עבור הנהגותיו וכשמוסיף להתבונן בכל העבר עליו רואה הוא ומכיר בהשגחה הפרטית ברחמים גדולים ומוסר כליותיו תיסרהו על קלות דעתו בהנהגתו במשך השנה שלא להתפלל בציבור וקרירותו בקיום המצות, די קאלטקייט צו תורה ומצות און די גלייכגילטיגקייט צו אלע ענינים הרוחנים . . כאשר מתבונן בכל זה באריכות והתבוננות ה"ה מכיר בחטאו ופשעו ובתפלת המנחה שהיא התפלה האחרונה דהשנה העוברת ה"ה מתעורר בהתעוררות גדולה בחרטה מעומקא דליבא על כל העבר, והוא שב לה' לקבל עול מלכותו ית'.

בערב ראש השנה, סמוך לראש השנה, היו רבותינו נשיאינו נכנסים לשוחח זמן מה עם זוגתם הרבנית (ובשיחות נזכר שהנהגה זו היא הוראה לכאו"א).

צדקה עבור שני ימי ר"ה.

לקראת השנה החדשה תורמים סכום **385** לקרן השנה.

הכנת אש לנרות: אין מוציאין אש ביו"ט מפני שהוא מוליד דבר חדש ודומה קצת למלאכה, וכיון שהיה אפשר לעשות מערב יו"ט אסור לעשות ביו"ט[135], לכן, בערב החג יש לדאוג להשאיר אש דולקת [ואפשר אש מהגז] שיוכלו להעביר אש־מאש להדלקת הנרות לליל ב' דראש השנה.

128) ראה כף החיים סי' תקפג סקי"ח.

129) כפשוט. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' שח.

130) וכ"ה בלקט יושר ע' 124. מאור ושמש פ' תולדות עה"פ ועתה שא ד"ה אמנם יראה. וכ"מ בערוה"ש סתקפ"ב ס"ג (שבפלפלין המתקנים המאכל ש"ד). וראה ברית כהונה או"ח מערכת ר סקי"א. ובס' המזכיר ח"ב ע' 255, שפעם הכניסו חריין ולא אכל (אף שבשנים שלפנ"ז אכלו), ומאז הפסיקו להכניס.

131) ראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' ה'תרעג. ואולי אינו בגדר חריף כ"כ, ובפרט כשמבושל.

132) שו"ת באתרא דרב סי' ה'תקכד. וש"נ. בנוגע מריחת "שעלאק" על השופר, ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'תעד.

133) וכמפורש גם בסה"ש תנש"א ח"א ע' 427 הערה 7. (וראה גם בכתי"ק שנתפרסם בקובץ יחי המלך גל' תרמג ע' 14: "הרי בעש"ק זה אינו כ"א בערב דסיום וכו'"). אבל להעיר משיחת יום ב' דחגה"ש תשמ"ו שיש שנהגו בזה.

134) ע' 41 ואילך. ועיי"ש בארוכה.

135) שו"ע אדה"ז סתק"ב ס"א.

המדליקים בפתיל צף, אם צריך להכין נקב יעשו כן לפני החג עבור שני הלילות של חג.

נר נשמה ליארצייט שחל ביום טוב, עדיף שידליקו היום בנר שדולק לשתי ימים, שכן לכמה דעות אסור להדליקם ביום טוב (אלא אם כן מדליקם ביחד עם שאר הנרות במקום ולצורך הסעודה, או כשמדליקים בבית הכנסת אצל עמוד התפלה לכבוד בית הכנסת)[136].

ונשמרתם מאד לנפשותיכם: ארגוני הבטיחות והצלה ממליצים שאם משאירים את מבער הכיריים דולק במשך החג אזי יש לוודא שיש בסמוך חלון פתוח לפחות 4 אינץ', ועוד חלון נוסף פתוח בצדו השני של הבית, כדי לאפשר אוורור ראוי. כמו כן לוודא שהגלאי (לפחמן חד־חמצני) פעיל.

המשתמשים בשעון־שבת, יכוונו אותו לשני ימי החג.

סדר הדלקת נרות: מומלץ שהמשתמשים בנרונים שבכוסיות זכוכית יניחו מעט מים או שמן בכוסית **בערב יו"ט** [ומותר לעשות כן, אבל לא הרבה מים[137]] בכדי שהדיסקית (המחזיקה את הפתילה) שבתחתית הכוסית לא תידבק אליה – ראה להלן בליל ב' דראש השנה.

מצוה על כל אדם שימשמש בבגדיו ערב שבת סמוך לחשיכה, שלא יהיה בהם דבר שאסור לצאת בו בשבת.

הדלקת נרות בשעה **6:53** (18 דקות לפני השקיעה), שתי ברכות: ברכת להדליק נר של שבת ושל יום הזכרון, שהחיינו. איש המדליק יברך שהחיינו בקידוש. [טעתה בברכה או שכחה שהחיינו – ראה בטבלא שבסוף הלוח].

אם איחרו את הזמן, אין להדליק בשבת חס ושלום מאש דולקת.

שנת ה'תשפ"ז

שנת ה'תשפ"ז – סימנה: זש"ה. כלומר: ז – שר"ה חל ביום השבת קודש. ש – שהשנה שלמה, חשון וכסלו מלאים. ה – שר"ח ניסן ויום ראשון של חג הפסח חלים ביום חמישי.

שנה מעוברת, ימיה שפ"ה ושבתותי' נ"ה.

שנה זו כקביעות שנת ה'תשל"ו.

שנה חמישית במחזור שנות השמיטה. מעשרות: מעשר ראשון ושני.

תקופת ניסן בשנה זו היא תחילת שנה י"ט למחזור גדול של חמה.

שנה י"א למחזור קטן של לבנה.

3339 שנה[138] ליציאת מצרים ומתן תורה.

1959 שנה[139] לחורבן בית המקדש ("העכער ניינצן הונדערט יאר אין גלות!").

שנת 2,338 לשטרות.

280 שנה לעליית נשמת הבעש"ט להיכל מלך המשיח ושאלו "אימתי קאתי מר" (ר"ה תק"ז).

230 שנה להדפסת התניא בפעם הראשונה (כ' כסלו תקנ"ז).

200 שנה לגאולת כ"ק אדמו"ר האמצעי (י' כסלו תקפ"ז)

---

136) וראה שו"ת באתרא דרב סי' ז'תתקס. ולהעיר, שמנהגנו גם שלא להדליק נר מיוחד להבדלה במוצ"ש שחל ביו"ט בכדי שיוכל להבדיל על אבוקה. (וראה שו"ת ריב"א אה"ע סי' קז).

137) שאסור גם בערב שבת ויו"ט מחמת גרם כיבוי. וביו"ט חמור טפי שהרי מדליק הנרות ביו"ט גופא. וראה שוע"ר סי' תקיד ס"ט ושם קו"א סק"ג.

וראה שו"ת מראה יחזקאל או"ח ס"ז.

138) בניסן וסיון השתא – ראה שיחת ז' אדר תשמ"ח (סה"ש ח"א ע' 281 ואילך).

139) בחודש מנחם אב השתא – ראה שיחה הנ"ל (שם. וראה שם ע' 283 הע' 35. ועיי"ש ע"ד עוד כו"כ מאורעות עד"ז – ירידה למצרים, כניסה לארץ ישראל, בנין [וחורבן] בית ראשון ושני).

190 שנה להדפסת התורה אור בפעם הראשונה (ג' שבט תקצ"ז).

130 שנה לנשואין של כ"ק אדמו"ר הריי"צ (י"ג אלול תרנ"ז).

130 שנה להתייסדות תומכי תמימים (ט"ו אלול תרנ"ז).

100 שנה לגאולת כ"ק אדמו"ר הריי"צ (י"ב תמוז תרפ"ז).

40 שנה לדידן – דהספרים – נצח (ה' טבת תשמ"ז).

מכתבים כלליים "אל בני ובנות ישראל בכל מקום שהם ה' עליהם יחיו" בקשר עם ראש השנה שחל בשבת וכן בקשר לשנת העיבור – ראה בהערה[140].

מברקים לר"ה שחל בשבת – בשנות: תשל"ז. תש"מ. תשמ"ג. תשמ"ז. תש"נ.

א' תשרי, ליל א' דראש השנה – יום טוב של ר"ה שחל להיות בשבת

ערבית

אומרים תהלים לפני ערבית. אין מנגנים אבינו מלכנו בשבת.

מתפללים תפילת ערבית באריכות (הנהגת רבותינו נשיאינו, ומעין זה שייך לכל החסידים).

בספר המאמרים תש"ג[141]: כאשר מתחרט ושב אל אדונו הנה זה שמבקש סליחת אדונו אינו מספיק עדיין אלא עוד צריך להתרפס לרגלי אדונו ולהתחנן אליו כי יחזור לקבלו לעבד דזהו פירוש המאמר אם כבנים ואם כעבדים, אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים דגם כאשר הבן נכשל בכיבוד והידור הורים הנה כשמבקש מחילה וסליחה ומקבל עליו להיטיב דרכיו האב מרחם על בנו וסולח לו, ואם כעבדים שעבר עליהם רוח שטות למרות עיני אדונם ושבים ומתחרטים ומבקשים סליחה ומקבלים עליהם שלא ישובו לכסלה עוד הנה עינינו לך תלויות אשר תקבלנו לעבדים דזהו העבודה דתפלת לילה ראשונה דר"ה בתחנונים ובבכי' מעומקא מליבא אשר יקבלנו לעבדים לעבדו ית' בקיום התומ"צ וזהו העבודה בקבלת עול מלכותו ית' בר"ה שהוא בהזזת כל עצמותו.

קבלת שבת: מתחילים מ"מזמור לדוד". בבואי בשלום אומרים "ברנה ובצהלה" (כי ימים אלו לא ניתנו לשמחה).

עניית אמן: לא יחטוף וימהר לענות אמן קודם שיסיים המברך[142]. וכן לא יפסיק התיבה לשתים[143]. ולא ימתין עם עניית האמן אלא מיד[144] שכלתה הברכה מפי המברך יענה אמן. ואם הש"ץ מאריך

---

140) **ראש השנה שחל בשבת**: ח"י אלול תשל"ב (וראה בהמשך לזה – ו' תשרי תשל"ג). ח"י אלול תשל"ה. מוצש"ק ימי הסליחות תשמ"ב. ח"י אלול וערב כ"ה אלול תשמ"ט.

שנת העיבור: ראה מכתב כללי וא"ו תשרי ה'תשל"ו. וא"ו תשרי ה'תשל"ח [ובסיומה – ח"י אלול ה'תשל"ח]. ששי לחודש השביעי התשד"מ. [וראה גם מכתבים כלליים: ר"ח ניסן וי"א ניסן ה'תשד"מ]. וא"ו תשרי ה'תשמ"ט. [וראה גם מכתבים כלליים: ר"ח ניסן ואור לי"א ניסן תשמ"ט].

כמה ממכתבים הנ"ל נדפסו בהוספות לספרי "לקוטי שיחות" (בדרך כלל – בכרכים של ספר דברים), בהוספות ל"ספר השיחות", ובכרכי סידרת "אגרות קודש כ"ק אדמו"ר שליט"א". בתרגום ללה"ק – בספר "אגרות מלך".

141) ע' 42.

142) ונוגע ביותר כשהש"צ מאריך בניגון בתיבות האחרונות של הברכה.

143) וגם לא יאריך בה יותר מדי, דהיינו יותר משיעור שיוכל לומר א־ל מלך נאמן.

144) בשיעור תוך כדי דיבור.

ואם לא כלתה אמן מפי רוב הציבור עונה עמהם (אע"פ שיש שיהוי בין גמר הברכה להתחלת ענייתו, לפי שכל שלא כלתה אמן מפי רוב העונים עדיין לא נשלם ענין הברכה לגמרי שעניית אמן גם כן מן הברכה היא). אבל לאחר שכלתה אמן מפי רוב הצבור אע"פ שהמיעוט מאריכים אין בהארכתם כלום (שהמאריך באמן יותר מדאי אינו אלא טועה וא"כ נשלם כבר ענין הברכה לגמרי, וזה שמתחיל עתה לענות אמן אמן יתומה היא כיון שיש שיהוי הרבה בין גמר הברכה מפי המברך להתחלת ענייתו). ויש מי שאומר שאפילו כלתה אמן מפי רוב הצבור, ואפילו סיימו כולם, יכול לענות אמן אחריהם (ונחשב כעונה אחר הברכה כיון שכולם התחילו מיד אחר הברכה) והוא שיענה אחריהם מיד. ולענין מעשה הכל לפי ענין שיהוי שמגמר ברכת המברך לסיום עניית העונים. וכן בקדיש וקדושה וברכו, כל שלא סיימו רוב הצבור עונה עמהם, ולסברא האחרונה אפילו סיימו רובם [אבל לא כולם], כל שנשארו ט' עמו שהם עשרה עם הש"צ.

הרבה בניגון[145] של ואמרו אמן[146] יאמר מיד אמן[147].

הוספות לימים נוראים ועשי"ת בשמונה עשרה [זכרנו, מי כמוך, לדור ודור (רק בר"ה ויו"כ), חתימת המלך הקדוש, וכתוב, ובספר, עושה השלום (וכן בקדישים)]. שכח או טעה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בתפלת העמידה מזכירים של שבת במקומות המתאימים[148] (וכן בשאר התפלות). דין הטועה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

אחר תפלת לחש: ויכולו[149]. ברכת מעין שבע. לדוד מזמור.

בברכה מעין שבע שבליל שבת ("מגן אבות") אומר המלך הקדוש וחותם בשל שבת לבד ("מקדש השבת") ואינו מזכיר ראש השנה. דין הטועה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

---

145) ובמקורו, בהגהת יש נוחלין, שהובא במג"א סקי"ד, שאריכות שמאריך החזן היא שלא כדין, והקהל שוהין ואין עונין אחריו עד שתכלה אריכות הניגון מפי המנגן, ומפסיקים יותר מדי בין הקדיש ובין עניית אמן.

146) והנה, בפמ"ג בא"א סקי"ד, שכשמאריך בניגון בקדיש יאמרו אמן מיד אחר דאמירן בעלמא, אבל במאריך בסוף הברכה בניגון אין לענות אמן כל זמן שלא סיים הברכה. אבל במג"א גופא לא נזכר למעשה לחלק בין קדיש לברכות, ולפמש"כ בכוונתו במחה"ש שם, החילוק הוא רק בין מאריך למאריך הרבה. ולכאורה כ"מ בשו"ע אדה"ז שהוסיף תיבת "הרבה". אבל במשנ"ב סקל"ה נראה שנקט דתרווייהו אליבא דאמת, שגם בקדיש הוא רק במאריך הרבה, ועכ"ז כתב לאידך גיסא כדברי הפמ"ג (וצויין בשעה"צ שם), שהוא דוקא לענין קדיש שכבר כלה עצם הבקשה אחר תיבת בזמן קריב או אחר תיבת דאמירן בעלמא, אבל אם הש"צ מארך בשאר ברכה בסופה באיזה ניגון לא יענה אמן כל זמן שלא סיים את עצם התיבה של הברכה.

147) כי הארכת הניגון הרבה הוא הפסק.

148) טעה ואמר "יום תרועה" במקום "זכרון תרועה" וכבר סיים הברכה אינו חוזר.

בנוגע לנוסח התפלה בשבת "זכרון תרועה" (כבמס' סופרים פי"ט ה"ח), או "יום זכרון תרועה" – הנה, בכ"מ (וגם אצל אנ"ש) נהגו לומר "יום זכרון תרועה". וכבר העירו שלא מצינו לשון הנ"ל בשום דוכתא בקרא (אף שכל' הזה מצינו בספרים וגם בדא"ח. ולהעיר מתורת שמואל תר"מ (ד"ה יונתי פכ"ד) ע' תקמו. תורת שמואל תרמ"א ע' תקעח), וכן שבכ"מ מוכח להדיא שבשבת יש לומר "זכרון תרועה" לחוד (בהשמטת תיבת "יום"), ונגרר הדבר מצורת ההדפסה בסידורים ובמחזורים. והוכיחו כן מל' הראשונים וכמה פוסקים (ראה שבה"ל סרפ"ו. ראבי"ה מסכת ר"ה סתקל"ז. רא"ש ר"ה פ"ד סי"ד. אמרכל ליקוטים מהל' מועדים – הל' ר"ה. מנהגי מהרי"ל (במהדו"ח) ע' רפה: דבחול אומר יום ובשבת זכרון. מנהגי מהר"א טירנא. הגמי' שבת פכ"ט ה"כ. לבוש סתקפ"ב ס"ז. מנהגים דק"ק וורמישא (לר"י שמש) ע' קמו (ובהערת המהדיר). דברי קהילות ע' 134. מט"א סתקפ"א סכ"ה. שם סתקצ"א ס"ג. ועוד). ושכן דייקו להדפיס בסידורים ומחזורים ישנים. וכבר נתעוררו מזה בליקוטי מהרי"ח ח"ג תפלות ר"ה, וכן בעל מלמד להועיל בכתבים נבחרים (ירושלים, תשכ"ט) ח"א ע' 129. וקדמם בהגהות מהר"ם באנעט (בסו"ס חי' מהר"ם באנעט ח"א) לשו"ע סתקפ"ב במג"א סק"ד. ועוד לפניו – בפסקי חמודי דניאל הל' ר"ה ס"ו.

ומ"מ, מאן דעביד הכי לא משתבש, והנח להם לישראל, שכן נהגו בכ"מ, וכבר ציינו שכן מצינו גם באיזהו מקומן (ראה נועם מגדים להפמ"ג. פמ"ג בא"א סתקפ"ב סק"ד. ועוד. וכבר נמצא כן במנהגות וורמייזא קירכום ע' קה. אבל ראה שם ע' צח וע' קכב. וראה סידור עבודת ישראל).

וראה בכהנ"ל שו"ת אבן ישראל ח"ז סוסי' לה. הנסמן בס' סכותה לראשי דבליצקי ע' ו. קובץ העו"ב תתקפו. שם תתרפו. מבוא לסי' ר' שבתי ע' רמח.

ויש להוסיף ולציין גם לבית אהרן מקארלין דרושים לר"ה קלב, ג. ברוך שאמר (לבעל פי' תו"ת) תפלות השנה ע' שס. וראה גם ברכת ישראל אויערבאך ס"ע ס"ה. ועוד. וראה שו"ת בית אב"א ח"ג סשכ"ט מה שנדחק בזה.

149) וכל עיקר אמירת ויכולו בשבת אחר התפלה משום יו"ט שחל בשבת הוא שאין אומרים אותו בתוך התפלה (טושו"ע סרס"ח ודאדה"ז) ס"ז (סי"ב)).

אמנם, בכ"מ משמע שכוונה בדבר לאומרו ג"פ דייקא (כמו שהובא בראשונים בשם המדרש – ראה ראבי"ה ח"א סי' קצו. כלבו סל"ה. או"ז ח"ב ס"כ. הגמי"י הל' תפלה פ"ט סק"ד. שם הל' שבת פכ"ט סק"ט. רוקח הל' שבת סמ"ט. שו"ת בנימין זאב סי' קעג. ובריו"ו ני"ב ח"כ, והב"ד באר"ח סרס"ח סקי"ב, לפי שיש חוזק בג"פ. ובפסקי ר"י חלאווה (בספר קידוש והבדלה (שטרן) ס"ו) שהוא בדרך ע"פ ג' עדים יקום דבר. וראה תו"ש בראשית ב, ד). וכ"ה ע"ד הסוד (ראה מט"מ סתכ"ח בשם צרור המור. סידור תפלה למשה להרמ"ק ש"י ס"י. של"ה מס' שבת תו"א ספ"ג במהדו"ח. ועוד. וראה אוה"ת על הסידור ע' שלח. שער הכולל פי"ז סכ"ו. וראה בארוכה בשו"ת ויצבור יוסף בר ח"ב ס"ט. וש"נ. והביא גם מכ"מ ע"ד הפשט), ובפרט ע"פ האריז"ל, בשביל המשכת המוחין ג"פ, מנה"י מחג"ת ומחב"ד לנוקבא (ראה פע"ח שער השבת פי"ג (מהחברים). שעה"כ ענין ערבית ליל שבת דרוש ב (ע, א). כה"ח סרס"ח סק"ג. ועוד). ולפ"ז צ"ע במה שביו"ט שחל בשבת אין מקפידים לומר ויכולו ג"פ, שהרי אין אומרים בתפלת העמידה. וכבר נתקשה בזה באוצר מכתבים (אלתר) ח"ב סרנ"ו סק"ד. ועוד. ובדוחק י"ל בחלק מהנ"ל שנתכוונו לומר שלמעשה במציאות אומרו בשבת ג"פ (מחמת הטעמים שבפוסקים), ולא שיש הכרח בדבר. ואכתי תיקשי ע"ד הסוד איך נעשית המשכת המוחין ביו"ט. גם צ"ע ביו"כ שחל בשבת שאומרו רק פ"א. ולהעיר מיפ"ל סרע"ג סק"א. כה"ח שם סק"ד. ובדגמתו – להעיר מתוה"ג שע"ת סק"ו כשאין סעודה בליל שבת.

וצ"ל שביו"ט נעשית המשכת המוחין מנה"י מאליו ללא מעשה התחתונים. וכ"כ לבאר בדברי שלום עפגין סתצ"ד ס"ט. ואכן, מצינו בשל"ה (שם ספ"א), שרמז לדבר ע"פ שנים או שלשה עדים, והיינו שבאמת ביו"ט יש רק ב' עדים. וכ"מ בפע"ח שם. וראה גם אור לשמים פ' שופטים ד"ה על פי. (אבל בסידור תפלה למשה שם פי' בפסוק הנ"ל שאומרים ג"פ בכדי לעשות שלשה כשנים, עיי"ש הסוד שבדבר).

ומצאתי במנהגי ק"ק אשכנזים במנטובה (נכתב בשנת תק"נ לערך, ונדפס מכת"י בקובץ מן הגנזים גל' ו ע' קכח), שבקביעות כגון דא, אמרו ויכולו לפני תפלת העמידה (עם אמירת ושמרו ווידבר משה – כמנהג העולם), וכנראה מה"ט – ראה גם בהערת המהדיר לשם. אבל אין המנהג כן.

לדוד מזמור (בכוונה עצומה. ומסוגל שלא יחסרו מזונותיו כל השנה; הכלי להשפעות גשמיות על כל השנה).

אחרי לדוד מזמור: קדיש שלם. מזמור לדוד ה' רועי. חצי קדיש. ברכו בתרא. עלינו. קדיש יתום.

מאחלים לשנה טובה תכתב ותחתם (ולנקבות: תכתבי ותחתמי) בלשון יחיד. וכן מאחלים [בשנה זו: גוט שבת] גוט יום טוב[150].

בכתבי האריז"ל: בצאתו מבית הכנסת ילך לביתו וישמח לבו ויגל כבודו ויבטח בהש"י ויקדש בלב שלם ובנפש חפיצה וירחיק ממנו כל יגון ואנחה ויסדר שולחנו ויאכל וישמח כי הוא יום טוב.

קידוש

כשחל ר"ה בשבת אומרים שלום עליכם, אשת חיל, מזמור לדוד, דא היא סעודתא[151] – בלחש[152].

בקידוש: יום הששי, בורא פרי הגפן, ומזכיר של שבת במקומות המתאימים, וחותם מקדש **השבת** וישראל ויום הזכרון, שהחיינו. [אם הרימון הוא פרי חדש יכוונו לפטור אותו בשעת ברכת שהחיינו[153]].

אשה המקדשת ובירכה שהחיינו בהדלקת נרות לא תברך שוב[154].

דין הטועה בקידוש, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

מטבילים פרוסת המוציא בדבש[155] (עד אחר הושענא רבה[156]). [בכ"מ, שמכל מקום צ"ל מלח על השולחן. ומעשה רב – להטביל גם במלח[157]].

---

150) ולהעיר שבשולחן ערוך אדמו"ר הזקן הובא שגם האומרים "במה מדליקין" בכל שבת (ובסידור אדמו"ר הזקן לא הובא בכלל) – אין אומרים אותו ביו"ט (או בחוה"מ) שחל בשבת "כדי למהר בשמחת יו"ט". וכן גם בר"ה שחל בשבת – מט"א סתקפ"ב ס"ב. וצ"ע אם טעם הנ"ל מתאים לר"ה. ואולי משום לא פלוג.

151) ובפשטות, הכוונה לומר בלחש עד גמירא, עד "לסעדא בהדה". [וכ"כ הריל"ג ע"ה בהערות וציונים בסידור עם דא"ח (לקידוש לילי ר"ה. אבל בקידוש ליל שבת, דקאי בשאר יו"ט שחל בשבת, ליתא). אלא שציין למחזור השלם, ושם – הוא בשינוי, כבפנים]. ובפרט שבר"ה אין אומרים אתקינו ליו"ט. וראה בארוכה בלוח לליל א' דסוכות ש"ז.

בנוגע לזמירות לשבת – אזמר בשבחין וכו' – ביו"ט שחל בשבת, לא שמענו מזה. וכמדומה ברור שלא נהגו בכך (והיינו גם הנוהגים לאומרם בכל שבת, ראה בס' המנהגים ע' 29 ובהערה). וכן גם המנהג בכ"מ. לאידך, ראינו מעשה רב, וברבים, לומר "בני היכלא" בהתוועדות דיו"ט שני כשחל בשבת. וילע"ע.

152) בלחש – כ"ה הלשון בס' המנהגים ע' 56. וראה שם ע' 28. וכ"כ בהערות וציונים (שבהערה הקודמת בקידוש לר"ה, משא"כ בהערות לקידוש ליל שבת). וכ"ה (לענין שבת חוה"מ), בהיום יום (הוצאת תשי"ז ואילך) י"ט ניסן וי"ז תשרי. ובכ"מ. אבל בליקוטי מנהגים שבמחזור חב"ד ושבסוף קונטרס ר"ה תש"י (נדפס בסה"מ תש"י ע' 26): בלחישה. וראה למען ידעו (שוסטערמאן) ע' 97 שכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע תיקן בכתי"ק תיבת "בלחש" וכתב: בלחישה. וכ"ה (לגבי סעודת היום דר"ה) בס' המנהגים גופא ע' 57 (כבמקורו בליקוטי מנהגים שם). ולא נתברר טעם השינוי מהכתי"ק.

153) כן מעשה רב. וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' א'תקלג.

ובנשים, שמברכות שהחיינו בעת הדלקת נרות מערב יו"ט, לא יכוונו אז על הרמון, אלא יברכו שהחיינו על הרמון.

154) כ"ה בהוספה לליקוטי מנהגים (נדפס גם בס' המנהגים ע' 60).

בנוגע לעניית אמן ע"י הנשים על שהחיינו (כיון שבירכו כבר בשעת הדלקת נרות) – נהוג עלמא לענות אמן. ואף שכמה אחרונים כתבו לחוש משום הפסק, ולכאורה נכון לחוש לדבריהם – כבר כתבו בכ"מ ליישב המנהג. וגם אנן בעניותין, יש לנו אריכות דברים במק"א מזה. ואכ"מ.

155) וכשאין דבש בהישג יד, או מי שקשה לו לאכול דבש, יטביל בסוכר – ראה הנסמן אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ה'תרסד.

156) הפרטים בזה – ראה סה"ש תש"ד ע' 24. ספר המנהגים חב"ד ע' 67. לקו"ש חי"ד ע' 372 הערה 27.

157) אבל ראה סה"ש שם.

158) ש"צריך לאכול במקום הקידוש לאלתר אחר הקידוש, אבל אם לא אכל עד לאחר זמן לא יצא ידי חובתו . . ואין חילוק בין זמן ארוך לזמן קצר" (שו"ע אדה"ז סרע"ג ס"ה), ובשו"ע אדה"ז סתפ"ב ס"א: ובתחלת הסעודה יברך המוציא ויאכל ממנו כזית מיד כדי שיהיה הקידוש במקום סעודה. ובשו"ע אדה"ז סרפ"ו ס"א: יאכל כזית מחמשת המינים אחר הקידוש מיד. וכמ"ש באג"ק ח"ג ע' רט, ש"כיון שאין נפ"מ טוב יותר שתהי' [אכילת התפוח] אחר נטילת ידים כדי לסמוך הקידוש לסעודה עד כמה שאפשר".

ומ"מ, בהפסיק ואכל מהתפוח לפנ"ז אינו הפסק בין קידוש לסעודה – ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' ג'קפג. וש"נ. ובארוכה – שם סי' יב'קפא. וראה שם אצלנו ממנ"א סרפ"ו סק"ג להפסיק לתפלת מוסף. (אבל יש חולקין. ואדה"ז שם ס"א השמיט ד"ז). ובפשטות לפי שהוא צורך סעודה. וכן מצינו בפסחים קב, א, שלר"י שמפסיקין לשבתות אחרי קידוש מברך ברהמ"ז לפני התחלת הסעודה. וממ"כ במג"א שם להתיר ההפסק גם לאכילת פירות, משמע שאכילה בכלל אינה הפסק לפי שהיא כעין התחלת הסעודה. ובנדו"ד נמי נראה שהוא בגדר צורך סעודה. וכ"מ בשו"ע אדה"ז סימן רע"ב סי"ג שאין בזה חשש. וגם בליל הסדר, נוסף לאכילת כרפס והגדה ושתיית כוס שני שי"ל שאינו חשוב הפסק שכך תיקנו (וראה תוס' פסחים קג, ב ד"ה רב אשי. ולהעיר משו"ע אדה"ז סתע"ג ס"כ) – הרי מותר לשתות גם באמצע הגדה מעיקר הדין. (וראה בשו"ע אדה"ז סתפ"ב ס"ג, שאוכל תבשילו תחילה. וראה שבילי דוד סתפ"ב סק"א. שו"ת מגדנות אליהו ח"א סי' קמא.

אחרי אכילת [לפחות כזית[158]] המוציא[159]: תפוח מתוק בדבש, בורא פרי העץ[160], יה"ר מלפניך שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה, ואח"כ[161] אוכלים[162]. ויתעורר אדם בתשובה כשיאמר יהי רצון ויתפלל על זה בלב שלם[163].

בשעת ברכת העץ על התפוח יתכוון לפטור הרמון[164]. אם לא התכוון לפטור הרמון אבל הרמון היה על השולחן – אין מברך עליו בפני עצמו. ואם לא היה על השולחן וגם לא היה בדעתו לאוכלו, מברך עליו שוב[165]. אבל אורחים הקרואים אצל בעל הבית כיון שדעתם על בעל הבית שזימנם הרי דעתם על כל מה שיביא לפניהם ואינם מברכים עליו שוב[166]. (בנוגע לפטור קינוח סעודה – מעשה רב להשאיר חלק מהתפוח לסוף הסעודה ומכוון בברכת בפה"ע לפטור הקינוח[167]).

בשיחת כ"ה אלול תנש"א (מסרט הקלטה): דער מנהג איז דאך אז מ'עסט א רמון בליל ראשון של ראש השנה. כדי ניט מאכן קיין שאלות בנוגע צו מאכן א ברכה בפני עצמה אויפן רמון, און דערנאך ווערט דאך אויכעט די שאלה בנוגע צו די ברכה אחרונה לאחרי הרמון אויב ער האט געגעסען א שיעור שלם ומלא[168],

---

ושקו"ט מזה בקובץ העו"ב גל' תתצב־ד).

וראה שש"כ פנ"ד סי"ט ובהע' נה להתיר בשתיית מים בין קידוש לסעודה, שפותח האצטומכא לאכול.

וכש"כ להסברא להתיר בפחות מכדא"פ (וצע"ק דמשמע במג"א סרע"ג סק"ה שהדלקת נר והליכה בטרקלין מצ"ע גם הן בגדר הפסק). ולהעיר ממנהגנו בליל ב' דר"ה לאכול הפרי חדש מיד אחרי קידוש ולברך ברכה אחרונה על הפירות ולא על היין. וראה שש"כ פנ"ד הערה סט.

וכן נהגו בכ"מ לאכול דגים בין קידוש לסעודה (ראה דברי תורה ממונקאטש מהדורא תליתאי ס"ט. דרכי חו"ש ששנ"ב. אורות מרדכי נדבורנא ע' שעד. והאיש משה סולבייציק ח"א ע' קנד ובהערת הגרח"ק. יחו"ד (חזון) ח"ב או"ח סכ"ג. אלא שיש שאכלו מזונות תחילה). ולהעיר ממנהג הקדמונים שאכלו קירמזי"ל, ובשו"ע אדה"ז סרמ"ט בקו"א סק"ג שאכלו מרקחת (אבל אפשר שאכלו גם מזונות, יעו"ש). וראה שו"ת פעולת צדיק ח"ב סרפ"ג, והובא בשושנת המלך הל' ברכות ס"ב (נעתק בהערה לאלף המגן סתקצ"ז סק"ד) שנהגו לאכול פירות, ובהערה שם (מספרו עץ חיים) שאי"ב משום הפסק. אמנם, בספרו תכלאל עץ חיים בסדר הקידוש (קיא, ב) יישב מחמת שאצ"ל לאלתר. וראה שו"ת אול"צ ח"ב פ"כ הערה כה.

159) ויש ליזהר לאכול במשך הסעודה לפחות כביצה פת (מחמת ברכת על נטילת ידים), וכל כזית שבו בכדי אכילת פרס, והכזיתים יהיו תכופים זל"ז. ומצד סעודת יו"ט – יותר מכביצה.

160) ואינו מברך על הדבש לפי שהדבש הוא טפל לתפוח. (ושקו"ט בטועה וחושב שהדבש העיקר לסימן טוב ולא התפוח. וראה בין הדברים שו"ת באתרא דרב סי' מו'תתלט).

161) בטעם מנהגנו – ראה אג"ק ח"ג ע' קמו.

162) ובס' המזכיר ח"ב ע' 254 ע"ד ליל א' דר"ה תשח"י, שאכל פחות מכזית. (ואם כנים הדברים – שי"ל שלא דק, ובפרט שידוע שכמה ממדידות כזית גדולות ביותר מהשיעור. ואכ"מ – י"ל שהוא כחרוסת שהוא לזכר בעלמא וא"צ כזית. אבל להעיר מר"ד משיחת כ"ה אלול תנש"א, נעתק להלן בפנים, ובהערה לקמן, בנוגע לאכילת הרמון, שבר"ה שצ"ל האכילה באופן ד"אכלו משמנים" בודאי צ"ל שיעור מלא).

163) משנ"ב סתקפ"ג סק"ב מא"ר שם סק"א בשם של"ה (ר"ח נר מצוה ד"ה ולכאורה). והובא גם במט"א ס"ב.

ובשל"ה שם: אין שום רמז באכילת הפרי רק הפרי הוא סימן שיזכור האדם ויתעורר בתשובה ויתפלל על הדבר הזה וכו' נמצא העיקר הוא ההתעוררות והתפלה ולאחר שהתפלל ואוכל דבר זה אז הוא רושם שתתקיים תפלתו. ובבאר הגולה למהר"ל באר הב' שהאכילה לעשות פועל דמיוני. ועד"ז בחיי"א כלל קלט ס"ו. ובכ"מ. וכן בסידור יעב"ץ, שמחזק הסימן לטוב ע"י הדבור, שהכל הולך אחר הפה.

אמנם, בהגהות חכמת שלמה רסי' תקפג כתב שאין הכוונה דרך תפלה, שאין מקום לתפלה בשעת אכילה, רק הוא לבטחון ואמונה, שמראה שמאמין ובוטח שכך יהי'. וכו' ויהי' נהפך ע"י אמירה זו לטובה, עכת"ד.

ובכמה ראשונים מוכח שא"צ לומר כלל. וכן מנהגנו שאומרים יה"ר רק על התפוח. ובאיזה מקומן בראשונים משמע שאומר רק שם הפרי והסימן ולא בדרך תפלה. ואכתי י"ל שמתפלל במחשבתו.

אבל במט"י סתקפ"ג סק"א דסגי באכילה בלבד דסימנא מילתא הוא, והבקשה היא דבר נוסף. ובמאירי הוריות יב, א שהוא דרך סימן לעורר לבבו להנהגה טובה וכדי שלא ליכשל בהם לעשות דרך נחש תיקנו לומר עליהם דברים המעוררים לתשובה. וראה בחיבור התשובה שלו מ"ב פ"ב. וע"פ הישובים בכ"מ במה שאי"ב ניחוש באו"א (שהוא ניחוש מיסוד המקרא והאגדות, שניחוש לובה שאני, שאינו סומך ע"ז רק לסימן, שהוא סימן שיש בו ממש, שהוא רק לצד אחד) – משמע נמי שהסימן הוא באכילה גופא ולא שהוא דרך התעוררות לחוד.

164) וביומן ליל א דר"ה תש"ל: כאשר הגיעו לאכילת התפוח הביט על השולחן ושאל מדוע אין רימונים והורה להביא מחדרו. המתין באכילת התפוח עד שהובאו הרימונים.

165) אא"כ יש עדיין לפניו מהתפוח. וראה להלן בפנים ע"ד מעשה רב בזה.

(ואף אם נאמר שהרמון חשוב טפי מחמת שהוא מז' מינים (אף שהתפוח חביב), וי"א שאינו חשוב אינו פוטר חשוב אא"כ נתכוון לפוטרו בפירוש – למעשה ספק ברכות להקל (סדר ברה"נ פ"ט ה"ז)).

166) נסתפקו בד"ז בנוגע אורחים אי אתכא דבעה"ב מהני רק לענין דעתם לאכול או גם לענין שתהא דעתם לפטור, ובנדו"ז – את"ל דבדבר שאינו חשוב לפטור החשוב צ"ל דעתו לפטור ולא רק דעת לאכול (ושהרמון בגדר חשוב כבהערה הקודמת) לא מהני מה שדעתם על בעה"ב שזימנם. והארכנו בכינוס תורה באסרו חגה"ש תשע"ו. ומ"מ, למעשה ספק ברכות להקל (כנ"ל). ואכ"מ.

167) ועד"ז הוא **בכ"מ**. אבל ראה ספר המנהגים ע' 56. וצע"ג הכוונה. ושקו"ט בזה בכ"מ. ובמקורו – הוא בנוגע לפרי חדש בליל ב'.

168) ושם: ובפרט אז דאס רעדט זיך דאך וועגען אכילה בראש השנה, וואס ראש השנה דארף דאך זיין די אכילה אין אן אופן פון מנות, און בלשון הכתוב אכלו משמנים, דארף דאך זיין די אכילה אין אן אופן פון משמנים, איז דאך א זיכערע זאך אז ס'דארף זיין א שיעור מלא.

און כדי ארויס פון די ספיקות[169], וכידוע די שיחה פון נשיא דורנו בזה בנוגע צו דעם תפוח מתוק בדבש וואס שטייט דאך אין סידור אז דאס דארף מען עסען דוקא אין תחילת הסעודה, האט מען קיין ברירה ניט, וויבאלד אז דאס איז תחילת הסעודה, דארף דאס קומען לאחרי אכילת המוציא (וואס דאס איז דאך פארבונדן מיט די נטילת ידים[170]), און דערנאך איז המוציא [ברכת המזון] איז דאך כולל כל ברכות אחרונות אין וועלכע ס'ווערען געגעסן אין די סעודה, וואס אע"פ וואס ער מאכט א ברכה בפני עצמה אויף פירות שנאכלין בתוך הסעודה, מאכט ער אבער ניט קיין ברכה אחרונה, ווארום דאס וועט נכלל אין ברכת המזון, וכמדובר כמ"פ די אריכות און די שקו"ט שבדבר.

מצוה לאכול ולשתות ולשמוח[171]. אוכלים דגים (לסימן שפרים ורבים).

אין אוכלים בראש השנה[172] אגוזים, לוזים [=אגוזים קטנים], וכן שקדים[173], ומאכלים חמוצים (כשטעם החומץ נרגש).

אוכלים רמון (שנרבה זכויות כרמון) וראש איל (זכר לאילו של יצחק, או ראש כבש. ואם אין לו, ראש אחר [דג], שנהי' לראש ולא לזנב). אבל אין אומרים יהי רצון [כי אם על התפוח, כנ"ל][174].

בנוגע אמירת לחיים בסעודות ראש השנה – ראה בהערה[175].

בברכת המזון: רצה ואח"כ יעלה ויבוא. הרחמן הוא ינחילנו (לשבת), הרחמן הוא ינחילנו (ליו"ט), הרחמן הוא יחדש. (עושה שלום ולא השלום). טעה או שכח רצה או יעלה ויבוא – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בר"ד משיחת יום ב' דר"ה תשט"ז: (בבהמ"ז אמר הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת לטובה ולברכה, בקול רם, ואחרי בהמ"ז אמר:) בשעת מען האט געדרוקט דעם סידור, האב איך געפרעגט דעם רבי'ן וועגן דעם הרחמן שבר"ה צי מען זאל עס דרוקן, ווייל אין שער הכולל ברייגיט ער גאנצע ראיות אז מען זאל אים ניט זאגן, האט דער רבי געענטפערט אז מען פלעגט דאס זאגן בלחש. לפועל, האט עס דער דרוקער אפגעדרוקט מיט גרויס קידוש לבנה אותיות, צי ער האט ניט געהאט קיין אנדערע אותיות אדער מטעם אחר, אבער עכ"פ האט ער דאס געדרוקט מיט גרויסע וועריטער, איז פון יעמולט אן – זאל זיין א שנה טובה ומתוקה לטובה ולברכה.

---

169) הן בנוגע לברכה ראשונה והן בנוגע לברכה אחרונה. והעצה, לאכול תוך הסעודה (כמו בתפוח) ובהמשך לאכילת התפוח.

170) ומשמע שלכן א"צ ליטול ידיו על תפוח (משום דבר שטיבולו במשקה) כיון שנאכל בתוך הסעודה. וראה גם בלוח לליל הושע"ר.

171) ראה לקו"ש חכ"ד ע' 304. סה"ש תשמ"ח ע' 613 הערה 13.

172) גם במשך כל היום, אפילו אחרי התפלה – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א'קנד.

ויש שנהגו בכך גם בעשי"ת, או לפחות בעיו"כ, ויש עד הושענא רבא – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א'קצ.

173) אבל שקדים טחונים בתערובת לית לן בה, וכן עוגה עם חמאת בוטנים – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א'פ. שם סי' ה'תרפו.

174) ולא נהגו באכילת שאר המינים. וע"פ הידוע, בכ"מ לא נהגו בכך עד לדור האחרון.

ואפשר (נוסף לזה שלא היו מצויים) לפי שהכל תלוי בלשון המדינה (ראה מג"א ואדה"ז רסי' תקפג), ולא נקראו בשמות אלו בלשוננו (ראה גם ערוה"ש שם). ואכן במהרי"ל וכן בלקט יושר ועוד, לא נזכרו רוב המינים שבגמרא. וגם במנהגי וורמיישא ויוסף אומץ וכו' נזכר רק תפוח בדבש. ובנהג כצאן יוסף הובא מהמינים שבגמרא רק רוביא. וגם פשטות ל' הטור משמע שבאשכנז אוכלים תפוח במקום שאר המינים. וכ"מ בל' הרמ"א שכתב שיש נוהגין לאכול תפוח וכו', ול"כ לאכול "גם תפוח". וראה גם בל' מחז"ו סשכ"ג. וכ"מ באו"ז הל' ר"ה סרנ"ז ופסקי או"ז ר"ה. הגהות אשרי ר"ה פ"א ס"ה, הובא בב"י סתקפ"ג. המנהיג הל' ר"ה. ומפורש כן בצרור החיים לתל' הרשב"א דרך הרביעי ס"ג. ואף גם זאת, שאינו חיוב מדינא, ולכן הושמט ברמב"ם רא"ש ועוד (ראה שלחן לחם הפנים לר"י רוקח ס"א. אבל ראה שו"ת בית דוד לר"י משלוניקי סוסי' שעד, והובא בשלחן גבוה סק"א). ולהעיר שהכותרת בשו"ע: דברים שנוהגים לאכול (אלא שאפשר שהוא מחמת ראש כבש שבס"ב שאינו בגמרא).

175) בר"ד מסעודת יום ב' דר"ה תשל"א: ביקשו מאד"ש לומר לחיים, ואמר שאומר בההתועדות, אבל כאן דאס איז דער שוועד'ס א טיש, ואיני רוצה לשנות ממנהגו שלא הי' אומר לחיים בר"ה. (ונזכר המנהג גם בר"ד דסעודת יום ב' דחה"פ תש"ל. ושם: בליל א' דר"ה). ובהמשך לזה, בעת הסעודה דמוצאי יו"כ תשל"א, הורה לומר לחיים ולנגן להשלים מר"ה. וראה ר"ד דסעודת יום ב' דר"ה תשכ"ז, בנוגע אמירת לחיים, שעכשיו כבר אחרי ה"דינא רבא". ובר"ד דסעודת יום אדר"ה תשכ"ט, במענה למה שאמר א' המסובים שאמר לחיים ברמז על סמך זה שביום א' דר"ה אחר תק"ש נפעל כבר ה"דינא רפיא" – דאיתא בשו"ע שבר"ה צ"ל הכל בפירוש ולא ברמז.

ולהעיר, שבכמה מהתוועדויות דר"ה נזכר ע"ד אמירת לחיים דכל הקהל. וראה לקו"ש חי"ט ע' 283 ואילך. ובר"ד משיחת יום ב' דר"ה תשמ"ו, שיאמרו כל הקהל לחיים מתוך שמחה וטוב לבב, וינגנו ניגון שמח, א שמחת תורה'דיקן ניגון.

א' תשרי, יום א' דראש השנה

יום טוב של ר"ה שחל להיות בשבת

בבוקר משכימים לקום. (הנץ החמה (הנראה) בשעה **6:34**).

כתבו הפוסקים[176], שצריך להזהר שיתעורר משינתו בלילה[177] קודם עלות השחר, או לפחות קודם הנץ החמה[178], ועכ"פ – מוקדם הרבה מרגילותו. (ואם יש לו כאב הראש או שאר מיחוש שמוכרח לישן ביום יתאפק וישן אחר חצות היום).

ונהגו מאז ששמש בית הכנסת קורא בעוד לילה כמו שעה קודם עלות השחר, כדי שבעת האיר היום יהיו כולם בבית הכנסת. ויש לזרז גם הילדים מעת שהגיעו לחינוך שישכימו גם כן.

והאחרונים כתבו ללמד זכות במה שלא נהגו כך בזמננו שהדור חלש מכמה טעמים[179]. אבל כשהתעורר כבר משינתו ראוי הוא שכשיעלה עמוד השחר יתגבר כארי ויקום ממטתו, ולא יחזור לישן. ואם השינה נצרכת לו כדי שיוכל לכוין כתפלה כראוי, אין לו להימנע ממנה בימי ראש השנה אלא יישן כדרכו.

אדון עולם: כל מי שמכוון בעת התחלת אדון עולם, כתב ר' יהודה חסיד ורב האי גאון ורב שרירא גאון, ערב אני בדבר שתפלתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפלתו ואין לו שטן ופגע רע בר"ה ויוהכ"פ בתפלתו, ואויביו נופלין לפניו[180]. ועל כל פנים, אם לא יכול לכוון כל פעם יזהר לכוון בר"ה וביוה"כ[181].

סוף זמן ק"ש: **9:40**.

כשחל ר"ה בשבת ואין תוקעים בשופר, מותר לאכול לפני התפלה, כרגיל בכל השנה, והיינו כשרעב וצמא ואינו יכול לכוון בתפלה.

בספר אור תורה להרב המגיד ממעזריטש[182]: בני ישראל המתפללים בראש השנה . . מנהג המון העם להתפלל התפילות של עמידה מלה במלה ובכוונה גדולה כל אחד ואחד לפי השגתו ועיניו ולבו רק אל הרנה ואל התפילה ולא אל דבר אחר איזה מחשבה זרה ח"ו . . אבל לא כן התפילות שלפני העמידה כמו פסוקי דזמרה ויוצר אור שבהם הורגלו כל השנה לפניהם . . כאשר דשו בהם כל השנה במרוצה כאשר הולך על גבי גחלים ובלי כוונה כלל . . בזה אני מזהיר אתכם בשארי התפילות והתחנונים וקרבנות ופסוקי דזמרה וק"ש וברכותיה שאתם דשים אותם בעקב והם עומדים ברומו של עולם כל אחד ואחד בפני עצמו הוא עולם שלם עליון רם ונישא . . הגם שבאמת העמידה היא העיקרית שהיא כמדבר לפני המלך בעולם האצילות עצמו אכן מי שאין לו מפתחות של חדרים החיצונים האיך יכול לכנוס בחדרים הפנימים כי לכן תקנו הקדמונים מתחילה העולמות על הסדר[183]. . תיקנו קודם עמידה קרבנות ופסוקי דזמרה ושארי שבחים וברכות . . לכן צריך להזהר בהם מאוד לאמרם בכוונה ובהתלהבות ושמחה גדולה להראות שאנו בטוחים בחסדו שיוציא לאור משפטינו והטוב בעינינו [נ"א בעיניו] יעשה.

כשחל בשבת, **אין** מנגנים ניגון אבינו מלכנו לפני שחרית.

---

176) ראה מט"א סתקפ"ד ס"א. בא"ח ש"א פ' נצבים סי"א. ועוד.

177) ובאג"ק כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ ח"י ע' תכה: למעט בשינה בב' לילות אלו.

178) שהדין מתחיל משעת הנה"ח בג' שעות ראשונות (וכבדיני נפשות. וראה ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג שהוא בשעה שעסוקין במצוות. אבל במט"י סוסי' תקפג בנוגע לעלוה"ש ששעה אחת היא התחלת ג' שעות ראשונות שהקב"ה יושב ודן העולם. ויש שכתבו בשעת תקיעה ותפלה) – ראה באבן שועיב דרשה לר"ה (הובא בב"ח או"ח סוסי' תקצ"ז) בשם הרמב"ן שבירושלמי אמרו "איך בר נש דדמיך בריש שתא ועוסקים בדיני". וכעי"ז הוא בזח"א קפט, א. וראה שו"ת תשוה"נ ח"א סשל"ט.

179) כיון שהתחיל בשינה בלילה, ונמשך אחר שינת הלילה, ולא החמירו רק בשוכב לישן לכתחילה ביום. ועוד, שהחמירו רק בימיהם שהיו נוהגים לקום תמיד בעלות השחר, אך בימינו אין קפידא כלל ויכול לקום כרגילותו כל השנה. אבל יזהר להשכים מוקדם שלא לאחר זמן התפלה. וראה הליכות שלמה תשרי פ"א סכ"ג. אשרי האיש ר"ה פי"ד סי"א. וקדמם במט"י שם.

180) מט"מ סל"א, והובא בא"ר סמ"ו סקט"ו בשם מהרש"ל, הביאו בסה"מ תש"ג ע' 11.

181) ספר זכירה (ערך סגולה), הובא במל"ח סי"ג סקי"ח.

182) רמז רסא. וראה יושר דברי אמת קונטרס שני אות נו. מל"ח סי"ג ס"ג.

183) ראה שם בארוכה כמה טעמים, בפרט בר"ה.

בשחרית: שיר המעלות ממעמקים (שכח ולא אמרו – ראה בטבלא שבסוף הלוח) – עד יום הכיפורים. הכל יודוך וכו'. בתפלת העמידה[184] – ההוספות לעשרת ימי תשובה ולשבת.

פתיחת הארון: אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד' אמות שלפניהם שמא תתבטל כוונתם, ואפילו לצורך פתיחת הארון[185]. בצידיהם מותר לעבור ולעמוד שם, אבל לא ילך להלאה שלא יהיה כנגד פניהם שכל שיוכל לראותו אסור מפני שמתבטלת כוונתו. וחכמי הזוהר אוסרים אפילו בצידיהם תוך ד' אמות. ועדיף לוותר על פתיחת הארון מלעבור בצידי המתפלל. והעולם נוהגים בחזרת הש"צ להקל לפתוח הארון, אף שעוברים בצידי הש"צ (ולפעמים גם כנגד הש"צ). ויש שכתבו ללמד זכות בכמה אופנים[186].

כתבו הפוסקים[187] שבשעה שמחזיר החזן התפילה חיוב גמור להאזין לקול החזן באימה וביראה אפילו בשאר ימות השנה, ואין לעשות מהעיקר טפל, לעמוד על רגליהם באימה וביראה כראוי בשעת פיוטי ימים נוראים וניגונים, ובשעה שמחזיר החזן התפילה בטלים במחשבות חוץ.

יש לגעור באותם המגביהים קולם עם החזן, אע"פ שאינם אומרים פתיחת הברכות וחתימתן, ואפילו יש תשעה שומעים, ואפילו היו מכוונים לברכת שליח ציבור ויענו אמן אחריו, כיון שמזמרים עם השליח ציבור ומגביהים קולם הוה כיוהרא, ונראה כקלות ראש[188]. וראה בהערה בנוגע למנהג העולם בימים נוראים.

לענין אמירת הקהל זכרנו כו' ובספר בעת חזרת הש"ץ – שיש חוזרים ג"כ זכרנו ומי כמוך – אין מנהגנו לחזור זכרנו ומי כמוך, אבל הקהל חוזרים וכתוב [ובנעילה – וחתום] ובספר, וגם בשבת ויו"ט[189].

184) בפסקי חמודי דניאל הל' ר"ה סי"ד: נראה כיון דמדינא היו צריכים להזכיר ר"ח בפ"ע אלא דזכרון אחד עולה לכאן ע"כ צריך לכוין כשאומר זכרון בשחרית ובמוסף [ובמנחה] לר"ח. וראה גם מל"ח סי"ג סל"ו.

185) פשוט. ודלא כווי העמודים וחשוקיהם ח"ס ע' קי. ולהעיר משו"ת יד אליהו ס"ו. א"א מבוטשאטש סי' קב ד"ה לא ראיתי, הב"ד באלף המגן פתיחה לדיני קדיש סי"ד. כה"ח שם סקכ"ט. שו"ת מנח"י ח"ח ס"י. וראה הנסמן בס' עבודת שלמה טירחא דציבורא קוסובר ע' מג.

186) ובפרט שעומד לפני עמוד המפסיק, ומהני גם בצדדים – ראה א"א שם ד"ה ונראה שכמו. וראה שו"ת שבט אפרים לנדאו ח"א ס"ד. תשובות ישראל טויב ח"ה ס"ד.

187) יוסף אומץ סי' תתקסז.

188) שו"ת הרא"ש כלל ד סי"ט, הובא בטור או"ח סי' קכד. ב"י שם. פמ"ג שם בא"א סק"ח.

ובהגהות יש נוחלין פ"א הגה יד: וא"כ האיך מצאו ידם ורגלם אותן המזמרים עם החזן בקול רם כמעט כל התפלות מתחלה ועד סוף, גם בימים האדירים והנוראים שהיה לנו לדקדק ולתקן יותר ויותר, אנו מקילין יותר שמזמרים עם החזן בקול רם כמעט כל התפלות מתחלה ועד סוף, גם משמיעים קולם יותר מהש"צ עד שלא נשמע קולו של הש"צ. וראה גם פלא יועץ ערך ראש השנה.

ופשוט, שהקפידא מצאה מקום לחול רק באומר עם הש"צ בקול רם, ולא בלחש.

ועוד זאת, שבמקום שנוהגים שכל הציבור אומרים עם הש"צ אין בו משום ק"ר. וכ"מ בפמ"ג שם שנקט הטעם משום יוהרא.

ואף אם אין שומעים הש"צ – י"ל שכיון שאומרים התיבות ביחד ה"ז כתפלה בציבור (ראה שו"ע אדה"ז רסי' קכה לענין אמירת נקדישך עם הש"צ. ויתירה מזו, במודים דרבנן, שאומרים עם הש"צ, אף שאומרים בנוסח אחר (ראה א"ר סקכ"ז סק"א. מאמ"ר שם סק"א), כיון שהוא ענין אחד, וגם שומעים התחלת הברכה וסופה. [ומ"מ הש"צ צ"ל בקול (אף שאא"פ לשמוע כ"ז שעונין, ראה תוד"ה עד – סוטה לט, ב) – ראה משנ"ב סקכ"ד סקמ"א, הב"ד בקצוה"ש סכ"ב בבדה"ש סקכ"ג. וכ"ה בס' המנהגים ע' 12. והוא דלא כמ"ש בקצוה"ש סע"ז בבדה"ש סקכ"ו ליישב המנהג כיון שבלא"ה אא"פ לשמוע. וראה שם לענין מגן אבות בליל שבת. ושקו"ט מזה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' יח'תקסו]. גם בעת שים שלום אומרים הציבור אדיר במרום (ראה השמטות לקצוה"ש שם). ויתכן ג"כ לפי שהוא מענין הברכה. וכבר עמדו קמאי בכל הנ"ל. וראה באריכות גדולה בס' הזכרון שירת מרים ע' תקסז ואילך. וצ"ע במה שהכהנים אומרים יה"ר בברכת מודים, ורבש"ע בשים שלום. ואפשר, כיון ששאר הקהל שומע (ראה כעי"ז לענין אחר בא"ר סק"ל סק"ח. ועצ"ע בליכא תשעה דציתי. ראה גם אני אודך עניני ברכת כהנים סכ"ב. ולפלא מש"כ באפיקי מגינים סקכ"ח בחידושים סקכ"ז שטוב שגם הקהל יאמרו). כן צ"ע בט"ז סוסי' קלב). וכ"נ בשיחה דלקמן בפנים. וראה אבוא ביתך פינק סי"ג סק"ז.

ואין להקשות שכשמנגנים עם הש"צ הו"ל ברכה שחצי' בשמיעה וחצי' באמירה – שכיון שהמברך אומר ברכה שלימה שפיר דמי. וראה הליכות יצחק בורדיאנסקי ברכות סס"א.

וראה בשע"ת סקכ"ד סק"ט, ובאריכות יותר בסתקפ"ב סק"ח, שהביא משלמי חגיגה (דיני נוסח תפלת ר"ה סי"ח בהגהת מהר"א חיון, בשם שו"ת בית דוד סעע"א וסעש"ח) שנוהגים לומר עם הש"צ בימים נוראים, דכיון דכל השנה עבדי והשתא לא עבדי לית לן בה. ושם: אבל מה שנוהגים להרים קולם יותר מהש"צ, זה ודאי אינו הגון וראוי לגעור בהם.

אבל בשע"ת סיים עלה, שבמדינותינו לא נהגו בזה, רק הציבור שותקים ושומעים לדברי הש"צ, אלא שבפסוקי מלכויות זכרונות ושופרות י"א בלחש עם הש"צ, ואף שמזכיר שמות הקדושים כיון שהם פסוקי תנ"ך הוא כקורא בתורה, אך יש לומר בלחש שלא יבטל הש"צ מתפלתו. גם יזהר כשירצה לומר עם הש"צ משאר נוסח התפלה כדי לכוון לבו בהתעוררות תפלה ותחנונים לא יזכיר שום שם. ואפשר שג"ז יכול לומר דרך בקשה, ועכ"פ יזהר שלא לסיים הברכה, וגם אין לעשות כן רק כשמרגיש בנפשו שיתעורר עי"ז לכוון לבו לאביו שבשמים.

189) ע"פ מט"א סתקפ"ד ס"י. קצה המטה שם סקנ"ב. אג"ק ח"ג ע' ה. ועיי"ש הטעם. וראה קובץ הערות הת' ואנ"ש מאריסטאון גל'

בר"ד משיחת יום ב' דחגה"ס תשכ"ג: בנוגע למנהג שנקבע לאחרונה לנגן "אתה בחרתנו" בכל יו"ט בחזרת הש"ץ – יש להעיר, שכאשר הקהל מנגן "אתה בחרתנו" צריך גם הש"ץ לומר (לנגן) עמהם, שהרי הוא צריך לחזור על כל התפלה (כולל גם "אתה בחרתנו") כדי להוציא י"ח את הציבור. ואין לנגן את הבבא שבה חוזרים וכופלים התיבות, שהרי בתפלה בכלל אינו מן הראוי לחזור ולכפול תיבות (כי גם מספר התיבות שקבעו בתפלה הוא בדיוק) אפילו במקום שמותר להפסיק, ועאכו"כ במקום שאסור להפסיק, כבנדו"ד, בתפלת העמידה, ולכן, יש לנגן רק את הבבא שבה אין כופלים התיבות.

בפיוטים, מדלגים במקומות שנזכרה שם תקיעת שופר, וכמצויין במחזור.

אין אומרים אבינו מלכנו בשבת (מפני שאסור לתבוע צרכיו בשבת).

אין אומרים הלל בראש השנה.

הלכתא למשיחא[190]**:** יש שכתבו שלעת"ל יאמרו הלל בר"ה[191].

אומרים י"ג מדות ג"פ ורבש"ע בעת פתיחת הארון גם כשחל בשבת.

מוציאין שני ספרי תורה. בקביעות שנה זו קורין בראשון שבעה מן וה' פקד את שרה עד פרשת העקידה לפי שבראש השנה נפקדה שרה ומפטיר קורא בספר תורה שני בפרשת פנחס ובחודש השביעי, ומפטיר בתחלת ספר שמואל עד וירם קרן משיחו לפי שגם חנה נפקדה בראש השנה. מפטיר לאדם חשוב. בברכת ההפטורה מזכיר של שבת ושל יום הזכרון. וחותם בשניהם. טעה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

אחרי ההפטרה וברכותי' – יקום פורקן וכו' (בקביעות שנה זו).

אין תוקעין בשופר בראש השנה שחל להיות בשבת[192].

> אע"פ שהתקיעה בשופר אינה מלאכה ואינה אסורה בשבת ויו"ט אלא מדברי סופרים משום עובדין דחול, ולמה אין דוחין איסור קל כזה מפני מצות עשה של תורה כמו שדוחין אותו בכל יו"ט של ראש השנה הואיל ואין בו שבות גמור? לפי שהכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד ויעבירנו ד' אמות ברשות הרבים.
>
> מבואר בנוגע ליו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת שאין תוקעין במדינה משום גזירה דרבה שמא יעבירנו (להשופר) ד"א ברה"ר – דלכאורה: "מה ראו חז"ל לעקור מ"ע דשופר כו' משום גזירה דרבה בעלמא, והלא החשש הוא להדיוטים וקלי הדעת ואיך מנעו המצוה לגמרי מכמה צדיקים גדולים וטובים" – שההסבר בזה (בפנימיות הענינים) דמה שאין תוקעין בר"ה שחל בשבת אין זה דיחוי של (תוקף) מצות תקיעת שופר, אלא שאז אין צורך (כ"כ) בתקיעת שופר, כי ההמשכות שנמשכות ע"י תק"ש נמשכות הן ביום השבת מצ"ע בלא תקיעת שופר.
>
> בלקוטי שיחות[193]: היות אז אויך בשבת איז (לויטן ס"ד) דא דער חיוב פון מצות תקיעת שופר, קען דאך ניט זיין אז מען זאל דארפן חושש זיין פאר "שמא יעבירנו" – וואורום דאן וועט דאך אויסקומען אז דער **אויבערשטער** האט איינגעשטעלט די בריאה אין אזא אופן אז עס זאל **מוזן פעלן** די מצוה פון תקיעת שופר בר"ה שחל בשבת . . און פון דעם וואס חז"ל האבן דעם חשש יע אנגענומען, און צוליב אים גוזר געווען אז בר"ה שחל בשבת זאל מען ניט תוקע זיין בשופר, איז חסידות מכריח אז בר"ה שחל בשבת דארף מען צו תקיעת שופר ניט אנקומען[194].

תשלג ואילך.

וצ"ע בהנהוג שהש"ץ מנגן זכרנו, והקהל מנגנים התיבות עמו.

190) להעיר שי"א שלעת"ל יחולו ר"ה בי"ז תמוז ויוכ"פ בעשירי באב (ראה שתי ידות להר"א חזקוני פ' אמור עה"פ ובחדש השביעי. ועוד).

191) ראה לחמי תודה (לבנו של בעל ההפלאה) דרוש לש"ש ד"ה ובזה יש לפרש (עו, ג). שפת אמת אלול ור"ה בלקוטי יהודה ע' לח. וראה קובץ העו"ב נצו"י תש"ע. ויצא תשע"א.

192) בכללות הענין – נתבאר בכ"מ במאמרי דא"ח ושיחות ואגרות קודש. וראה הנלקט בס' שערי המועדים שער ר"ה שחל בשבת.

193) חלק ז (שיחה לחגה"פ).

194) וראה בשיחת י"ג תשרי תש"מ בטעם מה שהוצרכו לגזירה דרבה ("שמא יעבירנו"), אף שבלא"ה אין צורך בתק"ש, שהרי ההמשכה נפעלת מחמת השבת מצ"ע – כיון שבכ"ז היו תוקעים בשופר במדינה מצד "זכר למקדש", שבתק"ש זכר למקדש ישנה מעין ההארה שבמקדש. ומ"מ אין תוקעים זכר למקדש מחמת גזירה דרבה.

בשיחת ש"פ נצו"י תשמ"ט[195]:

"צריך להבין: איך יתכן שבר"ה שחל בשבת שאין תוקעין בשופר (כיון שנמשך התענוג מעצמו, מצד ענינו של יום השבת) יחסר הענין שההכתרה צ"ל ע"י **עבודתם של ישראל** דוקא?! ויש לומר, שגם זה שאין תוקעין בשופר הוא חלק מכללות **העבודה** דתק"ש (בנפש האדם) היינו שאין הכוונה שבר"ה שחל בשבת לא קיימת העבודה דתק"ש, כי אם שהעבודה דתק"ש היא באופן של **שלילה,** שאין תוקעין בשופר, ולא עוד, אלא שבעבודה זו יש **עילוי** לגבי העבודה דתק"ש בפועל ממש בר"ה שחל בימות השבוע (דפשיטא שקדושת השבת אינה גורעת ח"ו ממעלת ר"ה, אלא אדרבה, שע"י השבת ניתוסף עוד יותר במעלת ר"ה) . . החילוק שבין הביטול בר"ה שחל בימי השבוע שמתבטא ע"י **תקיעת שופר**, להביטול בר"ה שחל בשבת שמתבטא עי"ז **שאין תוקעין בשופר**: התקיעה בשופר היא "פעולה" של "התבטלות", שמבטל את עצמו להקב"ה, ומכתירו למלך עליו ועל העולם כולו, ע"ד הכרזתו של אדה"ר "בואו נשתחוה גו'", היינו, שישנה מציאותו של האדם המבטל את עצמו להקב"ה ומכתירו למלך על כל העולם, היינו שנרגשת מציאותו. אבל כשמגיע לדרגא כזו שהוא בטל במציאות לגמרי (לא רק שמבטל את עצמו אלא שבטל בעצם) – לא שייך שיתקע בשופר ויכריז על הביטול להקב"ה, "בואו נשתחוה גו'", כיון שאין מציאות כלל זולתו ית' . . ומזה מובן שגם בר"ה שחל בשבת נעשה הקב"ה מלך ע"י עבודתם של ישראל, אלא, שעבודתם אינה באופן של עשי' ופעולה חיובית, אפילו לא הפעולה דהשתחוואה (הביטול שע"י תקיעת שופר) כי אם, עי"ז שבטלים בתכלית עד שאין יכולים אפילו לתקוע בשופר."

הלכתא למשיחא: בגאולה האמיתית והשלימה, בביהמ"ק השלישי (וביבנה) ובכל מקום שיש סנהדרין[196], יתקעו בשופר בפועל גם ביום השבת, ואדרבה - ביתר שאת וביתר עוז. וי"ל דגם בכל מקום ומקום, כי אז יתבטלו כל הענינים דגזירות[197].

אין אומרים "אב הרחמים". לפני מוסף אומרים אשרי.

אחר שמסיים אשרי נוטל הש"ץ[198] הס"ת האחרונה שקראו בה למפטיר בימינו ואומר יהללו[199]

ועוד נת' שם, בהמבואר בדא"ח שהשבת בכחה לפעול ההמשכות דתק"ש, דלכאורה בכ"מ מבואר שתק"ש ממשיכה מפנימיות דעצומ"ה, והרי שבת הוא ב"סדר זמנים", ואפילו בא"ק (שהוא למעלה מהזמן) שבת וחול הם בהשוואה, וכש"כ שאין שייך לומר שבכח השבת לפעול ההמשכה מפנימיות דעצומ"ה. ומבאר שם, דאה"נ לגבי ההמשכה מפנימיות דעצומ"ה אין נפק"מ בין שבת לחול, אלא שהמשכה זו היא רק בכח גדולי ישראל. והביאור בדא"ח שהשבת פועלת ההמשכה דתק"ש – היינו בנוגע לפעולת תק"ש בסדר השתלשלות. ומ"מ, גם ההמשכה מעצומ"ה שייכת לכאו"א מישראל, והיא נפעלת ע"י אמירת פסוקי שופרות.

195) בסה"ש תשמ"ט ע' 704 ואילך. ונת' גם עד"ז במכתב כ"ה אלול תשמ"ט (נדפס בסה"ש תש"נ ח"ב ע' 715).

196) כ"ה בכ"מ שלעת"ל יתקעו רק במקדש ולא במדינה. וראה שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' קפח במה שאין תוקעין בזה"ז בשבת, אף שאין לנו רה"ר בזה"ז, אין דכיון דבזמן המקדש בא"י היו דין רה"ר ותיקנו שלא יתקעו בגבולין בשבת, שוב גם בזה"ז אין לתקוע, דכל חיוב המצות בחו"ל משום עשיית ציונים כשיחזרו לא"י, ולכן אין לתקוע בשבת, שהרי כשיחזרו לא"י יהיו פטורין במקום שאין בי"ד. ונת' בפנימיות הענינים בשיחת כ' מנ"א תשט"ו.

197) כ"ה בסה"מ מלוקט ח"א ע' תכח. ועוי"ל בזה, להדעות (ראה פמ"ג או"ח סוסי' תקפח במ"ז. הגהות פורת יוסף ר"ה כט, ב) דלב"ש ליכא גזירה דרבה, והרי לעת"ל הלכה כב"ש.

ובשיחת ליל ג' דחה"ס תשמ"ח שבימות המשיח יהיו כל בנ"י סמוכים איש מפי איש עד מרע"ה, ויתקעו בכ"מ, כבבית דינו של הרי"ף ובבי"ד שביבנה, ואפילו ביחיד. (וצ"ב, שאם יחזור הדבר ליושנו כמו לפני גזירה דרבה, או לרמב"ם ודעמי' שמקדש היינו בירושלים ושכל יחיד תוקע שם (וראה רמב"ן בהר כה, ט. פי' הח"ח לתו"כ בהר ב. וצ"ע ברמב"ם שמטה ויובל פ"י הי"ב דקאי בזמן שהיובל נוהג), או דקאי במקדש ממש (וראה דר"א שמטה ויובל שם בבה"ל ד"ה ובר"ה. קנין פירות עמ"ס עבדים ס"ט), מ"ט בעינן שיהיו בדרגת סמוכים. ואם מחמת התקיעה בפני בי"ד, וכהדעה שצ"ל סמוך בא"י, ה"ז רק בפני ג'. ועוד, שתקיעה בפני בי"ד היא תקנת ריב"ז, וכשיבנה בהמ"ק יחזרו הדברים ליושנו (רמב"ם לולב פ"ז הט"ו. וראה בצפע"נ שם מה שהראה מקורו. ובאמת הוא בתוספתא ר"ה פ"ב ה"ז), והיינו שיתקעו רק במקדש, אבל לא בפני בי"ד. אבל מצינו בדרשת הרמב"ן לר"ה במה שהביא הרי"ף ר"ה ח, א (בדפי הרי"ף) הא דרב הונא שתוקעין בפני בי"ד: ובהלכות רמזה שכתב אמר רב הונא ועם בי"ד וכו' ואין דרכו לכתוב דברים שאינן אלא לימות המשיח. (ודלא כרא"ש ר"ה פ"ד ס"א שכתב באו"א: ואין דרכו להביא אלא דבר הנוהג בזה"ז. ועד"ז בבעה"מ שם). ואולי מפרש דלאו אכולהו קאי, ולא כל התקנות יחזרו ליושנן. וראה בשו"ת הרי בשמים ח"ג סע"ה במה שהביאו הרמב"ם, משום שלעת"ל תהי' השבת השופטים קודם שיבנה המקדש ויאסר אז לתקוע בשבת כי אם בפני בי"ד הראויים לקדש החודש. וראה שם ח"ה ס"ז. ואולי קאי לדעה שצ"ל בפני בי"ד סמוך, ונתחדש כאן דין יחיד מומחה, ולהסברא שהוא בתורת בי"ד, עכ"פ לענין זה, אף דלא מהני לשאר מילי. ואכתי לא תברא, שצ"ל בי"ד שקידשו את החודש ויחיד מומחה א"ר לקדש. וצ"ע).

ובשיחת ליל ער"ה תשל"ט – בכל א"י, כיון שעתידה ירושלים שתתפשט בכל א"י.

אבל ראה שיחת כ' מנ"א הנ"ל. וכ"ה בכ"מ בשיחות קודש – במקדש דוקא. ובסה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 713: בביהמ"ק השלישי ובירושלים. ולהעיר מהמענה בקשר עם שיחת ליל ג' דחה"ס תשמ"ח – נדפס ברייש ס' מעייני הישועה הוצאה חדשה. וראה חסדי דוד ר"ה פ"ב ה"ז.

198) הש"ץ למוסף או המגבי'. וראה שו"ת באתרא דרב סי' מב'תתקכה.

199) אם על הקהל לומר יהללו ג"כ – ראה שו"ת באתרא דרב סי' לז'רפה. וש"נ.

כו'. ואם טעה ולקח הראשונה לא יחזירנה ליד מי שהיה מחזיק בה וליקח הס"ת האחרונה אלא אומר יהללו עם ס"ת שבידו[200].

בסדר היום: יכין עצמו להתפלל תפלת מוסף כראוי, והיא ארוכה בכמות ובאיכות וכו', שיהיו עיניו פתוחות ואזניו קשובות לכל מה שמוציא בשפתיו, ויכין לבו למעלה[201] ועיניו למטה בין בתפלת לחש בין בחזרת ש"צ בקול רם, ולא יסיח דעתו כלל, ויהיה מחזורו בידו כדי שלא יביט אנה ואנה, אלא יאמר עם הספר.

במוסף (וכן בכל מוסף ובמנחת שבת ובנעילה): "מי כמוך אב הרחמים" ולא "הרחמן"[202]. הוספות לשבת. צריך להזכיר של שבת קודם ליום המאורע, דהיינו שיאמר ותתן לנו ה' אלקינו את יום השבת הזה ואת יום הזכרון הזה כו' ואת מוספי יום השבת הזה ויום הזכרון הזה כו' (וכולל פסוקי שבת, "וביום השבת", ושל ראש השנה, "ובחודש השביעי"). ישמחו במלכותך. וחותם מקדש השבת וישראל ויום הזכרון. דיני הטועה, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

הלכתא למשיחא: מוסף ר"ח (2 פרים, איל, 7 כבשים לעולה, ושעיר לחטאת) ומוסף ר"ה (פר, איל, 7 כבשים לעולה ושעיר לחטאת). וזאת בנוסף למוסף שבת (2 כבשים לעולה) בקביעות שנה זו.

נופלים כורעים[203] באמירת עלינו רק בחזרת הש"ץ [באם הרצפה מאבנים – לשטוח מטפחת וכדומה[204] להפסיק בין פניו[205] לרצפה].

כשהש"ץ אומר "הוא אלקינו אין עוד" [וצריך לאומרו בקול[206]] – יאמרו הקהל פסוקים אלו "אתה הראת וגו'".

אין הציבור אומרים "אוחילה" שאינו אלא רשות לש"ץ[207].

> בר"ד משיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב: בסיום ברכת שופרות "תקע בשופר גדול לחרותנו", דקאי על השופר גדול דלעת"ל, נהוג שהש"ץ מגביה את קולו במיוחד, עוד יותר מהגבהת הקול בברכות מלכיות

---

200) שע"א ש"י סמ"א ובפתחי שערים שם. מקראי קודש יוטס של"ח סי"ב.

201) ולהעיר מהסברא (שו"ת משנה שכיר (מהדו"ח) ח"ב סרכ"ט. שלמי שמחה ח"ב ס"ג. בד קודש מועדים ע' שיד) שבברכת מלכיות כוונה מעכבת, שאם אמר בלא כוונת הלב לא יצא.

202) על פי קבלת האריז"ל.

203) בכריעה: תחלה כריעה על ברכיו ו[צפורני] גודלי רגליו. אח"כ על גודלי ידיו וההשתחואה (מתקומם מברכיו. במצחו מגיע עד הרצפה [ובלי נגוע לרצפה במצח]. ונשאר עומד על [צפורני] אצבעות רגליו וגודלי ידיו). אם אי אפשר טוב יותר להשען במצח על האגרוף. בכלל, ע"פ קבלה, צ"ל הפסק בין המצח והרצפה: הטלית, האגרוף וכדומה (כ"ה בסה"ש תרצ"ה ע' 465. אמנם, בסה"ש תרצ"א ע' 141, שבמצחו מגיע עד הרצפה. וצ"ל, שעד הרצפה – היינו עד ולא עד בכלל. כן להעיר מליובאוויטש וחיילים ע' 30, שראשו הקדוש הי' נוגע ברצפה ולפעמים הי' ניכר אבק על המצח. וכנראה לא דקו כ"כ. ואין חילוק בין כורעים בעלינו לכורעים בוהכהנים.

ויש שר"ל ולתוון, שהזהירות ע"פ קבלה להפסיק בין המצח לרצפה היינו רק ברצפת אבנים, משא"כ ברצפת קרשים. ולא נהירא, שהרי נגיעת המצח ברצפת אבנים – אסורה מצד הדין (שהעיקר להפסיק בין פניו לקרקע, ובל' הרמב"ם ע"ז פ"ו ה"ז: בין פניהם ובין האבנים, ודלא כמנהג העולם להפסיק בין ברכיים לקרקע. וראה שו"ת אבני ישפה ח"ב ס"ז)). ולאידך, אין להקשות שא"כ שצ"ל הפסק ע"פ קבלה היאך ד"ז מכוון להנזכר בס' המנהגים ע' 57 שאין נוהגין אותם המדקדקים לשטוח מטפחת וכה"ג על רצפת קרשים – דהתם מיירי בהפסק מטפחת וכה"ג, משא"כ ע"פ קבלה דסגי גם בשאר הפסק באגרוף וכו' (שלדינא לא מהני, כדלקמן בהערה).

נשים אינן כורעות – ראה שו"ת באתרא דרב סי' יא'רצא.

204) ואפשר גם בכנף מטליתו (ס' המנהגים טירנא הל' יוכ"פ. ד"מ או"ח סתרכ"א סק"ו. של"ה שעה"א קדושה אות לב, הובא בא"ר סקל"א סקט"ו. מט"א סתרכ"א סי"ד. ועוד. ובזיסוף אומץ סתתקע"ג, שיפרוס הקיטל לפניו. וכ"כ נכדו בנהג כצאן יוסף הל' ר"ה סי"ג והל' יו"כ סי"ט. אבל ראה מהרש"ם בדע"ת סקל"א ס"ח. ואפשר דטלית עדיף משאר בגדים שאינו דבוק – שו"ת שבט הקהתי ח"ב סס"א. אלא שבקיטל לא מהני סברא זו. ואפשר, דמיירי במושך הטלית או הקיטל הלאה בחלק שאינו לבוש בו. ויותר נראה דשאני דין אבן משכית, ובדע"ת לא קאי בד"ז – ראה כרע רבץ ע' תקו ואילך). אבל בידיו לא מהני.

205) ולא בין הברכיים לרצפה – ראה בהערה לעיל.

206) שהוא ממטבע הברכה של מלכיות וא"כ צריך החזן לאומרו כולו בקול רם כמו שאר חזרת הש"ץ שצריך לומר בקול רם – מעורר ישנים סקמ"ט. זה השולחן ח"א סתקצ"ב. שו"ת רבבות אפרים ח"א סת"ד סק"א.

אבל ביוה"כ שאז נוסח עלינו אינו ממטבע הברכה אלא פיוט בעלמא אין להקפיד בזה, כמובן.

207) ריטב"א ר"ה לד, ב. אבודרהם תפלת ר"ה. טור או"ח סתקצ"א. רמ"א שם ס"ז. לבוש שם ס"ג. ועיקר כוונתם שלא לאומרו בתפלת לחש. אבל ה"ה שאין לציבור לאומרו בעת חזרת הש"צ. וראה מט"א סתקצ"ב ס"ב. אלא שברמב"ם הוא בנוסח התפלה. אמנם, לדידי' היחיד אומרו גם בתפלת לחש. ולפ"ז לדידן שאין יחיד אומרו בתפלתו, אין מקום לאומרו עם הש"צ ג"כ. וראה מש"כ הרי"ש ע"ה ליניני תלמיד הרמ"ז – נדפס מכת"י בקובץ עץ חיים חו' לב ע' כא.

אבל ראה א"ר סתקצ"א סק"ז. שע"ת סתקפ"ב סק"ח. וראה מה שהארי"ך בקובץ יתד המאיר גל' 152 סרי"ב.

וזכרונות, ואפילו יותר מבברכת שופרות גופא עד לבקשה זו.

ברכת כהנים. אין הצבור עונים אמן עד שתכלה הברכה[208] מפי הכהנים[209]. עם שאחורי הכהנים אינם בכלל ברכה. יחזירו פניהם נגד פני הכהנים, ולא יחזירו פניהם אנה ואנה שנשיאת כפים אינה אלא פנים כנגד פנים. וצריך לשמוע ולכוון לברכתם.

כשאומרים תיבת יברכך – המתברך ראשו באמצע. ה' – מיסב ראשו לימינו, שהיא שמאל המברך. וישמרך – באמצע. יאר – לשמאלו שהיא ימין המברך וכו'. שלום – ראשו באמצע. אמירת רבש"ע – בשעה שהכהנים מנגנים דוקא, אבל כשאומרים התיבות צריך לשמוע. כשמנגנים ל"וישם" אומרים רבוש"ע... הצדיק. כשמנגנים לתיבת "לך" ואם... אלישע. ל"שלום" וכשם... לטובה. כשאומרים "שלום" – אומרים "ותשמרני ותחנני ותרצני". אדיר במרום אומרים אחר עניית אמן כשעדיין הטלית על פניו.

בפיוט "כהיום הזה" – התיבות "וצדקה וברכה וכו'" צריך הש"צ לומר בקול[210].

אחר הדוכן לא יאמרו יישר כח כהנים עד אחר כל הקדיש תתקבל. ולכן במקום שנוהגים לומר יישר כח נכון שלא ירדו הכהנים מן הדוכן עד אחר סיום הקדיש כדי שלא יתבטלו מעניית אמן.

על־פי הוראת כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע[211] אומרים "ולקחת סולת".

הלכתא למשיחא: בקביעות שנה זו חולקין כל המשמרות בשוה בלחם הפנים.

שש זכירות אומרים אותם גם בראש השנה.

> בר"ד משיחת שבת ראש השנה תש"נ: כיון שנהוג לאחרונה לערוך התוועדות מידי שבת בשבתו וכו' יש לנהוג כן גם (ואדרבה במכ"ש וק"ו) ביום הש"ק זה – שבת שיש בו עילוי מיוחד שחל בו ראש השנה.

בקידוש: כשחל בשבת אומרים מזמור לדוד, אתקינו, ושמרו, אם תשיב, דא, זכור, על כן – קודם תקעו – בלחישה[212]. תקעו, כי חק, סברי מרנן, בורא פרי הגפן.

לא בירך שהחיינו בליל הראשון ונזכר למחר אומר בשעה שנזכר אפילו שלא על הכוס[213].

---

208) היינו ברכת כהנים.

אבל על ברכת אשר קדשנו בקדושתו של אהרן, עונים הציבור אמן גם לפני שכלתה ברכה מפי רוב הכהנים. ונוהגים בברכת כהנים שמברכים יחד ויש מקצר ויש מאריך והעולם עונין אמן אחר ברכת כאו"א (מט"א סתרכ"ה באלף למטה סק"פ). ואם מסיימים כל אחד תוך כדי דיבור לחבירו, יענה אחר הראשון או האחרון ויעלה לכולם (ראה עד"ז שו"ת הלק"ט ח"ב סמ"ח. משנ"ב סנ"ה סק"ד).

ונכון שיסיימו כולם הברכה ביחד (לקט הקמח החדש סקכ"ח סקע"ב).

וראה בסוף הקובץ במילואים (ה).

209) ובפשטות, לא סגי ברוב כהנים וצ"ל כל הכהנים. הארכת הניגון מכלל הברכה היא, אא"כ מאריך הכהן הרבה, שאז יענה אמן מיד.

210) שהוא מעין חתימה סמוך לחתימה, וצ"ל בקול (ראה תו"י ותור"פ יומא ע, א ד"ה ובעשור. תוס' הרא"ש סוטה מ, ב ד"ה ובעשור). והנסמן במחזורים "חזן" היינו שחתימת הברכה אומר רק החזן.

211) ראה שיחת ש"פ אחרי תשמ"ו. [ולהעיר שבקטע זה ניתוספו כמה מלים בכתי"ק].

212) כ"ה בס' המנהגים במנהגי ר"ה ע' 57 בהערה.

213) ואדרבה, אין לו להמתין ולאומרו בקידוש, שאין בזה טעם וצורך (ורב כהנא מסדר לה אכסא – היינו בקידוש הלילה (ולא מחמת שרוב ברכות תיקנו על הכוס, כבלבוש סקפ"ב ס"א לגבי ברכהמ"ז. וראה שאילתות שאילתא נד. מרדכי יומא סתשכ"ז, אלא) ששייכת לקדושת היום (ומה"ט נהגו הנשים לאומרה בשעת הדלקת נרות). אבל להעיר משבה"ל סרפ"ה בשם הגאונים שמה שנהגו לאומרו על הכוס משום דהכי שפיר לאקרובי דעתי' טפי. וראה אבודרהם סדר תפלת יו"כ ד"ה ערבית. ומצינו במנ"ח מ' ש, שעלה בספק שבפסח שמא ימתין לקידוש בשש"פ. והיינו לא מחמת הכוס אלא מחמת הקידוש. ולבסוף נראה דדחוי' קרי לה. (וראה נתיבות הי"ם אונסבכר מ' ש. שו"ת מנחת חן ח"ב סכ"ה. המאור גל' תיח ע' ל). ומוכח מזה גופא, שלא תיקנו בשכח לאומרו בקידוש שיאמר על הכוס ואומרו בשוק. וראה פי' ר"י בן חכמון עירובין מ, ב שגם לכתחילה א"צ כוס. ורק לקמ"ד בגמ' עירובין זמן בעי כוס. (וצל"ע מש"כ במור וקציעה סתרצ"ב, הביאו בבה"ל שם, דשפיר הוא למסמך זמן אכוס דסעודה למאן דלית ליה מגלה למיפק בה י"ח. וגם לדידי', התם שאני שמסדרו אמצוות היום דמשתה ושמחה. ודוגמא לדבר מש"כ בהגמי"י חנוכה פ"ג שלא יברך שהחיינו על הראי' דנ"ח עד שיסדר כולן על הדלקה שבביתו. וראה שלמי תודה שבועות ס"כ סק"ג שחידש שלכתחילה בשכח יאמרנו על הכוס. ולא נמצא כן בשום מקום)).

וגם איכא חשש הפסק, ובפרט לפמש"כ אדה"ז סתרמ"א ס"א שברכת שהחיינו בקידוש היא בשביל מצות קידוש היום (והארכנו בדבר בקובץ מבית חיינו חו' ט הע' 2). וראה קובץ ותלמודו בידו חו' א ע' נג.

גירסת PDF חינם – להיות שותף, ראה בעמוד ב

מצוה לאכול ולשתות ולשמוח[214] בראש השנה [ובפרט כשחל בשבת][215], אמנם לא יאכלו כל שבעם למען לא יקילו ראשם ותהי' יראת ה' על פניהם. ובאגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע: למעט באכילה ושתי'[216].

בראש השנה דרך בני ישראל להרבות בסעודה[217], באכילת בשר (שביום זה אי אפשר בלא בשר והכל קונים) לכבוד יום טוב, מפני שבתחילת השנה סימן יפה הוא להם להרבות בסעודה[218].

שכח רצה או יעלה ויבוא בסעודת **היום** – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

נוהגים שלא לישון ביום. והיושב ובטל הוא כישן.

"מנהג עתיק ללמוד בכל ר"ח פסוק אחד עם פרש"י, ואפשר להוסיף עם עוד פירושים, מהקאפיטל בתהלים שהוא מסומן כמספר שנות חייו, ואם הקאפיטל מחזיק פחות מי"ב פסוקים, וכן בשנת העיבור, אז כופלים שיעלה כמספר חדשי השנה ואם הוא מרובה בפסוקים אזי לומדים שנים או יותר פסוקים בכל ר"ח". בקשר ללימוד הנ"ל בראש השנה (שכן מורה סתימת הלשון "י"ב פסוקים", "כמספר חדשי השנה"), שאין מזכירים בו ר"ח – לא ראיתי ולא שמעתי בזה.

דין טלטול השופר בשבת זו כדין טלטולו בכל שבתות השנה שאין מטלטלין אותו כי אם לצורך מקומו או לצורך גופו. וי"א שבזמנינו אין לטלטלו כלל (כי אם בגופו שלא בידיו וכגון באחורי ידיו או בין אצילי ידיו).

קטן התוקע בשבת זו צריך למחות בו אע"פ שעושה לדעת עצמו, שהקול נשמע לרבים ויבאו לטעות ולומר שתוקעין גם כשחל בשבת, ובית דין מצווין להפרישו אע"פ שלא הגיע לחינוך.

מנחה: קרבנות. אשרי ובא לציון. אומרים "ואני תפלתי"[219]. קריאת התורה (פ' האזינו). מנחה לראש השנה עם ההוספות של שבת. במנחת שבת אומרים "מי כמוך אב הרחמים" ולא "הרחמן"[220]. (וכן: "שבתות קדשך וינוחו בם"). אין אומרים אבינו מלכנו.

נוהגין שאין אומרים צדקתך בר"ה שחל בשבת, מפני שכתוב בו "משפטיך תהום רבה" ואין לעורר הדין ביום דין, ועוד שהיום ראש חודש ואין אומרים צדקתך בראש חודש.

לדוד ה' אורי. עלינו.

כשחל ר"ה בשבת, אומרים סדר תשליך ביום ב' דר"ה [ונתבאר בארוכה בשיחת ו' תשרי תש"ל, שהתקינו כן, כיון שראו בפועל שהדבר מביא לידי תקלה (ולא רק חשש) שמוציאים סידורים בשבת במקום שאסור לטלטל, ומביא לידי חילול שבת ח"ו. ולכן נקבע המנהג אפילו בבית הרב שהולכים לתשליך ביום שלאחריו, יום שני של ר"ה. וכיון שעושים זאת ע"פ תורה, הרי בודאי שפועלים עי"ז כל מה שהיו פועלים ביום ראשון של ר"ה].

אין אומרים פרקי אבות החל משבוע זה.

---

214) כ"ה בשו"ע אדה"ז סתקצ"ז ס"א. והוא מהטור שם. וראה גם טור סתקפ"א: אוכלין ושותין ושמחין. אמנם, בנוגע למצות שמחת יו"ט בר"ה – ראה שו"ע אדה"ז סי' תקכט ס"ו שאין בו מצות שמחת יו"ט. וראה שם סי' תקפב ס"י. ובסי' תקצט ס"א שאינו לא חג ולא רגל. ול' הרמב"ם חנוכה פ"ג ה"ו: לא ימי שמחה יתירה. ולהעיר מסה"ש תנש"א ע' 6 שיש בו מעין שמחת יו"ט ונקרא יו"ט. וראה גם סה"ש תשמ"ח ע' 613 הע' 13.

הלכתא למשיחא: בשו"ת התעוררות תשובה או"ח סש"ל: ר"ה הוא קדוש בקדושת יו"ט אבל אינו חייב בשמחה כמו שאר ימים טובים שכתוב בתורה ושמחת וכו' וממילא [להדעות שגדלי' נהרג בר"ה] כאשר יהיה צום גדלי' לששון ולשמחה יהיה ר"ה לששון ולשמחה. (אבל ראה חי' חת"ס ר"ה יט, א – צויין בהערת המהדיר לשם – הובא להלן בלוח בצום גדלי' בהלכתא למשיחא בהערה).

215) ועד, שאין להאריך בניגונים יותר מחצות.

216) ח"ד ע' תטז. וראה גם סה"מ קונטרסים ע' 636. ועוד.

217) וכמובן, הכוונה באופן שאינו אוכל כל שבעו, כנ"ל.

218) ולכן, העמידו חכמים דבריהם על דין תורה בערב יום טוב שהמעות קונות (וא"צ משיכה). והמוכר בהמה לחבירו בערב יו"ט צריך להודיעו אמה או בתה מכרתי לשחוט.

219) לפי שאסור בתענית ובעינן לכם, ראה פמ"ג סרצ"ב בא"א סק"א.

220) לפי שבמנחת שבת יש עלי' דומיא דמוסף (ולמעלה יותר, שבמוסף עולים זו"נ עד או"א, ובמנחת שבת – למעלה מאו"א). והיינו לפי שאב הרחמן – שם התואר, והוא ממדות דאצילות, רחמים דהשתלשלות, אבל אב הרחמים היינו מקור הרחמים, המדות שבכתר, שלמעלה מהחכמה, רחמים שלמעלה מהשתלשלות.

ביום א' בתשרי תק"ז – **280 שנה**, עשה הבעל שם טוב עליית נשמה להיכלו של מלך המשיח ושאלו: "אימת קאתי מר" (=מתי יבוא אדון?) והשיבו מלך המשיח "כשיתפרסם לימודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה מה שלמדתי אותך והשגת".

בר"ד משיחת ש"פ בראשית תשמ"ג: כמה מאמרי רבותינו נשיאינו שנאמרו בר"ה שחל בשבת מתחילים בפסוק וביום שמחתכם גו'. ועיי"ש הטעם.

איסור הכנה

אסור להכין שום דבר לצורך יום שני דר"ה[221] עד צאת הכוכבים בשעה **7:51**[222] ואמירת "ברוך המבדיל וכו'", או "ותודיענו" בתפלת ערבית, כדלהלן. ולדעת אדה"ז – גם ע"י נכרי אסור[223]. אין להוציא בשר וכדומה מהמקפיא ביום ראשון להפשיר עבור יום שני של חג[224].

חלב שנחלב ביום ראשון של ר"ה או ביצה שהוטלה ביום זה אסורים בשתי' או באכילה ביום הראשון וביום השני של ר"ה.

מוצאי שבת קודש, ליל ב' דראש השנה

בשנת תש"ג: ביום שני דר"ה הובילו להכבשונות במחנה טרעבלינקע, "בתו הצעירה של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע הכ"מ גיסתי הרבנית מרת שיינא" הי"ד הארענשטיין[225].

שני ימים טובים של ראש השנה נחשבים כיום אחד ארוך[226] וקדושה אחת הן, וביצה שנולדה

---

221) שהן קדושה אחת ונחשבים כיום אחד ארוך להחמיר אבל לא להקל (שו"ע אדה"ז סתק"ג ס"ג).

222) זמן צאת הכוכבים הנהוג במוצאי שבת וחג.

223) ראה שו"ע אדה"ז סשי"ט סי"ח. סשכ"א ס"ו. סתנ"ה סי"ד. סתנ"ט ס"כ. וראה בפמ"ג סתק"ג בא"א סק"א (נסתפקנו). דע"ת למהרש"ם סתמ"ד ס"א (מסתבר להקל. אבל מש"כ כן בדעת הפמ"ג, צ"ע – ראה פמ"ג סתמ"ד בא"א סק"ה. ובעוד כ"מ, נסמנו לקמן). שו"ת לבושי מרדכי מהדו"ת או"ח סע"ו (אפשר דשרי וצל"ע כעת).

ולהעיר משו"ת נוב"י מהדו"ת סמ"ד ששבות דשבות במקום מצוה הותרה רק בשבות קרובה ולא רחוקה (והיינו לא רק בשבות גמור (כבכ"מ דלהלן) אלא אף שבד"ש. ומדוייק גם בל' הרמב"ם מילה פ"ב ה"ט: כדי לעשות מצוה בזמנה. ועפ"ז יל"פ כן בשיטה להר"ן שבת קל, ב בדעת הרמב"ם שלא התיר שבות דשבות בכל מצוה ורק בשופר ולולב, וכוונתו רק במצוה עוברת. אמנם יל"פ ברמב"ם לאידך גיסא, שגם אם המצוה לא תתבטל לגמרי כבמילה, הותר בשביל מילה בזמנה). וכבר כתב כן בשו"ת תשב"ץ ח"ב סוסי' קצז. וכ"מ בט"ז סתרנ"ה סק"ב – ראה מחה"ש שש"ז סק"ח. וראה א"ר סתרנ"ה סק"ג שראוי להחמיר (וצ"ע באה"ר סרנ"ב סקי"ב. סרע"ו סק"י). בכור"י שם. ערוה"ש שם ס"ג. וכ"פ בחיי"א כלל קמח סי"ח. אבל להעיר מעיקרי הד"ט סי"ד סקצ"ט כשלא ימצא גוי למחר. וראה גם שו"ת מהר"ם בריסק ח"ב סע"ד סק"ד.

[ובדעת המג"א – ראה סתרנ"ה סק"א (ופמ"ג שם). סרנ"ב סקי"ד (ואדה"ז שם סי"ג ופמ"ג שם. תהל"ד שם סקי"ד) וסק"כ בסופו. סרע"ו סק"ח. סתנ"ה סק"ד (ואדה"ז שם סי"ב. ושם ההיתר משום שבות בביה"ש במקום מצוה. וראה פמ"ג שם). סתנ"ט סקי"ב. תק"י סקי"ג (ובפמ"ג שם). סתקכ"ז סקי"ג (ואדה"ז שם בקו"א סק"ד). מחה"ש ששל"א סק"ה בכוונת מג"א שם. תהל"ד שסכ"ה סקי"ט בסופו בכוונת מג"א שם סקי"א. וראה שו"ת רב פעלים ח"ד סי"א מש"כ ליישב. ועוי"ל – ראה מהר"ם בריסק שם].

וראה שו"ת כת"ס או"ח סי' קטז. מנחת פתים יו"ד סש"כ. פמ"ג סתקמ"ד בא"א סק"ב. (וראה מנחת פתים שם. תורת חיים סופר או"ח סרמ"ד סק"ד ד"ה ולפמש"כ (י, ד)). משנ"ב סרנ"ד סקמ"ד (ובסקמ"ג שם, התיר במידי דפלוגתא). שם סשי"ג סקנ"ו. שם סשל"ג סק"י ויא. סתרנ"ה בשעה"צ סק"ב.

וקצת ראי' מאדה"ז סש"ו סכ"ב שנז' הטעם שאין דוחין איסור מפני הספדו, ומשמע דהא לא"ה שרי משום שבד"ש. וראה מ"מ וציונים לשם. וראה בארוכה מילואים לשו"ת דברי רננה סכ"ו, והביא להקת אחרונים בד"ז. והעיר שם מראבי"ה הל' עירובין סשצ"א (בראבי"ה השלם – ע' שלו). ואפשר, דשאני התם שתודחה המצוה.

ויש להעיר שבשו"ע אדה"ז סש"ו סכ"ב שנז' הטעם שאין דוחין איסור מפני הספדו, ומשמע דהא לא"ה שרי משום שבד"ש. וראה מ"מ וציונים לשם. וראה בארוכה מילואים לשו"ת דברי רננה סכ"ו, והביא להקת אחרונים בד"ז. והעיר שם מראבי"ה הל' עירובין סשצ"א (בראבי"ה השלם – ע' שלו). ואפשר, דשאני התם שתודחה המצוה.

וקצת ראי' מאדה"ז סש"ו סכ"ב שנז' הטעם שאין דוחין איסור מפני הספדו, ומשמע דהא לא"ה שרי משום שבד"ש. וראה מ"מ וציונים לשם. וראה בארוכה מילואים לשו"ת דברי רננה סכ"ו, והביא להקת אחרונים בד"ז. והעיר שם מראבי"ה הל' עירובין סשצ"א (בראבי"ה השלם – ע' שלו). ואפשר, דשאני התם שתודחה המצוה.

ויש להעיר שבשו"ע אדה"ז סש"ו סכ"ב שנז' הטעם שאין דוחין איסור מפני הספדו, ומשמע דהא לא"ה שרי משום שבד"ש. וראה מ"מ וציונים לשם. וראה בארוכה מילואים לשו"ת דברי רננה סכ"ו, והביא להקת אחרונים בד"ז. והעיר שם מראבי"ה הל' עירובין סשצ"א (בראבי"ה השלם – ע' שלו). ואפשר, דשאני התם שתודחה המצוה.

ויש להעיר שבשו"ע אדה"ז סש"ו סכ"ב שנז' הטעם שאין דוחין איסור מפני הספדו, ומשמע דהא לא"ה שרי משום שבד"ש. וראה מ"מ וציונים לשם. וראה בארוכה מילואים לשו"ת דברי רננה סכ"ו, והביא להקת אחרונים בד"ז. והעיר שם מראבי"ה הל' עירובין סשצ"א (בראבי"ה השלם – ע' שלו). ואפשר, דשאני התם שתודחה המצוה.

וקצת ראי' מאדה"ז סש"ו סכ"ב שנז' הטעם שאין דוחין איסור מפני הספדו, ומשמע דהא לא"ה שרי משום שבד"ש. וראה מ"מ וציונים לשם. וראה בארוכה מילואים לשו"ת דברי רננה סכ"ו, והביא להקת אחרונים בד"ז. והעיר שם מראבי"ה הל' עירובין סשצ"א (בראבי"ה השלם – ע' שלו). ואפשר, דשאני התם שתודחה המצוה.

ויש להעיר שבשו"ע אדה"ז סש"ו סכ"ב שנז' הטעם שאין דוחין איסור מפני הספדו, ומשמע דהא לא"ה שרי משום שבד"ש. וראה מ"מ וציונים לשם. וראה בארוכה מילואים לשו"ת דברי רננה סכ"ו, והביא להקת אחרונים בד"ז. והעיר שם מראבי"ה הל' עירובין סשצ"א (בראבי"ה השלם – ע' שלו). ואפשר, דשאני התם שתודחה המצוה.

וקצת ראי' מאדה"ז סש"ו סכ"ב שנז' הטעם שאין דוחין איסור מפני הספדו, ומשמע דהא לא"ה שרי משום שבד"ש. וראה מ"מ וציונים לשם. וראה בארוכה מילואים לשו"ת דברי רננה סכ"ו, והביא להקת אחרונים בד"ז. והעיר שם מראבי"ה הל' עירובין סשצ"א (בראבי"ה השלם – ע' שלו). ואפשר, דשאני התם שתודחה המצוה.

ויש להעיר שבשו"ע אדה"ז סש"ו סכ"ב שנז' הטעם שאין דוחין איסור מפני הספדו, ומשמע דהא לא"ה שרי משום שבד"ש. וראה מ"מ וציונים לשם. וראה בארוכה מילואים לשו"ת דברי רננה סכ"ו, והביא להקת אחרונים בד"ז. והעיר שם מראבי"ה הל' עירובין סשצ"א (בראבי"ה השלם – ע' שלו). ואפשר, דשאני התם שתודחה המצוה.

ויש להעיר שבשו"ע אדה"ז סש"ו סכ"ב שנז' הטעם שאין דוחין איסור מפני הספדו, ומשמע דהא לא"ה שרי משום שבד"ש. וראה מ"מ וציונים לשם. וראה בארוכה מילואים לשו"ת דברי רננה סכ"ו, והביא להקת אחרונים בד"ז. והעיר שם מראבי"ה הל' עירובין סשצ"א (בראבי"ה השלם – ע' שלו). ואפשר, דשאני התם שתודחה המצוה.

וקצת ראי' מאדה"ז סש"ו סכ"ב שנז' הטעם שאין דוחין איסור מפני הספדו, ומשמע דהא לא"ה שרי משום שבד"ש. וראה מ"מ וציונים לשם. וראה בארוכה מילואים לשו"ת דברי רננה סכ"ו, והביא להקת אחרונים בד"ז. והעיר שם מראבי"ה הל' עירובין סשצ"א (בראבי"ה השלם – ע' שלו). ואפשר, דשאני התם שתודחה המצוה.

ויש להעיר שבשו"ע א

בראשון או דבר שנתלש מן המחובר בראשון או דבר שניצד בראשון, כשם שאסור בו ביום משום מוקצה ונולד כך אסור ביום שני שהם כיום אחד ארוך[227].

בכ"מ בדא"ח נתבאר שגם הלילות הן בגדר יומא אריכתא, בבחינת "לילה כיום יאיר", שאין חושך והעלם כלל (וע"ד ר"ה הראשון ביום ברוא אדם הראשון, של"ו שעות שימשה אותה האורה)[228], ולכן גם ממעטים בשינה.

עוד נתבאר, שענין ר"ה הוא להמשיך בחינה שלמעלה מזמן ושינוי לתוך גדרי הזמן, וזהו תוכן ענין דיומא אריכתא – שנוטלים שני מעת לעת ועושים אותו מעל"ע אחד, שזהו הענין דלמעלה מהזמן כפי שנמצא בזמן גופא. ונתבאר גם שר"ה הוא מועט בכמות המחזיק את המרובה באיכות, ונשתלשל מזה שמרובה גם בכמות, יומא אריכתא, ומזה מובן יוקר הזמן שבר"ה.

בספר השיחות תש"א[229]: דער טאג פון ר"ה איז א יאהר, א יומא אריכתא, מען בעדארף זיין די שני ימים של ר"ה עסוק בתפלה ובאותיות התורה. די עבודה פון די מ"ח שעות של ראש השנה איז מבטל קליפת ח"ם און מהפך דעם חום דקליפה וחום הטבעי אויף חום אלקי אין תורה ותפלה ומדות טובות.

לפני הדלקת נרות או כל מלאכה אחרת המותרת ביום טוב (ולפני הכנה ליום טוב שני, כדלעיל) יש להתפלל ערבית ולהבדיל בתפלה באמירת "ותודיענו", או לומר עכ"פ "ברוך המבדיל בין קודש **לקודש**"[230].

ב"י רסי' תקג. מג"א שם סק"א. שם סתט"ז סק"א. קו"א לשו"ע אדה"ז סתקי"א סק"ב).

227) וראה ר"ד משיחת יום ב' דר"ה תשי"ב, דהיינו רק בנוגע לזה שר"ה הוא ה"ראש" לכל השנה, חיות הכללי דכל השנה, אבל בנוגע לחיות פרטי דכל יום בפ"ע, שר"ה הוא גם אחד מימי השנה כשאר הימים (כמו שה"ראש" הוא גם אחד מאברי הגוף), נחשב יום ב' דר"ה ליום בפ"ע. ומה"ט חייבים לברך בו ברכות השחר – אף שכבר בירך ביום א' דר"ה – כבכל יום, ואין אומרים ששינת הלילה נחשבת כשינה באמצע יומא אריכתא.

228) ואור וחשך משמשים בערבוביא, כלומר שאהבה ושמחה (אור) ויראה ומרירות (לילה) משמשים ביחד, לפי שבר"ה הוא גילוי כוחות עצמיים, ומצדם אין ההתחלקות דכחות הנ"ל.

229) ע' 26.

230) טעותה והדליקה נר לפני שאמרה המבדיל ולא אמרה ותודיענו – תאמר מיד אחרי ההדלקה לפני הברכה.

(הנוהגים לברך לפני ההדלקה (ביו"ט או בכלל) ונזכרה אחרי הברכה שלא אמרה המבדיל, אסור לה להפסיק באמירת המבדיל אחרי הברכה לפני ההדלקה (ע"פ רמ"א סרע"א ס"ה. מג"א סרצ"ט סק"ט. שו"ע אדה"ז שם ס"ב. מחה"ש ותהל"ד שם). ואם אפשר תרמז למי שעומד אצלה לומר המבדיל ותצא מדין שומע כעונה (ע"פ שו"ע אדה"ז שם סי"ח), ואם אין שם מי שיוציא אותה, עכ"פ תהרהר בלבה ברכת המבדיל.

איברא, שאדה"ז (שם ס"ב) דייק וכתב "שאם יבדיל מתחלה תהא ברכת המוציא לבטלה שאחר כך יצטרך לחזור ולברך המוציא כיון שהפסיק **כל כך** בין ברכה לטעימה", ומשמע שרק בהפסק מרובה דינה הכי. וכסברא זו כתב מד"ע באקים את יצחק בשו"ת שבסוה"ס סט"ו. אמנם, גם את"ל בדעת אדה"ז דלדיוקא נחית, ותידוק מינה שבהפסק מועט לית לן בה (וראה לעניננו בקובץ תורת יודא צבי חו' י, יעו"ש), ונצטרך לחלק ולקבוע בכמות ההפסק, ונתת בדריך לשיעורים, ובנדו"ד – ה"ז חמש תיבות (ולהעיר מהדעות דתיבה אחת ל"ה הפסק, וי"א עד ג' תיבות (גם בהפסק בין ברכה"נ לאכילה, ולא רק בין נטילה לברכה – ראה פמ"ג סרי"א במ"ז סק"ב. יו"ד סי"ט במ"ז סק"ד. שו"ת רב פעלים ח"ג או"ח סוסי' מב. ועוד). ולהעיר מהדיוק דגביל תורי וטול ברוך נשנה ב"פ, והיינו ד' תיבות – ראה עטרת ראש ברכות מ, א. שו"ת בית הלוי ח"א ס"מ. פאה"ש ס"ג בבית ישראל סקל"ח. שו"ת ר' עקיבא יוסף או"ח סנ"ה. שו"ת חתן סופר סי' קכח. תורת חיים סופר סר"ו סק"ד. ועוד. ובשו"ת ביה"ל שם נקט, דיותר מד' תיבות לא הותר גם בגביל לתורי. ובאקים את יצחק שם דגביל לתורי הוא ב' וג' תיבות משא"כ הבדלה) – שאני התם שי"ל דס"ל לאדה"ז שבאמת הבדלה היא בגדר גביל לתורי לפי רמ"א, ודלא כריצב"א, שהרי היא בשביל להתיר לו לאכול פרוסת המוציא, וג"ז בגדר "מענין דברים שמברכים עליו" (רמב"ם ברכות פ"א ה"ח) ו"מילי דסעודה הוא" (רא"ש ברכות פ"ו סכ"ב), ולא חשיב הפסק, דהא "בעי למיפטר נפשי' מלמיעבד איסורא" (פר"ח או"ח סס"ו סק"ח), אלא שההפסק מרובה מדי. (ובהכי מיישב אדה"ז דעת הרמ"א, שאינו מחמת החילוק בין דאורייתא לדרבנן כריצב"א, שהקשו ע"ז טובא. וגם לא מחמת הסברא שאין להפסיק לכתחילה כסברת משנ"ב סי' קסז בבה"ל ד"ה ומ"מ, שלפ"ז מדוע התירו אכילה קודם הבדלה. וראה בשו"ת מנחת שלמה ח"א סי"ח בהערה. ושם כתב טעם מחודש, שכשיש איסור חיצוני אינו בגדר צרכי סעודה, ושאני גביל לתורי דאסמכי' אקרא. והוא מחודש. אבל עד"ז כתב באקים את יצחק שם. ובמחה"ש סרע"א סקי"ב כתב כעי"ז אבל באו"א. וראה פמ"ג שם. אלא טעם אחר בדבר, שבהפסק גדול ל"ש סברת גביל לתורי, ולכאורה ס"ל הכי גם בדאורייתא. אמנם, בנדו"ד דהוי ברכהמ"צ ל"ד כ"כ, והרי עיקר ההיתר דגביל תורי שהוא "מענין דברים שמברכים עליו" ו"מילי דסעודה הוא". ושקו"ט בנוגע היתר דגביל לתורי או הביאו מלח בברכת מצה. ובכ"מ מצינו דהפסק בברכהמ"צ גרע טפי – ראה תוס' פסחים קטו, ב. וראה מג"א סי' קסז סקי"ט. פמ"ג במ"ז שם סק"ח. אבל בכ"מ משמע דאדרבה בברכהמ"צ קיל טפי. כן מצינו כמ"פ גם בברכהמ"צ סברת גביל לתורי. ואכ"מ עוד.

[ובכ"מ כתבנו ליישב בנוגע לתחינות אחר הברכה קודם שנהנית מהאור משום הפסק. ולהסברא דליכא בהדלקת נרות משום הפסק – ראה שו"ת תשובה"נ ח"ב סנ"ג. ועוד – ש"ד גם בנדו"ד. אבל פשוט שיש לחלק בין נדו"ד לבקשת רחמים, וכיה"ר שעל התפוח בדבש (ואולי ז"כ מחה"ש סתקפ"ג סק"ב שהוא לצורך האכילה. וראה אצלנו התמים חשון תשס"א ע' 25 הערה 18), תפלה וקריאת שם אחר ברכת המילה, זה חליפתי אחר ברכת השחיטה, בקשות אחרי ברכת הבדלה וכו', וכמובן כמה חילוקים בדבר (ולהעיר ממאמ"ר סרצ"ו סק"ב שאין לחלק בזה בין הפסק מועט למרובה). וראה הנסמן בקובץ העו"ב ש"פ שמות תשע"ה].

וראה בנדו"ד שו"ת מגדנות אליהו ח"ב ס"כ. שבת ומועדים פריינד ח"ה ע' קכא. חזקת אהרן חשין ס"מ. נתיבות הברכה ברונר סכ"ו סק"ח. אבי בעזרי רוט סתרפ"א ס"ב. הנסמן בקובץ אור מרדכי כסלו תש"פ).

גם המעשנים ביו"ט נמנעים מלעשן בר"ה (גם בצינעא) וישפיעו גם על מכיריהם.

הדלקת נרות (**אחרי שעה 7:51 ואחרי אמירת ברוך המבדיל בין קודש לקודש**) מאש הדלוקה לפני החג (בסמיכות לקידוש). באם שכחו להשאיר אש דלוקה לפני החג, מותר לבקש מגוי שידליק אש מוכן עבור היהודי.

אף שמותר לטלטל בחוץ נר של שמן, או נר פרפין שנהפך לנוזל, בתנאי שהולך בנחת ולא במרוצה – מכל מקום אסור להעמיד הנר במקום שהרוח שולטת אפילו אין רוח מנשב כלל. ולכן צריך להזהר שלא ילכו בנר דלוק מבית לבית דרך החצר אל הרחוב רק אם הוא בכלי, ויזהרו שיהיו הדפנות של זכוכית באופן שלא יכבה אף אם יהי' הרוח מנשב אז[231].

אין לכבות הגפרור אלא יניחו ויכבה מאליו.

מדליקים הנרות לפני הברכה כבשבת. בהדלקת נרות שתי ברכות: ברכת להדליק נר של יום הזכרון, שהחיינו. לובשות בגד חדש לאמירת שהחיינו, או מסתכלות בפרי חדש שנאכל מיד אח"כ, אחרי קידוש, ויש להן להדליק סמוך לקידוש ממש כדי שתאכל אח"כ הפרי מיד[232]. (ואם אין להן, יברכו שהחיינו מכל מקום). איש המדליק מברך שהחיינו בקידוש. [טעתה בהברכה או שכחה שהחיינו – ראה בטבלא שבסוף הלוח].

יש מחמירים שלא להשתמש בנר של יום טוב כדי להדליק עמו נר אחר של חול או להדליק את הגז.

אסור לחמם נר ולדבקו בפמוט גזירה שמא ימרח (שישפשפנו להחליקו על פני שטח הפמוט). גם **אסור לחתוך שולי הנר** בכדי שיוכל לתוקעו בנקב הפמוט, משום איסור מחתך. אבל מותר לתחוב נר בתוך הפמוט לצורך הדלקת נרות יום טוב, אף שהנר נשחק מעט ואין בזה משום מחתך.

אם הפמוט מלא בשיירי נרות, אף שמותר לנקות את הפמוט, ואין בזה משום תיקון כלי, וכן המשתמשים בנרונים בתוך כוסיות זכוכית, שמותר להם לנקות את הכוסית מדיסקית המתכת של הנרונים שנדבקה לתחתית כוסית־הזכוכית בכדי להניח במקומה נר חדש – מכל מקום, שיירי הנרות וכן הדיסקית שבנרונים, דינם כמוקצה ואסורים בטלטול[233]. ולכן, יניח מעט שמן בפמוט, ואז מותר לטלטלו, ויטלטלנו עד מקום האשפה, וישליך השיריים באופן ששיירי הנר יפלו ישר לאשפה. בנרונים, שהדיסקית נדבקת לתחתית הכוסית, ואפשר להוציאם רק ע"י כלי – אסור לנקותם ולגררם ע"י סכין, כיון שהסכין נעשה לו כיד ארוכה[234]. והעצה לזה, להניח מעט שמן או

---

231) ראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' כח'תרד. ושנ"ת.

232) מט"א סתקצ"ט ס"ט.

והקידוש אינו נחשב הפסק, לפי שאסורה לאכול קודם קידוש (אלף למטה סתקצ"ט סק"ה. ושם סתקפ"א סקל"ג, שעדיף שתברך על בגד חדש. ועיי"ש שהקשה על הא"ר סת"ר סק"א, שכתב שתניח האשה בהדלקת נרות את הפרי שיניח אח"כ, ומ"ט לא חייש להפסק. והציב ציון לדברי מחה"ש שם סק"א. ועיי"ש במחה"ש (העתיקו בקצה המטה שם סק"ד), שאינה מברכת על הראי', כיון שכבר ראתה הפרי לפנ"ז, ונחלקו אם אפשר לברך על ראי' שני'. ובקצה המטה סתקפ"א ס"ק ק (וראה שם סתקצ"ט סק"ה) השיג על הקיצור שו"ע שהעתיק דברי הא"ר, ואישתמיטתי' שבמחה"ש ואלף למטה דחו דבריו, והתפלא על בעל הגהות מסגה"ש שלא הרגיש עליו להוציא את העולם מטעות, אם לא כמ"ש במט"א שם, שתדליק סמוך לקידוש ממש כדי שתאכל אח"כ הפרי מיד.

אבל ראה בכה"ח סק"ו, שאף שאינה אוכלת מן הפרי בשעת הדלקה, מ"מ כיון שהעיקר שא"צ לפרי חדש רק למצוה מן המובחר יש לסמוך בזה על דברי הפוסקים שמברכין על הראי'. (וראה סברא כעי"ז בקצה המטה סת"ר סק"ה לענין שהחיינו על הבוסר). וי"ל עד"ז שאף אם ראתה לפנ"ז, סומכים על הדעות לברך על ראי' שני'. וראה שו"ת כת"ס או"ח סכ"ה, שבראי' שני' שלפני האכילה עדיף מחמת השמחה שבאכילה, ומברך עליו. והב"ד לענייננו בשו"ת לבושי מרדכי או"ח תנייניא סנ"ד סק"ג. וראה שעה"צ סרכ"ה סקט"ו. ולפ"ז אפשר שבדוקא תניח אותו פרי שיניח בעלה בקידוש כבא"ר שם (ודלא כשע"ת שם סק"א שהוא לאו דוקא), שדעתה על האכילה שלאחרי הקידוש, ובכגון דא אפשר לסמוך לברך על ראי' שני'. (ולהעיר משמעות סידור אדה"ז שהברכה כאן על הראי'. (וכ"ה בביהגר"א סת"ר. אבל אזיל לשיטתו בכלל בברכת שהחיינו – ראה מע"ר סע"ב וסר"י). ומ"מ, לא פלטינן מפלוגתא, ולדינא אין לברך על ראי' שני' בכל גוונא מספק, ואף שהעיקר לדינא שא"צ לפרי חדש, הרי מ"מ מפסידה ברכת שהחיינו על הפרי למ"ד שאין לברך אז, ועוד שלמנהגנו להקפיד לאכול הפרי חדש מיד אחרי קידוש, הה"נ שעלי' לברך שהחיינו על הדלקת נרות סמוך לקידוש. וראה ברכת רפאל רובינשטיין ר"ה סע"ב).

233) בזמנינו שאינם עומדים לתשמיש אחר. וגם בזמנם, כתב אדה"ז, שאף שמעיקר הדין אינם מוקצה, נכון ליזהר שלא לטלטלם כי אם לצורך הרבה. וגם אין להתיר לטלטלם משום צורך אוכל נפש מכמה טעמים, ובפרט בזמנינו. **ואכ"מ**. ואולי י"ל דה"ז כגרף ש"ר. וראה קצוה"ש סקמ"ו סק"י.

234) הארכנו ברגע של הלכה פ' שמות. והועתק גם בשו"ת באתרא דרב סי' מח'תתקלח.

מים בכוסית בערב יו"ט, שהדיסקית לא תידבק, ואז יכול ביום טוב לטלטל הכוסית כנ"ל עד מקום האשפה, וינער הכוסית באופן שהדיסקית תפול ישר לאשפה[235].

יו"ט שחל להיות אחר שבת אסור להדליק ביו"ט שיורי הפתילות שנדלקו וכבו בשבת (אלא אם כן נדלקו וכבו פעם אחת קודם השבת) מפני שהם יותר נוחים להדליק כשנדלקו כבר פעם אחת וכבו שהאור נאחז בהן היטב ונמצא שהכבייה שנכבו בשבת היא מכשרת ומכינה אותם להדלקה ביו"ט ואין שבת מכינה ליו"ט לפיכך אסור להדליקן ביו"ט אפילו בצד השני שלא נדלק עדיין גזרה שמא ידלק באותו צד שנדלק כבר ונכבה בשבת ויש לחוש לסברא זו ולעשות פתילות חדשות.

תהלים לפני ערבית. ניגון אבינו מלכנו (כן נהוג ברוב השנים).

במעריב אומרים ותודיענו[236]. שכח ותודיענו – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

"אולי יש מקום לאמירת לשנה טובה תכתב ותחתם גם בליל ב' דר"ה, קודם תקיעת שופר דיום ב' . . ועצ"ע"[237].

איסור הוצאה ביום טוב

למרות שמותר להוציא מרשות לרשות בחג, אין בזה היתר גורף. מותר רק לטלטל חפצים שיש בהם צורך קצת בו ביום. דבר שזקוקים אליו רק לאחר החג, אסור להוציאו מרשות לרשות ביו"ט.

מותר להוליך מחזורים לבית הכנסת כשצריך לקרות בהם בו ביום. וכשם שמותר להוליכן כך מותר להחזירן לביתו[238]. אבל אם יש לו מקום משומר בבית הכנסת, אסור[239]. ואם צריך לו בביתו לומר שירות ותשבחות בו ביום, מותר בכל אופן.

כמו כן[240], מותר להוציא טלית מביתו לבית הכנסת, וכן גם להחזירה לביתו, אא"כ יכול להצניעה בבית הכנסת שלא יגנבו משם. אבל, י"א[241] שביו"ט בעת שיוצאים מבית הכנסת, שאין בו צורך

---

235) והנה, יש שכתבו להקל שבדברים קטנים שא"ר לכלום (כנוצות דקות) ואין להם חשיבות אין דין מוקצה – ראה קצוה"ש סי' קטז בבדה"ש סק"י. שם סי' קכה בבדה"ש סקי"ח. אבל הו"ע כתב שזהו דבר חדש. וצ"ע שברעי הותר מדין גש"ר ולא מטעמו – ראה הקדמת הב"י לסש"ח. ויש להעיר גם מדין כיבוד הבית – ראה שו"ע אדה"ז סשל"ז ס"ב. וכן קליפות שא"ר לכלום הוו מוקצה (ובדוחק י"ל דחזי להסקה). ובכ"מ מוכח דלא כסברא זו. גם מש"כ לחדש בנוגע לזבוב שכיון שא"ר ל"ה מוקצה, צ"ע דמאי שנא מפרעוש (ראה רא"ש שבת פי"ד ס"א. ב"י או"ח סשט"ז. לבוש שם ס"ט. מג"א סקי"ח. אדה"ז סי"ח). וי"ל דקאי רק בזבוב מת. וראה בקצוה"ש גופא סקי"ד בבדה"ש סק"ג דלא נחית לכך. ובכ"מ שקו"ט בההיתר להפלות כליו, מ"ט ל"ח למוקצה. וכתבו ליישב בכמה אנפי. וראה נתיב הקודש מוקצה ברונר סי"ב. אוצר נחמד גל' ט ע' לב ואילך בארוכה.

ויש שכתבו, שאוכל המעובד ע"י מוקצה ל"ח טלטול מוקצה אלא תיקון האוכל (חזו"א סמ"ז סקט"ו). ויש שכתבו עפ"ז בנקיון הכלי וכן בתיקון גופו (אם בכנים או בצואת האף וכו'. וכן בקליפות שבפה. וכנראה ס"ל לחלק בין פרעוש לכנים). אמנם, מדין נוצות (גדולות) שבבגד וכיבוד הבית מוכח גם שלילת סברות אלו. וכן בשו"ע אדה"ז סש"ח מסס"ז מוכח שאין להוציא הקליפות מהפה. וכן נסתר מדין קוץ ברה"ר, ושעוה ע"ג הכתב, ועשבים שברגליו.

ואכ"מ עוד.

236) בגדר ההבדלה בתפלה וכן הבדלה דיקנה"ז, ראה בארוכה בקובץ "באתרא דרב" גליון ג.

237) ספר השיחות ה'תנש"א.

238) אף על פי שבחזרה זו אין בה צורך יו"ט כלל, שהרי אינו מחזירן אלא כדי שלא יגנבו ויאבדו, והתירו לו חכמים להחזירן כדי שלא ימנע מלהוליכם מחמת שיתיירא שלא יוכל להחזירן.

239) במג"א סתקי"ח סק"ב שאם מונחים שם מימים רבים אסור. אבל בשו"ע אדה"ז שם ס"א שינה וכתב, שאם הוליכן לשם קודם יום טוב (וכעי"ז הוא בל' הט"ז סק"א) אסור להחזירן לביתו ביו"ט, ומבאר, דל"ש להתיר סופו משום תחילתו בכגון דא, לפי שבשביל זה לא ימנע מלהוליכו קודם יו"ט שהרי אפשר להחזירו קודם יו"ט. ומזה מובן, שגם בקביעות שנה זו, שיום ראשון של יו"ט חל בשבת, והוליכן לשם קודם יום טוב, כיון שהוליכו לצורך יו"ט, ולא לצורך עיו"ט, שייך להתיר סופו משום תחילתו, שסו"ס שייך שימנע מלהביאו ונמצא מכשילן לעת"ל (אף שלמעשה הביאו בעיו"ט, למרות שידע שיתכן וייגנב או ייאבד בשבת. ויל"ע). וכ"מ בשו"ע אדה"ז סתצ"ז סל"א וסתצ"ט ס"ה, שבאופן שאין לו שהות לעשות בעיו"ט מותר. ודון מינה ואוקי באתרין.

240) ראה ערוה"ש סתקי"ח ס"ו. ועוד.

241) ראה תשובת מהר"ש ענגיל, הועתק בשו"ת משנה שכיר ח"ב סי' קלח.

וצ"ע, דלאו רישא סיפא, שבריש דבריו כתב "בעת שיוצאין מביהכ"נ אסור לשאת את הטלית בידו", ואילו בסיומו כתב רק ש"מהראוי לכל בעל נפש להחמיר". ונראה ברור, שפתח דבריו קאי רק אעיקר דין הוצאה שלא לצורך מצ"ע, ובשו"ת משנה שכיר לא הועתקו דבריו בדיוק. ואכן, מצאתי שכ"ה בתשובה מכת"י שנדפסה בהידדן חו' א ס"ב. קובץ כרם שלמה אלול תשמ"ג. וראה גם הלכות המועדים (גרוסמן) פ"ה ס"י.

[ולהעיר מראבי"ה ביצה סתשל"ח שמה שמותר לשלוח תפלין וכלים שאינם תפורים היינו רק דרך מלבוש].

עוד היום, וכיון שאפשר ללובשו דרך מלבוש, א"כ אין בו שום צורך ליטלו ביד, על כן בודאי מהראוי לכל בעל נפש להחמיר על עצמו שלא לישא ביד. ויש המדקדקים[242] גם בהליכה לבית הכנסת, שלא לטלטל ביד רק דרך מלבוש[243].

יש אומרים שאין להוציא מחזיק מפתחות בחג, באם לא כל המפתחות נצרכים לצורך שימוש בו ביום[244].

מותר לטלטל השופר בלילה[245].

במענה לשאלת רבים: להוציא האשפה מביתו ביו"ט – באופן שאין חשש משום מוקצה[246] – הנה, יש שכתבו להחמיר שאסור להוציא ביו"ט כשמטרת ההוצאה רק בכדי לסלק החפץ ממקומו. ולדינא יש להקל כשהריח מפריע, או כשצריך למקומו להכניס עוד זבל. אמנם, בנמצא כבר בחצירו שאינו קובע שם ישיבתו וכל שכן אם רוצה להוציאו לרחוב בכדי שיאספוהו עובדי העיריה למחרת אסור[247].

מותר לחתוך ירקות המפיגים טעם דק דק ביו"ט ואפילו בסכין המיוחד לכך[248].

במוצאי היום הראשון, שהוא גם מוצאי שבת, צריך גם להבדיל, וממילא סדר הקידוש הוא יקנה"ז – יין קידוש נר הבדלה זמן. אם שכח להבדיל, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

סדר הקידוש: **יקנה"ז**: בורא פרי הגפן, מקדש ישראל ויום הזכרון, בורא מאורי האש, המבדיל בין קודש לקודש, שהחיינו. טעה ושינה הסדר – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

אין מברכים על הבשמים[249].

בהבדלה אין מקרבים הנרות ואין מאחדים השלהבת, וכן אין מביטים בצפרנים. בעת ברכת מאורי האש מסתכל בנרות כמו שהן, כל אחת בפני עצמה.

נוסח ההבדלה: המבדיל בין קדש לקדש. טעה ואמר בין קדש לחול, ראה טבלא שבסוף הלוח.

בעת ברכת שהחיינו מסתכל בפרי חדש (ואם אין לו, יברך שהחיינו מכל מקום). בשעת ברכת שהחיינו לא יכוון על הפרי חדש בלבד אלא יכוון על שמחת יו"ט שהגיע עכשיו ועל שמחת הפרי

גם לפעמים יש לחוש משום הכנה. וראה שו"ת חיי הלוי ח"ג סכ"ח.

242) להעיר מרשימות דברים חיטריק (בהוצאת תשס"ט – ע' 184): אחד מאברכי אנ"ש הלך ביום טוב להתפלל, ובידו נשא את טליתו. ואמר לו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ: עס פאסט דאס פאר שמואל יעקב'ן, אבער ניט פאר דיר צו טראגן דעם טלית אום יו"ט. וכעי"ז ברשימת הרמ"ז ע"ה גרינגלאס, באהלי ליובאוויטש ח"ב ע' 63 (צויין שם). ומשמע, שאינו איסור מן הדין.

ולהעיר מכעי"ז בר"ד בעת הסעודה ליל ב' דר"ה תש"ל (המלך במסיבו ח"ב ע' יז. ובשינויים תורת מנחם תש"ל ע' 5).

243) לכאורה יש להעיר משו"ע אדה"ז שתמ"ו ס"ה בנוגע לשריפת חמץ ביו"ט, שאף שמלאכת השריפה הותרה לצורך אכילה אין אומרים שמתוך שהותרה לצורך אכילה הותרה לצורך מצוה כיון שמן התורה אפשר לקיים המצוה בלא חילול יו"ט. ונת' בארוכה בקו"א שם. (וראה עד"ז בהגהות רעק"א למג"א שם סק"ב. שאג"א ספ"ג ד"ה והנה). וראה עפ"ז בשו"ת ארץ צבי סי' סו ד"ה והנה מתחלה. חידושי ארץ צבי ביצה יב, א ד"ה ואמר (נדפסו בקובץ מקבצאל חו' ג – כד, ב). ראשית בכורים בכורות ט, ב ד"ה ועי' דוגמא (במהדו"ח – ע' קה). חקרי הלכות לשו"ע אדה"ז שם. קובץ כינוס תורה חו' ב (להנ"ל) ע' יג. ולכאורה התם קאי רק בשריפה לצורך מצוה, שאי"ב צורך היום מצ"ע רק מחמת המצוה, והרי אפשר באו"א (ראה בארוכה בקו"א שם) משא"כ בשאר צורך היום דלא אישתמיט בשום מקום דמהדרינן אהיתרא. וראה בארוכה שו"ת ויברך דוד ח"א סי' ס ד"ה ויותר. יו"ט כהלכתו פ"ג ס"ט ובהערות. שם במילואים סל"ז. דברי חפץ לעדערער ס"ו סק"ט. דרכי יוסף ביצה (ליברמן) סכ"ג סק"ג. קובץ העו"ב ש"פ וישב תשע"ט.

ובחוט שני יו"ט ע' עא שהוצאת בגדים שהם לכבוד בעלמא ולא להנאת הגוף, לא חשיבא הנאה להתיר מלאכה משום מתוך לרמב"ן (בתוה"א, והועתק בחידושי רמב"ן ביצה ו, א, דל"ש מתוך שהותרה אלא לצורך היום להנאת הגוף ממש, דומה לאכילה כגון מדורה להתחמם כנגדה וכו',ובעינן נמי הנאה דגוף ממש דומה לאכילה לאפוקי תפירת בגדים ללובשן דלאו הנאה הנכנסת לגופו של אדם כגון אכילה היא. ובחוט שני שם כתב להגי' "לאפוקי הוצאת בגדים". ונדחק שם, שבעשוי לחימום והנאת הגוף גם לרמב"ן שרי. וראה אבני המקום קולדצקי ביצה ח"א סי' קנז סק"ג), ושיש לחוש לדבריו. אבל טלית אינה בכלל, שה"ז צורך מצוה. וכ"כ שם בהמשך. (לאידך, להסברא הנ"ל שבצורך מצוה חמיר טפי דמהדרינן אהיתרא, גרע טלית משאר בגדים, אלא שבטלית איכא גם גדר מלבוש. אבל להעיר מתוד"ה ועל ביצה כז, ב (נת' בלקו"ש חי"ט ע' 193)).

244) ראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ב סק"ג. משנ"ה ח"ז סע"ו. שש"כ פי"ט הע' יד.

245) ראה בארוכה אצלנו בלוח לסוכות בנוגע ללולב, ושופר עדיף מינה.

246) כיון שהוא גרף של רעי וכו'. ואכ"מ.

247) ראה בשו"ת באתרא דרב סי' כא'תקסט.

248) ויש שהצריכו שינוי. וראה בשו"ת באתרא דרב סי' מא'תתעט.

249) וראה בארוכה בלקוטי שיחות חל"א ע' 191 ואילך.

שהגיעה לו השמחה עכשיו.

אכילת פרי חדש אחר קידוש **קודם** נטילת ידים לסעודה. ברכה ראשונה על הפרי. אוכלים כשיעור ומברכים ברכה אחרונה (רק על הפרי ולא על היין).

הנשים ובתולות שבירכו שהחיינו בעת הדלקת נרות, ודעתם על הפרי חדש לפניהם, לא יברכו שהחיינו שוב כעת באכילת הפרי.

נוהגים העולם שכל אחד מבני הבית [=הגברים] השומעים שהחיינו מהמקדש נוטל מן הפרי חדש ומברך עליו ברכה הראויה [=ברכת הפרי][250] ואוכלו לסימן טוב לחידוש השנה[251].

יו"ט שחל במוצאי שבת, מרבה קצת בסעודה בשביל סעודה הרביעית – מלוה מלכה – סעודת

---

250) אבל בברכת שהחיינו יוצא מהמקדש.

ולא העתקתי מש"כ במט"א (שבהע' הבאה. ונגרר אחריו בהוספת המו"ל בסידור יעב"ץ) שיברכו על הפרי גם שהחיינו, שהרי המנהג שיוצאים יד"ח גם בברכת היין מהמקדש, ומאי שנא שהחיינו. והמט"א לשיטתי' אזיל, שגם בברכת היין כאו"א מברך (ראה מט"א סתרכ"ה באלף למטה סקע"ד בסופו).

ואדרבה, גריעותא איכא בהכי, שנמצא שאינו מסדר שהחיינו על הכוס. וגם נחית לשקו"ט דהפסק בשמיעת שהחיינו ועניית אמן בין קידוש לטעימה. וכן מוכח גם מההוראה שכאו"א יקדש בעצמו בליל שמח"ת בכדי שיוכלו לברך שהחיינו (ראה בלוח במקומו). והיינו שאין מקום לההנהגה לצאת רק בקידוש ולברך שהחיינו בפ"ע.

ויש ליישב דעת המט"א דנקט שמכוון לצאת מהמקדש רק בשהחיינו על היום ולא על הפרי. ואולי טעמו דס"ל שלכתחילה אין להוציא שניהם בברכה אחת, ושאני המקדש שמוכרח בכך מחמת ספק ברכה לבטלה. וכן בתק"ש דאא"פ בע"א. וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' א'תקלג. וש"נ. אבל למעשה נקטינן שאפשר לברך ברכה אחת גם כשיש כמה מחייבים. וכן מעשה רב לפטור שהחיינו על הרמון בליל א' דר"ה בשהחיינו בקידוש. והארכנו מזה שם. ולאידך, באם יברך שהחיינו בפ"ע, נכנס לבית הספק בשהחיינו שבקידוש, למ"ד שיש משום ברכה לבטלה בשומע כעונה (ראה צל"ח ברכות כא, ב. שו"ת אבנ"ז או"ח סתמ"ט. ועוד). ועוד איכא בגווה, שכמ"פ בפירות המצויים ספק אם אפשר לברך שהחיינו, ובשלמא המקדש שבלא"ה מברך שהחיינו על היום לית לן בה, אבל אין למסובים לברך בעצמם אא"כ ודאי שאפשר לברך עליהם.

איברא שבא"א מבוטשאטש סת"ר ס"ב (ובמהדו"ב שם) ר"ל שאין להוציא אחר בשהחיינו כבשאר ברכה"נ, שאין קבע לפירות. והוא מחודש. וכעי"ז כתב בבירך את אברהם סס"ה סקי"א, הובא בשד"ח מערכת ביהמ"צ כלל א סק"ד, דשמא אינו מוציא רק בסעודה אגב הפת.

אבל מפורש הפכו בפמ"ג סרי"ג בא"א סק"א, דדוקא נהנין ממש בעינן הסיבה או ישיבה לדידן, ובברכת השבח והמצות א"צ קביעות ולא שייך קביעות בהם. ואפי' את"ל שדין שהחיינו כברכה"נ (ואכן כ"כ בא"א מבוטשאטש), נוסף לזה שג"ז צ"ע, עוד זאת, שמפורש בפמ"ג סרכ"ה בא"א סק"א, לגבי שהחיינו בפרט שמוציא חבירו (והשקו"ט רק לגבי ערבות, אם יכול להוציא כשלא נתחייב ואי אמרינן אע"פ שיצא מוציא. וראה גם שו"ת חת"ס או"ח סי' קמג. שו"ת אבנ"ז או"ח סתמ"ט. ואכן, לכמה דעות ל"א אע"פ שיצא מוציא מכמה טעמים: שאינו יכול לברך על שמחת הלב כשאינו שמח, ודליכא ערבות כיון שאינה חובת הגוף, ועוד שהיא רשות, ובברכת הנהנין דמיא ולא ליתהני ולא ליברוך. אבל בכ"מ הקשו על כל הנ"ל. ובפרט, שגם כשלא נתחייב א"צ להגיע לדיון ערבות, ומוציא מצד שוכ"ע. וגם שבכ"מ מפורש שאע"פ שיצא מוציא גם בשהחיינו. ובפשטות, קאי גם בשהחיינו על הפירות. ומוכרח שא"צ קביעות). ושו"ר שכה"ק בשש"כ פמ"ז הע' רכז. (ומש"כ בטעם הדבר שכאו"א מברך לעצמו, לפי שלפעמים המקדש מכוון בברכתו לפרי אחר והמסובים כבר אכלו פרי זה ומכוונים בברכת שהחיינו של המקדש לפרי אחר, ויש להסתפק אם יכול להוציאו – צ"ע, שמאיזה טעם לא יוכל להוציא בכה"ג. ומה שהביא מהגהות רעק"א או"ח סרי"ט ס"ה, אם יכול לברך הגומל על הצלה מחולי ולהוציא אחר שניצול מסכנה אחרת – ראי' לסתור, דמוכח שכשמברך על הצלתו מחולי זה פוטר אחר שניצול מחולי אחר). כן צ"ע, דלכאורה דומה יותר להנאת מוגמר שא"צ שיהיו קבועים יחד (ראה מג"א סרי"ג סק"א ואדה"ז שם ס"ה), שכולם נהנים ביחד מהראי'. ואף את"ל שהברכה על האכילה – עדיין היא הנאה כעין חובה, כברכת הריח והאור (ראה אדה"ז שם). גם צ"ב מש"כ שם, ש"אינו שייך להקידוש ממה נפשך שאם א"צ פרי אינו שייך להקידוש ואם צריך פרי הרי אין שהחיינו מצד הקידוש כלל", דלכאורה אם א"צ פרי, הברכה שייכת להקידוש אלא שמוציא גם הפרי אגב שהחיינו על היום, ומדוע לא נאמר שיכול להוציא אחרים אגב הקידוש.

ושו"מ בהגהות מנחת פתים על הא"א לסת"ר שם, ונדפס במהדו"ח, שהקשה עליו, דהא ברכת שהחיינו היא כמו הטוב והמטיב, וכיון דברכה דהטוב והמטיב מוציא חבירו, ה"ה שהחיינו על הפרי. אלא שהוכחתו מברכת הטוהמ"ט צ"ב קצת, שאם המדובר בברכת הטוהמ"ט על שינוי יין (ושהחיינו על הפרי דמי להטוהמ"ט על היין), הרי מברך רק כששותים בחבורה. ובכלל, שאני פירות שאין קבע לפירות.

[וכבר נתקשו טובא בכ"מ (ראה גם שו"ת מנח"ש מהדו"ת סי' ס סק"ח) במש"כ הפמ"ג ס"ח בא"א סק"ח ד"ה והוי, והובא במשנ"ב שם סקי"ד, בעשרה שקנו טליתות חדשות שכאו"א מברך שהחיינו בעצמו. והמצויין שם לרמב"ם הל' ברכות פי"א ה"י מיירי כשמברך שהחיינו על מצוה שעושה אחר, ואינו מן הענין. וסותר לפמ"ג בסרכ"ה הנ"ל. ובכ"מ כתבו שבהכרח דמיירי כשמהמברך אינו מתעטף בעצמו. ויש שכתבו שט"ס נפלה שם. ואכ"מ. ובלא"ה, כבר כתבו לחלק, דשהחיינו על פרי חדש שאני].

והסברא שבברכת השבח אינו מוציא חבירו רק בעשרה (ע"פ שו"ע אדה"ז סנ"ט ס"ד) – מוכח הפכו מזה שבשהחיינו על המועדים ודאי מוציא ב"ב גם ללא עשרה. ועכצ"ל ולחלק בדבר. וכמה אופנים פרטים בדבר. וראה אצלנו במקורות ועיונים להל' יומית אות שעז.

251) היינו לא רק הנשים ובתולות שכבר בירכו שהחיינו בהדלקת נרות, ודעתם על הפרי חדש לפניהם, וזקוקות לאכילת הפרי (אלא שאין מברכות כעת עוה"פ, כפשוט), אלא **גם** הגברים, אף שאין צורך בדבר (לפי שמן הדין אין לחוש משום ספק ברכה לבטלה בשומע כעונה, כדעת רוה"פ. ובפרט בנדו"ז דקייל"ן שמעיקר הדין מברך שהחיינו גם ללא פרי חדש).

וכ"ה להדיא במט"א סת"ר ס"ו. וכ"כ בסידור יעב"ץ (אלא שאי"ז מהיעב"ץ כ"א מהמו"ל. ונעתק ממט"א בשינויים). ולהעיר מר"ד תשרי תרצ"ז (ונדפס כהוספה לאח"ז, בספר השיחות תרצ"ח ע' 461), שאדמו"ר מוהריי"ב נ"ע הי' מהדר לאכול כמה מיני פירות גם מאותם שכבר אכל. (וראה גם בשו"ת שיח יצחק סש"ו. וש"נ).

ובא"א מבוטשאטש (שבהערה הקודמת) ר"ל יתירה מזו שאין לצאת יד"ח שהחיינו על הפרי מהמקדש, עיי"ש.

דוד מלכא משיחא[252].

בר"ד משיחת ליל הוש"ר תשמ"ז: ביו"ט של ר"ה שחל בשבת, הרי, הסעודה דליל ב' דר"ה היא (לא רק סעודת יו"ט, אלא) גם "סעודתא דדוד מלכא משיחא" . . . שכן, העילוי דסעודת יו"ט (חיוב מן התורה כו') בודאי אינו גורע מאומה, ח"ו, בענינים השייכים למוצאי שבת, ובנדו"ד, "סעודתא דדוד מלכא משיחא".

ברכת המזון כדאתמול. בלי ההוספות של שבת. דין הטועה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

יום ראשון, יום ב' דראש השנה, ב' תשרי

סוף זמן ק"ש: **9:40**.

הבריאים אין אוכלים לפני תקיעות. והרבה מקילים לשתות[253]. הרבה נשים מקילות לאכול, ויש להם על מה שיסמוכו.

אין לתקוע ביחידות (וכן להתפלל מוסף) בשלש שעות ראשונות של היום [עד סוף זמן ק"ש] (אא"כ לא יתאפשר אח"כ[254]).

התוקע [וכן התוקעים במבצע שופר] ילמד בבוקר מאמר "להבין ענין תקיעת שופר" שבסידור [עם דא"ח[255]. ונדפס גם בתחילת כמה מהמחזורים החדשים] (כמובן, בנוסף לחיוב ידיעת ההלכות).

ניגון אבינו מלכנו לפני שחרית.

שחרית כדאתמול. חוץ מהשינויים של שבת.

אבינו מלכנו (עד יום כפור). באבינו מלכנו קרע וכו': "רוע גזר" בנשימה אחת.

בקריאת התורה קורין מוהאלקים נסה את אברהם עד סוף הסדר כדי להזכיר עקידת יצחק ומפטיר קורא בתורה כמו אתמול ומפטיר בירמיה כה אמר וגו' עד הבן יקיר וגו' מפני שחובת היום להזכיר זכרונות ובאותו ענין נאמר זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי וגו'.

רבותינו נשיאינו נהגו לומר בחשאי יזכור בראש השנה[256]. וכאו"א יחליט כיצד להתנהג בענין זה.

---

252) חיים לראש (הגש"פ) ריש שולחן עורך.

253) ובמכל שכן מטעימה [אכילת פירות וירקות ושתיית משקה שאינו משכר אפילו הרבה, ואכילת מזונות עד כביצה] שהותר מעיקר הדין, עכ"פ לצורך גדול.

ולענין טעימה – ראה מג"א סרל"ה סק"ד. ט"ז שם סק"ג. מג"א סתל"א סק"ד. מג"א סתרצ"ב סק"ז. מג"א סתרנ"ב סק"ד. שו"ע אדה"ז סת"ע ס"ו. הגהת מהרי"ל לשו"ע אדה"ז סתל"א ס"ה – בדפו"ח. כה"ח סתקפ"ה סקכ"ו.

ושתי' עדיפא מינה – ראה ערוה"ש סתרנ"ב ס"ה. שו"ת השיב משה סי"ט – הובא בדע"ת סתקפ"ה ס"א. אבל ראה כה"ח סתרנ"ב סקי"ח לגבי לולב. שד"ח מערכת ד' מינים ס"ג סקכ"ב. וכן המנהג להחמיר בנטילת לולב.

[ולהעיר שבשו"ת התעוררות תשובה ח"ג או"ח סשע"ד (במהדו"ח) התעורר בזה שלא נזכר איסור אכילה קודם תק"ש ואף לא ברמז בש"ס ופוסקים, וכתב כמה טעמים לחלק בין תק"ש לשאר מצות. אלא שהביא מריטב"א סוכה לח, א דפשיטא לי' דתק"ש דינו כלולב. וכ"ה ברשב"א שם. אבל ראה בהמשך שהעירו לו שנזכר כבר בתוספתא שבת פ"ד ה"ד, והובא במג"א סתרצ"ב סק"ז. ועכ"ז עמד בדעתו, יעו"ש. ובפשטות, ילפינן לה מכללא, וא"צ להזכיר בכ"מ (נוסף לזה שבד"כ ה"ז גם לפני התפלה). וכ"נ שתפס בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א ס"מ ד"ה מכל מקום. ורוה"פ האחרונים נקטו לדינא לאסור. וגם בשו"ת שבו"י ח"א סכ"ח נראה בפשיטות שנקט לאיסורא.

גם בכה"ח שם העיר שלא נזכר מזה בשופר, ומה"ט כתב להקל במי שתש כוחו ואינו יכול להיות בתענית עד צאת ביהכ"נ, וגם בזה – רק באכילת עראי.

ובאחרונים האריכו במנהג שנתפשט בכ"מ להקל בטעימה. ויש שיישבו כיון שמאריכים בתפלה – וגם בניגונים – גם אחרי חצות, ואין להתענות ביו"ט. ועוד סניף ברבים דמידכרי אהדדי. ובפסקים ותקנות רעק"א ס"כ בזמן החוליר"ע שהחמיר לאכול רק אחרי תקיעות דמיושב, מיירי בסעודה ולא בטעימה, וגם אכלו כאו"א בביתו ולא ברבים].

254) וב"מבצע שופר", בשעת הדחק כזו, באופן שלא יתאפשר לתקוע לאחר נץ החמה, מותר לתקוע אפילו מעלות השחר (ע"פ תוספתא ברכות פ"ג הי"ט. וראה שו"ת באתרא דרב סי' יז'קמא).

255) להעיר מפלא יועץ ערך תוקע: אף אם אינו יודע לכוון הכוונות, כמו בדור יתום זה שבני עליה היודעים לכוון הם מועטים, כי הדברים עתיקים, עמוק עמוק מי ימצאנו, מכל מקום טוב לגבר שיסתכל בכתבים שכתובים בהם הכוונות, וילמד בספר הזהר הקדוש במאמרים המדברים בסוד התקיעות, למען ידע ולבבו יבין שיש סודות עמוקים, ויחשוב בהן בשעת התקיעות, ויסתכל בהם כסומא בארובה. ולא יגרע מללמוד ולכוון כוונות פשוטות שיד כל אדם משגת אותם. ולבו למו א"ב יצעק, שיתקנו הדברים בתקיעותיו במקום עליון, כאילו כיוון בכל הכוונות התקיעות היודעים והמכונים לדעת רשב"י וכל קדושים. וה' ברחמיו לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו, ושומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים.

256) ובמ"א נתפרט שמנהג רבותינו נשיאנו להזכיר נשמות בלחש ביום ב' דר"ה.

תקיעת שופר

יכין עצמו לתקוע בשופר (כל חד לפום שיעורא דילי'. וגם הכנה כללית לעבודת השם במשך כל השנה כולה שלמעלה מפרטים[257]). יש לכוון לצאת ידי חובת מצות שופר[258].

במכתב הבעש"ט לתלמידו הה"מ ממעזריטש[259]: בב' ימים של ר"ה הקדוש הבע"ל קודם התקיעות תצייר ג"כ את צורתי לפניך וגם צורת קדשו של מורי הידוע שזכית לראותו[260] פעם אחת.

הברכות[261]: לשמוע קול שופר ושהחיינו. אין עונין ברוך הוא וב"ש על ברכות תקיעת שופר[262]. השנה אין צורך בבגד חדש בשעת התקיעות ביום ב' דר"ה. טעה בהברכה – ראה בטבלא שבסוף הלוח[263].

טוב לתקוע בצד ימין של פיו אם אפשר לו בכך[264]. וטוב שיעמיד פה השופר למעלה ולא יטנו לצדדים.

---

257) ראה בארוכה לקו"ש חל"ט ע' 43 ואילך.

258) היה"ר שלפני התקיעות – הוא לבעל תוקע. וכ"ה להדיא בלקו"ש חל"ט ע' 44 הערה 7.

259) מעש"ק סליחות תקט"ו – נדפס בקובץ התמים חו' ב ע' כז.

260) בב"מ נדפס: "לראותי". והוא טה"ד דמוכח, הן מצד ל' המכתב, והן מצד המציאות שנפגשו כמ"פ לפנ"ז. ובמקורו, בקובץ התמים, נראה ברור שהוא וא"ו קטיעא מחמת הדפוס. וכ"ה בקובץ התמים חו' ה' ע' יג ב"תוכן קצר מהמכתבים".

261) הגיע באיחור ולא שמע הברכות, מברך באמצע בין סדר לסדר. (וגם למ"ד שיצא בתשר"ת מה"ת, או שספק אם יצא, עדיין מברך משום תקנת ר' אבהו לשמוע כל הסדרים. וכבר הוכיחו בכ"מ שמדרבנן לא יצא עד שיתקע כל הסדרים. ובהגמי"י שופר פ"ג הי"א אות ט בדעת רבינו שמחה, שבשח קודם שסיים סדר תקיעות דמיושב חוזר ומברך עד שיצא מכל הספיקות. וכבר כתבו שמברך גם באמצע לפני שאר הסדרים, דלא גרע ממה שמברך על נרות ההידור. וכנראה ז"כ הפמ"ג בא"א סתקצ"ג סק"ג. אלא שנשאר בצ"ע (ולשיטתו בסתרע"א במ"ז סק"א שאינו מברך על נרות ההידור. ועצ"ע מאי שנא ממה שאפשר לברך על נענועים משום שיירי מצוה. וראה מש"כ לחלק בארחות חיים ספינקא סתרע"א סק"ג). וכן מפורש בפר"ח סתקפ"ה ס"ג, הביאו בנה"ש שתרצ"ב סק"א: אם נשאר לו עדיין שום תקיעה. וכ"כ בתורת אביגדור רסי' תקפו. אלף המגן סתקפ"ה סק"ט. ועוד. ושקו"ט בדעת הפר"ח בפמ"ג סתקפ"ה בא"א סק"ג ובשם יוסף ברכות פי"א הט"ז ובשו"ת מעט מים סוסי' נה. וכדבריהם, עולה גם משו"ת בנין עולם סי"ג שאין לברך על הספק בכגון דא. אבל ראה בתורת חיים סופר סתק"צ סוסק"ב, שהרבה להקשות על הפמ"ג. וראה גם בקצה המטה למט"א סתקפ"ה סק"ב. וראה מתנת יושר ר"ה ע' תתקעב ואילך).

וגם אם שמע כל התקיעות דמיושב מברך על תקיעות דמעומד לפניהם, באמצע חזרת הש"צ. (וכ"ה בחיבור התשובה למאירי ע' 289. וראה בשו"ע אדה"ז או"ח סתקצ"ב ס"ז שתקיעות דמעומד מברכים עליהם אלא שנפטרים בברכה שבירכו על תקיעות דמיושב. וראה שפ"א ר"ה לג, ב ד"ה שם מי שבירך. וכן מוכח במג"א סתקפ"ט סק"ד ואדה"ז שם ס"ב. וכ"ד שו"ת פרי הארץ ח"א ס"ט, הובא בעיקרי הד"ט ס"ל ס"א (מטעם אחר, ע"ד ברכת על נטילת לולב קודם נענועים שהם גמר המצוה. ויתר על כן בבני ישכר תשרי מ"ב סל"ד, לברך גם על השלמת מאה קולות אחרי חזרת הש"צ). ובכה"ח שתקפ"ה סל"ט השיגו. ולהנ"ל א"ש בלאו ה"ט. ואולי נזקק לטעם אחר, דס"ל שבאמת א"צ בברכה על תקיעות דמעומד מצ"ע (ראה ראב"ן סס"א שאינו אלא כדי לערבב השטן וא"צ ברכה. ובערוה"ן ר"ה טז, ב, שלא תיקנו ברכה לפי שאינן אלא מנהג), ורק כשלא בירך לפנ"ז אהני לי' הך טעמא. אבל בריטב"א ר"ה לד, א, שאין האחרונות כדאי לקבוע ברכה לעצמן שאינו אלא כתשלום הראשונות ומכשירי מצוה ונוייה וכדאי הם להפטר בברכת התפלה שעל התקיעות. ומשמע כדברי אדה"ז).

ואם הגיע לפני תקיעות דתפלת לחש – לא יברך באמצע תפלתו לפני התקיעות. ועדיף שיכוון שלא לצאת בתקיעות דלחש, ויברך על תקיעות דחזרת הש"צ, כנ"ל (שו"ת שבה"ל ח"י סי' קח. וראה שם ח"ט סי' קלד. ונוראה, שכיון שאין הכרעה לדינא שחייבים לתקוע בלחש, רק שנהגו להחמיר כערוך, ובשלמא בתק"ש גרידא שאינה בדיבור ל"ח להפסק (ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי'טז'רנב), אבל אין להפסיק לברך. ולהעיר מכעי"ז, שאסור להקריא בתפלת לחש. ויתר על כן, במג"א סתקצ"א סק"ב, שבמקום אין מתפללים בלחש והקהל מתפלל עם הש"צ, אין לתקן התוקע באמצע התפלה. ויש לחלק. וראה משנת יעקב רוזנטל שופר פ"ג ה"י. שו"ת וישב סופר ח"א סצ"ח. מרקחת חיים ווייס ס"ב. קובץ הלכות קמינצקי פט"ז הע' יז).

262) ואם ענה "אפשר שאפילו בדיעבד לא יצא ידי חובתו" (שו"ע אדה"ז סי' קכד ס"ב). אבל לא יברך שוב מחמת ספק (קצוה"ש סכ"ב בבדה"ש סקי"א).

263) בירך "לשמוע בקול שופר" במקום "לשמוע קול שופר" – יצא (כ"ד רוה"פ ודלא כמי שכתבו שלא יצא. וציינו לשו"ע אדה"ז סתקפ"ה ס"ד. וליתא. ולא נרמז שם לא דבר ולא חצי דבר מזה. ופשוט, דהתם קאי לכתחילה דוקא. ואדה"ז העתיק דברי ב"ח ט"ז ומג"א כהוייתם בטעם הדין, ותו לא. ופשוט, דליכא לאוכוחי מידי מסו"ד שם במש"כ שאם בירך על תקיעת שופר וכיו"ב יצא, ולא הזכיר נדו"ד. ואדרבה, אתיא בק"ו, ובכלל מאתים מנה. ולהעיר, שורק בנוגע לתקוע וכדומה מצינו חולקים, ומשו"ה נזקק להוציא מדעתם. ובאמת, כדיוק הנ"ל איכא למימר גם בב"ח ומג"א סק"ב. ועמד בזה בפמ"ג במ"ז סק"ב. ולמעשה נקט בא"א סק"ב שיצא. והביא כן מהא"ר סק"ד. וכ"כ במט"א ס"ג. חי"א כלל קמא ס"ז. משנ"ב סק"ד. כה"ח סקי"ז (ושם כ"כ בדעת אדה"ז). ועוד. ובכ"מ כתבו אפי' לכתחילה לברך כך. וכ"ה הנוסח בריבוי ראשונים, רבו מספור, וכש"כ שאין לומר שבדיעבד לא יצא. (וראה מזה בשו"ת שאילת יעקב ח"ב סוסי' ט. דברי שלום מזרחי ח"ד סי' קא מזה). וסב"ל. ובפרט שנראה שאינו אפי' בגדר ספק. וראה הערות הת' ואנ"ש מאריסטאון חיי"ש תשמ"ט. ובביאור ב' הנוסחאות ע"פ דא"ח – ראה תורת שמואל תרל"ו ע' ח"ב ע' שמז).

264) ואיטור יתקע בשמאל (ראה מג"א סתקפ"ה סק"ד. מט"א שם ס"ד. והנה, בשו"ע אדה"ז השמיט ד"ז. וגם לא הביא הטעם משום תפלין. ובמשנ"ב שם בשעה"צ סקי"ח בדעת אדה"ז שתוקע בימין. אבל ראה פמ"ג בא"א ס"ד שגם להטעם ששטן עומד על ימינו התקיעה בימין דידי', והיינו בשמאל. וכ"מ בר"ד משיחת ש"פ האזינו תשל"א).

לשמוע **לפחות** 30 קולות מתחילה ועד הסוף. קטן[265] שהגיע לחינוך[266] חייב בשופר[267]. מנהג ישראל להביא ילדים לתקיעת שופר. אין להביא קטנים שלא הגיעו לחינוך לביהכ"נ של הגברים בעת התקיעות שלא יבלבלו.

בנוגע למכשירי שמיעה[268] (עם בטרייה), יש להורידם לפני תקיעת שופר. פתרונות אפשריים: לעמוד קרוב לתוקע או לשמוע תקיעת שופר ביחידות ממי שתוקע בקול רם. ואם אפשר לו לשמוע תקיעת עצמו ללא המכשיר תוקע לעצמו בברכה. ואם אינו יכול לשמוע כלל ללא המכשיר, תוקע לעצמו ללא מכשיר בלי ברכה[269].

הי' קול שופר עב מאד או דק מאד או צרוד ויבש, באיזה ענין שיהי', כשר, ויצא בו, שכל הקולות כשרים בשופר[270]. והוא הדין אם קול השופר הוא טוב, אלא שהתוקע לא תקע בחוזק, שתוקע בו בנחת ולא השמיע הקול יפה[271]. ואם תקע כסדר, אפילו בנחת וקול חלש, לא יחזור ויתקע פעם שנית[272]. ואם אין לו כח שאם מרים קול לא יוכל למשוך התקיעות כשיעור, מוטב שלא ירים קול כדי שימשוך כראוי[273]. אבל, לפעמים, כשמתחיל התקיעה בקול נמוך, בקל יבוא שאין נשמע התקיעה כולה[274].

ומכל מקום, עכ"פ צריך קול. ורוח שעובר בתוך השופר אינו נחשב קול, וגם אינו נחשב קול לפסול, ואינו הפסק בין פשוטה לתרועה[275]. אבל אם עלתה לו נפיחה של רוח בתוך תקיעתו ונפסקה התקיעה לשתים, יש להחמיר לפסול תקיעתו,[276] אלא אם כן יש שיעור תקיעה באחד מחלקי

265) ואם כבר יצא ידי חובתו, אין לתקוע לקטנה (דל"ש חינוך – ראה מלא הרועים ערך חינוך אות ב. מגדל עוז תעלה ג סכ"ז. וגם לא לעשות נח"ר לנשים). ויש שכתבו להקל (דסו"ם מצוה איכא שמרגילן במצוות).

266) ושיעור החינוך הוא בכל תינוק לפי חריפותו וידיעתו בכל דבר לפי ענייניו (שו"ע אדה"ז שסמ"ג ס"ג. אלף המגן סתקפ"ט סק"ה). והוא לפי ענין הבן ולימודו בתקיעה (מאירי ר"ה לב, ב), משעה שיודע לתקוע כסדר (ראה פסקי תוס' ערכין אות ח. וצ"ע דמשמע שם דאיכא תרי אנפי בהגיע לחינוך, יעו"ש), או עכ"פ להטות אוזן לשמוע כל התקיעות, וגם יודע ענינם.

והנה, לפירש"י ערכין ב, ב ד"ה שהגיע הוא כבן ט' ויו"ד. אבל היינו לשיטתו דילפינן מדין תענית שעות (ובאחרונים ביארו בדעתו דשאני שופר משאר מצוות). ולא קיל"ן הכי. וברבינו מנוח שופר פ"ב ה"ז, שבני שש ושבע עדיין לא הגיעו. וכעי"ז בר"י מלוניל ר"ה לג, ב שהשיעור כבן שבע ושמונה. וברבינו חננאל ר"ה לג, ב שהגיע לחינוך בתק"ש הוא בן י וי"א. וכ"ה בעיטור הל' שופר (צט, ב). ראה שו"ת תשוה"נ ח"ב סרפ"א. הערות הגרי"א ר"ה לג, ב. אשרי האיש ח"ג ע' צט. חוט שני שבת ח"ד ע' שח. ויל"ע בנוגע שיעור חינוך בתקיעות דמעומד.

267) כפשוט. ודלא כשו"ת להורות נתן ח"ג סל"ז (בטעם ההשמטה ברמב"ם ובשו"ע. ועיי"ש מה שהעמיס בדין שאין מעכבין התינוקות מלתקוע וכו'. ועיקר דבריו דל"ש חינוך אלא כשהקטן עושה המעשה והאב מכוון בשבילו לשם מצוה שמצרפים מעשה הקטן עם כוונת האב – צע"ג). ומפורש דלא כדבריו בכ"מ, ומהם: ערכין ב, ב. רמב"ם נחלות פי"א ה"י. שו"ע חו"מ סר"צ סט"ו. ועוד. וראה מנהגי מהרי"ל הל' שופר. שו"ע אדה"ז סתקצ"ב ס"ח. סתקצ"ו ס"ב. מט"א סתקפ"ט ס"ד. משנ"ב סתקפ"ט סק"ח. שם סתקצ"ו סק"ה.

268) באם רק מחזקים את הקול באופן מכני, ולא ע"י זרם אלקטרי, יוצא בזה ידי חובת תקיעת שופר – ראה באג"ק (נדפס בהשמטות ודילוגים ושינויים בלקו"ש חכ"א ע' 496. ובשלימות) – בהיכל מנחם ע' נב.

וע"פ הנת' שם מובן שאין מקום כלל לחלק בין שופר למגילה כמו שעלה ע"ד כמה. ומה שנז' שם מכשירי שמיעה רק בנוגע לשופר, פשוט כיון שביו"ט ל"ש טלפון ורדיו.

וחקרו מאחרוני זמננו בנוגע לשתל קוכליארי, אם דינו כמכשירי שמיעה. ובפשטות, וע"פ הנת' שם, ה"ה והוא הטעם. ואדרבה, אפשר שגרוע יותר, שאינו קול השופר אלא קול חשמלי, ואפילו את"ל שכיון שאין כאן רמקול אינו קול חשמלי (שזה גופא חידוש) – הרי אינו שומע דרך האוזן וממילא אינו בגדר שמיעה. וראה תורת החרש ע' 46 ואילך ובהערה.

269) ראה בלוח לפורים אשתקד (תשפ"ו), ושם נתבאר.

270) וברבינו מנוח: לפי שאין הכוונה בשמיעת קול עצום צלול יוצא מתוקע בעל כח, כמו שדימו רבים שלא תעלה להם שנתם אם לא ישמעו התקיעות מאיש חזק ואמיץ תוקע בכח גדול, וזה הבל כי לא בחיל ולא בכח ירצה השי"ת רק בהעיר הלב מתרדמת הטפשות והיותו חרד לעזוב הבלי זמנו. ולהעיר מתוס' רי"ד ר"ה כו, א: הוא מראה כחו וחכמתו בתקיעתו שהוא יודע לתוקעו יפה ובחזקה.

271) טושו"ע סתקפ"ו ס"ו. (וראה הגהות יא"פ שם). יראים סקי"ז ושם חדש שם (צד, ד). לבוש ס"ו הובא בכה"ח סקמ"ט. מט"א ס"ח ואלף המגן שם.

272) רוקח סר"ב הובא בב"י סתק"צ.

273) ס"ח החדש סתתתת"ד.

274) לקט יושר.

275) ונראה שז"ב ערוה"ש סתקפ"ו סי"ג. וראה חזו"ע ימים נוראים ע' קנב. קיצור מרדכי קונטרס בענין תק"ש ע' לח. [ויש שר"ל דמהני גם בנשיפת אויר. וה"ר מדין הרחיק ונפח ומדין תקע בצד הרחב, אף שאין קול יוצא בכה"ג. אלא שבמציאות יתכן שיצא קול באם עושה בחוזק. ולא תידוק מל' "ונפח" ולא "ותקע"– שר"ל שנפח בחוזק וממילא יצא קול. ולהעיר מל' רש"י ר"ה לג, ב ד"ה מתעסק, שנופח בשופר ועלתה בידו תקיעה].

276) במט"א סתק"צ סכ"ה בדין הפסק בשתיקה באמצע התקיעה, שאין שיעור לדבר, אלא כשהוא יותר מכדי נשימה ולאזן השומע נראה כב' קולות מפורדין הרי נפסד הקול ההוא ונתקלקל. והקשו בקצה המטה שם סקכ"א ובאלף המגן שם סקל"ח שח"ו שיהי' כשר בתקיעה כשיפסיק מעט שהרי הוא שני שברים גמורים. והרי לדינא קיל"ן שהג' שברים צ"ל בנשימה אחת, וא"כ בהכרח שתקיעה צ"ל ללא הפסק

התקיעה שעלתה לו תקיעה. והחכם עיניו בראשו שאם רואה שעולה לו נפיחה יפסיק תקיעתו[277].

שברים תרועה בתקיעות אלו ("דמיושב") – בנשימה אחת, אבל עם הפסק כלשהו ביניהם. מנהגנו בשברים: ג' שברים ומחצה[278].

אין לדבר עד סיום תקיעות דמעומד[279] רק מענין התקיעות והתפלות[280].

"בעת תקיעת שופר איז די תשובה מעומקא דליבא, דער וידוי בלחש – בעת תק"ש[281] – איז דער שינוי ממהות למהות, און אויב מ'קען דאס ניט טאן אליין דורך עבודה, דארף מען בעטען ביי השי"ת, אז ער זאל משנה זיין ממהות למהות."[282]

"דער יתודה בלחש איז דער בכן פון דער גאנצער עבודה פון תשובה וועלכע הויבט זיך אן ר"ח אלול, וואס דאס איז דאך א השתלשלות פון דרגות אין תשובה . . דאס איז דער יתודה בלחש. דאס איז שוין א דרגא פון געגועים וואס דער קינד ציהט זיך צום פאטער. די תשובה וואס ברעש איז, דאס איז די חרטה על הלא טוב שעשה וכו' און דער יתודה בלחש דאס איז די אינעווייניגסטע געגועים צום טאטן."[283]

מנהג ישראל, וכנראה בפועל, שהבעל תוקע מאריך בתקיעה גדולה, עי"ז שתוקע בכל כוחו עד

(אא"כ להסברא שהחילוק בין שברים לתקיעה אינו בין ארוך לקצר ובקטנם וגדלם, אלא שזה קול פשוט סופו כתחילתו, וזה קול שבור שיפסיק הקול בשבר ניגון, כמ"ש הרמב"ן בדרשה לר"ה. אלא שלרמב"ן מותר מה"ט להאריך בשבר, ולא קיי"ל הכי. וגם הרמב"ן עצמו כתב שטוב ליזהר). ולא מסתבר לחלק ולומר שהתקיעה כשרה כשהפסיק באמצע רק מחמת שהוא הפסק אחד, אבל כשמפסיק ב"פ, איכא ג' קולות והו"ל כשברים. והביאו שם בשם ס' אש דת שבודאי איזה תלמיד טועה הוסיף דברים אלו בתוך המט"א ונתן מכשול לפני המעיינים. ועיי"ש בקצה המטה במש"כ ליישב בשם אחיו (והיא לו נדפסה בשו"ת לחם שלמה או"ח סי' קז), ונשאר בצ"ע. ובישובו, לא העלה ארוכה להקושיא בעיקר החילוק בין שברים לתרועה. גם בערוה"ש סי"ב כתב שבתקיעה מעכב גם בדיעבד כשמפסיק שהרי אינו פשוט. (אמנם אפ"ל דקאי בהפסק נשימה ממש, ולא בהפסק בשתיקה. וכ"מ בחיי"א כלל קמב ס"ח שרק בכה"ג פסול). ובדעת מט"א, צ"ל שכל שנשמע לבנ"א כשברים ה"ז בגדר שברים. וראה בא"א מבוטשאטש מהדו"ת סתק"צ ד"ה שמעתי, שלגבי דיעבד אולי י"ל שכל התקיעה אחת היא גם שנשמעת כעין ב' קולות, אך לכתחילה הרי טוב להזהר, וצלע"ע היטב, עכ"ד. אלא שבא"א מיירי שאין הפסק בשתיקה, וקאי במנהג לעשות שינוי קל בקול באמצע התקיעה או בסופה, ונשמע קצת כב' קולות (ונהגו כן בכ"מ. ודלא כמקפידים שיהא קול אחד ישר ללא שינוי. ואכ"מ).

אמנם, כבר הביאו משו"ת תשב"ץ ח"ג סר"ט שהביא שנהגו שהתקיעה שעושים בנפיחה אחת אין עושין אותה פשוטה כולה אלא מפסיקין בחצי דכיון דבנפיחה אחת הוי קול אחד. וכן העידו שברשב"א ר"ה לד, א ד"ה ודילמא גנוחי בסופו, ממה שדימה משך בשני' כשתים לתקע תר"ת בנפיחה אחת, משמע דס"ל שמשך כשתים מיירי בהפסק מועט. וכן מצינו במג"א סקי"א, שכשהתחיל לתקוע ואין קולו עולה יפה ומתחיל לתקוע שנית נחשבת הכל לתקיעה אחת. ומשמע קצת שגם תחילתו עולה לו לשיעור תקיעה (ולא רק שאינו פוסל), אף שהפסיק באמצע. ויל"ד.

אלא שגם בתשב"ץ הב"ד החולקים, וסיים שמ"מ לצאת ידי כל הספיקות אם אפשר לעשות הקול פשוט זהו הטוב והישר. ובכ"מ משמע לפסול בהפסיק באמצע (ראה ריטב"א ר"ה לג, ב ד"ה והא דתנן בסופו. וגם בתשב"ץ הביא בדעת הרמב"ן שחולק). וגם בתוס' ערכין י, א ד"ה אין בין, שאסור להפסיק התקיעות, והיינו בתוך התקיעה גופא (ראה הגהות צ"ק שם. ברכת הזבח. עולת שלמה. מעשה חושב לוריא. וי"מ באו"א). ומקום לפרש בכוונתם, דמיירי באופן שהפסיק בנפיחה (ראה מגדל דוד זילבר שם). וראה בשו"ת אבנ"ז או"ח סתמ"ד סק"ז, שאפילו עשה שני תקיעות בנשימה אחת יחשב שנים ע"י ההפסק מעט שעושה שלא יהי' הכל קול אחד פשוט (ועיי"ש שדחה הוכחת התשב"ץ, אלא שלא הב"ד). וכש"כ אם מפסיק בשיעור כדי נשימה. וראה גם שו"ת משכנות יעקב או"ח סי' קנג. חי' הצ"צ ספ"ד דר"ה.

ואכתי "ל, דנדו"ד עדיף טפי, שאינו מפסיק התקיעה כלל, והכל הוא בנפיחה אחת ממש בלי הפסקת הנפיחה. וכ"כ בקובץ הלכות קמינצקי פי"ז הע' ב. אלא שאין הדברים מוכרחים. וראה זכור לאברהם ראזענפעלד ח"ג ס"נ סקנ"ז.

277) ראה בכ"ז קובץ יתד המאיר גל' קפ.

278) וראה עוד באופן מנהגנו בשברים בשו"ת באתרא דרב סי' א'קלא.

279) והמנהג שלא להפסיק עד גמר המאה קולות בסוף קדיש תתקבל, שכוונת הברכה היא על כל התקיעות הנוהגות באותו יום (ראה חיי"א כלל קמא ס"ט. כה"ח סתקצ"ב סקי"ז).

ויש שהקפידו שלא להפסיק גם אח"כ עד אחרי השלשים קולות הנוספות שתוקעים למנהגנו אחר כל התפלה (כן מעשה רב, שלא אמר יישר כח לכהנים עד אחרי השלשים קולות (משא"כ בשאר יו"ט – אחרי קדיש תתקבל). אבל בשנת תשנ"ב אמר כן אחרי קדיש תתקבל. ולהעיר מכעי"ז, בשל"ה ריש מס' פסחים שלו, שיש נזהרין שלא להשיח משבירך על אכילת מצה עד אכילת האפיקומן, וחומרא יתירה היא (ח"י סתע"ה סקי"ד. שו"ע אדה"ז סתע"ה סי"ח)).

280) וכן מברך אשר יצר באם עשה צרכיו.

281) בשו"ע אדה"ז סתקפ"ד ס"ב משמע דקאי רק על התוקע. וראה שקו"ט בר"ד יום א' דר"ה תשכ"ט. ליל ב' דר"ה תשל"א. ושם גם שקו"ט אם בדיבור או במחשבה. וראה שיחת ש"פ האזינו תשל"ג. [הנה שקו"ט בכ"מ במצות וידוי בהרהור, אבל כאן לא אתינן עלה מחמת מצות וידוי, ואדרבה – ענינה געגועים ולא וידוי. ומצאתי שבשעה"כ בדרושי ר"ה בתחילתם (צ, א) כתב "בלחש שלא ישמעו הדברים לאזניו וכו' שבספר הזהר לא אסר אלא בקו"ר ולא בלחש", ובפע"ח שער השופר הוא בשינוי "שלא ישמעו דבריו", ומשמע דקאי על אחרים].

282) סה"ש תש"ד ע' 31. וראה שם ס"ע 41. ובארוכה – בסה"מ תש"ד ע' 32 ואילך. וראה גם לקו"ד שבקטע הבא. לקו"ש ח"ט ע' 435. ח"ד ע' 1360. שיחת ש"פ וילך תשכ"ט.

283) לקו"ד ח"א ע' 100 ואילך.

שכלה כוחו[284].

להסתכל בפני התוקע (אחר התקיעות).

אחרי פסוקי אשרי העם וגו', בשמך יגילון וגו', כי תפארת וגו' אומרים אשרי.

מוסף כדאתמול חוץ מהשינויים של שבת.

תוקעים עוד 70 קולות (במוסף בתפלת לחש בחזרת הש"ץ ובקדיש שלם). סך הכל 100 קולות. והמתפלל ביחידות, אינו תוקע על סדר הברכות. אבל נכון להשלים מנין מאה קולות אחרי התפלה.

שברים תרועה בתקיעות אלו ("דמעומד") – בשתי נשימות.

תקיעות בלחש: המנהג שבתפלת לחש אין השליח ציבור מסיים הברכה בקול, רק בהגיעו לשם דופק מיד, וידעו הציבור לשמוע התקיעות. ומי שהגיע לסיום הסדר של מלכיות ממתין עד שיגיע התוקע לשם ויתקע[285], וכן בשאר הסדרים. ואם יש יחידים שמאריכים יותר ולא הגיעו לסיום הסדר, והבעל תוקע מתחיל לתקוע, יש להם לשתוק ולכוון אזניהם לתקיעתו. ואם יודע מראש שיצטרך להמתין על התוקע, עדיף שימתין מלהתחיל השמונה עשרה (ויאמר בינתיים תהלים או יעיין באיזה ספר), כדי שלא יצטרך לעמוד ולשהות הרבה באמצע השמו"ע לצורך התקיעות, ויכוון להתחיל להתפלל השמו"ע דלחש באופן שיסיים יחד עם התוקע בסוף סדר מלכיות, ולשמוע התקיעות על נכון[286].

הלכתא למשיחא: "לעתיד לבוא . . לא יהיה באופן שהוא עתה שתוקעים מלכיות וזכרונות ואח"כ שופרות אבל לע"ל יהיה שופרות בלבד" - לקוטי תורה[287].

אחרי התפלה – עוד 30 קולות לערבב השטן[288]. אסור לתקוע עוד בחנם[289].

בקידוש: (אין אומרים אתקינו סעודתא), תקעו, כי חק, סברי מרנן, בורא פרי הגפן.

ברכת המזון כדאתמול חוץ מהשינויים של שבת.

שכח לברך "שהחיינו" בקידוש ליל שני, אפילו בירך כבר בליל ראשון, חייב לברך אימתי שנזכר עד סוף היום.

מבצע שופר

לכתחילה יברך מי שיוצא כעת ידי חובתו ויכול אחד לברך עבור כולם. כשתוקעים למי שאינו יודע לברך, יכול אחר לברך עבורו גם אם כבר יצא ידי חובתו. אין לאנשים שכבר יצאו ידי חובתם לברך עבור נשים[290], וכן כשתוקעים למי שיודע לברך בעצמו, יברכו הם בעצמם, אא"כ גם התוקע

284) ר"ד משיחת יום ב' דר"ה תש"נ. ובסה"ש תש"נ (משיחה הנ"ל) ע' 15: די תקיעה גדולה, וועלכע דער תוקע בלאזט בכל כחו און איז אין דעם מאריך עד כמה שאפשרי.

ובכתהאריז"ל (פע"ח שער השופר פ"א ופ"ג. סידור האריז"ל כוונת שופר. ועוד) בנוגע לתקיעות בכלל, והובא בכ"מ בדא"ח, שצריך להאריך עד שיאדימו פני התוקע.

285) ובשעה שממתין יכול ללמוד בהרהור.

286) ראה מט"א סתקצ"א סי"ג. שו"ת אבנ"ז רסי' תמה (בהנהגת הרה"צ מקאצק). מנח"א ח"ד סוסי' לו. ברכת הבית פמ"א סכ"ה. שו"ת תפארת אדם ח"ג ס"ח. דרכי חיים ושלום סתשכ"ה. ולהעיר משו"ע אדה"ז סתקצ"א ס"ג.

287) דרושים לר"ה (נט, ד). – וכן להעיר שלעתיד תתברר הספק במהות התרועה (נטע שעשועים מייזליש תצ"ה (ז, א). ויל"ע לדעת הזהר והמקובלים ד"כולהו אצטריכו"). וכן יתקעו גם בחצוצרות.

ולהעיר משו"ת שו"מ תליתאה ח"ב סי' קלג (לע"ל ל"ש מצות שופר). אדרת אליהו (להבא"ח) נצבים (קסד, ב ד"ה והנה ג"פ – לע"ל ל"ש תרועה שהיא סימן יללה רק תקיעה שהיא סימן שמחה. ולהעיר מכעי"ז בעוללות אפרים ח"ב ע' לד מאמר רכו בסופו). שו"ת דברי יציב ח"ז סנ"ו סק"ט (לא יתקעו בכפילא רק מעומד). אג"מ או"ח ח"ג סוסי' ע (לע"ל יתקעו בשחרית. ולהרמב"ם כפי שירצו בין בשחרית בין במוסף. וראה ברכת רפאל ר"ה (רובינשטיין) סכ"ח).

288) כ"ה במחזור. והוא מהלבוש סתקצ"ו ס"א. אבל בט"ז שם סק"א ובשו"ע אדה"ז שם: שחוששין שמא מקצת הציבור לא שמעו כל התקיעות כראוי וכהוגן וייצאו בשמיעת תקיעות אלו. אמנם, התם קאי למנהג שלא תקעו עדיין מאה קולות בתפלה.

289) אבל מותר לומר לקטן שיתקע כדי שיתלמד בין שהגיע לחינוך בין שלא הגיע לחינוך ומותר לו לתקוע כל היום אפילו לאחר שישמע התקיעות בבית הכנסת לפי שמצוה על הגדולים ללמד את הקטנים ולחנכם במצות.

290) וגם לא לומר עמה כל הברכה מלה במלה, כיון שאינה חייבת בברכה.

יוצא ידי חובתו כעת.

בחור שהולך למבצע שופר ותוקע, לכתחילה יש להחמיר שיהי' ברור שהוא גדול על פי התורה (שהביא ב' סימנים)[291].

מוכרח לתקוע לכאו"א 30 קולות (תשר"ת תשר"ת תשר"ת, תש"ת תש"ת תש"ת, תר"ת תר"ת תר"ת), גם אם כתוצאה מכך לא יספיק לתקוע לאחרים[292]. אבל[293] כשאי אפשר **כלל** לתקוע 30

---

291) מט"א סתקפ"ט ס"ז. בנוגע ליום השני – שקו"ט בזה. ואכ"מ.

292) וכבר האריכו במה שבב"י מחד גיסא נראה שהכריע כדברי הרמב"ם (ע"פ פשטות לשון הרמב"ם וכהבנת הב"י ועוד) שהדבר ספק, אבל נתן מקום גם לדעת רה"ג שכל הסדרים כשרים ונכונים. ועד"ז צ"ב בדברי אדה"ז בס"מ. והאריכו בכ"מ בדיוקי הלשונות בל' אדה"ז (כולל בדין אורך השברים). ולמרות כל הדיוקים, פשטות לשונו בכ"מ מורה שהדבר ספק, וכדעת הרמב"ם ודעמי'. וראה גם בחי' הצ"צ ר"ה פ"ד מ"ט ד"ה סדר, ש"מש"כ הפוסקים טעם לזה לסמוך ע"ד רב האי כבר גמגם ע"ז במלחמות".

ויש שרצו לדון לתקוע בכגון דא רק י' קולות, מדין ס"ס (ולהעיר מפמ"ג סתק"צ במ"ז סק"א. סתקצ"ב במ"ז סק"א. סתקצ"ה בא"א סק"א. וראה הליכות שלמה ר"ח פ"ב בדבר הלכה סקכ"ט), ספק שמא קיי"ל כרה"ג, וגם לרמב"ם ודעמי' שמא יצא יד"ח בתרועה זו (אלא שכ"ז רק בתוקע תשר"ת ג"פ (או סדר אחר) ג"פ, אבל בתוקע תשר"ת תש"ת תר"ת ודאי לא יצא יד"ח להרמב"ם. וראה בהע' לקמן). ויל"ע שה"ז משם אחד, שמא זו תרועה כמאמרה, ואין הא' מתיר יותר מחבירו. וגם אי"ז ס"ס המתהפך. (וראה שו"ת יבי"א ח"א או"ח סל"ו סק"ו. שם ח"ג או"ח סל"ד סק"ג). וי"ל.

כן י"ל באו"א, ספק שמא כרה"ג, וגם להחולקים שהוא ספק גמור, שמא הלכה כמ"ד שרק סדר א' מה"ת (ראה הע' לקמן). אלא שגם להנ"ל, מ"מ מד"ס חייב לתקוע שלש סדרים ואזלא ספק בתרא. (אלא, שי"ל שג"ז בכלל ספק לגבי חובתו מה"ת). ובתוקע תשר"ת ג"פ, יש לצרף גם דעת ר"ת שאין קול שופר בגדר הפסק (ראה פמ"ג שם, וכבהערה לקמן. אמנם, אם נאמר דר"ת גופי' ס"ל כרה"ג – ראה ר"ן ר"ה י, ב. רשב"א שם לד, א. אבל ראה ריטב"א שם טז, ב. לד, א – אא"פ לצרף סברא זו לעשות ס"ס, שה"ז ספק א'). ואכתי לא תברא, שהרי לאחרי התקנה יצא מגדר ספק וחייב בכולם (ראה יבי"א שם. וראה הע' לקמן). ועוד ילה"ק, ובסגנון אחר, ובהקדם מש"כ ברשב"א ור"ן (ר"ה לד, א ד"ה ודילמא – בתי' בתרא) בטעם שתיקנו לתקוע גם תש"ת ותר"ת, אף לדעת ר"ת שאין קול שופר מפסיק, לפי שלכתחילה אסור להפסיק. ובהכרח לומר בטעם התקנה אף שלמעשה כבר יצא יד"ח בדיעבד, שה"ז בגדר לב בי"ד מתנה שאינו יוצא בתשר"ת לחוד, רק אם כלפי שמיא גליא שתשר"ת אמת (ראה שו"ת יבי"א שם. אלא שבשו"ת עולת שמואל ספ"ח לא ס"ל הכי, עיי"ש בטעם ההיתר להפסיק בוידוי בין הסדרים. וגם במ"א מצינו שצירף דעת ר"ת לומר שאינו הפסק, ראה בהע' לקמן. וגם הפמ"ג צירף דעתו לס"ס). ונמצא שגם לר"ת אכתי לא יצא מגדר ספק. ואיך שיהי', גם בס"ס אין לברך ע"ז.

[ואגב, בכ"מ עמדו במש"כ בכה"ח לפרש בדברי המט"א סתקפ"ו ס"ז לגבי מודר הנאה, ושם סתר"א סי"ג בקיבל כבר שבת לתקוע רק תשר"ת תש"ת תר"ת, והב"ד המט"א במשנ"ב סתקפ"ו סקכ"ב וסת"ר סק"ז, שכוונתם לשלשים קולות (כה"ח סתקפ"ו סק"מ. סת"ר סק"ז. ולהעיר שעד"ז כתב מד"ע בשונה הלכות בדעת המשנ"ב ושט"ס היא) – דלכאורה מפורש בלשונם "עשרה קולות". אבל, באמת, כמעט ומוכרח לומר כן, למרות הדוחק (שנוסף לזה שבמשנ"ב סתקצ"ג בבה"ל ד"ה ואם ידע מפורש שביודע רק א' הסדרים אינו מברך, וכ"ה במט"א סתקצ"ג ס"ק, ואילו בנדו"ד משמע מסתימת דבריהם שמברך, וכן במט"א סתקצ"ה ס"א נראה שנקט שהוא ספק גמור כדעת הרמב"ם, ואף גם זאת, שמדוע לא יתקע סדר א' ג"פ, ועדיף תש"ת או תר"ת, והרי משמע שלדעתם אסור לו להוסיף בכה"ג על המוכרח – עוד זאת ועיקר) שלשון המט"א "לצאת ידי ספק חיוב התקיעות שהם מה"ת" (אבל במשנ"ב שינה וכתבה "שהן מעיקר הדין"), ואם כשיטת רה"ג אין כאן ספק בחיוב מה"ת, ודוחק לומר דלאו דוקא הוא, ולחילוקי המנהגות קורא ספק (וע"ד מש"כ בב"י סתקצ"ג בדעת רה"ג בלשון הגמרא "מספקא לי'". וראה קצה המטה סתקצ"ג סק"א שכ"כ גם בדעת (ובלשון) השו"ע. ובאמת, כ"כ במגדל עוז שופר פ"ג ה"ב גם בדעת הרמב"ם. אבל בב"י לא הבין כך. ולא נהירא לפרש בדבריו בשו"ע ההיפך ממה שפי' בעצמו בל' הרמב"ם. גם דוחק קצת לומר שכוונתו מדין ס"ס, א"נ למ"ד שא' מה"ת ושתים מד"ס, וכדלקמן בהע'), ונצטרך לדחוק ש"עשרה קולות" – היינו עשרת הקולות וגם לרבות ספקותיהם. ומוטב לסבול דוחק הלשון מדוחק הענין].

293) ובאופן שמוכרח לקצר בתקיעות, עדיף טפי לתקוע כשיטת רש"י, שהוא קצר ביותר (ששיעור תרועה כג' כוחות, ובשברים כל שבר פחות מג' כוחות אבל באופן שיהא עליו שם גניחה ולא יללה, ותקיעה דתשר"ת כשיעור שברים ותרועה הנ"ל).

אבל אין מקום **כלל** ללהנהגה שהנהיגו ב"מבצעים" לתקוע רק תשר"ת ג' פעמים ולהתנות שמה שאינו נצרך למצוה יהא רק לשורר (בצירוף סברת ס"ס שבהע' הקודמת). ומכמה וכמה טעמים. ולהעיר מערך ש"י או"ח סתקצ"ב. פני אפרים בומבאך שם. ברכת רפאל ר"ה סכ"ו. וכשהשומע אינו מתנה, יל"ע אם באופן כזה ה"ה בגדר הפסק. וכמדומה ברור שלא מצינו כעצה הנ"ל בשום מקום. ויתירה מזו, את"ל כן מדוע התקין ר' אבהו באו"א. אלא שבזה יש ליישב בכמה אנפי. וע"ד הישובים בקושיות הראשונים עד"ז – ראה בב"י על אתר. מג"א סתקצ"ב סק"ו. ומהם ששייכים רק בעיקר התקנה ולא במצב דשעה"ד. וילה"ע משו"ת הצ"צ שעה"מ ח"ה (הנדפס לאחרונה) סי"ג (מגוכתפי"ק), ועייש"ה. והארכנו בכהנ"ל (ועוד צדדים) במ"מ וציונים להלכה יומית אות תקי, ומשם תדרשנו.

ועוד להעיר שגם לשי' רה"ג שמה"ת יוצא יד"ח בכל האופנים, שקו"ט אם תקנת רב אבהו היא שאינו יוצא יד"ח אא"כ תקע ל' קולות כאילו הוא בגדר ספק. וכדמוכח שהראשונים הביאו ד' רה"ג, ומ"מ נקטו שגגותי גנח וילולי יליל הוא בגדר ספק (משא"כ בתקיעות דמעומד אחרי שכבר קיימו עיקר התקנה). ומצינו שהראשונים שהביאו דעת רה"ג נקטו ששיעור תקיעה צ"ל דוקא כתרועה שבאותו סדר. וכן שקו"ט שתקיעה אחרונה תעלה לו לתקיעה ראשונה של סדר הבא – ראה גם עטרת המועדים ס"ז. ויל"ד. והאריכו בזה בב"מ. ואכ"מ.

כן להעיר, שגם דעת הזהר (ח"ג רלא, ב) והמקובלים, דתרוייהו אצטריכו. וראה מגדל עוז שופר פ"ג בדעת רה"ג. שו"ת רמ"ע מפאנו סי' קז ד"ה ומטעם. זכר דוד (מודינה) ח"ב מ"ג פס"ו. כה"ח סי' תקצ סק"ז וסק"ח.

ואף גם להתנות בתקיעה אחרונה של סדר תשר"ת שתעלה גם לו לתקיעה ראשונה של תש"ת (שאם תשר"ת עיקר המצוה תעלה לאחרונה של תשר"ת ואם תש"ת עיקר המצוה – לראשונה של תש"ת), וכן גם בתקיעה אחרונה של תש"ת שתעלה לתר"ת, אין הדעת נוחה מזה (וראה משנ"ב סתק"צ סקכ"ו. ובלא"ה, מרויח עי"ז דק ב' קולות. ויש שהציעו לתקוע רק כ"ד קולות באופן דלהלן: "תשר"ת שברים תר"ת" ג"פ, ולהתנות בתקיעה אחרונה של תשר"ת ובראשונה של תר"ת.

קולות, ניתן לתקוע 10 קולות (תשר"ת תש"ת תר"ת[294]) וללא ברכה.

כל היום כשר לתקיעת שופר מנץ החמה[295] ועד צאת הכוכבים. אחר שקיעת החמה (בשעה **7:07**), תוקע ללא ברכה[296].

שיעורי חומש ("חת"ת") דשבוע זה – פרשת האזינו, בפעם השני'.

מנחה: קרבנות. אשרי ובא לציון. מנחה לראש השנה. אבינו מלכנו. לדוד ה' אורי. עלינו.

סדר תשליך אחר מנחה לפני שקיעת החמה[297]. הולכים לבאר מים או מעין שיש בו דגים חיים[298] (הכוונה בזה הובאה בסידור). מדייקים שיוכלו לראות את הדגים שבמים[299]. אומרים הפסוקים שבסידור ומכוונים לי"ג מידות (כמ"ש שם), ואח"כ מנערים שולי הט"ק.

בנוגע לנשים, מצינו בפוסקים שהתריעו שלא ילכו ח"ו במקום שיש גברים.

התוועדות

נהוג שנוטלים ידים לפני השקיעה, ואוכלים פת (לפחות בשיעור "כביצה"), ומנגנים ניגוני רבותינו נשיאינו ומזכירים אותם לפני כל ניגון.

בספר המנהגים־חב"ד: ביום ב' דר"ה לפנות ערב נוהג כ"ק אדמו"ר שליט"א ליטול ידיו לסעודה[300], בה אומר מאמר דא"ח. ברהמ"ז, ערבית, הבדלה, חלוקת כוס של ברכה.

יש להחמיר כסברא שצריך לבצוע על שתי ככרות שלמות, ואפילו סועד פעמים הרבה צריך לכל סעודה לחם משנה, אלא אם כן אין לו שנים שאז לא יפחות מככר אחד שלם[301].

כשנמשכה סעודתו עד שחשיכה אפילו כמה שעות בלילה מזכיר יעלה ויבוא בברכת המזון לפי שהכל הולך אחר התחלת הסעודה שאז חל עליו חיוב הזכרה מעין המאורע ולא נפקע ממנו חיוב זה ביציאת היום [כמובן, רק באם לא קרא ק"ש[302] או הבדיל בתפלה או על הכוס]. דין השוכח,

294) כ"ה בכ"מ, והיינו לפי שגם לדעת רה"ג עדיף טפי לתקוע כל שלושת סוגי הסדרים לפחות פ"א בכדי לקיים עיקר התקנה דרב אבהו שלא יהא אגודות אגודות, ולהראות שכאו"א מהסדרים כשרים ונכונים. וכבר העירו מהלכות גדולות בטעם תקנת רב אבהו לערבב השטן. ואתיא בשיטת רה"ג (ראה הגהות בן ארי' לשם). ועד"ז בס' הרוקח סר"א. וגם למ"ד שהדבר ספק, כתבו ליישב ע"פ דעת התוס' ר"ה לג, ב ד"ה שיעור תרועה, דקאי למ"ד שרק א' מה"ת וב' מד"ס. (וה"ז עדיף מלתקוע תשר"ת ג"פ, דשמא תרועה שבתורה היא גניחה או יללה לחוד ונמצא שהפסיק בקול אחר). וראה חי' הצ"צ שבהע' הקודמת. וכן ילה"ר קצת מד' הב"ח סתקצ"ב ד"ה ומ"ש דכל תקיעתא. [ולהעיר מדעת הריטב"א ר"ה לד, א סד"ה תשלום הברייתא, בקטע המתחיל והנכון, דמדינא בתקיעה אחת גם ללא תרועה יוצא].

ויש שכתבו לתקוע תשר"ת ג"פ (וכ"מ קצת במג"א סתקצ"ג סק"ג – ביודע לתקוע כולם ואינו יכול או שלוקחים השופר ממנו. וראה מחה"ש שם. אבל ראה בשו"ע אדה"ז ששינה הל' והתוכן), שבכך יוצא יד"ח לפי א' האופנים, וגם תוקע כל סוגי הקולות. אבל כשתוקע תשר"ת תש"ת תר"ת, נמצא שלדעת כמה פוסקים לא תקע כשום אופן מאופני התקיעות. (ולאידך, בכגון דא שתוקע תשר"ת לצאת כל האופנים, הרי מוכרח לתקוע שברים תרועה בשתי נשימות, ושוב אינו תוקע בשום אופן לכמה דעות). ועוד כתבו לצרף דעת ר"ת שאין קול אחר הפסק. (וכן מצינו במג"א שצירף דעתו – ראה מג"א סתפפ"ח סק"ג. מג"א סתקצ"ג סק"י בסופו. אבל בשו"ע אדה"ז משמע שדעת אחרת יש אצלו בכ"ז – ראה שו"ע אדה"ז סת"צ סי"ב. סת"צ סי"ג. סתקצ"ב ס"ג). וראה בהע' לעיל. וכבר האריכו בכ"מ. ואכ"מ. ולכאו' עדיף במקום שאפשר לעשות שניהם, תשר"ת תשר"ת תשר"ת תש"ת תר"ת.

[ולהעיר מתשורה סימפסאן–טייכטל ו' טבת תשפ"ד ע' 14: "וישלח מי שהוא שילמדם ט' קולות עכ"פ". ולכאורה הכוונה לתש"ת או תר"ת, שהרי אם בתש"ת עסקינן (נוסף לזה שהלשון דחוק) הרי כבר כל הקולות בידם. אבל התם מיירי בדאא"פ כלל באו"א, והרי מסיים שם "ובכל אופן יזכיר השופר במראיתו כו"כ ענינים וכמש"נ זכרון תרועה". וק"ל].

295) וכבר נזכר לעיל, שבשעת הדחק באופן שלא יתאפשר לתקוע לאחר נץ החמה, מותר לתקוע אפילו מעלות השחר.

296) וראה בארוכה אצלנו בלוח לפורים בנוגע לקריאת מגילה של יום הפורים בבין השמשות.

297) ואם איחר, יאמרנו גם אחרי שקיעת החמה (או ביום י"ג מדות בקביעות שנה זו, יום חמישי, ו' תשרי, הבעל"ט) – ראה שו"ת באתרא דרב סי' א'קצא.

298) אם נמצא במקום שאין באר או מעיין (או מי שנמצא בסגר), יעשה סדר תשליך ליד קערה של מים או ברז פתוח, ואח"כ לכשיתאפשר – יעשה ליד באר, ומה טוב – במוצאי ראש השנה וכן ביום י"ג מדות (בקביעות שנה זו, יום חמישי, ו' תשרי, הבעל"ט). וראה הנסמן שו"ת באתרא דרב יא'קסט.

299) ראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' יא'קפג.

300) ראה בשיחת יום ב' דר"ה תשי"ב ותשי"ג ע"ד התייסדות המנהג.

301) ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"א ס"ז – בנוגע לשבת. ובפשטות, כ"ה גם ביו"ט – ראה כה"ח סתקכ"ט סקכ"א. שש"כ פנ"ה הע' ו. שו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' קיז. דברי שלום ח"ה סי' ק. וכ"מ קצת בערוה"ש סרצ"א סי"א. ואולי איכא למישמע הכי גם מל' המנהיג ע' קנב. וכן מל' המ"מ שבת פ"ל ה"ט. וכן מעשה רב. ודלא כמשמעות המשנ"ב סתקכ"ט סק"ט. אבל ראה שו"ת בעל שבה"ל (ועוד) בס' זכור לאברהם רוזנפלד ח"ב סל"א סמ"ט.

302) ראה שו"ת באתרא דרב סי' כד'תשצג.

ראה בטבלא שבסוף הלוח.

לחבר השעות דראש השנה והתחלת מוצאי ר"ה בלימוד החסידות. ובלשון הרב: "ואני בהצעתי, אשר גם כל אחד ואחד ינהוג כן, לחבר שעות דראש השנה והתחלת מוצאי ראש השנה בלימוד החסידות, ובשביל אשר סללו לנו נשיאינו – יומשך גם לנו בכל ענינינו אור החסידות עד למטה מטה".

כבר נתפרסם קול קורא מהבד"צ, שאין לצלם ולהסריט בכל אופן שהוא עד לאחר שהציבור מתפללים תפילת ערבית. ולשומעים יונעם.

הלכתא למשיחא: לפנות ערב (שעה אחת קודם לשקיעת החמה. ויש אומרים מחר בבוקר) מפרישים כהן גדול מביתו ללשכת פרהדרין שבמקדש.

מוצאי ראש השנה, אור לג' תשרי

צאת החג בשעה **7:49**.

ערבית מוצאי ר"ה – ההוספות לעשרת ימי תשובה. וגם "אתה חוננתנו". ובברכת "השיבה שופטנו" – "המלך המשפט"[303]. דיני השוכח ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בהבדלה: נוסח ההבדלה כרגיל, רק ללא ברכת הבשמים והנר. ואין אומרים ויתן לך.

> בשנת תקנ"ג: יארצייט הרבנית דבורה לאה נ"ע, בתו של אדמו"ר הזקן, ואמו של אדמו"ר הצמח צדק.

כל תענית שאוכלים בו בלילה הרי זה אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר[304]. והוא שלא ישן שינת קבע[305]. אבל אם ישן[306] שינת קבע אינו חוזר ואוכל ולא שותה[307], אלא אם כן התנה[308] לאכול[309] או לשתות[310]. והרגיל לשתות בלילה אחר השינה[311] מותר לשתות בלא תנאי.

---

303) בטעם שאומרים המלך הקדוש והמלך משפט בעשי"ת כשכבר אינו יושב על כסא דין – ראה לקו"ת נצבים נ, א ואילך.

304) ראה לקמן בהערה עד"ז.

305) אפילו שלא על מטתו. ולא נקרא עראי אלא במתנמנם שכשקוראים לו הוא עונה. (ויש מקילים גם בישן תוך סעודתו שדעתו לאכול עוד). וראה קרא עלי מועד פ"א הע' ז, שכתב בשם הגרח"ק להקל בנרדם על השולחן ללא כוונה לישון. וכ"מ בשו"ת מכתב לחזקיהו ס"א (ד"ה ועוד נלענ"ד), דמיירי במשכיב עצמו לישון אף שאינו על מטתו אלא על הכר, יעו"ש.

306) הלך לישון ולא נרדם, יכול לאכול (שו"ת שבט הקהתי ח"א סי' קפ).

307) גם לא פחות מרביעית – פמ"ג סתקס"ד בא"א סק"ג.

שכח ואכל, לא איבד תעניתו, ויכול לעלות לתורה וכו'. (וגם להדעות שהתענית מתחיל מהלילה, עכצ"ל שאינו בדין תענית ממש, שהרי לשתי' א"צ תנאי. וחזי לאצטרופי הדעות שבאכל קודם הנח"ח לא איבד תעניתו (ראה שו"ת חקרי לב או"ח סי' קו. תורת לשמה סס"ז. רב פעלים ח"ג סל"ד. וראה בארוכה נר ציון סניור ימים נוראים פ"ד סכ"ב ובהערה לשם). וכ"כ לדינא בנדוננו בשו"ת שבט הקהתי שם. וכ"ה בשו"ת פרי עץ חיים דלקמן, שקיים נדרו. אבל התם כתבו לצרף בטעם ההיתר לפי שהי' דעתו לאכול קודם עלוה"ש, אלא שלא התנה בהדיא. ומ"מ, נראה שהוא לרווחא דמילתא. ועוד, דהתם קאי לענין קיום נדרו, ולא דמי לנדו"ד לענין ת"צ, אף שיש לחלק גם איפכא, שסתם נדר דעת הנודר להתענות רק ביום).

308) וא"צ תנאי בפה, כפשטות סתימת הפוסקים, שהכל תלוי בהיסח הדעת.

(וכ"ה גם להסברא שהתענית מתחיל מהלילה ולא משום נדר. וגם להדעות שבישן באמצע סעודתו אסור לאכול, אף שבודאי דעתו לאכול – שכיון שישן בסעודתו הו"ל כמי שגמר סעודתו וסילק משום דאסח דעתי' למיכל (ראה רא"ש תענית פ"א סי"ד בשם הראב"ד). ועוד, דשאני התם שלא חשב להדיא שרוצה לאכול לפני עלוה"ש אלא שבסתמא דעתו לאכול עוד.

ולהעיר ממחה"ש סתקנ"ג סק"ב, והובא במשנ"ב שם סק"ב, שאחרי סעודה המפסקת טוב להתנות בפה או בלב שאינו מקבל התענית. ובחיי"א כלל קמד סי"ב: יאמר בפירוש וכו' ונ"ל דמי שהי' דעתו כן נמי מותר. ובמשנ"ב סתר"ח סקי"ב: יאמר בפירוש וכו' ועכ"פ יחשוב בלבו.

וצע"ק הל' בכלבו סס"א (ועד"ז באר"ח הל' תענית ס"ו): אם התנה ואומר שעדיין בדעתו לאכול או לשתות. וכ"ה הל' בפי' שדה יהושע לירושלמי תענית פ"א ה"ד: דוקא כשישן בלא תנאי ולא אמר שום דבר אבל אם התנה בשעה שנטה לישן ואמר על תנאי זה אני ישן וכו'. ונראה, דלאו דוקא הוא.

ושו"מ בשו"ת פרי עץ חיים (אמשטרדם, תקס"ז) ח"ב שכח, א ואילך בארוכה דהרהור כדיבור דמי בענין זה. ודלא כשו"ת אול"צ ח"ג פל"א ס"ב. וראה אליבא דהלכתא גל' קז ע' קעט. והנפלע"ד כתבנו. וכ"כ בקרא עלי מועד שם בשם כמה אחרוני זמננו. קובץ הלכות ביהמ"צ פ"ב סי"א. והאריך בקובץ טובו אהליך יעקב חוברת טו).

309) ואם התנה רק לאכילה מותר אף לשתות.

310) וי"א שבשתי' א"צ תנאי. וראוי לפסוק כהאומרים שצריך תנאי אף לשתי'. וכן נוהגין להתנות אף לשתי'.

311) וה"ה ברגיל לאכול – ראה משנ"ב סתקס"ג בשעה"צ סק"ג. שו"ת משיב הלכה ח"ב סי' קצא.

ומכל מקום, תוך חצי שעה[312] לעלות השחר אסור להתחיל לאכול סעודת קבע, אבל טעימה בעלמא (אכילת פירות וירקות ושתיית משקה שאינו משכר אפילו הרבה, ואכילת מזונות עד כביצה) מותרת.

בר"ד משיחת ליל עשרה בטבת תשנ"ב: שמנצלים את הזמן הנותר עד הצום לעשיית תשובה . . שעד עלות השחר (ואפילו עד להתחלת הזמן שלפני־זה, כהזהירות להתחיל להתענות עוד קודם עלות השחר[313]) נותרו עוד כמה שעות – הרי זה ריבוי זמן לעשות תשובה![314]

עשרת ימי תשובה[315]

בכ"מ בשיחות קודש מובא ע"ד שבעה ימים רצופים בין ר"ה ליו"כ[316] כנגד שבעת ימי השבוע, התיקון והשלימות דשבעת ימי השבוע דשנה שעברה וההכנה לשבעת ימי השבוע דשנה החדשה.

יש לכל אדם לחפש ולמשמש במעשיו ולשוב מהם בעשרת ימי תשובה. וספק עבירה צריכה יותר תשובה מעבירה ודאית. להדר ביותר בחומרות שאינו נוהג בכל השנה, ובפרט בכשרות.

מי שלא הספיק לעשות התרת נדרים בערב ר"ה, יכול להשלים במשך עשרת ימי תשובה.

אין נכון לעשות סעודה או כינוס של שמחה בימים אלו. אבל מותר לעשות שמחה בזמנה[317].

הזריזים מקדימים לרכוש ד' מינים (אא"כ חושב שימצא מהודרים יותר לאחר יום כפור). לוודא שהם כשרים בתכלית (והאתרוג אין עליו חשש מורכב) וגם מהודרים, **ולקנותן רק ממוחזקים ליר"ש**. אין לקנות ד' מינים (וערבות בכללם) מקטן עבור יום הראשון של חג. פרטי דיני ד' מינים – ראה הנסמן בהערה[318].

שאלות המצויות בדיני צום יום הכיפורים

המסופקים אם חייבים לצום ביום כפור (חולה סכנה, יולדות וכו') ישאלו שאלת חכם בעוד מועד.

אחרי לידה: באופן עקרוני, אשה לאחר לידה – עד ליום השלישי מאז הלידה וכולל יום השלישי – אינה צריכה לצום. תוך שבעה ימים – תתייעץ עם רב. לאחר פרק זמן זה – היא חייבת לצום כרגיל, למרות שהיא עלולה להרגיש חלשה מאד.

מעוברות ומניקות: הוויתור מהצום הוא רק אם זה עלול להיות סכנת חיים. לכן, בהריון בסיכון נמוך, יש לצום באופן קבוע אלא אם כן מלווים בכאבי ראש עזים, התייבשות, סחרחורת וכו'. חשוב לצום אפילו אם יצטרכו לישן במיטה כל יום הכיפורים. היכן שזה מעשי, חשוב שהבעלים יישארו בבית במקום ללכת לבית הכנסת כדי לעזור לאשתם שמה. אם בכל זאת מרגישות שמצבם הדרדר חס ושלום במידה שזה הופך לשאלה של סכנה, אז אפשר לשבור את הצום שלהן ולאכול ולשתות לשיעורים (לפרטים, ראה בדיני ליל יוה"כ). אפשר להעריך את מצבן הבריאותי

---

312) ומה שסתמו הפוסקים בדיני תעניות, דמיירי באוכל פחות מכביצה או בהתחיל לפנ"ז. אבל להעיר שבשו"ת בצה"ח ח"ג סנ"ב סק"ו ר"ל בדא"פ בדעת אדה"ז בסידורו (סדר ספה"ע) שלילה שלפני התענית קיל טפי, ומותר לאכול עד עלוה"ש ממש, דל"ג שמא ימשך. וכן ראיתי לעוד אחרוני זמנינו (שבה"ל ח"א סי' קלח, עיי"ש בל' הש"ס וטושו"ע שאוכלין ושותין עד עלוה"ש. ועוד). אבל, נוסף לזה שכ' כן רק מסברא ואין לזה שום מקור, והו"ע הרגיש שהוא דוחק (אף שהביאו עוה"פ בסו"ד, במסקנת הדברים, ושוב בדא"פ), ומסתבר לומר דל"פ רבנן – יל"פ בפשי' דבסידור שם מיירי בטעימה בעלמא (או דקאי בסיום האכילה, כנ"ל), ולא נחית לפרט, מדלא קאי בדיני ק"ש ותפלה. וז"פ. (וידידי הגר"א סלושץ שליט"א העירני מדוגמתו מש"כ הפוסקים שלא להסתפר ולהיכנס למרחץ בעשירי באב עד חצות, אף שבחצות אסור ג"כ מחמת ח"ש לפני מנחה. ופשוט דלא נחתי לכך, שאי"ז מענין הנידון בסוגיא שלא בדוכתא. ודון מינה). וצלע"ג בשו"ת שבה"ל שם, דאוכלין ושותין עד ע"ה אי אפשר כלל לפרש פחות מכביצה. והרי אפשר לפרש בכל שאר האכילות חוץ מפת. וראה גם אשי ישראל פפויפר בתשובות שבסוה"ס אות פו. [ומש"כ באג"ק ח"ג ע' עה שהאיסור מתחיל בעלוה"ש – פשוט, דהיינו באכילה בכלל ולא בסעודה קבועה, וקאי התם במש"כ באגה"ת פ"ג "לאכול מעט"].

313) ראה מזה להלן בלוח ביום צום גדלי' בבוקר בהערה.

314) וכעי"ז בסה"ש תשנ"ב ע' 231 הע' 45.

315) בס' המנהגים ע' 20 נזכר גם עשי"ת בין הימים שאומרים בהם תהלים בלילה לפני חצות. אבל בשאר המקומות נזכר רק ר"ה ויו"כ. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'תנשא. וש"נ.

316) ובסה"ש תשמ"ח ע' 4, שעשי"ת – כנגד עשר כחות הנפש.

317) ראה שו"ת באתרא דרב סי' יג'לה.

318) ראה בשו"ע אדה"ז סימן תרמה־ט. וראה גם להלן י"א תשרי. ועוד פרטים – בלוח לערב חג הסוכות.

בעצמן. אם הן חשות התעלפות, עליהן לשבור את הצום באמצעות שיעורים.

מותר לאישה בלידה לאכול ולשתות. עם זאת, האם מומלץ מבחינה רפואית לאכול ולשתות במהלך הלידה הוא דיון רפואי. ועל כל אשה להתייעץ עם הרופא שלה.

מומלץ שאלו שזקוקים לתרופות יומיים, פעם ביממה, ישנו מועד לקיחת התרופות בימים הקרובים באופן שבערב יום כיפור יקחו כדור לפני הצום וכדור נוסף מיד במוצאי הצום. הזקוקים לקחת תרופות ביום כיפור עצמו יבררו אצל רב בעוד מועד מה לעשות[319].

באופן עקרוני, אדם חלש שיכול לצום רק אם נמצא במטה כל היום לא ינסה ללכת לבית הכנסת או להתפלל באם כתוצאה מכך יהא מוכרח לאכול או לשתות אפילו פעם אחת ואפילו לשיעורים, אלא עליו לצום ולהשאר במטה. מוטב להישאר ביום הכיפורים בבית (בחדר מיזוג, במטה וכדומה) ולצום, מאשר ללכת לבית הכנסת ולהתעייף ולרעוב יותר, ואז יהיה החולה מוכרח לאכול או לשתות אפילו פעם אחת ואפילו לשיעורים. הליכה לבית הכנסת ו/או השתתפות בתפילה היא בחשיבות משנית ביחס למצוה מן התורה לצום[320].

יום שני, ג' תשרי, צום גדלי' – יהפך לשמחה

צום גדליה – היום הוא תענית ציבור, יום האסור באכילה ושתי', לפי שבו נהרג גדליה בן אחיקם. ושקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלקינו.

מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בימים שאירעו צרות לאבותינו ותכלית התענית כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה[321]. וכתבו הפוסקים, שלכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים לפשפש במעשיו ולשוב מהן, כי אין העיקר התענית, ואין התענית אלא הכנה לתשובה[322]. ולכן אותן אנשים שכשמתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים תפסו הטפל והניחו העיקר. ומכל מקום אין לפטור עצמו בתשובה לבד כי ימים אלו הם מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בהם[323].

---

319) ולענין נרות (פתילות) קפאין או טיילנול ביום כיפור – ראה בשו"ת באתרא דרב סי'א'רנז.

320) ראה שו"ת חת"ס ח"ו סכ"ג. לקו"ש חכ"ט ע' 524.

321) וראה שו"ת חת"ס או"ח סר"ח שכתב לדייק מל' הרמב"ם תעניות פ"ה ה"א "כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה" שד' צומות נקבעו על התשובה ולא לאבל. וכתב שם, שלכן נהגו לומר וידוים וסליחות. וכדברי הרמב"ם, כ"ה מפורש יותר במאירי ברכות ו, ב: שהתעניות כולם נתקנו מפני התשובה. אבל ראה בר"ן תענית ט, א בדפי הרי"ף, הובא בתוויו"ט תענית פ"ד מ"א, שנקבעו לאבל ולא לתפלה. וראה שם בר"ן ז, א. וכ"מ קצת בריטב"א מגילה ה, א ד"ה אבל. שם תענית י, א. ובמאירי פסחים נד, ב לגבי ת"ב (אבל לכאו' קאי בכל ד' צומות): אינו אלא לזכר אבל. ומה שחייב להתענות – היינו מחמת צער להרגיש העינוי. ומצינו כעי"ז באבילות, כתענית ביום שמת אביו או רבו, וכן התענה דוד כשמתו שאול ויונתן בנו, וכן היו מתענים ביום מיתת החכמים (ירושלמי מו"ק פ"ג ה"ז, הובא בטור יו"ד סשע"ח).

אמנם, גם אם נקבעו רק לאבל, הרי המתאבל ג"כ צריך לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה (ראה רמב"ם אבל פי"ג ה"ב). ולהעיר מרמב"ם תפלה פי"ג הי"ח שבשאר תעניות קורין ברכות וקללות כדי שישובו, משא"כ בד' צומות. ובשו"ת הצ"צ או"ח סי' קי (במהדו"ח) הביא ד' הרמב"ם הנ"ל, וסמך לה מש"כ בר"ן כנ"ל. ועלה כתב שחובת קריה"ת בד' צומות היא לפי ש"חייב לזכור האבל והחורבן כו' וכמ"ש הגד להם את הבית ויכלמו מעונותיהם כו'", ונמצא שג"ז משום תשובה. ובפשטות, שכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו החריבו לפי שלא עשה תשובה (מדרש תהלים עה"פ קלן, ז. ילקוט שמעוני שם רמז תתפו). וראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר סי' קכא סק"ב, שכתב שלכן תיקנו סליחות ווידוי (וכבר הקדימו בענין זה בשו"ת חת"ס כנ"ל) וזעקת י"ג מדות בשעת קריאת ויחל. והביא מש"כ בערוה"ש סתקס"ו ס"ג שמה"ט מפטירים דרשו במנחה לעורר לתשובה, לפי שבת"צ מתודים בסוף היום.

וראה בארוכה לקו"ש חל"ג ע' 159 ואילך, שיש בתעניות אלו שני הענינים, שהחפצא דהיום שהוא בעצם "יום רצון לה'" גם ללא פעולת האדם (ראה שם הע' 40), אבל היותו "יום רצון" מתגלה ע"י הצום והנהגות התענית שביום זה, וכן שהדרך להרגיש ולנצל מעלת היום היא ע"י עינוי הגוף שזה מעורר את האדם לתשובה.

322) ובחיבור התשובה למאירי: כי ענין התענית אינו מכוון לעצמו אבל הכוונה בו היותו הערה לתשובה ומעשים טובים וכשאין התענית בזה האופן אינו תענית. וראה ראשית חכמה שער התשובה פ"ד. ועוד.

323) וראה פלא יועץ ערך תענית, שמאחר שהתענית דוגמת הקרבן צריך לצרף עמו התשובה כמו שצריך עם הקרבן, שבלא תשובה עליו נאמר זבח רשעים תועבה. [וראה תולעת יעקב בסוד עשי"ת].

וממשיך: ואפשר שבתענית אם לא עשה שום דבר מדרכי התשובה יקבל שכר טוב בעמלו ועושה פרי למעלה וכפרה עושה בחסדי האל ית"ש כי לא בזה ולא שקץ ענות עני, אבל עיקר התענית הוא כדי שיכנע לבבו הערל ויפשפש במעשיו וכו' וישוב אל ה' וירחמהו, ובפרט בתענית צבור כבר כתב הרמב"ם [כנראה הכוונה לתעניות פ"א ה"ה] כי מה יתן ומה יוסיף להתענות על צרות שעברו מאי דהוה הוה אלא עיקר התענית הוא כדי שניתן לב שהצרות באו בעונות אבותינו ועדיין לא הטהרנו ומעשינו כמעשיהם ועל כן לא נושענו ובכן נשוב אל ה' וירחמנו.

כתב הרמב"ם כל השרוי בתענית וכו' לא ינהג עידונין בעצמו[324] ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כענין שנאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. וכתב השל"ה: ומי שאינו עושה כן לא עלה בידו אלא העינוי שמענה את עצמו, כי ענין התענית הוא להכניע את החומר ולהגביר את כח השכלי ולהיות מדוגמת עולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה רק נהנין מזיו שכינה, כן יתהנה גם כן להיות כל היום דבוק בו יתברך בתשובה תפילה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם[325].

חולים פטורים[326] מלהתענות[327] וכן מעוברות ומניקות[328] המצטערות[329].

חתן וכלה בשבעת ימי המשתה, מתענים.

בעל ברית משלים תעניתו[330] ונותנין הכוס לתינוק לשתות והסעודה עושין בלילה.

גם מי שפטור מלהתענות, לא יאכל מעדנים רק יאכל מה שצריך לקיום נפשו.

הפטורים מלהתענות צריכים שיאכלו בצינעא[331].

הצום מתחיל מעלות השחר[332] (לחשבון 16.1 מעלות: בשעה **5:12**).

---

324) ובכת"י מס' המספיק לר"א בן הרמב"ם, נדפס בקובץ בית אהרן וישראל אב תשפ"ה: ובצומות אפילו בארבעת אלה אין מותר להתענג בכניסה למרחצאות שלא לצורך או בהרחת בשמים וניחוחות או בטיול בגנים וכיוצא בזה, שכן זה מנוגד לצום וסותר את המטרה בו.

325) ושם: וקל וחומר שיהיה סר מרע להרחיק מעליו כל נדנוד עבירה וכל מדה מגונה, ובפרט ישמור מהכעס שהוא הפגם הגדול שבעולם, כי הכעס הוא אל זר והוא בא קצת בטבע למי שהוא ריקן מאכילה ושתיה, על כן יגבור על הכעס.

[ומקרא מפורש הוא (ישעי' נח, ד): הן לריב ומצה תצומו וגו'. וכן הובא בראשית חכמה שער התשובה פ"ד (ועוד) בשם ס' הישר לר"ת (ולפנינו לא נמצא). ובספר חסידים סתרי"ז (הובא בר"ח שם): כשאדם מתענה ישמור עצמו שלא יהי' כעסן בו ביום כי כשהאדם רעב הוא כעסן ואם יכעוס מוטב לא שלא יתענה ויהי' שבע וטוב לבריות שלא יתקוטט. ובפלא יועץ שם: וצריך ליזהר ביום התענית מכל מכשול והרהור עון שלא יבא כטובל ושרץ בידו או כנוטע אילנות ומצד אחר מקצץ בנטיעות וביותר צריך ליזהר מן הכעס שביום התענית הוא מעותד מאד לכעוס על עילה כל דהוא ומאחר שהכועס הרי הוא כעע"ז נמצא שההפסד גדול על השבח וההעדר טוב ממציאות הרע אם לריב ומצה יצוס לכן יתגבר מאד ויעמוד על המשמר לבל יגע לריק].

ועוד שם: גם לא ישיח שום שיחה בטילה, רק כל מגמתו תהיה על דבקותו בהשם יתברך ואף אם יהיה לו איזה משא ומתן ביום יהא באמונה ובנחת וימהר לחזור לדבקותו.

ועוד שם בשל"ה: גם אחר התענית לא ירבה בענוגין, וביום התענית לא יבדר מענין אכילת הלילה באם אפשר לו – דהיינו שיש לו אשה המכנת לו מאכל – לא יתפעל לחקור מה יאכל בלילה, כי היום שמתענה בו הוא קדוש מדוגמת עולם הבא שאין בו אכילה ושתיה.

326) ואוכלים כרגיל (ולא לשיעורים כביו"כ).

327) והמנהג שלא לפרוע התענית ביום אחד. והובא בכ"מ. וכ"ה בכתבי ר' ידידי' טיאה וייל בנו של הקרבן נתנאל, נדפס מכת"י בס' הזכרון חמלניצקי ע' טז, שמנהג המורים להתיר ללא פרעון כלל. ויש שכתבו לפדות בממון (ראה תשו' מהרש"ם בשו"ת הד"ר ח"א סל"ה, ונדפס גם בשו"ת שבסו"ס דע"ת או"ח סעד"ר).

328) גם אשה השואבת חלב עבור בנק חלב אם פטורה – ראה שו"ת באתרא דרב סי' לו'תקכז.

329) ראה בנו"כ השו"ע ורמ"א או"ח סתק"נ ס"א. ואכ"מ. ולהעיר מר"ד ש"פ ויגש תשמ"ט.

330) ראה במג"א סי' תקנט סקי"א.

331) אא"כ בחולה מסוכן (שו"ת מנח"א ח"ג ס"ג. וראה שו"ת תשוה"נ ח"ב סרס"ה).

332) זמן התענית מעלות השחר – כ"ה בפוסקים.

אמנם, בר"ד משיחת ליל עשרה בטבת תשנ"ב נזכר בין הדברים שישנם כמה שעות עד להתחלת התענית בעלוה"ש, או אפילו הזהירות [להתחיל להתענות] עוד לפנ"ז. ואולי הכוונה להמבואר בכ"מ (אג"ק חי"ח ע' תקנז, נעתק גם בלקו"ש חט"ל ע' 225. ועד"ז – ובשינויים קלים – במ"מ הגהות והערות קצרות לאגה"ת פ"ג) בכוונת אדה"ז באגה"ת פ"ג שיכול לאכול עד ג' שעות לפני נץ החמה. ולהעיר מהוספת המלקט בספר המנהגים ע' 45 בשוה"ג (ונמצא בגוכתי"ק בתשורה לנישואי ברוק כ"ג אלול תש"ע ע' 13) שצ"ע אם בכל תענית דינו כן. וגם בפנים תיקן בכתי"ק הל' והוסיף "בתענית תשובה". והמסופר מפי השמועה בס' משבחי רבי ע' 47 – כנראה משבשתא היא.

[ובהסברא שתענית תשובה חמור טפי (אף שבד"כ איפכא הוא, ולדוגמא לענין להשלים בע"ש וכן לענין מילה. וראה שו"ת מהרש"ם ח"ט סל"ד, שתענית יחיד קיל דאפשר בשאלה) – ילה"ע מפירש"י תענית יב, א ד"ה עד מתי (בנדו"ז ממש). וראה שרביט הזהב שם. אמת ליעקב תענית יא, ב ד"ה ועיין. אבל ראה גבורת ארי ודקדוקי חברים לפירש"י שם. וח"א העיר מפירש"י יומא לד, א ד"ה וצריכי (וכן שם ע, ב ד"ה וצריכי), שיש צד נוטה שהנדבה צריך לייפותה כדי שתתרצה לדורון והקבלת פנים. וראה עד"ז פירש"י חולין ה, ב ד"ה דלאו (בחומרא דעולה לגבי חטאת). וראה הגהות מהרש"ם לשם. וי"ל ע"ד תפלת נדבה שצריך שיהא מכיר עצמו שיוכל לכוון יפה. וראה שו"ת שנות חיים סנ"ו לענין מהבב"ע.

והנה יש מי שר"ל איפכא שג' שעות מאוחר יותר מזמן עלוה"ש, והיא קולא בתענית תשובה, ודבריו נסתרים מכ"מ, כולל גם מהל' במ"מ הגהות וכו' לאגה"ת שם (ועוד). וחלק מההשגות לסברא הנז' – הועלו עלי גליון בתגובות שנדפסו בהתמים (בית משיח) גל' לה. והמענות שנכתבו שם בהערות בשוה"ג – אין בהן די השב, כמובן. וכן מש"כ בהערות שם ליישב ע"פ תאריכי המכתבים – אינו, וכדמוכח גם מרשימות הנ"ל. ואכ"מ עוד.

ובעיקר זמן עלוה"ש בדעת אדה"ז, ובמש"כ באגה"ת, הארכנו במק"א, עודנו בכתובים. ואכ"מ. כן להעיר מביאור מחודש באגה"ת בנר

גירסת PDF חינם – להיות שותף, ראה בעמוד ב

הנוסע ממקום למקום[333] צריך להמתין ולהתענות עד צאת הכוכבים במקום שנמצא באותו זמן[334].

הלכתא למשיחא: כל הצומות עתידין ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות יום טוב וימי ששון ושמחה[335]. בנוגע לתענית צום גדלי' - ראה בהערה[336].

בשולחן ערוך (סוף הלכות תענית)[337]: ולעתיד לבוא יהפכם ה' לששון ולשמחה. ונתבאר בלקוטי

אליעזר גרינפעלד ס"י].

ועוי"ל בפשטות שהכוונה בר"ד הנ"ל להישן שינת קבע ולא התנה. וכ"מ בשיחה הנ"ל, בסה"ש תשנ"ב ע' 231 הערה 45 בשוה"ג.

ובמש"כ באאמ"ח שם "לאכול מעט" – הנה, בהלקח והלבוב שם מפרש לפי שבאכילה מועטת יותר נוח להתענות כידוע. ויותר נראה, שכוונתו להיפך, עפ"מ שהזהירו בכ"מ (א"ר סתקס"ג סק"א. חסל"א מעין ד נהר מה, הובא בבאה"ט סוסי' תקסח. ולהעיר שבמשנ"ב העתיק שאר דברי הבאה"ט והשמיט ד"ז. וראה כה"ח סתקמ"ט סקי"א מכ"מ. ושם, שבאדם כחוש יש להקל) שלא לאכול הרבה יותר מרגילותו לפני התענית, שא"כ לא תועיל לו התענית. ואף אם לא נהגו להחמיר בשאר תעניות (וראה בכנויי נדרים סר"כ סי"ח ע"פ פירש"י נדרים סג, ב. וראה הגהות הרש"ש שם. שו"ת בצה"ח ח"ב סמ"ח. ובאהל ישרים להר"א ענתיבי שער התשובה (בהוצאת מכון הכתב – ע' 115) שדברי חסל"א תמוהים. ולהעיר מאג"ק חי"ח ע' תע) – מ"מ, מקום לומר שבתענית תשובה שהוא משום עינוי חמיר טפי בד"ז. וכ"כ לחלק בא"א מבוטשאטש תנינא סוסי' תקסח, שבהנ"ל לא שייך קפידא רק בתענית שלהצטער לתשובה משא"כ תענית לישע ותענית ציבור שיש לומר שיותר נכון להכין כח להתענות, ורק בתענית יחיד ליכוף ליצרי' בכך.

ולהפי' באגה"ת שג' שעות זהו "זמן עלוה"ש או חצי שעה לפני זה" (הובא באג"ק חי"ח ע' תקנז ועוד) – הרי בלא"ה מותר רק "לאכול מעט", שהרי תוך ח"ש לעלוה"ש אסור להתחיל לאכול סעודת קבע, ומותר רק טעימה בעלמא.

333) וכשהטיסה מתאחרת אפילו בכמה דקות, הזמנים משתנים הרבה. ויש לברר הדבר מבעוד מועד.

334) באם מרגיש חולשה יתירה וקשה עליו התענית, יש מקום להקל לגמור את הצום לאחר שכבר לילה במקום שיצא משם. וראה שו"ת באתרא דרב סי' טז'מה (אפי' לגבי ת"ב). וש"נ.

335) רמב"ם סוף הל' תעניות – נתבאר בלקוטי שיחות חלק טו ע' 412. ושם, שבתקופה הראשונה יבטלו הצומות (וממילא יהיו ימי הצומות גם ימים טובים). ועוד ענין, בתקופה שני', שענין הצום גופא (ולא רק ימי הצום) יתהפך לששון ולשמחה.

ומעלתם תהי' גדולה יותר מכל המועדים שבזה"ז, שהרי המועדים שבזה"ז יבטלו לעת"ל, וגם נעלים יותר מימי הפורים שלא יבטלו לעת"ל – סה"ש תנש"א ח"ב ע' 686. וראה גם שיחת ש"פ פינחס תשמ"ז (תורת מנחם ח"ד ע' 99 הע' 17). סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 530. תשמ"ט ח"א ע' 139. שם ע' 167. ובכ"מ.

ע"ד חיוב סעודה לעת"ל (ולא רק איסור הספד ותענית כבפירש"י ר"ה יח, ב ד"ה יהיו לששון ולשמחה. ולהעיר מהשקו"ט בסעודות חנוכה אם הם סעודת מצוה): ראה מג"א סי' תקנ"ב סקי"א (בנוגע לזמן בית שני, ושלכן מרבים בסעודה הראשונה בעת"ב לזכרון שיהפך במהרה בימינו לששון ולשמחה. וראה סידור יעב"ץ דיני ביהמ"צ שער שלכת אשנב ג סק"א. ובכ"מ שמה"ט נהגו לעשות סיום במוצאי ת"ב, ובתשעת הימים בכלל – ראה דברי תורה (מונקאטש) תנינא ספ"ב. שלחן מלכים (לנדא) פתיחה להל' תפלין שלום ואמת סקט"ו – רסג, א). נחל אשכול על ס' האשכול ח"ב הל' ת"ב ע' 18 (דמחוייב בסעודה דאיתקש למועד כר"ח. אמנם, בר"ח אי בעי לא אכיל פת). שיחת עשרה בטבת תשמ"ב (דששון ושמחה קאי על סעודת יו"ט בבשר ויין). שיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב (סעודה גדולה ביותר כסעודת שלמה בשעתו).

ע"ד איסור מלאכה (שבלשון הפסוק "מועדים טובים", והרי ר"ח איקרי מועד ולא איקדיש בעשיית מלאכה. אבל בתוספתא סוף תענית, וכן ברמב"ם, "יו"ט", ובכמה מקומות "יו"ט" היינו גם איסור מלאכה, ראה מגילה ה, ב (וידוע שכ"כ להוכיח נתן העזתי שו"י). וכ"ה בלשון הרמב"ם בכל מקום. אלא, ש"יו"ט" שבמג"ת הוא רק לענין הספד ותענית): הנה, בפירש"י ר"ה שם משמע קצת שאין איסור מלאכה (אבל שם קאי רק בפי' "ששון ושמחה"). וכ"ה בטו"א שם (ד"ה בזמן) בפשטות (לגבי זמן הבית. וראה גם הגהות חשק שלמה תענית פ"א מ"ד ד"ה וכשהי' (שו"ת בנין שלמה ח"ב ענינים שונים ס"ח)). וכן מוכרח בשו"ת מהרש"ל סס"ד, שכשיבנה ביהמ"ק יקריבו תודה גם בת"ב. אבל ראה בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סרע"ג בהגהות לשו"ע או"ח סי' תקפ (בשם הר"י איידליץ) שאסור במלאכה כבחוה"מ, עיי"ש. וראה דרשות חת"ס ח"א דרוש לז' טבת תקע"ד (פג, א – ד"ה כתיב. וכ"ה בתורת משה תנינא ס"פ ויגש) בדרך אפשר (מטעם אחר, ע"פ המדרש "ולמועדים טובים כנגד מלאכת שבת"). שם דרוש לח' טבת תקפ"ט (פט, א ד"ה כתיב). וראה שו"ת עמק התשובה ח"ה בפתיחה ע' לא (מד"ע).

קרבנות: בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 694 נזכר בין הדברים ע"ד קרבנות המועדים, כולל ימים אלו שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ואולי הכוונה (נוסף לקרבנות מצד חנוכת ביהמ"ק – ראה עזרא ח, לג ואילך שהקריבו בכל יום, גם בת"ב) לקרבנות נדבה, שלמים ותודה (ראה שו"ת מהרש"ל סס"ד. מג"א (ושו"ע אדה"ז) סנ"א סקי"א (ס"א). ולהעיר שבשו"ת מהרש"ל כתב רק בנוגע לעת"ל, ובמג"א שינה וכתב בל' עבר שהי' יו"ט בזמן המקדש, ואדה"ז השמיט ד"ז וכתב רק שהקריבו תודה ותו לא. גם לא נחית לבאר אם הכוונה בזמן בית ראשון או ב"ש. ולכאורה קאי בזמן ב"ר, ומה"ט לא כתב שהי' יו"ט). ולהעיר גם מקרבן עצים בת"ב (תוספתא בכורים פ"ב, ח. וראה ניצוצי אור (מרגליות) מגילה ה, א), וכן בת"ב נדחה, בעשירי באב (תענית פ"ד מ"ה. תענית יב, א. וראה שו"ת חת"ס או"ח סי' קנז. הנסמן בשו"ת יבי"א ח"א סל"ד סק"ג). [ולהעיר מהפכו – שקו"ט בנוגע הקרבת קרבנות יו"כ בזמן חנוכת ביהמ"ק בימי שלמה כשאכלו ושתו – ראה לקו"ש ח"ח ע' 56 הע' 42]. ולהעיר מהרמז הידוע בברכת אשר גאלנו "גיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום", דקאי על ביטול הצומות לעת"ל, שבזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה.

כשמשיח בא באמצע התענית: ראה בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 832 (תוכן משיחת צו"ג תנש"א) בנוגע לנתינת כח לדחיית הצום לגמרי בימות המשיח, שמקום לשקו"ט בנוגע לתעניות דרבנן אם משיח בא באמצע היום אם צריך להשלים התענית. וראה גם שם ח"א ע' 26 הערה 105 (שיחה הנ"ל).

336) אף להדעות שנהרג בר"ה ונדחה הצום, מ"מ היו"ט לעת"ל יהא אחרי ר"ה (כפשטות הגמרא ר"ה יט, א), בכדי לשמוח ביום שהי' בו צום, א"נ משום שר"ה בלא"ה הוא יו"ט ואין השמחה ניכרת בו – כ"כ בחי' חת"ס ר"ה שם. וכ"ה במנ"ח מצוה שא סק"ז. שו"ת גור ארי' יהודה או"ח ספ"ז. אבל ראה שו"ת התעוררות תשובה או"ח סש"ל. וראה הגהות יא"פ לשו"ע או"ח סתקמ"ט. אשל אברהם למג"ת פי"ג ד"ה בג' בתשרי.

337) ועד"ז בטור שם (בשינויים. ונתבאר בלקו"ש חט"ו שם ע' 414 הע' 19).

שיחות[338], שלכן הובא בשו"ע להלכה בזמן הזה, שנוגע למעשה באופן התענית, שהתשובה ביום התענית היא באופן כזה שפועלת (עד) שהצום יהפך "לששון ולשמחה".

בספר השיחות תנש"א[339]: בצום גדלי' **שנקבע** מעיקרו באופן של **דחי'**, מודגשת יותר הנתינת כח **לעקירת הצום לגמרי**, בימות המשיח, שיבטלו הצומות ויהפכו לימים טובים ומועדים. וענין נוסף . . שבצום גדלי' מודגש הפיכת הצום ל"מועד", להיותו ביום שנקרא "מועד" גם בזמן הזה. ויש להוסיף שהגדלות האמיתית דהצום (צום גדלי') ע"י הפיכתו ליום טוב בימות המשיח, מרומזת גם ב(סיבת) המאורע שבגללו נקבע הצום: בפסוק שבו מסופר אודות הריגת גדלי' בן אחיקם ע"י ישמעאל בן נתני' מודגש שישמעאל בן נתני' הי' **מזרע המלוכה** . . "**מלכות בית דוד**", "בעבור זה הרג לגדליהו בחשבו שאליו ראוי הממשלה כי הוא מזרע המלוכה, ולא לגדלי'", "שלא הי' מזרע המלוכה כמוהו". ויש לומר שאף שהמאורע דהריגת גדלי' הו"ע הכי חמור, ועד שעי"ז "נכבת גחלת ישראל הנשארת", שבטלה גם ה"שארית ליהודה" שנתן מלך בבל כדי שיומשכו חיי בנ"י בהמשך חייהם במלכות דוד[340], מ"מ, **בסיבת** המאורע, קנאתו של ישמעאל בן נתני' "שאליו ראוי הממשלה כי הוא מזרע המלוכה, ולא לגדלי", נרמז גם ענין טוב – **רצון** שתהי' "שארית ליהודה" (לא רק במלכות דוד, אלא גם) ע"י מושל שהוא "מזרע המלוכה", "מלכות בית דוד". ועפ"ז י"ל שבצום גדלי' מודגשת הפיכת הצום באופן של "אתהפכא" בענין זה עצמו – שהרצון שתהי' שארית ליהודה ע"י מלכות בית דוד (סיבת המאורע דהצום) מביא ופועל **החיות של גדלי'** (היפך המאורע דהריגת גדלי') – שמסמל המשך חייהם של ישראל במלכות דוד – **בתכלית השלימות** (באופן של **גדלות**) בגאולה האמיתית והשלימה ע"י "המלך המשיח שעתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד . . ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל".

מנהג ישראל להרבות בצדקה[341] ביום התענית. נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב[342]. אמרו רז"ל אגרא דתעניתא צדקתא.

אין שוטפים את הפה ביום התענית[343].

---

338) חט"ו שם ע' 416. וראה שם הע' 38.

339) ח"א ע' 22 ואילך. ועיי"ש בארוכה.

340) ועד"ז הוא שם ח"ב ע' 832.

אמנם, בר"ד משיחה הנ"ל (מסרט הקלטה): "גדלי' איז געווען פון משפחת המלכות, מלכות בית דוד", (ובהמשך הענין) "משפחת מלכות בית דוד, ויש אומרים פון מלכות בית דוד אליין". ובר"ד משיחת צו"ג תשנ"ב (מסרט הקלטה): "ער איז דאך געווען מזרע המלוכה". [ולפנ"ז שם "ניט סתם פארבונדן מיט ענין המלוכה, נאר פארבונדן מיט אזא מין וואס איז געווען מגזע המלוכה, און ווי עס ווייזט אויס ער איז גאר געווען א קרוב עד כדי כך, וואס ער האט געקאנט זיין א ענין בנוגע צו ממשיך המלוכה . . ס'זאל זיין א המשך פון מלכות בית דוד". ועוד שם: "צום גדלי' וואס ווערט דאך אנגערופן על שם פון גזע המלוכה פון משיח, פון דוד"ן, וואס דאס איז דאך געווען דער פון וואנעט גדלי' האט געשטאמט""]. וכן בר"ד משיחת ז' תשרי תשנ"ב לשלוחים שיחיו (מסרט הקלטה): "וואס ער איז געווען מזרע המלוכה פון דוד מלך ישראל". וכ"ה בשמועסן תשרי תש"ט ע' 3: "גדלי' בן אחיקם, פון דער קעניגליכער משפחה פון בית דוד". והעירו שכ"ה גם בשיחת צו"ג נדחה תשמ"א (מסרט הקלטה): "וואס ער איז אויכעט געווען פון מלכות בית דוד", וכן בשיחת צו"ג תשמ"ח (מסרט הקלטה): "האט ער ממנה געווען אז פון מלכות בית דוד . . האט ער געלאזען במקומו גדליהו וואס איז געווען מבית המלוכה".

ומצינו כך (נתעוררתי לזה מאת הת' יא"ל שי' פ.) בתורת משה לחת"ס תנינא פ' ויחי בדרשה לח' טבת תק"פ (מז, ד ד"ה לשון. ונדפס גם בחת"ס ר"ה יח, ב): כי אז נכבה שליט ושררות של בית דוד. ויתר על כן בדרשות חת"ס ח"ב (לז' אב תקצ"ז – שלח, ג. ועד"ז בתורת משה השלם ואתחנן מב, ב ד"ה ונושנתם): מחשבת נבוזראדן להשאיר שם כורמים ויוגבים ולהמשיל עליהם מזרע דהע"ה כמו גדלי'. ובנזה"ק לב"ר פפ"ג, א (פ' וישלח): גם לאחר החורבן לא פסקו הנשיאים מזרע דוד וכו' וכענין גדלי' בן אחיקם. (אלא שיתכן דקאי אסיפא ע"ד מחוקק מבין רגליו אלו ראשי גליות שבבבל, עיי"ש). ולהעיר גם מהפי' דרוח אפנו משיח ה' קאי אגדלי' (ר"י קרא איכה ד, כ).

והנה, בר"ד דשיחת צו"ג תשמ"ז (מסרט הקלטה) נזכר ג"כ עד"ז שגדלי' הי' ממלכות דוד ("ער איז דאך געווען מצאצאיו פון בית דוד"). ובמענה למיניחים בענין זה, נדפס בליקוט מענות תשמ"ז ע' 8, ש"אין הזמ"ג לחפש וירשמו כנ"ל [מינויו [כדי] שיומשכו חיי בנ"י כהמשך חייהם ב[מלכות דוד]] – שבכל אופן עיקר".

341) צדקה זו – לא מכספי מעשר.

342) ראה בפירש"י ברכות ו, ב ד"ה אגרא דתעניתא שנותנין צדקה לערב. ומשמעות רש"י שבערב אחרי שהתענו העניים יהא להם מה לאכול. וראה של"ה מס' תענית נר מצוה. א"ר סתקס"ו סק"ב. משנ"ב שם סקי"ב. כה"ח סקט"ו (נסמן בלקו"ש כה ע' 446 הע' 45. שם ע' 470 הע' 86). אבל י"ל בכוונתם שנותנים **לקראת** ערב. וכ"ה בתוס' מגילה כא, א ד"ה ואין מפטירין, וראה גם במטה משה סתשנ"ה, הובא בא"ר משנ"ב וכה"ח שם, ליתן צדקה במנחה דתענית, דאגרא דתעניתא צדקתא לעת ערב, ושמשו"ה נכון להפטיר דרשו בערב אחרי שעושים צדקה. ואכתי י"ל, שברש"י מיירי שחילקו מזון לעניים במוצאי התענית, ולכן נותנים אז בערב. וכ"מ בשבה"ל סר"פ.

איברא שברש"י סנהדרין לה, א ד"ה כל תענית – ונסמן בהגהות הגר"י פיק במסורת הש"ס ברכות שם – משמע שנתנו בליל התענית, לפני התענית (וביד רמ"ה שם סתם וכתב "ביום התענית"). ודוחק לומר שבליל תענית הכוונה במוצאו (אף שכ"מ קצת במאירי שם). ואולי תרוויהו איתנהו. וכ"ה בשמחת הרגל להחיד"א לימוד ג (כא, א) שצריך ליתן לפני התענית ולאחרי'.

343) מי שיש לו צורך מיוחד, כגון שסובל מריח הפה וכדומה, ישטוף פיו בדבר מר (כמי־פה וכדומה) ויכפוף ראשו שלא יבלע. וראה שו"ת באתרא דרב סי' א'תתקפח.

שכח ואכל[344] מחוייב להשלים התענית. ואינו צריך להתענות יום אחר, אם לא שכוונתו לשם כפרה. ויכול לומר עננו בנוסח: עננו ביום צום תענית הזה. ואם אכל פחות משיעור כותבת בכדי אכילת פרס או שתה פחות מרביעית לא נעקר התענית ממנו ויאמר עננו כרגיל.

מי שאינו מתענה[345] לא יעלה לתורה[346]. קראו לתורה למי שאינו מתענה וצר לו להודיע מפני חילול ה'[347] יעלה. וגם בקביעות שנה זו שחל ביום הקריאה (ביום שני), לכתחילה אינו עולה, אבל בדיעבד אם קראוהו בשחרית יעלה ובמנחה לא יעלה.

בצום גדלי' מותר ברחיצה וכיבוס[348].

סליחות: בעשרת ימי תשובה אין אומרים סליחות לבד מצום גדליה[349].

בספר השיחות תש"נ[350]: פתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר בשם הצ"צ בביאור מנהג חב"ד לומר סליחות לפני ר"ה ולא בעשי"ת (אף שבכמה ק"ק אומרים סליחות גם בעשי"ת), שעד כאן (עד ר"ה) מצות **אמירה**, ומכאן ואילך מצות **עשי'**.

בר"ד משיחת שבת סליחות תשל"ד (בטעם שבזמן הגאונים לא אמרו סליחות בחודש אלול רק בעשי"ת, ולאידך, בטעם המנהג שאין אומרים עכשיו אצלנו סליחות בעשי"ת[351]): בדורות האלו כשעושים אפי' קצת ה"ז פועל וממשיך עוד יותר מהדורות הקודמים. ולכן ישנם ב' הדברים: מצד אחד – צריכים הכנה קודם ר"ה, ולא כבזמן הגאונים שלא היו צריכים לזה, ומצד שני – אדרבה, ע"י אמירת הסליחות קודם ר"ה פועלים שה' מוחל העודפים, ועוד קודם ר"ה כבר פועלים ענין הסליחה, והיינו שעוד לפני השנה החדשה פועלים ענין הסליחה. ולא כמו שהי' בזמן הגאונים שאומרים סליחות בעשי"ת (שמונה ימים וגם בר"ה), אבל באופן אחר, שזה הי' רק לאחר ר"ה, ואילו עכשיו צריכים הכנה לפני ר"ה, ולאידך פועלים הסליחה עוד קודם ר"ה, שזהו מעלת ימי הסליחות שה' מוחל את העודפים.

שחרית

בשחרית רק הש"ץ אומר עננו[352], בחזרת הש"ץ, בין ברכת גאל ישראל לברכת רפאנו. [וכן אומרו

---

344) שכח ובירך ונזכר מהתענית, לא יאכל אפילו מעט, ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.
שמע ברכה ממי שאוכל בתענית באיסור, יענה אמן (ראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' לז'רלג. וש"נ).

345) גם מי ששכח ואכל ככותבת או שתה מלא לוגמיו לא יעלה לתורה לכתחילה – שו"ת באתרא דרב סי' כט'פז.

346) ולכן יזהר מאד שלא יהיה בביהכ"נ כדי שלא יקראוהו.

347) במשנ"ב סתקס"ו סקכ"א כתב "אם הוא איש ת"ח". אבל מסתבר דדוגמא נקט, והעיקר אם במציאות יש חילול ה'. ולכאורה בזמננו הרבה כת"ח לענין זה. (וע"ד ב' אנשים כשרים לענין יחוד. וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' א'תתא). ואכן, בלוח כולל חב"ד (ועוד) השמיט פרט זה. ולהנ"ל א"ש.

[ולהעיר, שבמשנ"ב אתי עלה מחמת חילול ה', ולא משום בושה וכבוד הבריות, ומה"ט נזכר רק ההיתר לת"ח. וראה בשע"א ש"א ס"י שכתב להקל משום בושה וכבוד הבריות רק בשחרית ובשלא אכל עדיין. וכ"כ בספרו מט"א סתר"ב סי"ז. אמנם, מסתבר שלמשנ"ב הה"נ שיש להתיר משום כבוד הבריות, שעיקר טעמו שבשעהד"ח יש לסמוך על הדעות שמותר לעלות. (ומש"כ להתיר רק בת"ח, אפשר שבע"ה שבימיהם ליכא גם משום כבוד הבריות. ומש"כ בכהן שאינו מתענה שאם חושש שיקראוהו יאמר לחזן שלא יקראוהו – הרי לא נזכר שאומר שאינו מתענה. וגם הוא גנאי קטן שאומר רק לחזן ולא באופן שקראוהו כבר בפני הציבור. ואף שבכ"מ שקו"ט בענין ברכה לבטלה משום כבוד הבריות (ראה שו"ת מכתם לדוד או"ח סוסי' טז. לחם שלמה יו"ד סנ"ג. מהרש"ג ח"ג סס"ה. בא"מ ח"ח סרל"ז. יבי"א ח"ח יו"ד סל"ב. תשוה"נ ח"א סתשנ"ה. ולהעיר ממשנ"ב סצ"ב בבה"ל ס"א ד"ה הי' צריך) – שאני הכא שלכמה דעות בלא"ה מותר. (וראה עד"ז בשו"ת שבה"ל ח"ג סצ"ו וח"ד סקנ"ז. וצ"ע שהביא שם מבה"ל הנ"ל, והיא קצת ראי' לסתור. כן הביאו בשם בעל שבה"ל, שהתיר גם בש"צ חיוב. ובכגון דא – איכא נמי להסברא משום ערבות. וראה מכתם לדוד שם).

וראיתי למי שכתב (בשם גדולי ההוראה בירושלים), שבזמננו אין בזה בושה, שיכול לומר שלא חש בטוב, ואין בה משום חילול ה'. וצ"ע הא מנ"ל].

348) ויש שהחמירו לבעלי נפש ברחיצה בחמין ושאר עינויים כבתשעה באב. וראה אצלנו במקורות ועיונים להלכה יומית אות שמו. שו"ת באתרא דרב סי' יט'תתצז. [וכבר נזכר בהערה לעיל, מכת"י ס' המספיק: ובצומות אפילו בארבעת אלה אין מותר להתענג בכניסה למרחצאות שלא לצורך].

349) וכמנהג זה – כ"מ במחזור בני רומא. וראה קובץ העו"ב סוכות תשע"ה. אור ישראל מאנסי חו' סא. שערי תפלה ומנהג ח"ב סי' קט.

350) ע' 351 הערה 132. ובאג"ק ח"ב ע' רנג (משיחות תשרי תש"ח, נעתק בסה"ש תש"ח ע' 164) בשם הצ"צ: עס איז דא א צייט וועט מען דארף זאגן און עס איז דא א צייט וועט מ'דארף טאן. [ולהעיר מר"ד בעת הסעודה מוצאי יוכ"פ תש"ל בשם הצ"צ, באו"א, שעד ר"ה העבודה היא בדיבור, ומר"ה ועד יוהכ"פ – העבודה במחשבה].

351) הועתק בארוכה לעיל בלוח במוצ"ש סליחות.

352) באם אין עשרה מתענים – אומר הש"צ עננו בברכה בפני עצמה אם יש בבית הכנסת אף רק ג' מתענים. ועל כל פנים כשיש עוד שבעה שאכלו פחות מכשיעור. וראה בארוכה בהערה להלן בדיני קריה"ת.
אם הש"ץ עצמו אינו מתענה, אע"פ שלכתחילה אין לא להיות ש"ץ (אפילו אם הוא אבל ר"ל), בדיעבד אם עבר או אם אין ש"ץ אחר –

במנחה, כדלקמן]. שכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

סדר התפלה לשחרית: לאחרי חזרת הש"ץ, תחנון, נפילת אפים, והוא רחום (עד לפני שומר ישראל[353]), סליחות[354], אבינו מלכנו הארוך – בנוסח של עשרת ימי תשובה ("חדש" במקום "ברך" ו"כתבנו" במקום "זכרנו"), ואנחנו לא נדע, חצי קדיש, א־ל ארך אפים, מוציאים ס"ת וקורין ג' גברי[355] בפרשת ויחל משה[356].

בסדר הסליחות ע"פ מנהג חב"ד: "אלו הנוהגין לאומרם לאחרי שמו"ע ונפ"א יש להשמיט: אשרי, ח"ק, לך ה' הצדקה, שומע תפלה, סלח לנו, א־ל ארך אפים, אשמנו. ואומרים: אבינו מלכנו הארוך, ובסופם – **חצי קדיש** ולא ק"ש, כמובן. [ובשולי הגליון שם:] הערה: נ"ל אשר כשאומרים הסליחות בסדר התפלה אין לומר גם הפיוט אז טרם כו'[357] – כיון שהוא **פתיחה** ואין לזה ענין **באמצע** התפלה [ומתחילין "דרשו"[358]], אבל לא מלאני לבי להורות כן עד שאמצא עוד ראי' לזה. והוא הדין לאמירת ויאמר דוד אל גד גו' רחום וחנון גו' – אשר נ"ל שאין לאומרם לאחר נפ"א שאמר בתפלתו"[359] .

בנוגע לאמירת וידוי תחנון סליחות ואבינו מלכנו כשיש ברית וחתן וכדומה, המנהג בבית חיינו[360],

---

אומר עננו בשומע תפילה ובנוסח "עננו ביום צום התענית הזה" (מג"א סתקס"ו סק"ז).

353) כמפורש בסליחות חב"ד ובספר המנהגים ע' 53.

354) ב"עננו" – הנוסח הוא "עננו קרוב לקוראיו עננו, עננו קשה לכעוס עננו, עננו רך לרצות עננו, עננו רחום וחנון עננו" – כ"ה בסידור תהלת ה'. מחזור חב"ד. סליחות חב"ד. ועוד. (אבל בסידור תורה אור ועוד סידורים: "עננו קרוב לקוראיו עננו, עננו רחום וחנון עננו וכו' עננו משגב אמהות עננו, עננו קשה לכעוס עננו, עננו רך לרצות עננו, עננו העונה בעת וכו'". ולהעיר, שמזה ששינו מל' המשנה "נוח לרצות" – אין הכרח שהסדר ע"פ א"ב מתאים יותר. וראה גם אג"ק ח"ב ע' קסג. ומ"מ משמע שם שהנוסח כאן בעננו בענין זה הוא ע"פ סדר א"ב (ובאמת, בשאר תפלות שאינן על סדר א"ב מצינו אצל הפייטנים הל' "נוח לרצות"). ומה שנכפלו אותיות ק' ור' – מצינו כיו"ב בשאר פיוטים).

ועוד שינוי, שבסידור תהלת ה' הניקוד "לְרָצוֹת", ובתורה אור – "לְרַצּוֹת". והראשון עיקר (ראה באג"ק שם).

גם בתהלת ה' ובסליחות בסופו: "עונה (ובמחזור – "העונה") בעת רצון", ובתורה אור – "העונה בעת צרה". וצ"ע שכבר נזכר "עונה בעת צרה" לעיל מינה על סדר הא"ב.

355) באם אין עשרה מתענים – אפשר לקרוא ויחל אם יש בביהכ"נ אף רק ג' מתענים.

אלא שי"א שכשאינן מתענין שלא מחמת חולי אין להקל, וכדמוכח בשו"ת קול גדול למהר"ם חביב סי"ד דמיירי רק באניסי – שו"ת שערי צדק (פאנעט) סי' קיט. פרי השדה ח"ג סי' קסח סק"ב. שם סי' קעט. זכרון יהודה שם. אפרקסתא דעניא ח"א סע"ז ד"ה א"כ. בארות אברהם או"ח סל"ו. וגם בשו"ת צ"צ במהדו"ח או"ח סי' קיא מיירי באניסי (וכן בפס"ד שלו סי' תקסו. אבל שם י"ל דנקטי' לדוגמא בעלמא). ועוד להעיר שבכ"מ כתבו רק כשיש עשרה מתענים בעיר, ונוגע לשלוחים הנמצאים בערים רחוקות.

אלא, שבזמנינו כשאינם מתענים מחמת העדר הידיעה, כאנוסים דמי, וכתינוקות שנשבו. ובהנ"ל מיירי כשפורשים מדרכי צבור בשאט נפש. ועוד, שרובם ככולם של הסברות שהובאו בשו"ת הצ"צ שייכים גם בכגון דא. (ולסברת הישועו"י סתקס"ו סק"ב לחלק בין תעניות הקבועות לתענית שגזרו הציבור, שלא נכללו בכלל הגזירה רק מי שאפשר לו להתענות אבל מי שהוא חולה לא עליו היתה הגזירה, אבל בד' צומות ות"ת מה שחולה פטור היינו משום פקו"נ ומיקרי תענית, וכיון דמצי עביד ע"י הדחק משוי שליח, יעו"ש – איכא למימר אדרבה, שבעצם חולה גרע מבריא שאינו מתענה, שבבריא ודאי עדיין בכלל חובת התענית הוא (אף שלמעשה לענין ד' צומות לא ס"ל לחלק)).

בקביעות שנה זו, אם אין ג' מתענים קוראים בשחרית בפרשת השבוע כבכל יום שני – ראה שו"ת באתרא דרב סי' כב'תיז.

356) קראו בתורה אחר חצות היום י"א שא"צ לקרוא שוב במנחה (שו"ת דבר יהושע ח"ה או"ח סי"ז). וטעמו הוא שלא תיקנו קריאה למנחה רק שיקראו אחר חצות. (וכש"כ להדעות שאפשר לקרוא למנחה מחצות וא"צ להמתין עד ח"ש אחר חצות). ועיי"ש שהביא מי שחלק עליו, ודחאו. ועוד יש לדון מטעם אחר, שמצינו בכ"מ שדבר אחר עולה לו לכאן ולכאן, וה"נ י"ל שעולה לו גם לחובת מנחה. והנה, נתקשו בכ"מ בטעם שקוראים ב"פ בתענית, (ולכמה דעות באמת קוראים רק במנחה וי"א שגם בב' וה' אין קוראים בת"צ בשחרית), ולרבינו מנוח תפלה פי"ג הי"ח "דצריך לקרות בתורה שני פעמים ביום" – יתכן לומר שהחיוב לקרוא ב"פ, גם אם שניהם אחר חצי היום. ויל"ע. (ולהעיר שי"א אפי' בת"ב שאין תשלומין לקריה"ת של שחרית במנחה – ראה שו"ת שבט הקהתי ח"ג סקפ"ב. אבל איהו קאי להדעות שגם בקריה"ת דשבת שחרית ליכא תשלומין במנחה, והרבה חולקים). והטוב טוב, שישמעו מציבור אחר שקורא לחובת מנחה.

וראה גליון פניני הלכה תצוה תשע"ח. דברי הצומות ס"ה סק"ח.

357) וכן מעשה רב וברבים ולפני התיבה, בצום גדלי' תשמ"ט.

358) כן המנהג. והיינו שמדלגים גם "כי על רחמיך הרבים", לפי שהוא המשך ל"אז טרם" והקדמה ל"א־ל ארך אפים". ולא ראינו שמתחילים סליחות עם "כי על רחמיך". וילמד משאר הסליחות שמתחילים בפסוקים עליהם מיוסד הסליחה. ומפי השמועה שכך מעשה רב בתשנ"ב. אמנם, ביומנים נמצא יתירה מזו שדילג עד "את ה' בהמצאו".

אבל בתשמ"ט אמר "כי על רחמיך" ובקול רם. וצ"ע.

359) ולהעיר מיומן צום גדלי' תנש"א.

360) היו בזה כו"כ הוראות במשך השנים. ואכ"מ. בפועל, המנהג כבפנים.

ומפי השמועה, ע"ד הוראה שהחתן יצא מביהכנ"ס. אבל ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' כג'תריח. ושם שיש מקום לחלק בין ימי הסליחות לת"צ (אף שי"א שנהגו כך גם בשאר צומות, אבל לא נתברר שהי' ע"פ הוראה). ובכל אופן, הנזכר בפנים – היינו כשלא יצא. וראה בר"ד משיחת צו"ג תשמ"ט במעלת דילוג תחנון בת"צ מחמת החתן.

גירסת PDF חינם – להיות שותף, ראה בעמוד ב

שהקהל (משא"כ החתן ובעל ברית) אומרים סליחות אבל משמיטים וידוי, תחנון, ואבינו מלכנו[361].

נכון ללמוד פירוש המילות של הפיוטים והסליחות[362].

טוב לעמוד בשעת אמירת הסליחות, ומי שקשה לו יעמוד עכ"פ בשעת אמירת א־ל מלך יושב[363], י"ג מדות, ובשעת אמירת הווידוים.

המתפלל ביחיד אינו אומר י"ג מדות[364], ולא ויעבור[365]. המתפלל במתינות ואינו מספיק להגיע למקום שהציבור עומדים בסליחות, יפסיק במקום עמידתו בסליחות גם באמצע הפרק בכדי לומר י"ג מדות עם הציבור[366]. וממשיך אח"כ לומר כדרכו.

פתיחת הארון: כשהס"ת מונחת בארון הקודש אע"פ שהוא פתוח אין צריכים לעמוד, אלא שהעולם עושין כן דרך כבוד לעמוד כל שהארון קודש פתוח ואין חיוב בדבר. ויש מחמירים עכ"פ

---

361) באופן כזה אין מדלגים בסדר הסליחות. והיינו שמתחיל מסלח לנו. גם אומר הוידוי ("אשמנו") כדרכו.

[ודי בזה במה שמניחים מקצת – והיינו מה שמדלג בסדר התפלה על תחנון – מחמת החתן ומילה. וראה קונטרס הסידור להגרא"ח ע"ה נאה סצ"א.

ולכאורה מקום לומר לדלג סלח לנו, כיון שנתקנו כנגד פסוד"ז, והרי אמר פסוד"ז (ראה באג"ק, שנדפס בסליחות ע"פ מנהג חב"ד, לפני הסליחות לצו"ג, בהערה 2. והוא דלא כמ"ש בסידורים חדשים).

אמנם, צ"ע מהי השייכות בין סלח לנו לפסוד"ז. ועד כאן לא שמענו אלא בפסוקים שלפני הסליחות, שעל פסוקים אלו נתיסדה הסליחה שלאחריהם (ראה בליקוט טעמים ומקורות לסליחות הנ"ל ד"ה הסליחות וד"ה אבד חסיד. ובאג"ק שם מציין ללבוש ומנהגים. אבל בלבוש סתקפ"א נזכר רק בנוגע להפסוקים. ובמנהגים טירנא (שבפשטות ז"כ בציון למנהגים, כרגיל בכ"מ. וראה בליקוט שם ד"ה איך נפתח), וכן במנהגי מהרא"ק, לא מצאתי מזה כלל. ובשלחן מנחם ח"ג ע' קטו הדפיסו המכתב בשינויים. אבל כנ"ל, כ"ה במכתב שנדפס עם הגהות בכתי"ק בתשורה ברוין–קלמנסון י"א חשון תשפ"ה.

ולכאורה הכוונה שמן לך ה' הצדקה עד אחרי סלח לנו חטיבה אחת היא הכוללת כמה פסוקים, וכולם כנגד פסוד"ז (אף שסלח לנו גופא אי"ב פסוקים). ואפשר דקאי גם על כי על רחמיך שאחריו הכולל בתוכו פסוק דויאמר אני אעביר גו'. (ופיוט אז טרם כו' – ענין בפ"ע, שהוא פתיחה, וכבהערה שם שמה"ט אין לאומרו בסדר התפלה ולא מחמת שהוא כנגד פסוד"ז. ולהעיר שבנוגע לאשרי נזכר שם טעם בפ"ע לדלגו לפי שכבר אמרו בתפלה, אף שלכאורה היינו הך דפסוד"ז. ובפשטות, ר"ל שבאשרי פשוט הדבר, כיון שאמר אותו דבר ממש בתפלה). וא"ש בסדר הסליחות, שהסליחות עם י"ג מדות במקום שמו"ע, וכל הקודם לסליחות – הוא כנגד פסוד"ז. (ואף שפסוקי דזשו גו' בסליחות לצו"ג ודאי כנגד פסוד"ז הוא, ואין לדלגו – ה"ט שה"ז מעיקר וגוף הסליחות, ועדיפי ממנה שנאמרו ברוה"ק ולא תקנת חכמים ונביאים, וכמו שפשוט שאין לדלג גוף הסליחות מחמת שהם כנגד שמו"ע, לפי שכבר התפלל).

ואין לומר שכמו שבנוגע לאא"א פשוט שאינו כנגד פסוד"ז (וטעם השמטתו בסדר התפלה – לפי שכבר אמרו), לכאורה כ"ה בפשטות בנוגע סלח לנו, שלפי פשוטו שייך ובא כהקדמה לפיוט אז טרם כו' שלאחריו, שהוא פתיחה לסליחות, ומסתיים ברחמיך הרבים, בכדי לפתוח בכי על רחמיך כו' שאח"כ (וכביום ראשון וער"ה – ראה גם בליקוט שם ד"ה איך נפתח. וכי על רחמיך כו' הוא כהקדמה לאא"א) – שמסתבר יותר שסלח לנו הוא סיום דפסוקי לך ה' הצדקה ושומע תפלה, ובא שם בכדי להסמיכו לפסוק (תהלים כה, יא – בשינוי), למען שמך גו' וסלחת לעוננו כי רב הוא, לשלשולי סליחה לסליחה (כדרך הפיוטים והסליחות).

אלא, שבסליחות לת"צ, שנהגו לאומרם באמצע חזרת הש"צ (כבשו"ע סתקס"ו ס"ד), ל"ש לומר שנתקנו כנגד פסוד"ז, שהרי כבר אמר פסוד"ז, ומסתבר שסלח לנו ואא"א נתקנו כפתיחה לסדר הסליחות. ומפורש בליקוט שם ד"ה סלח לנו, ש"נמצא בתחלת כל הסליחות (גם בה"ב כו') כהקדמה לא־ל ארך אפים". וי"ל גם כהמשך לברכת סלח לנו כשאר הפיוטים בחזרת הש"צ עד"ז. ולכן, מנהגנו לדלג סלח לנו ואא"א כשנאמר באמצע התפלה, שאין לזה מקום כשכבר אמר אא"א בתפלה. (ודלא כפי שרגילים לפרש, שסדר הסליחות שבסידור לת"צ מקורם מסדר האמירה לפני התפלה, אף דקושטא קאי שכשאומר לפני התפלה אין לדלג כלל). ולפ"ז כשא"א תחנון, שפיר יש להתחיל בסלח לנו. וכבר נז' בהערה לעיל שבקונטרס הסידור שם נקט שגם כשאומרים סליחות בסדר התפלה, מתחילים מסלח לנו. וכ"ה בסידור לקוטי תורה ווילנא תער"ב. ואין מנהגנו כן, כנ"ל. ולאידך, כתב שם במוסגר, שכשיש ברי"מ או חתן בביהכ"נ וא"א תחנון מתחילים מאא"א. ולכאורה לא דק, והכוונה גם בזה (ובמכ"ש וק"ו) להתחיל בסלח לנו.

ועלה בהסכמה אתנו (מטעמים כעין הנ"ל) הרה"ח הרלוי"צ שליט"א ראסקין].

362) ובנוגע לאמירת הסליחות ע"י הנשים בשפה המובנת – ראה שו"ת אתרא דרב סי' ד'תרי.

363) בנוגע לנוסח "כמו שהודעת" (או "כהודעת") ב"א־ל מלך" ו"כהודעת" ב"אל ארך אפים" – ראה שו"ת באתרא דרב סי' טז'תרסה.

364) בנוגע אמירתו בניגון וטעמים כקורא בתורה (והובא ד"ז גם לענין סליחות – כ"ה בפשטות בשו"ע או"ח סתקס"ה ס"ה דקאי לענין סליחות. וראה במט"א סתקפ"א סכ"א ועוד) – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ד'תרעא. ולדעת הכה"ח סי' קלא סקכ"ג, רק בסדר התפלה נכון לאומרו בניגון וטעמים, משא"כ בסליחות.

365) והנה, י"א שידלג גם תיבות "זכור לנו היום ברית שלש עשרה" וכן בסליחות במקום שנזכר זכות שלש עשרה מדות – כ"כ במט"א שם. וראה ט"ז סתקס"ה סק"ה. והעתיקו בשתיקה בא"ר סק"ז (וצ"ע במשנ"ב שם בשעה"צ סק"י שהעתיק באו"א). וראה בערוה"ש שם ס"ז. וראה שו"ת מנח"א ח"ג סכ"ב שכ"ה גם באומרו בניגון וטעמים, עיי"ש.

אבל י"ח בזה, וס"ל דשפיר דמי לומר תיבות אלה בכל גווני – כ"מ קצת בדעת המג"א סק"ו. וכ"כ בברכ"י סי' קלא סק"י. וראה הנסמן בכה"ח שם סקכ"ה. ובקצה המטה סתקפ"א סקנ"ה שכן המנהג. ושכך מפורש בשבה"ל סרפ"ב.

366) ואם התחיל אמירת י"ג מדות עם הציבור די בכך, אף שמאריך באמירתן, וכן יכול להתחיל כשהציבור באמצע אמירתן. אבל לא די בכך שהתחיל א־ל ארך אפים וכדומה, וכן אם הציבור כבר גמרו אין ליחיד להתחיל לומר י"ג מדות – ראה בכ"ז שו"ת באתרא דרב סי' כג'תרנז.

כשרואה הס"ת. ויש להקל בזקן וחלוש[367].

בקריאת התורה, נוהגין כשמגיע הקורא ל"שוב מחרון אפך וגו'", הקהל אומרים בקול רם, וכן כשמגיע להי"ג מדות אומרים הקהל בקול רם "ה' ה'" עד "ונקה" וכן ב"וסלחת וגו' ונחלתנו". ובכל אלו, העולה לתורה וכן החזן הקורא אין אומרים אותם פסוקים עם הקהל, ויש להקורא ומי שעלה לתורה לשתוק, רק אחר כך כשסיימו הקהל אז קורא החזן עם העולה בתורה, שיקרא הקורא כדרכו, וזה העולה לתורה עמו בלחש. ומעשה רב, להתחיל עם הקהל ולגמור עם החזן[368]. וראוי ליזהר שהש"ץ ימתין עד שיסיימו כולם ואח"כ יתחיל לקרות כדי שישמעו כולם מהספר תורה.

טעה וקרא בפרשת השבוע, בקביעות שנה זו שחל ביום הקריאה, אין מחזירין אותו, אפילו נזכר באמצע הקריאה.

הלכתא למשיחא: כל שבעת הימים (מהיום והלאה) כהן גדול זורק דם התמידין ומקטיר קטורת ומטיב הנרות ומקריב אברי התמיד כדי שיהא רגיל בעבודות יום הכפורים בכל יום, זקני בית דין קוראים לפניו ומלמדין אותו סדר עבודת היום ואומרים לו קרא אתה בפיך שמא שכחת.

שכח ולא הבדיל במוצאי ראש השנה, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

מנחה

יש להקדים קריאת התורה, ההפטורה ותפלת מנחה שיהיו קודם בין השמשות (היינו, לסיימן קודם שקיעת החמה בשעה **7:06**)[369].

367) וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כב'תפג.

368) ונתבאר בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' לח'רעז.

369) והיינו, שנוסף לזה שראוי להקדים להתפלל לפני השקיעה גם בשאר ימים, הנה, ביום תענית בפרט נכון להקדים מחמת כמה טעמים וחששות.

ובהקדמה, שגם לענין תפלת מנחה בכלל, כתב אדה"ז בסדר הכנסת שבת רק ש"אין למחות ביד המקילין וכו' בפרט בשעהד"ח בימות החורף שהימים קצרים", אבל ודאי שאין להתפלל אז לכתחילה, שזמן מנחה עד שקיעה"ח (וראה הנסמן בקובץ העו"ב חגה"ש תשע"ד). ובמק"א – בשו"ת באתרא דרב פורים ח"א סט"ו – הארכנו בהחילוק בין נטילת לולב ביה"ש ושאר מצוות שאינו מברך ביה"ש לתפלת מנחה. ועיי"ש (ובהנסמן שם) גם מחמת הסברא דשאני תפלה דרחמי נינהו. ועוד, שעכ"פ עולה לו למעריב. ואכ"מ. [ועיי"ש גם בנוגע לספה"ע. ולהעיר, שבשו"ת תרוה"ד סל"ז התיר מחמת הדעות שספה"ע מדאורייתא, ומחמת שנקט שספק ברכות במצוה דאורייתא לחומרא. ואכ"מ].

אמנם, בברכת התורה בקריה"ת וברכת הפטרה חמור טפי. וסב"ל. ואף שיש לצדד ללמד זכות לסמוך להקל מכמה טעמים וכדלקמן – לא מפני שאנו מדמין נעשה מעשה.

[ומהסברות להקל, נוסף להדעות שבכ"פ שקורא בתורה מברך "בכל עת שיסכימו עשרה מישראל", וגם שבברכה"ת בשחרית לא נתכוונו לפטור קריה"ת, וכש"כ להדעות שברכה"ת בעת קריה"ת דאורייתא. וגם שספק איסור דרבנן דברכה לבטלה אינו דוחה ספק מ"ע דאורייתא דברכה"ת. ובכלל ברכה"ת אינה כ"כ ברכה לבטלה, ראה שו"ת הצ"צ במהדו"ח או"ח סי' קיא (לענין קריה"ת בת"צ בג' מתענים), ועיי"ש גם לגבי ברכה אחרונה. ועוד שם, שעכ"פ כשצריך לקרות מספק י"ל דצריך לברך. ובנדו"ד יש לצרף הסברא שעדיין יושבים בתענית. וחזי לאצטרופי מחמת ביה"ש דר' יוסי. וכהנה בכמה סברות. וראה בחלק מהנ"ל בשו"ת דבר יהושע ח"ג סס"ג.

אמנם, אכתי לא פלטינן מספיקא, שהרי העיקר לדינא שאין לברך בקריה"ת בכל עת מצוא, למרות סברות הנ"ל. וכן העיקר לדינא שאין חילוק בחובת ברכה"ת ביחיד ובציבור (והארכנו במק"א. ואכ"מ). וגם שספרא זו מועילה רק לגבי ברכה לעולה הראשון. וכמה חשש אדמו"ר הצ"צ בשו"ת או"ח סל"ה שלא להוסיף בקריה"ת משום חשש ברכה שא"צ. ויש לחלק. וכש"כ שאינו מועיל לגבי ברכת הפטרה. ואנן קייל"ן לעיקר שסב"ל אפי' בכמה ספיקות. ועיקר דברי הצ"צ להקל לקרוא בתורה כשיש רק ג' מתענים – לפי שהעיקר שבת"צ חובה ממש לקרות בכל גווני גם כשאינו מתענה, ולא מחמת סברות הנז', משא"כ כשספק אם עבר התענית. ואם מחמת הדעות שמותר לקרוא בלילה (ראה שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קנח. פני מבין ס"ל. ועוד) – היינו לפני עלוה"ש, ולא בלילה שלאחריו כשכבר עבר זמנו. ואפי' את"ל להקל בב' וה' – דאכתי איכא טעמא שלא יעברו ג"י בלא תורה, והרי י"א להשלים ביום שלישי. וגם בביטלו הקריאה ביום חמישי, שכבר עברו ג"י – אכתי עדיף לן שלא יעברו עוד יום (וראה בנו"כ השו"ע או"ח סי' קלה ס"ב – באה"ט, ברכ"י, משנ"ב ובה"ל שם). ובשבת מנחה – איכא עכ"פ הסברא דתוס"ש. ודוחק קצת. אבל בקריה"ת דמועדים וימי הצומות, הרי כבר עבר זמנו. ולכמה דעות אסור מדינא לקרוא בתורה שלא בזמנו ואפי' ללא ברכה. וראה שו"ת משיב דבר ח"א סט"ז. תורת רפאל ס"ב. אג"מ או"ח ח"ב סל"ה. ואיכא גם משום מיחזי כשיקרא – ראה ב"ב פה, ב. שו"ת הצ"צ או"ח ס"ג סק"ו. שם ד"ה ומעתה. אבל יותר נראה שבמקום ספק ליכא למיחש כ"כ, אלא שאין לו לברך. וראה שו"ת רבבות אפרים ח"ה סר"צ. ואשיבה דברי מוזסון או"ח ס"ד.

והנה, מצינו בכ"מ שכשהשעה דחוקה יתפללו מנחה ואח"כ יקראו בתורה (ראה מקו"ח סרל"ב בקיצור הלכות. שם סי' קכד ס"ב. ועוד). ולא נתפרט אם היינו מחמת שלא יספיק הזמן לשניהם, ואם מחשש שימשך בלילה, או מחמת המציאות שאין אור היום לראות, ואם הוא אחרי שקיעה"ח, או בביה"ש דר"ת, ועוד כמה פרטים עד"ז. ועכ"פ, עדיין לא נתפרש להדיא להתיר לקרוא ביה"ש (אף שמסתבר דהכי קאי. ולהעיר, שבכלל, שקו"ט אם מקום לקרוא אחרי שגמר מנחה, אף שהעיקר שאפשר לקרוא אחרי מנחה, עכ"פ בת"צ. [וראה שו"ת תשובה מאהבה ח"א סכ"ח. קנין תורה ח"ב סי' קכז. ועוד). והמסופר שבכ"מ קראו בשבת מנחה ליד החלון מחמת שאיחרו מאד זמן מנחה – הרי

גם במנחה, מוציאים ס"ת וקורין ג' גברי בפרשת ויחל משה. ומפטירין דרשו ה' בהמצאו[370].

סדר התפלה למנחה: וידבר, אשרי, חצי קדיש, ויהי בנסוע, קריאת התורה, הפטורה וברכותי', יהללו, חצי קדיש, שמונה עשרה ("עננו"), חזרת הש"ץ, תחנון ואבינו מלכנו הארוך – בנוסח של עשרת ימי תשובה ("כתבנו"), קדיש תתקבל, לדוד ה' אורי, עלינו, קדיש יתום.

בתפילת העמידה אומרים כולם "עננו"[371] בברכת "שמע קולנו". שכח היחיד ולא אמר, ראה

אפשר שהוא ממש קודם ביה"ש, וכשעדיין הי' אור היום קצת).

וצ"ב החילוק בין ברכה על קריה"ת, לקריאת הלל, שיכול לקרות כל היום עד צאה"כ (שו"ע אדה"ז סתפ"ח ס"ג). אבל במק"א (בלוח לימים טובים ולחנוכה) כתבנו דהיינו שלא בברכה. כן בנ"כ זמנה עד צאה"כ כדלקמן, ובפשטות – היינו בברכה (אא"כ נאמר שלמסקנת אדה"ז בסדר הכנסת שבת אינו כן, וכדלקמן).

ולענין אמירת הש"ץ או"א ברכנו אפשר לאומרה בין השמשות. וראה לבוש סתרכ"ג ס"ד ושו"ע אדה"ז שם ס"ח, אפי' בנוגע לנ"כ, שצ"ל קודם צאה"כ, ומשמע שביה"ש מותר. וכ"מ בפר"ח סי' קכט. כנה"ג שם. ועוד. וכ"כ בנוגע אמירת או"א וכו', עיי"ש. וצע"ק בסיום הסעיף: מבעוד יום. וראה בפמ"ג שם סק"ג שנסתפק לענין ביה"ש. ובמשנ"ב בשעה"צ סקי"א צירף כמה סברות להתיר בביה"ש (ביה"ש דר' יוסי, דעת ר"ת, וכנראה גם הדעות שנ"כ בלילה), ונשאר בצ"ע. וראה הנסמן בשו"ת יחו"ד ח"ו ס"מ. יוסף לקח פרץ מועדים ח"א סל"ו. ועוד. וצ"ע בטעמו של הלבוש ואדה"ז. גם יל"ע אם אדה"ז בסידורו (שחזר בו בכמה דברים בענין בין השמשות) ס"ל נמי הכי. ולהעיר מהוראת שעה לישא כפים בנעילה מוקדמת (בשנת תרמ"ו – סה"ש תרצ"ג ע' 80. בשנת ת"ש – ראה מבוא לסה"ש תרצ"ו־ת"ש ע' מ הנסמן שם. ואינו ברור אם הקדימו גם לפני השקיעה, או רק לפני צאה"כ, ואת"ל לפני השקיעה, הרי בשנת ת"ש אפשר שהי' מחמת הסכנה (כמסופר שם. וראה בתשורה ליסון–ווילהעלם כ"ד אד"ש תשס"ה ע' 24)).

370) בן עה"מ יכול לעלות שלישי ולהפטיר אם יש מנין או רוב מנין אשכנזים, או שכך מנהג המקום – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' מא"ש.

371) ומי שאינו מתענה מחמת חולי – יאמר "עננו ביום צום תענית זה" (כ"כ כמה פוסקים: ב"ח סתקס"ה ד"ה ומ"ש לא שנא, והובא במקו"ח סתקס"ב ס"ב, בעטרת זקנים רסי' תקסה, בא"ז סתקס"ו סק"ג, חיי"א כלל קלב סל"ג, שת"ז סתקס"ה סק"ג, ועוד. ורק שבמאמ"ר סתקס"ה סק"א (ושם סק"ד. סתקס"ו סק"ב) כתב להשיג (כדלקמן). אלא שהעיד בעצמו שלא מצא להאחרונים שהעירו בזה על הב"ח. (ומש"כ שם שבלא"ה נוסח הטור הוא "ביום צום תענית זה" – הנה, באמת י"א לדלג כל התיבות, או שיאמר "ביום תענית ציבור זה" (כ"ה בב"ח, עט"ז, א"ז, ועוד. אבל במג"א דלקמן כתב כנ"ל. וצ"ע מש"כ בשת"ז סתקס"ו סק"ה בש"ץ שאינו מתענה שיאמר "ביום צום תענית זה", למרות מש"כ שם סתקס"ב סק"ג שהנוסח בכלל הוא "ביום צום התענית הזה". ושם שבאינו מתענה יאמר "צום צבור זה").

[ובדעת הב"ח, נראה דס"ל להב"ח שבמתפלל עם הציבור שאני. ואפשר גם במתפלל לעצמו, כיון שאינו קובע ברכה בפ"ע (והרי לדינא ש"צ שאינו מתענה ואירע שעבר לפני התיבה אומרה בש"ת כיחיד ואומר "ביום צום תענית זה" – מג"א סתקס"ה סק"ז. ומזה משמע שגם במג"א נקט כהב"ח. איברא, דשאני ש"צ דשדיף שהוא שלוחו של הציבור. ומש"כ במג"א סתקס"ה סק"ג (והעיר מזה במימי שלמה קמחי סתקס"ה ס"א) – קאי בשאר צומות ולא בד' צומות. וג"ז רק בדרך "משמע" ולא לדינא. ועוד דסיים עלה לעיין בסתקס"ו ס"ה ובב"ח. ומנא לן שבסו"ד לא הכריע כב"ח. והרי בסתקס"ו פסק כוותי' עכ"פ בדיעבד). וגם לא מיחזי כשיקרא מחמת דילוג התיבות כנ"ל. וראה גם בב"ח סתקס"ה ד"ה יש מהגאונים, במה שלדעת הגאונים אין אומרים אלא במנחה מחשש בולמוס, שלא לשנות הנוסח לכל הציבור בשחרית – כן נראה בכוונתו. ותמוה מה שבשו"ת שבה"ל ח"ח סי' קלא הכריע נגד כל הני רבוותא מחמת דעת הגאונים שאין אומרים אלא במנחה מחשש בולמוס, והרי הב"ח עצמו נזקק לזה, כנ"ל. וגם בט"ז סתקס"ה סק"ב כתב להדיא שאפשר לומר גם בשחרית באם מדלג התיבות].

והנה, במשנ"ב סתר משנתו לכאורה, שבסתקס"ח סק"ג כתב בשם נה"ש (והב"ד בכה"ח שם סק"ח). אבל בסתקס"ה בבה"ל אחרי שהב"ד החיי"א כתב בשם המאמ"ר דמיחזי כשיקרא, ושדבריו נכונים (והביאו בכה"ח שם סק"ו). ויש שכתבו לחלק בין הפטור מתענית למי ששכח ואכל. ודוחק. ועוד, שדברי המשנ"ב הם בשם נה"ש, ונימוקו עמו מחמת שהוא יום תענית, ומה לי אם שכח ואכל או חולה הוא. ואף גם זאת, שבבה"ל שכתב שלא לומר עננו, הב"ד המאמ"ר סתקס"ה סק"א, שהכריח כן מהט"ז שם סק"ד (ואכן בפמ"ג במ"ז שם הקשה על הט"ז, דשאני כשאומר ביום צום תענית זה. וכנ"ל שכ"כ הט"ז בעצמו בסק"ג שיכול לומר אף בשחרית בדילוג התיבות), ובט"ז שהביא להקשות בהחילוק בין ש"צ שאינו מתענה לשמא יאחזנו בולמוס – עכצ"ל דלא חילק בהכי, אם הוא מחמת חולי שפטור מעיקרא, או שאחזו בולמוס שכבר התענה וגם משלים אח"כ. וי"ל. (וראה עד"ז בס' זכרון עיונים בתעניות ח"א ע' תקיח. וחזר ע"ז בשינוי – בשיעורי שלמי תודה ביהמ"צ ע' יט, ושם נטה קו. ומחוורתא כדמעיקרא). ועוד צ"ב, שאם בשכח ואכל שם תענית עליו מחמת שמשלים תעניתו, מדוע הוצרך לשנות ולומר "ביום צום תענית זה".

ויש שכתבו לחלק באו"א בין ד' צומות שמד"ק (ואכן בנה"ש כתב הסברא "כיון שתיקנו חכמים להתענות בו") לתענית שגזרו הציבור. (ועיקר החילוק כבר נמצא יסודו במג"א כנ"ל. וראה העמק שאלה סס"ו סק"ג. והביא גם ממאירי. אלא שהמנהג שאומרים עננו רק במנחה (מחשש בולמוס) גם בד' צומות). וראה גם במקו"ח שם, שהוא ע"ד ההזכרה "ביום חגה"ס הזה" גם כשאוכל בבית ולא בסוכה. ונוראה, דס"ל שהוא בגדר מעין המאורע. [ולהעיר שגם בערוה"ש סתקס"ה ס"ב שמימיו לא שמע מי שינהוג כן לומר עננו ביחיד שאינו מתענה – איכא לדחוקי דקאי בשאר ת"צ ולא בד' צומות. והו"ע כתב בסתקס"ו ס"י שבת"צ הקבועים יכול ש"צ לומר עננו (ואפי' ביום צום תעניתנו), אף שי"ל דש"צ עדיף, כנ"ל]. ויש שר"ל שמש"כ בסתקס"ח הוא רק לדעת המחבר, שאומר עננו בכל התפלות, ולא לרמ"א שאומרים רק במנחה מחשש שיאחזנו בולמוס. וכ"ז דחיק ואתי מרחיק (בכוונת משנ"ב ובכה"ח שהב"ד). ובפרט שבנה ציו"ן ממקום למקום. ובד"כ, מש"כ במשנ"ב עיקר לגבי דבריו בבה"ל, ובפרט שבמשנ"ב נכתב באחרונה – בסתקס"ח.

ולמעשה, נראה ששני החילוקים גם יחד אמת לקולא, שמי ששכח ואכל אפי' בתענית שגזרו ציבור יכול לומר עננו. וכש"כ, שבת"צ מד"ק גם החולה יכול לומר עננו. וראה בכתבי רח"א ביחאווסקי, נדפס מכת"י בקובץ העו"ב ג' תמוז תשס"ז ע' 3 (וראה שם ע' 2), שהעמיס בל' אדה"ז בסידורו, שאף כשאינו מתענה יכול לומר עננו אם ישמיט תיבות "ביום צום תעניתנו", או שביש ציבור שמתענים יוכל לומר עננו. וכש"כ לפמש"כ בשו"צ הצ"צ או"ח ח"ב סי' קי להקל לומר עננו אפי' בברכה בפ"ע בד' צומות הקבועים כשיש עכ"פ ג' מתענים (וכנ"ל אצלנו בלוח בשחרית).

וגם קטן יכול לומר כך, דלא כמפקפקים, ואיכא משום חינוך שכשיגדיל יתחייב לצום ויאמר עננו, ובפרט אם נאמר שבחולה אומר עננו, א"כ לכשיגדיל גם אם יהא פטור יאמר. ואדרבה, בקטן עדיף שאינו בר חיובא, וליכא כ"כ חשש מיחזי כשיקרא, שפשוט שכוונתו ליום התענית. שו"מ שכך הורה הרש"ז ריגר מבריסק (כאיל תערוג שטיינמן עובדות ע' תשפה. והחולקים, אינהו ס"ל שגדול שאינו מתענה אינו

בטבלא שבסוף הלוח.

בחזרת הש"ץ אומר הש"ץ "עננו" בין "גואל" (ברכת "גואל ישראל") ל"רופא" (ברכת "רפאנו"), וברכת כהנים ("אלקינו ואלקי אבותינו") לפני שים שלום.

הלכתא למשיחא: בר"ד משיחת ח"י תמוז (תענית י"ז בתמוז נדחה) תנש"א, שיום זה יכול להיות יום שבן דוד בא, ובמילא יאמרו בתפלת המנחה לא בנוסח דיום התענית אלא ענינים של שמחה, שבברכת "שמע קולנו" מותר להוסיף כמה ענינים.

בר"ד הנ"ל, שכשיבוא משיח צדקנו היום יחסכו לקרוא בתורה במנחה[372].

דברי כיבושין אחר מנחה[373].

צאת הצום[374] [וזמן תפלת ערבית] בשעה: **7:34**.

זמן קריאת שמע בלילה הוא משעת יציאת שלשה כוכבים **קטנים**. ואף שמן הדין די בכוכבים בינונים[375] – לפי שאין אנו בקיאים בהם[376] צריך להחמיר ולהמתין עד שיראו קטנים[377]. ולכן, נכון לחזור ולקרוא קריאת שמע כמה דקות אחר כך[378].

בנוגע קיום מצות עונה במוצאי תענית – ראה בהערה[379].

יום רביעי, ה' תשרי

הלכתא למשיחא: מזים מי פרה על הכהן גדול ביום שלישי להפרשתו.

יום חמישי, ו' תשרי

יאצ"ט־הילולא של הרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה שניאורסאהן, אם המלכות.

תשליך – למי שלא הספיק בר"ה – היום, יום "שלש עשרה מדות" (בקביעות שנה זו, שח' תשרי חל בשבת[380]).

אומר). ועיקר הסברא שי"א שאם הקטן מתענה יאמר עננו, אינו מובן, שאם פטור הוא, מופקע הוא מתענית, ומאי מהני מה שמתענה).

372) ויל"ע אם הכוונה רק למנחה, או דבהכי עסיק התם (דמיירי בשעת מנחה). ולהעיר מהשקו"ט בקריה"ת במקום שאין מתענים (ראה לעיל), אם הוא חובת היום או שייך לענין התענית. ויש שכתבו לחלק בין שחרית למנחה. ולהעיר שאת"ל שיקראו בתורה כדין יו"ט – ה"ז רק בשחרית ולא במנחה.

373) ראה לקו"ש ח"כ ע' 352 (וש"נ) ע"ד מנהג כמה קהילות בעבר לומר ביום התענית בזמן מנחה דברי כבושין לעורר לתשובה, ושכדאי לעורר ע"ד מנהג הנ"ל במקום האפשרי – שיאמרו אחר מנחה (לכה"פ כמה מלים) דברי כבושין או מזמור תהלים המתאים, ובמקום שאא"פ – שיחשבו עכ"פ דברי כבושין.

374) זמן כוכבים בינונים לאדה"ז.

375) שפסקו בגמרא הלכה כר' יוסי לחומרא כמו בקריאת של ערבית שאינו ודאי לילה עד צאת הכוכבים הבינונים בגודל גופם ברקיע ובאורם.

376) והארכנו בזה בקובץ אה"ת ג' תמוז תשנ"ו. וראה משלחן הבד"צ שבועות תשע"ה.

377) ובסדר הכנסת שבת כתב אדה"ז "להחמיר בקיץ [במדינות אלו] לענין ק"ש של ערבית עד שעה שלימה אחר השקיעה". ונתבאר שם אצלנו.

378) והעיר המזכיר הריל"ג ע"ה, שבפעם הראשונה שהרבי רצה שיתפללו בתענית ציבור מוקדם, אמר לי לגשת להרה"ח ר' שמואל הלוי לויטין, באמרו שהרי הוא רב פוסק דינים, ולבקש שיסכים להתיר להתפלל ערבית, ולהכריז שאח"כ לאחרי שיהי' 36 דקות אחרי השקיעה לקרוא ק"ש שנית (ולא הזכיר שיכולים לסמוך על ק"ש שקוראים בק"ש שעל המטה), ושכן הי' – ואולי יותר מפעם אחד – שהורה להכריז הנ"ל.

וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ג'רג. ושנ"ת.

379) אם אינו מרגיש חולשה – מותר (ראה בשו"ת באתרא דרב סי' לט'רנט).

380) יום י"ג מדות הוא בד"כ בח' תשרי ביום שלפני עיו"כ. ושקו"ט בכ"מ בקביעות זמנו כשחל שלא ביום הקריאה, וכמה מנהגים בזה. ובכל אופן, כשחל ח' תשרי בשבת, כקביעות ש"ז, ודאי כ"ה. ואכן, כן הי' בשנת תר"צ שחל יו"כ ביום שני, וכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נסע לתשליך "ביום ה' בשלש עשרה מדות".

ובפרטיות, ראה באלף המגן סתר"ג סק"י שכשיו"כ חל בב' וה' מקדימים יום י"ג מדות לב' וה' שלפניו שלעולם יהא ביום שיש בו קרה"ת. וכ"כ בשו"ת רשב"ן או"ח סרל"ג בשם מהר"ם שיק ועוד. ושם הוא רק לגבי חל ביום ב' שמקדימים לחמישי, כיון שח' תשרי חל בשבת. והובא במלמד להועיל ח"א או"ח סרי"ג. ומהטעמים להקדים ליום ו' תשרי, כיון שמקדימים בלא"ה, וגם שיחול בחמישי ולא בע"ש שאין מתענים אז, משא"כ בחל יו"כ ביום ה'. וכן נהגו בכ"מ להקדים רק בחל ביום ב' ולא כשחל ביום ה'. אך מה שהביא רשב"ן ממהר"י טירנא – שם משמע איפכא, שביום סיום הסליחות אומרים י"ג מדות בז' תשרי (כשחל ביום ב') או ביום ח' תשרי (בכל שאר הקביעויות). ומוכח

יום ועש״ק פרשת האזינו, ז׳ תשרי

בשיחת ז׳ תשרי תנש״א[381]: דער קביעות פון דעם טאג בימי החודש – שביעי בתשרי, וועלכער באדייט אז עס זיינען שוין דא שבעה ימים רצופים פון ראש השנה. דער עילוי אין דעם: יש לומר, אז יעדער טאג פון די זיבן טעג איז כנגד דער זעלבער טאג אין די אלע קומענדיקע וואכן פון יאר (יום ראשון – כנגד יעדער יום ראשון פון יאר, וכו׳), און דעם טאג (שביעי בתשרי) ענדיקן זיך די שבעה ימים. וואס דאס אלעם גיט צו נאכמער אין די המשכת הברכות פון דעם אויבערשטן.

השליח ציבור צריך להפריש עצמו ג׳ ימים קודם יום כיפור מכל דבר המביא לידי טומאה וילמוד הכוונות מהתפלות[382].

העברת הסדרה שנים מקרא ואחד תרגום (פרשת האזינו). הפטרת שבת שובה (ויש נוהגים גם לומר ההפטרה לפ׳ האזינו: וידבר דוד).

במנחה: אין אומרים אבינו מלכנו.

מנהג בית הרב להדליק בערב שבת תשובה ״א תשובה ליכט״[383]. [ובשיחת ו׳ תשרי תשמ״ב (מסרט הקלטה) שמנהג חב״ד להדליק ג׳ תשובה ליכט].

בד״ה שובה ישראל תשמ״א[384]: סיפר כ״ק מו״ח אדמו״ר, שאצל הצמח צדק היו בשבת תשובה ג׳ נרות של תשובה, ואמר הצמח צדק ״עס איז פאַראַן דריי תשובות״, וביאר כ״ק מו״ח אדמו״ר שהם ג׳ התשובות המבוארים בלקו״ת[385].

מצוה על כל אדם שימשמש בבגדיו ערב שבת סמוך לחשכה שלא יהיה בהם דבר שאסור לצאת בו בשבת (בפרט שלבשו בגדי שבת בראש השנה כשהותרה הוצאה לצורך יום טוב).

זמן הדלקת נרות בשעה **6:41** (18 דקות לפני השקיעה).

שבת קודש פרשת האזינו, שבת (ת)שובה, ח׳ תשרי

בשמיני בתשרי התחילה חנוכת ביהמ״ק[386].

הילולא של הרה״ק ר׳ ברוך נ״ע, אביו של אדמו״ר הזקן (תקנ״ב).

במעלת שבת שובה, השבת הראשונה בשנה, נתבאר בכ״מ, שכוללת ומתקנת כל שבתות השנה, הן בנוגע לתיקון שנה שעברה, היינו עליית כל שבתות שנה שעברה (״ויכולו״), והן בנוגע להכנה לשנה הבאה, המשכת הברכה ונתינת כח לשבתות שנה הבאה (״מיני׳ מתברכין״), וממילא פועלת גם על כל ימי השנה (כי השבתות בכל השנה כוללים כל ימי השבוע). ובסגנון אחר: ששבת זו היא בבחינת ״ראש״ לכל שבתות השנה, שכל אחת מהן היא בבחינת ״ראש״ לכל ימי השבוע – ״ראש שבראש״.

ונמצא, שישנו עילוי בשבת שובה גם בנוגע לר״ה ויו״כ, כי עיקר הענין ד״ויכולו״ בשבת שובה הוא בנוגע לשבוע זה גופא, בנוגע לר״ה. וכמו״כ עיקר הענין ד״מיני׳ מתברכין כולהו יומין״ בשבת שובה הוא בנוגע לשבוע זה גופא, המשכת הברכה בנוגע ליו״כ. והיינו שישנו עילוי בתשובה דשבת אפילו לגבי התשובה דיוהכ״פ, עד כדי כך – שיוהכ״פ מתברך משבת שובה[387].

שאמרו בע״ש.

וצ״ע בסה״ש תרצ״א ע׳ 144 שנזכר יום י״ג מדות הוא ״ד׳ דעשי״ת״ (בשנה הנ״ל חל יו״כ ביום חמישי. אבל המדובר שם על הענין בכלל. ובכל אופן, גם במקדימים בחל בחמישי, ההקדמה היא ליום שני, היינו יום ז׳ תשרי, שאינו ד׳ דעשי״ת, לא למנין מר״ה, ולא להמנין מצו״ג, כפי שהוא בספרי סליחות). ואולי היא טעות המעתיק. וצ״ל ו׳ דעשי״ת (להמנין מצו״ג) או ח׳ דעשי״ת. ויש לברר בכתי״ק.

381) סה״ש תנש״א ח״א ע׳ 31.

382) ראה לעיל כ״ז אלול.

383) ובסה״מ תש״ט ע׳ כו (בפתח דבר לקונטרס שבת תשובה) שהוא מנהג בית הנשיאים. וראה שיחת שבת שובה תשכ״א ההוראה לכאו״א.

384) סה״מ מלוקט ח״ג ע׳ טז.

385) נתבאר שם בארוכה.

386) ראה מ״א ח, סה. דה״ב ז, ט (ובמפרשים שם). מו״ק ט, א.

וראה בר״ד משיחת ש״פ האזינו תשל״ז ההוראה מזה. וראה סה״ש תש״נ ח״א ע׳ 20 הע׳ 56.

387) ואע״פ שיוהכ״פ הוא ״שבת שבתון״, תכלית השלימות בענין השבת גופא, ומבואר בחסידות שביוהכ״פ מתגלה בחי׳ פנימיות

ועוד זאת, שהתשובה דשבת שובה נעלית יותר מהתשובה דכל שבתות השנה, שבשבת שובה מתקנים ומשלימים העבודה דתשובה עילאה שבכל שבתות השנה, ומשבת שובה נמשך הכח להעבודה דתשובה עילאה בשבתות שנה הבאה. ובפרטיות: אף ש**כל** עשי"ת ענינם תשו"ע, בכ"ז מאחר שימי **החול** דעשי"ת ענינם התיקון על העבודה דימות **החול** של כל השנה, אין זו אמיתית ושלימות העבודה דתשו"ע, משא"כ ביום השבת דז' ימים אלו (בין ר"ה ליו"כ), שבו התשובה והתיקון על העבודה דיום **השבת** של כל השנה, הרי עבודת יום זה היא השלימות בהעבודה דתשו"ע[388].

ערבית: תפלת העמידה – ההוספות לעשי"ת (זכרנו, מי כמוך, המלך הקדוש, וכתוב, ובספר, עושה השלום). אומרים המלך הקדוש גם בברכת מגן אבות (שכח – ראה בטבלא שבסוף הלוח).

אין אומרים אבינו מלכנו בשבת מפני שאסור לתבוע צרכיו בשבת.

מפי השמועה: בהוצאת הס"ת בשחרית, נהג כ"ק אד"ש[389] לומר (כשחל בו' תשרי) "קדוש ונורא שמו"[390].

קריאת התורה במקומות המסומנים ("הזי"ו ל"ך").

יש נוהגים סלסול וכבוד שלא יפטיר אלא גדול בשבת שובה. ויש לקרות להפטורה זו איש חשוב. אומרים אב הרחמים.

במוסף ובמנחה: "מי כמוך אב הרחמים" ולא "הרחמן[391]".

שכח רצה והחליצנו בברכת המזון בסעודת **היום** – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

במנחה: קריאת התורה (פ' ברכה). אומרים צדקתך.

דרשת שבת שובה ע"י הרבנים חברי הבד"צ בשעה 7:00 לפנות ערב.

מוצאי שבת קודש, אור לט' תשרי – ערב יוהכ"פ

צאת השבת בשעה **7:39**.

ערבית מוצאי שבת – ההוספות לעשרת ימי תשובה (כנ"ל). וגם "אתה חוננתנו". דיני השוכח ראה בטבלא שבסוף הלוח.

אין אומרים ויהי נועם ואתה קדוש.

הבדלה (כרגיל עם נר ובשמים).

עתיק, פנימיות התענוג – הרי בנגלה דתורה בהלכה וכו' מצינו את ענין התענוג רק בנוגע ליום השבת, "וקראת לשבת עונג" ולא בנוגע ליוהכ"פ. וע"ד מעלת פורים לגבי יוהכ"פ, שבפורים נמשכים כל ההמשכות והגילויים דיוהכ"פ בתוך ועל ידי הדברים הגשמיים דוקא, "משתה ושמחה", ועד – "לבסומי בפוריא", משא"כ ביוהכ"פ שאז נמצא יהודי במעמד ומצב שלמעלה מכל ענייני הגשמיים. ועד"ז, הוא העילוי דעבודת התשובה בשבת שובה לגבי עבודת התשובה דיוהכ"פ, שעבודת התשובה דיוהכ"פ נעשית בהיות היהודי במעמד ומצב שלמעלה מענייני הגשמיים, דוגמת מלאכי השרת, אבל עבודת התשובה דשבת שובה נמשכת וחודרת גם בענייני הגשמיים של כאו"א מישראל, שהרי בשבת ישנו ציווי לעננו בבשר שמן ויין ישן, ע"ד הענין דלבסומי בפוריא (שלמעלה ממשתה ושמחה סתם), שעבודת התשובה חודרת בכל הענינים הגשמיים, והיינו בכל הדברים שבהם צריך להיות העינוי דיוהכ"פ, שבשבת מצוה להתענג בהם.

וזוהי גם המעלה דשבת שובה לגבי **כל** עשי"ת: יש נוהגין להתענות בכל עשי"ת בימי החול, ועפ"ז מובן שעבודת התשובה בימי החול דעשי"ת היא בדוגמת התשובה דיוהכ"פ, שאז נמצא האדם במעמד ומצב נעלה יותר מענייני הגשמיים, אכילה ושתי', ואפילו בר"ה שאסור להתענות בו – הרי ישנו אופן מסויים שבו צריכים להתענות בר"ה (ביום ולא בלילה), משא"כ בשבת דעשי"ת (שבת שובה) אסור להתענות, ואדרבה: מצוה לענגו בבשר שמן ויין ישן. וזוהי המעלה דשבת שובה לגבי שאר עשי"ת – שעבודת התשובה נמשכת וחודרת בכל הענינים הגשמיים.

388) וראה ביומן כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע ממוצאי שבת שובה תרס"ו (נדפס בסה"מ תרס"ו ע' רצ): כשתי שעות התארכה החזרה, וכשיצאנו מחדרו של הוד אאמו"ר הרה"ק לחדר הראשון – ששם מתפללים ומחכים להתקבל ביחידות, יצאנו כולנו במחול – גיכאפט א טענציל – חשאי. אחדים מהחסידים שעמדו שם, העירו, כי הגם שהראשי תיבות של שבת תשובה – ש"ת – הוא כמו הראשי תיבות של שמחת תורה, בכל זה הנה שבת תשובה היום ולא שמחת תורה. התלמיד מר מרדכי חפץ שהוא רגשן פנימי, יצא מהמחול, וניגש אל האיש וחבקו בשתי ידיו, נשקו במצחו, ואמר: איהר זייט זייער גירעכט, היינט איז שבת תשובה, אבער וועהן מי איז זוכה הערן פון רבי'ן זאהל גיזונד זיין, אזעלכע עניני השגות אלקות, וואס מיר האבן זוכה גיווען היינט צו הערן, איז שבת תשובה אויך שמחת תורה. [וראה המסופר ביומן שבת שובה תשח"י – נדפס גם בס' חייל בשירות הרבי ע' 201].

389) כ"ה ביומנים (מו' תשרי שחל להיות בשבת) משנת תשל"ב, תשל"ט, תשמ"ו ותשנ"ב.

390) וראה וזרח השמש (דבליצקי) ע' מד ובהע' קיז.

391) על פי קבלת האריז"ל.

גירסת PDF חינם – להיות שותף, ראה בעמוד ב

אומרים ויתן לך כבכל מוצ"ש אחר הבדלה.

"יסדר שולחנו בפריסת מפה במוצאי שבת כדי ללות את השבת ויאכל עכ"פ כזית פת. ואע"פ שבשאר ימים אינו מסדר שולחנו רק מקיים סעודת מוצאי שבת במיני תרגימא או פירות, מ"מ בימים אלו יש להדר בכל מצוה ומצוה ביתר שאת".

יום ראשון, ט' תשרי, ערב יוהכ"פ

מהיום[392] ועד אחר בדר"ח חשון אין אומרים: תחנון, למנצח, תפלה לדוד.

כפרות

מי שישן על מטתו וניעור משינתו אחר חצות לסדר כפרות, מברך כל ברכות השחר מיד שנתחייב בהן[393], וכן מברך ברכת התורה. ואם קם **לפני** חצות, יטול ידיו בלא ברכה ויאמר ברכת אלקי נשמה בלי החתימה, ואינו מברך ברכת השחר וברכות התורה[394].

באשמורת הבוקר[395] (קרוב לשעה 3 לערך[396]) שוחטים כפרות[397] (הכוונה בזה הובאה בסידור) כמספר בני הבית[398]. תרנגול[399] לזכר ותרנגולת לנקבה[400]. למעוברת[401] – שתי תרנגולות ותרנגול (ביחד[402], ובנוסח[403]: אלו חליפתנו[404] וכו' אלו התרנגולים ילכו למיתה ואנחנו נלך לחיים טובים וכו').

392) בנוגע לקריאת שמע שעל המטה (בקביעות ש"ז – לאחר חצות): הנה, ליל ערב יו"כ אין אומרים וידוי, שמחזיקים גם ליל ערב יו"כ כיו"ט – ראה שו"ע אדה"ז סתר"ד ס"ד־וס"ה. ודעה זו עיקר לדינא. וכן המנהג אצל אלו שאומרים סליחות בעשי"ת שמקצרים בסליחות וצע"ק בהיום יום שהוראה זו נזכרה אחרי סדר כפרות. אלא דמיירי שם רק לענין תחנון גופא.

393) ויברך ברכת הנותן לשכוי כששומע קול תרנגול בעת הכפרות (כל שהוא מחצות ואילך, אף כשאינה שמיעה הסמוכה לעלוה"ש. וראה פי' התפלה לר"י בן יקר ובאבודרהם. ובסידור הרוקח שצועק בתחילת כל שעות הלילה ולא פחות מז"פ). ואם אינו שומע קול תרנגול – לא יברך עד שיעלה עמוד השחר. וראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' א'תתקנז.

394) ראה שו"ת באתרא דרב סי' יא'תקנו. וש"נ.

395) הן הסיבוב והן השחיטה. וכבר נתפרסם המענה (נדפס בשלחן מנחם ח"ג ע' קנב), שכפרות עורכים באשמורת הבוקר, אפילו אם השוחט ישחט לאחרי זה. (ועיי"ש בנוגע להההפסק בין עריכת הכפרות לשחיטה, שיכול בזמן שבינתיים לעסוק בעניני כפרות (כוונתם וכיו"ב)). וראה שו"ת באתרא דרב סי' טז'תתקמט.

ולהעיר מסה"ש תש"ט ע' 278: דער זמן פון שחיטת הכפרות איז ווען עס ווערט טאג. היינו אז די פינסטערניש גייט אוועק און עס הויבט אן ווערען ליכטיג.

396) אופן החשבון – בשו"ת באתרא דרב סי' ה'תתיז.

397) בנוגע לשחיטת כפרות שלא ע"מ להכשירן – ראה שו"ת באתרא דרב סי' יא'קפז.

398) סידור אדה"ז.

ובשעת הדחק בדלית ברירה, אפשר לנהוג כדעה שאפשר לפטור כמה זכרים בתרנגול אחד וכמה נקבות בתרנגולת אחת. אבל המנהג הוא כנ"ל מסידור אדה"ז.

באם המוסד שבחסותם מארגנים כפרות גובים מחיר מופרז יותר משווי העוף שבשוק (כולל מחיר השחיטה וכו'), מותר לשלם ההפרש מכספי מעשר. וראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' יא'י.

399) באם אין תרנגול, אזי ישתמש בשאר בע"ח (כגון דג), ואם גם זה א"א – אזי ישתמש בכסף, ויאמר בנוסח: "אלו המעות תלכנה לצדקה" (הנוסח מקונטרס קידוש ותפילות ר"ה שמח"ת, קה"ת תש"ג). וראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' א'קצט. כמו כן, אפשר שאחד יעשה עבורו – ראה שם סי' א'רלט.

כשמשתמשים בכסף נוהגים לסבב המעות על הראש – ראה חיי"א כלל קמד ס"ד. משנ"ב סתר"ה סק"ב. כה"ח סקי"א. אבל ראה טאלקס ענד טיילס תשרי תשל"ב גל' שסט ע' 6 בהערה שכשעושים עם כסף לא נהוג לסובב על הראש.

400) ואם היתה טעות, שלקח תרנגולת לזכר (וכן להיפך) – כיון שסבר שכהוגן עשה ה"ז כאילו הי' ממש כראוי.

401) אחרי ארבעים יום (שקודם לזה ה"ז כמיא בעלמא. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'תרנח. וש"נ).

402) ואפשר, גם בזה אחר זה (ולהעיר משו"ת אז"נ חי"א סמ"ו. וצ"ב) והנוסח באופן כזה, "זה חליפתי" לתרנגול, ו"זאת חליפתי" לתרנגולת.

403) והנה בשער הכולל פמ"ד ס"ב כתב שאדה"ז השמיט מסדורו חליפתינו חליפתכן חליפתהן וכו', כי אין להעמיס זה בלשונות הפוסקים והמקובלים. וגם בסדור האריז"ל לא נמצא זה.

ודבריו צ"ע: חדא, שכמדומה לא נמצא זה בהרבה מסידורים הישנים, ומה שייך לומר שאדה"ז השמיטו. וגם הנדפס בקצת מקומות (כדלקמן) – לאו דוקא שהיו למראה עיני אדה"ז. ובלא"ה (כי לפי האמת מסתבר שהגיעו לידי אדה"ז), הרי מצינו כיו"ב בכמה דברים שאדה"ז השמיט בכלל במקומות שמובן מעצמו שמההכרח לשנות לפי הענין (וראה כמה דוגמאות כיו"ב בקובץ הערות הת' אושען פארקוויי חוקת תשד"מ. ויש להוסיף כהנה וכהנה). גם אי"מ כלל לדידי ולדכוותי, מ"ט אא"פ להעמיס הדבר בלשונות הפוסקים ומקובלים. וכמדומה, מקובל בכלל לשנות לנקבה ולומר זאת חליפתי (וכ"ה בסידורים חדשים, אף שבפוסקים דלקמן שכתבו לשנות לא דייקו בשינוי בין זה לזאת), אף שג"ז לא נמצא בסידור האריז"ל וכו'.

ולמעשה, נמצא הדבר בהגהות במנהגי מהרי"ל הל' עיו"כ בתחילתו, לשנות בהתאם להענין. וכ"ה במעגלי צדק ס"מ. נוהג כצאן יוסף ע' ערה. לקט יושר ע' 140. שם טוב קטן סדר כפרות. ובסידורים – נמצא הוא בסידור של"ה. סידור עמודי שמים ליעב"ץ. סידור קהלת שלמה

זמנה: כשאי אפשר לעשות כפרות באשמורת הבוקר – כמה אופנים בדבר, ולהלן סדר הקדימה[405]:

א. בערב יום כיפור סמוך לנץ החמה.

ב. במשך ערב יום כיפור (בלילו או ביומו).

ג. ביום "שלש עשרה מדות" – בקביעות שנה זו היינו ביום חמישי, ו' תשרי.

ד. בעשרת ימי תשובה (וכל הקרוב יותר לערב יום כיפור).

ובכלל, עדיף לעשות כפרות עם תרנגול לפני ערב יום כיפור, מלעשות כפרות עם כסף בערב יום כיפור.

סדר כפרות: אוחז התרנגול בידו[406] הימנית[407], ואומר "בני אדם – ולשלום" שלש פעמים, ובכל פעם מסבב[408] סביב ראשו[409] ג"פ, סך הכל מסבב ט' פעמים.

לא יאמר פסוקים הנזכרים [וכן ברכת כיסוי הדם] במקום שיש ריח רע מלול התרנגולים[410], וירחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח, וכן לא יעמוד כנגד הריח.

שחיטה: כשבאים בני אדם הרבה בבת אחת ובידם תרנגולים, והשוחט שוחט לפניהם תרנגולים – אין נכון לעשות כן לעמוד אצל השוחט ששוחט והם אוחזים תרנגולים חיים בידם, שיש בזה חשש צימוק הריאה וגם צער בעלי חיים, אלא צריך שיתרחקו מעט מאצל השוחט באופן שהתרנגולים שבידם לא יראו השחיטה.

טריפות: יזהר לאחוז העוף בנחת[411]. אם נפל העוף מידיו יודיע לשוחט. אין להחזיק העוף בכנפיו מחשש טריפות.

כיסוי הדם: המהדרים מכסים הדם בעצמם. מצות כיסוי הדם מוטלת על השוחט. ונוהגים

(לונדן). סידור שפה ברורה להרוו"ה. סידור נהורא השלם. סידור תפלה ישרה. לקוטי צבי סדר כפרות (אמשטרדם תקס"ט). וכ"כ בקמח סלת הנהגות עיו"כ (קמו, ב). מט"א סתר"ה ס"ג. קיצור שו"ע סי' קלא ס"א. ובמנהגי הר"ז יענט מכת"י שבסו"ס מנהגים טירנא ע' קעד – נזכר רק ע"ד השינוי מזכר לנקבה. ונראה שבנקבה מסבבים אחרים עבורה.

וצ"ע בט"ז סתר"ה סק"ב ועוד שנמצא רק הלשון חליפתך. ומשמע שגם במסבב לעצמו אומר כך. וכ"ה בכ"מ (עמה"מ ח"ב שט"ז פ"ח. בא"ח ש"א וילך ס"ב ועוד). ואולי שהיו רגילים שמסבב אחר – ראה כלבו סדר עיו"כ בתחילתו. אר"ח דין עיו"כ ס"א. אבודרהם סדר עיו"כ. ובמנהגי מהר"א חילדיק בסו"ס מנהגי מהרא"ק ע' רג שהשוחט מקיף ואומר זה חליפתך וכו'. וראה שלמי חגיגה משפטי עיו"כ ס"ה ס"ה.

ולהעיר שבפסקי הסידור בסוף שו"ע אדה"ז (הוצאת תש"כ ואילך) לא הועתקו בהערות ד"ז משעה"כ. והלא דבר הוא.

אמנם, נראה שיש בזה כמה פרטים: גוף החילוק בין זכר לנקבה, שמסתבר שיש לשנות לפי הענין (אף שבכ"מ לא דייקו בזה. וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' א'קסד. וגם בכמה מספרים הנ"ל לא דייקו בכ"ז), ולא ע"ז נסבו דברי שעה"כ. ודוק בלשונו "חליפתינו חליפתכן חליפתהן". ועיקר דבריו בנוגע השינוי מיחיד לרבים. ולדידן שנהגו כהדעה שצ"ל "כפי חשבון בנ"א שבבית" – ליכא היכי תמצא שמסבב לרבים. ומ"מ במעוברת אכתי שייך הענין. וצ"ע דלא נחית לכך. ואף את"ל לומר "חליפתי" מחמת סברא שכפרה אחת היא (וראה הערה הבאה) – עדיין צ"ל "אלו" (אא"כ מסבב כל תרנגול בפ"ע, כבהערה הקודמת).

ועוד איכא בגווה, שבד"כ נהגו שהמתכפר מסבב לעצמו. ויתכן שסיבבו לאחרים רק כשהמתכפר לא ידע לומר בעצמו. ושו"ר שכ"כ בקובץ הלכות קמינצקי פכ"ג הע' יג. אלא שבכ"מ הנ"ל מוכח שבכל אופן היו מסבבים לאחרים.

404) כפשוט. ולהעיר מס' מנוחת אליהו (קווינט) ח"א ע' פח בשם כ"ק אד"ש בטעם הכפרה על העובר, באו"א מהנת' בלקו"ש חכ"ב. וגם להבי' בלקו"ש שם יציבא מילתא.

405) ראה שו"ת באתרא דרב סי' טז'תתנ.

406) וראה בשו"ת באתרא דרב סי' א'תרעה בנוגע ללבישת כפפות בעת עריכת כפרות.

407) ואיטר – ביד שמאל.

408) משמאל לימין – נגד כיוון השעון.

409) נכון שלא לסבב העוף מעל ראש אשתו נדה מחשש שמא יגע בה. ואם עומד בריחוק ומסבב העוף גבוה באופן שלא יבוא לידי נגיעה, מותר.

410) ואולי יש ללמד זכות, דסתם לול של תרנגולים הוא בנין המחובר לקרקע (ראה שבת קכב, ב. ב"ב יא, ב. ערוך ערך לול. ובב"ח חו"מ סי' קעב, דסתם לול בתלמוד הוא כך), והבנין קטן (ראה משנ"ב סע"ט סקכ"ח), וסתום ברובו (ראה שבת קמו, א, וכבפירש"י שבת קנב, ב ד"ה לול), וממילא רבה בו צואה, והריח גדול מאד, משא"כ במציאות ימינו שנמצאים בקופסאות המיטלטלות, ומנוקבות באופן שהפרוץ מרובה על העומד. אולם, לא מפני שאנו מדמין לחלק נעשה מעשה לכתחילה.

411) וגם משום צער בעלי חיים. בנוגע לצער בע"ח במנהג כפרות בכלל, ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'תתט.

גירסת PDF חינם – להיות שותף, ראה בעמוד ב

השוחטים בבואם לאיש נכבד שהוא עמית בתורה [=תלמיד חכם][412] שמכבדים[413] אותו במצות כיסוי הדם[414]. ונכון לשלם לשוחט[415]. קודם הכיסוי מברכים[416] "על כיסוי [ה]דם [בעפר]"[417]. וראוי שיטול ידיו קודם הברכה. אין לברך שהחיינו גם אם עושה המצוה בפעם הראשונה[418]. צריך לדקדק שהכיסוי יהא בדם הנפש דוקא, והיינו שימתין עד שמתחיל לירד טיפין, כדי שיכסה מקצת מדם הנפש (ולא מדם השותת מתחילה[419]). צריך שיניח למטה עפר תיחוח [=יבש][420],

412) ואפשר לכבד גם לאשה (אם הוא בדרך צניעות). אבל אין לכבד לקטן – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' ל'תתקנו. ורק לגדול בן י"ג שנה ויום אחד שהביא כבר שתי שערות, או שנתמלא זקנו וכו'.

413) בדרך כיבוד ולא בתור שליחות. וי"א להיפך. ויש שכתבו לקיים דברי שניהם – לעשותו שליח בדרך כיבוד, דהיינו שיכבדו להיות שליח (תורת זבח לבעל קיצור שו"ע מזבח העלה סי"ד בהעלה שלמה סוסק"ג. בית דוד סכ"ח ביסוה"ב סק"ה אות א ובעמוה"ב סקי"ב. ועוד). [ועוד עצה ראיתי, למנות השוחט להיות שלוחו לשחיטה, שבאופן זה מצוות הכיסוי שייכת ג"כ אליו, כיוון שהשוחט שחט בשליחותו. ואף להחולקים בהערה הבאה, דס"ל שגם כשהשוחט אינו בעל העוף, המצוה שייכת לשוחט, י"ל שבכה"ג שבעל העוף מינה השוחט לשחוט בשליחותו שאני].

414) בטעם שמקפידים לכסות רק בעוף שערך עמו סדר כפרות – כי לכמה דעות אין ליתן לאחר לכסות רק בעוף שלו, שבכגון דא השוחט שוחט בשליחותו, וממילא המצוה של בעה"ב (ראה שו"ת האלף לך שלמה יו"ד סכ"ג. משיב דבר ח"ב סס"ד. עני בן פחמא יו"ד ס"ג. התעוררות תשובה יו"ד ס"ו. אבל י"ח גם בזה – ראה שו"ת שלמת חיים יו"ד ס"כ. דע"ת למהרש"ם סכ"ח סק"ח. שו"ת רב פעלים יו"ד ח"ב ס"ב).

415) אבל השוחט אין לו למכור המצוה בדמים.

416) וכשהשוחט מכבד לכו"כ במצות כיסוי ליכא משום ברכה שא"צ, ובפרט בכפרות, שהעוף שייך לכאו"א מהמכסים.

417) וצריך לבדוק הסימנים והסכין קודם הכיסוי כדי שלא יבוא לידי ברכה לבטלה.

[ויש שכתבו ליישב מנהג המקילים בכמה אנפי.

ולהלן מה שכתבנו לח"א בענין זה: בשאלתו – התחבטתי רבות בזה, ובפרט שבשו"ת מחנה חיים ח"ג יו"ד ס"ח החמיר מאד גם בזמן הקור שקשה להרגיש פגימה דקה מן הדקה, עיי"ש שהשוחט הלך לחדר שהוחם לבדוק הסכין אחר השחיטה, וכשיצא אח"כ להחצר לכסות הדם לא מצא הדם כי כלבי החצר לקקו הדם ונתבטל ממצות כיסוי הדם, ועכ"ז לא התיר לסמוך על הרוב שהסכין לא נפגם ולכסות מיד אחר השחיטה טרם שיבדוק. וכן ראיתי בכ"מ שעוררו ע"ז (וכן הביא הרה"ג הרמ"ש ע"ה אשכנזי בהדרכותיו).

ומחוורתא – אף שדוחק קצת – ש(נוסף לזה שבימינו כמעט מהנמנעות למצוא פגימה הפוסלת אחר השחיטה. וראה בפמ"ג סי"ח במ"ז סק"ז במה שצריך לחזור לבדוק הסכין גם במקום טירחא, ולא סמכינן אחזקה ורובא, לפי שטבע הסכין להתקלקל. וגם למחמירים לברר היכא דאפשר לברורי גם בדליכא מיעוט המצוי, שאני הכא בעיו"כ דאיכא טירחא – עוד זאת ועיקר, ש)בענין זה סומכים על הבדיקה שלפני השחיטה. או על הבדיקות שלאחמ"כ. וכמו שבנוגע לגוף חיוב בדיקת הסכין בין שחיטה לשחיטה הרוצה להיכנס לספק – מותר לו – אף שיש חשש ברכה לבטלה על השחיטה (כשהפסיק ביניהם), והעיקר בד"כ – בל תשחית. ועכצ"ל שלענין זה סומכים על הבדיקות לפני זה ולאח"ז. וה"ה בנוגע לברכה על הכיסוי. או"י (בישוב הנהגת העולם, משא"כ בנוגע למה שכתב במכתבו שראה וידיאו "מעשה רב" ממעמד כפרות, שנראה שהשו"ב רי"ש ע"ה קלמנסון אינו בודק הסכין בין השחיטה לכיסוי הדם, שאא"פ ליישב כך) שסומכים על כך שבד"כ מכסה גם דם שאר עופות שנמצא שם, שהרי בד"כ מערבב הכל יחד. ומהם שנשחטו בסכין בדוקה. ועפ"ז יתיישב ג"כ שהרי נהוג בעופות לבדוק ריאות בוקא דאטמא צומה"ג וכו' מצד מיעוט המצוי (ואכ"מ) – ומדוע לא נאמר שיש הכרח לבדוק כ"ז לפני ברכת הכיסוי. (אלא שלפעמים (חלק מ) בדיקות הנ"ל אינן מוכרחות ממש מדינא רק באיכא ריעותא. ובשו"ת שע"א סס"א, הובא בבאה"ט סל"ג סק"ט, לכסות הדם קודם בדיקת הושט באווזות שמלעיטין. והיא תשו' הצ"צ הקדמון, ונמצא בשו"ת צ"צ סי' קטו. והובא משמו בפמ"ג סכ"ח בשפ"ד סקכ"ו. (אבל בשע"א שם סי' ס דעתו נוטה שיש לבדוק). והתם ה"ט שהדרך לבדוק אח"כ, ושמא יבואו לידי תקלה וישכחו לכסות. ועוד שם, דל"ש כ"כ קוץ בושט, יעו"ש. וראה גם פת"ש סכ"ח סקי"א. ולכאורה הי' אפ"ל בדוחק גדול שעד"ז הוא גם בנוגע לבדיקת הסכין, שמחמת ההמתנה תתבטל במקצת מצות כיסוי, שהכיסוי יהי' רק ע"י אדם אחד לכו"כ עופות (אף שעדיין תתקיים המצוה), וגם והוא העיקר, שכמעט ולא שמענו בימינו פגימות בשחיטת עופות. אבל פשוט לחלק. וראה גם שו"ת מחנה חיים שם, דנדון דידי' ל"ד לדברי הצ"צ, שאם הסכין לפנינו מצרפים מיעוט פגום לחזקת איסור שאינו זבוח ואסור לברך על הכיסוי, שהבשר אסור באכילה, וממילא הדם עדיין אינו מחוייב בכיסוי דלא קרינן ביה אשר יאכל את בשרו ושפך ודיכסה). והוא ע"ד המובא מנהג בעופות קטנים לשחוט כמה עופות ביחד מחשש ברכה לבטלה שכולי האי לא חיישינן שנתנבלו שניהם. ועד"ז מצינו בשוחט עוף אצל חי' שא"צ לבדוק הריאה שבחי' (ראה דרכ"ת סכ"ח ס"ק קמא בשם זבח שמואל סי"ד. כה"ח שם ס"ק קיא בשם זבחי רצון סי"ט. אבל להעיר מב"ח ד"ה כתב בעל העיטור, שמפורש הפכו. אמנם, התם מיירי בעוף אחד שנתבטל ברוב דם של חי', דלא מהני שחיטת העוף עבור החי').

ולהעיר שרואים במוחש שכשמבקשים מהשוחט לבדוק כל פעם לפני שמכבדים בכיסוי לפעמים הוא חומרא דאתי לידי קולא, הן מחמת שגורם ללחץ על השוחט, וגם שאפשר שבדיקתו לא תהי' כדבעי].

418) אבל להעיר מסה"ש תרצ"א ע' 147 בהנהגות עיו"כ "ללבוש איזה דבר חדש", ולא נתפרש שם אם הוא מחמת כיסוי הדם (ראה בדרכ"ת סכ"ח סקכ"א ובכ"ח שם סקכ"א. אלף המגן למט"א סתר"ד סקל"ב), או מטעם אחר (שהרי גם להדעות שמברך שהחיינו ה"ז רק בשוחט שמכסה בפעם הראשונה, או עכ"פ כל מי שמכסה בפעם הראשונה).

419) ונכון שיהא גם מדם הקילוח וגם מדם הטיפין ששותת ויורד אחרי הקילוח.

420) ואם מצא כבר עפר תיחוח מונח שם, צריך לכתחילה להזמינו בפה שיאמר עפר זה יהי' לי לצורך מצות כיסוי הדם. אמנם, אם נמצא כבר עפר שם לצורך מצות כיסוי הדם בשביל אחר, יכול לסמוך על העפר שתחת דם העוף הראשון שישמש בעפר שלמטה לעוף השני, אא"כ נתלחלח העפר מאד מחמת הדם ונעשה כטיט לח שאינו ראוי לכיסוי. (אבל העפר שהונח למעלה מדם עוף הראשון, כיון שהונח שם בתורת עפר שלמעלה ולא בתורת עפר שלמטה נחשב כעפר שלא הזמינו לשם מצוה).

ומכסה הדם מלמעלה, בעמידה, בידו [ולא בכפפות] או בכלי[421] (ולא ברגלו), ביד ימין[422]. ויכסה באופן שלא יהא רישומו ניכר, באופן שכל צדדי הדם מכוסים בעפר, אבל אין צריך לכסות כל הדם שלפניו[423]. במקומות שהרבה שוחטים בסמיכות זה לזה בבת אחת, יוודא שהדם שמכסה לא נתכסה במקצתו ע"י אדם אחר המכסה סמוך אליו, שלא תהא ברכתו לבטלה, כיון שכבר נתקיימה המצוה[424].

לפדות הכפרות בממון ולחלק הממון לעניים.

אל יחשוב האדם שזוהי כפרתו ממש, שהכפרה אינה בסיבוב העוף או בשחיטתו לחוד[425], ואין הכוונה במנהג הכפרות רק להעיר לב האדם לתשובה, להראות בעצמו כאילו הוא מחוייב לה', שיחשוב בלבו שהוא חייב מיתה כתרנגול זה (והוא הטעם לקרבנות), וכל מה שעושין בעוף הזה הי' ראוי לבוא עליו בעונותיו, ויתאונן על חטאיו, וישוב אל ה' בכל לבו, והקב"ה ברחמיו יקבל תשובתו. ואין כפרה אלא בדמים שנותנים לעניים.

אסור להתענות היום. ומצוה להרבות בסעודה בערב יום כיפור כשיעור שני ימים. ויש אומרים גם בלילה שלפניו.

> בברכת עיו"כ תשמ"ה[426]: מצד דעם גודל העילוי אין דער אכו"ש פון ערב יוהכ"פ, האט מען געזען ביי די וועלכע זיינען געווען נזהר במשך כל השנה כולה צו נוזן בלויז **איין** האנט צו אכילה – איז באכילת הסעודה פון ערב יוהכ"פ – ווי איך האב געזען ביים טאטן – האט ער מהדר געווען אויף עסן דוקא מיט **ביידע** הענט. און האט געזאגט דערויף דעם טעם אז דאס איז דערפאר וואס דאס איז אן אכילה פון ערב יוהכ"פ, תשיעי בחודש.

כמה נוהגים ללבוש היום בגדי יום טוב. רבותינו נשיאינו לבשו בגדי משי (כבשבת ויו"ט) בשחרית אחרי הכפרות[427].

טבילה לפני שחרית.

שחרית: אין מאריכים בתפלה. אין אומרים: מזמור לתודה. תחנון. אבינו מלכנו. למנצח. ותפלה לדוד.

שיעורי חומש ("חת"ת") דשבוע זה – פרשת וזאת הברכה, בפעם הראשונה.

מבקשים לעקאח (עוגת דבש) ואוכלים ממנו[428].

---

421) המנהג בכ"מ – וכן נהגו רבותינו נשיאינו – להשתמש בנוצות העוף. ונתבאר אצלנו בארוכה בהסכמה לס' בגדי מלכות על שמלה חדשה.

422) כ"כ ביפ"ל ח"ג יו"ד סכ"ח סק"ה, והב"ד בדרכ"ת שם סק"י. אבל להעיר ממנחת פתים או"ח סר"ו ס"ד. ואיטר יד – ביד שמאלו.

423) ויש מהדרים למצוה מן המובחר לכסות כל הדם. אבל המנהג כבפנים.

424) כמו כן, אם נשחט העוף ע"ג דם שכבר נתכסה משחיטה אחרת, ואפילו ע"ג דם הנשאר מעוף הראשון שלא נתכסה (אחרי שנתכסה במקצת), יש בזה כמה פרטי דינים, שלפעמים פטור ממצות כיסוי.

425) הנה בשעה"כ פמ"ד ס"ב כתב שעיקר מצות הכפרות ברכת השחיטה והשחיטה. אבל היינו רק ע"ד הסוד, ופשוט שאם חסר העיקר ע"ד הפשט – ה"ז כנשמה ללא גוף. ומה שהביא שם מסידור ר"י קאפיל, שא"צ ליתנו לעניים (וכ"ה במ"ח מס' ימי תשובה פ"ג מ"י. ועוד) – היינו בנוגע להעוף עצמו. והרי הביא שם גופא משו"ע שיותר טוב ליתן ממון לעניים. ועיקר כוונתו שם, שלא להסתפק בכוונה ע"ד הפשט לחוד ולבטל הכוונה ע"ד הסוד למתק הדינים. וכ"ה גם בכה"ח סתר"ה סק"ה (ועוד), שלמרות שהביא ד"ז שא"צ ליתנו לעניים, הוסיף והביא (שם סק"י) גם הכוונה לפי הפשט. וכ"ז פשוט.

ובפשטות, ש"נקרא כפרה כמו שעיר המשתלח" (ל' אדה"ז בסידורו, והוא מפע"ח שער יוכ"פ פ"א. משנת חסידים מס' ימי תשובה מ"ט. וראה גם שעה"כ דרושי יו"כ פ"א), וד"ז הובא הן בהלכה והן בקבלה, והרי גם בשעיר המשתלח ה"ז מטעם הנ"ל. ועד"ז הוא במה שהתרנגול הוא כמו קרבן. וכ"כ בשו"ת כנף רננה או"ח סנ"ט לפרש במש"כ בהגהת צמח בנגיד ומצוה ש"אין הכוונה ליתן אותו לעניים ואפי' שיהי' יותר טוב אבל הכוונה היא עבודה למתק הגבורה ונקרא כפרה כשעיר המשתלח" (ועד"ז הוא במ"ח שם מ"י) – שהעבודה היא במחשבה שיחשוב בלבו שחייב מיתה כתרנגול זה וכו' (כמ"ש בד"מ סתר"ה סק"ג), והכפרה ליתן לעניים היא ממש אותו תיקון שכתבו המקובלים, יעו"ש.

426) לקוטי שיחות חכ"ט ע' 319.

427) אבל כמדומה ברור במעשה רב שכ"ק אד"ש לא נהג כן.

428) וראה בטעם המנהג באלף המגן למטה אפרים סי' תרד־תרה ס"ק לח (הובא בלקו"ש חי"ד ע' 373 הע' 30. וראה אג"ק חי"ג ע' רפג. ויש שהסמיכו על פסיקתא דר"כ פ' ראה טז, יג ד"ה באספך, בטעם שגולין מבתיהם לסוכה). ונתבאר בסה"ש תש"נ ע' 23. וראה שם ע' 24. שם ע' 33. ר"ד משיחת ח' תשרי תשמ"ט. ליל ו' דחה"ס תש"נ. ולהעיר גם משיחת כ"ח חשון תשנ"ב.

גירסת PDF חינם – להיות שותף, ראה בעמוד ב

בספר המנהגים־חב"ד: ערב יום הכפור נוהג כ"ק אדמו"ר שליט"א לחלק לעקאך לכל או"א כשהוא לבוש בגד משי של שבת וחגור אבנט ומברך את כל או"א בשנה טובה ומתוקה.

בספר השיחות תנש"א[429]: מ'וועט איצטער מקיים זיין דעם מנהג ישראל צו אויסטיילן "זיסע לעקאח", וועלכער האט אין זיך אויך דעם רמז, אז אזוי ווי מ'קען אנטאפן די לעקאח מיט די הענט, און מ'עסט און מ'פילט דעם זיסן טעם – אזוי זאל מען אויך קענען "אנטאפענ" די ברכות פון דעם אויבערשטן בגשמיות וברוחניות, אויף א זיסן אופן.

סעודת ערב יום כיפור לפני חצות[430]. חצות היום בשעה: **12:48**. פרוסת המוציא בדבש. ואוכלים דגים.

אפילו בסעודת שחרית אין לאכול אלא מאכלים הקלים להתעכל כגון עופות ודגים. אין אוכלים שומשמים. אין אוכלים דברים המרבים זרע כשום וביצים[431]. מאכלי חלב וחמאה אפשר לאוכלם בשחרית (אבל לא בסעודה המפסקת).

בשיחת חג הפסח תרצ"ד[432]: "ערב יום כפור . . אין ליובאוויטש . . אין איין און דעם זעלבען טאג איז געווען א גרויסער אונטערשייד אין דער שטימונג צווישען דעם ערשטען האלבען טאג און דעם צווייטען האלבען טאג. דער חצות היום האט מבדיל געווען אין אזא הבדלה אז עס פלעגט זיין ווי צוויי באזונדערע צייטען אין יאר. . באלד נאך דער סעודת הבקר האט זיך שוין געביטען די פרייליכע אויפגעלייגטע שטימונג, און עטליכע מינוט נאך צוועלף פלעגט זיך דער טאטע אנהויבען מכין זיין צו תפלת המנחה . . די עטלעכע שעה פון חצות היום ביז איבער תפלת כל נדרי, פלעגן זיין די העכסטע מדרגה פון מרירות, אזוי ארום איז דער ערב יום כפור געווען דער ערשטער האלבער טאג יום טוב ושמחה, און דער צווייטער האלבער טאג מרירות ועבודה ביראה גלוי[433]".

בעריוהכ"פ העבודה היא חרטה על העבר, ביוהכ"פ – קבלה על להבא.

הלכתא למשיחא: מעמידים כהן גדול בשער המזרח ומעבירים לפניו פרים ואילים וכבשים שיהא רגיל בעבודה.

בסדר פטום הקטורת: "שלשה מנים יתרים שמהם מכניס כהן גדול מלא חפניו ביום הכפורים ומחזירן למכתשת בערב יום הכפורים ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה".

39 מלקות לפני טבילה ומנחה. הנלקה – (לא עומד ולא יושב אלא) מוטה, ושוחה על ברכיו[434], ופניו לצפון. מלקות קלות ברצועה של עגל או בכל רצועה. הסדר: כתף ימין, כתף שמאל ותחתיהם באמצע, וחוזר חלילה. המלקה והנלקה שניהם אומרים ג"פ פסוק והוא רחום, בכל הלקאה אומרים תיבה אחת, סך הכל 39 תיבות.

טובלים משום טומאה ומשום תשובה – ג' פעמים[435]. נזהרים שלא תהא שום חציצה.

429) ח"א ע' 32.

430)סה"ש תש"ה ע' 21. סה"ש תרצ"ט ע' 304. ה'ש"ת ע' 10. ועוד. וראה סה"ש תש"נ ח"א ע' 31 הערה 46. תנש"א ח"א ע' 52. ועוד. וראה כה"ח סתר"ד סק"ב. [ולהעיר שבר"ד משיחת עיו"כ תש"נ נז' גם ע"ד אפשרות דסעודה שלישית].

431) בתערובת מאכלים אחרים – כשמעורב ואינו ניכר, ובפרט כשאין ממנו כמות מרובה, אין לחוש. ולכן ביצים המעורבות בקוגל וכיו"ב מותר באכילה. וכן בשום המעורב בתבשיל. וראה שו"ת באתרא דרב סי' לח'דש.

432) לקו"ד ח"א ע' 264 ואילך.

433) וראה סה"ש קיץ ה'ש"ת ס"ע 10 מה שאמר ר' זלמן שצערבינער לכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע: רבי, מיר זיינען זעלנער. ערב יום כפור ביז האלבן טאג האט השי"ת געזאגט אז עס איז יום טוב און געהייסן זיין בשמחה, נאך האלבן טאג דארף מען דאוונען מנחה, זאגן על חטא און תשובה טאן. ושם: דער טאטע איז געווען זייער צופרידן פון ר' זלמנ'ס ענטפער. ובסה"ש תרפ"ט ע' 26: ואמר הר"ז לפני אאמו"ר דבר פשוט אבל טוב, וואס דעם וואלט פלעגט מען איבער חזר'ן א פאר יאר נאכדעם. (ושם: א איד איז ווי א סאלדאט, וואס מען הייסט עס טוט עה, אז מען הייסט עס פריילעך זיין – איז ער פריילעך, אז מען הייסט עס ווייענען – ווייענט עה. אט איצט איז יו"ט מען נעמט א ביסל משקה, און אין 4–3 שעה ארום וועט זיין מנחה איז ר"ל עולם חשך בעדו כו').

434) וכיון שאינו שוכב על הארץ ורק מוטה א"צ הפסק בינו לקרקע ברצפת אבנים (כ"מ בפמ"ג סתר"ז במ"ז סק"ד. וצ"ע בהנזכר ע"פ קבלה שלא לישב או לכרוע על הקרקע (ראה שו"ת באתרא דרב סי' מא'קנו) שלכאורה שייך גם בזה. ולהפסיק בין המצח לרצפה – ראה לעיל בכורעים דמוסף ר"ה – אינו נוגע כאן, שבד"כ אינו נוגע במצחו ברצפה).

435) גם הנשים טובלות. ונתפשט המנהג שרווקות אינן טובלות מחשש תקלה. וכן אלמנה וגרושה. ועד"ז בימי טומאה אינן הולכות מטעם הנ"ל. וגם בימי העיבור יש שלא רצו לטבול מחשש סכנה. ונוסף לזה, בכ"מ לא נהגו הנשים כלל בטבילה זו – ראה בכ"ז בשו"ת באתרא דרב א'רנח. וש"נ.

מרבים בצדקה. והמנהג להרבות במיוחד בנתינה לקופות וקערות צדקה בהליכה למנחה. רבינו הבעש"ט נ"ע אמר שמקול קשקוש המטבעות בקערות מתפרדים הקליפות.

במנחה: אחר יהיו לרצון הראשון, אומרים וידוי ועל חטא (שכח – ראה בטבלא שבסוף הלוח). מאריכים בהתעוררות תשובה מעומק הלב. בחזרת הש"ץ אין וידוי בתפלה זו. אין אומרים אבינו מלכנו.

וידוי: צריך להתוודות מעומד (ולא יסמוך בכובד) וכן בכל פעם שאומרים וידוי. טוב לשחות בעת הוידוי (כמו במודים). יכה באגרופו על החזה באמירת אשמנו וכו', על חטא שחטאנו, ועל חטאים שאנו חייבים, סלח לנו וכו'.

בוידוי שבתפלת לחש יכול לענות אמן על המלך הקדוש ושומע תפלה, קדוש ברוך וימלוך בקדושה, מודים אנחנו לך, אמן יהש"ר ואמן על דאמירן בעלמא.

עבירות שבין אדם לחבירו אין יום כפור מכפר עד שירצה את חבירו. יתן אל לבו לפייס לכל מי שפשע כנגדו (ואפילו הקניטו רק בדברים). כשמבקש מחילה יפרט החטא שחטא לחבירו (אא"כ חבירו מתבייש בזה). הנפגע ימחול מיד. פרטי הדינים בשו"ע אדמו"ר הזקן סימן תרו.

הלכתא למשיחא: זקני בית דין מוסרים את הכהן גדול לזקני כהונה להעלותו ללשכת בית אבטינס ללמדו חפינת הקטרת ומשביעים אותו שלא ישנה בהקטרתו.

בסעודה המפסקת: המוציא (לפחות כביצה) וטובלים בדבש. מאכלים ללא מלח. המנהג בפועל בכ"מ שאין אוכלים דגים[436]. אין לאכול מאכלי חלב וחמאה ולא דברים המחממים את הגוף ולא תבלינים חריפים.

בר"ד משיחת ש"פ קדושים תשי"ז: עס שטייט[437] אז ערב יוה"כ זאל מען עסן דריי מאל זופ. כ"ק מו"ח אדמו"ר האט דאך קיין צייט ניט געהאט ערב יוה"כ צו עסן דריי מאל זופ, האט ער געגעסן א לעפל און מען פלעגט צוגיסן אין טעלער נאך א ביסל זופ, האט עס געהייסן שוין א צווייטע טעלער, געגעסן נאך א לעפל און נאך אמאל צוגעגאסן, האט עס שוין געהייסן א דריטע טעלער. נוהגים לאכול קרעפכן [= כיסני בשר[438]] בעריוהכ"פ[439].

הרוצה לאכול לאחר ברכת המזון של סעודה המפסקת, יתנה בפירוש שיהא רשאי לאכול ולשתות לאחר הסעודה. ואם לא התנה רשאי לאכול.

יש טובלים אחר סעודה המפסקת סמוך ליום כפור (אבל **רק** באם עוד היום גדול).

באם נצרך, כדאי להכין כעת את האוכל למוצאי יום כיפור בהיות ועכשיו נהגו כל ישראל לאסור תיקוני מאכלים ביום כיפור למוצאי יו"כ. נוהגים להחמיר שלא להטמין חמין[440] למוצאי יו"כ (אא"כ לחלושים[441]).

לכבד יום כפור בכסות נקיה, ולהציע מפה יפה על השלחן כבכל שבת ויו"ט.

להפסיק לאכול ושאר העינויים [דלקמן] **מבעוד יום**, ועכ"פ משקיעה הנראית בשעה **6:56**. נשים

436) וכ"כ במט"א סתר"ח ס"א. קיצור שו"ע סקל"א סי"ב. ועוד. אבל להעיר ממשמעות שו"ע אדה"ז סתר"ח ס"ח. ואולי מיירי רק בסוג דגים שאינם מרבים זרע – ראה עד"ז אלף המגן וקצה המטה למט"א שם.

437) סה"ש תרצ"ז ס"ע 156.

438) שקו"ט בזה מצד שאין אוכלים בשר בהמה. וי"א שבשיעור מועט לית לן בה – ראה עד"ז בנוגע לשריית פת ביין בב"ח סתר"ח. ובנוגע לקפה בחלב – פמ"ג שם בא"א סק"ו. מט"א סתר"ה סי"ח ובאלף למטה שם. אלף המגן סתר"ח סק"א. ויש שנהגו בבשר עוף. ומפי השמועה, במעשה רב שהוא מבשר בהמה דוקא. ואיני יודע אם השמועה מבוססת.

[ובהערה שבס' המנהגים שבהערה הבאה – דקאי בבשר כבשים – אין הכרח לכאן או לכאן. ולהעיר שי"א דוקא לאכול בשר בהמה בעיו"כ שאין שמחה אלא בבשר (ראה ישועו"י או"ח סתר"ח סוסזק"ב, והובא בשד"ח מערכת עיו"כ ס"א סקי"ב, ע"פ נדרים סג, ב. אבל במג"א סתר"ח סק"ז, דהיינו בשר עוף. וכ"נ דעת אדה"ז). והרי י"א בטעם אכילת קרעפכי"ן שהבשר מכוסה, שאף שאין שמחה אלא בבשר ה"ז מכוסה לפי שמותר במלאכה].

439) לטעמי המנהג – ראה בהערה בספר המנהגים־חב"ד.

440) מותר להשאיר את הקומקום מחובר לחשמל מערב יו"כ (וא"צ לנתק – ראה שו"ת באתרא דרב סי' טז'תתקעט).

441) כדי שתיכף במוצאי יוהכ"פ ימצא סעודתו מוכנת.

מקבלות על עצמן את הצום ושאר העינויים מזמן הדלקת נרות.

כל איש נשוי[442] מדליק "אֵ לעבעדיגע ליכט" לבית הכנסת. ולנשמת הוריו שנפטרו – נר נשמה (בביתו)[443].

יותר טוב שיניח בביתו לכתחילה נר דלוק[444] מערב יו"כ שידלוק עד מוצאי יו"כ, מיוחד לצורך הבדלה במוצאי יו"כ [כדלקמן], ויוצא כל הדעות[445].

בהדלקת הנרות (בשעה **6:38** – 18 דקות לפני השקיעה): להדליק נר של יום הכיפורים, ושהחיינו.

---

442) כ"ה בשו"ע אדה"ז סתר"י ס"ד: ועכשיו נוהגין. וכן המנהג בפועל. אבל ברמ"א שעושים נר גם לקטנים וכמנהג שהובא בשו"ע אדה"ז ("ונהגו") שנהגו מלפנים וכ"ה בכ"מ. וכ"כ בסה"ש תש"ה ע' 14 שעשו לכאו"א מבני הבית. וראה גם בהנסמן בהערה שם. וכ"מ גם בסה"ש תש"ד ע' 8.

443) במט"א סתר"ג ס"ח (הובא בהערה שבסה"ש תש"ד ע' 7) שלשני הוריו – נר נשמה אחד (אבל נר בפ"ע – להורי הבעל ולהורי האשה, כך נראה. אבל להעיר ממשמעות מט"א שם באלמנה שמתו הורי'). אבל ראה בא"ר סתר"י סק"ד. ועוד. וכ"כ בדרכי חיים ושלום סתשמ"ג – נר לכל נשמה. ועד"ז נמסר בהנהגת כ"ק אד"ש – י"ג נרות.

ובמענה ממחרת יוכ"פ תשמ"ב להר"י שי' ברנובר, באג"ק חל"ד ע' יא: "ולפלא שמדליק רק נר א'". ומהמשך הענינים (בהמשך לנר שכבה ביו"ב) משמע דקאי בנר חיים. אבל יתכן שהנ"ל ענין אחר, והוא בהמשך לכתיבתו בקשר לנר נשמה. ואין מכתבו תח"י.

444) בנפרד מנר נשמה הנ"ל שהוא לכבוד ולא להאיר.

445) כיון שהוא מניחה לכתחילה בשביל זה.

(ובפרטיות: אע"פ שמן הדין מותר לברך במוצאי יום הכיפורים על האור שהודלק מן האור ששבת דהיינו שהודלק מערב יו"כ מ"מ טוב להחמיר ולברך על אור ששבת מבעוד יום ממש. ולאידך, על נרות ביהכ"נ (וכש"כ נר נשמה, שבנרות ביהכ"נ י"א שעשויים גם להאיר כדלקמן), אין לברך אע"פ שהודלקו מבעוד יום לפי שלא הודלקו בשביל להאיר ואין מברכין אלא על האור שהודלק להאיר.

ואף שאפשר להדליק נר אחד מנר של ביהכ"נ (או נר נשמה) הדולק מעיו"כ ולברך על שניהם ביחד – הנה, באמת צ"ב מה מועיל מה שמברך על שניהם (ראה בדרה"ח סדר מוצאי יו"כ ס"ו שנתקשה בדבר, כיון דעל נר ביהכ"נ לבדו אין לברך כיון דנעשה רק לכבוד מה מהני שמדליק נר אחר ממנו. ולהעיר מל' הט"ז סתרכ"ד סק"ד, שכיון שכל היום לא היה דולק להאיר אלא לכבוד היום הוי כאלו לא דלק כלל).

ועכצ"ל, שהוא מחמת שמעיקר הדין יכול לברך גם על אור שנדלק מנר ששבת, והוא בצירוף הדעה שנרות ביהכ"נ עשויים לכבוד שמתפללים לאורם (שמרבים בנרות בלילה יותר מביום, כמ"ש בסי' רחצ סוף סי"ז. ולהעיר, שמעיקרא כתב אדה"ז שלא הודלקו רק לכבוד היום וכו'. ואח"כ כתב שעשויין גם להאיר. וכנראה הוא פלוגתא בהגדרה ולא במציאות). [וזהו, נוסף להדעה שאפשר לברך על אור שהוציאו עתה מהעצים ואבנים מעמוד ראשון ואילך. אבל בשו"ע אדה"ז השמיטו. וראה במג"א סק"ד]. ורק מה"ט שפיר מברך על שניהם (ראה בכ"ז לבושי שרד למג"א סתרכ"ד סק"ג ולרמ"א שם ס"ה. וכ"ה בדרה"ח שם. ובנתיב החיים הוסיף מדברי אדה"ז שם, ושתק בד"ז לדרה"ח. משנ"ב סתרכ"ד בבה"ל ס"ד ד"ה וי"א שמברכין.

אבל ראה מש"כ באו"א בראש יוסף ברכות נג, ב ד"ה והוי, וכ"כ מד"ע בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד סקכ"ב. ומש"כ בראש יוסף ובאג"מ לה"ר מד' תר"י ברכות מ, א – ראה מעדני אשר לונצר שבת ח"ב סי' קיב סק"ג. ולהעיר, של' מהרי"ל מנהגי יו"כ שבמברך על שניהם ביחד הו"ל גם אור ששבת וגם שנדלק להאיר, משמע דבהכי שפיר דמי לכו"ע. וראה עולת איש שרבאני ברכות סקצ"ט.

והעירוני שבקשו"ע סקל"א ס"ז כתב שנוהגין שכל בעה"ב עושה נר לביתו וכו' עוד נר אחד בשביל נשמות אביו ואמו שמתו לכפר עליהם. ונוהגין שמדליקין אחד בביתו שידלק עד שעת הבדלה ויבדיל עליו ואחד מדליקין בביהכ"נ. וכנראה סמך אמש"כ להלן סקל"ג סכ"ח להדליק נר אחר מן הנר שהדליק אתמול בביתו ולברך על שניהם. וממה שבסי' קלא לא פירש איזה מהשנים – נר לביתו או נר נשמה – מדליק בביתו, נמצא שאפשר שזהו נר נשמה – דגרע מנר שמודלק לכבוד ביהכ"נ, ובכל זאת משמע שגם בנר נשמה אפשר לצרף נר אחר.

וילה"ע בהסברא, לצירוף נר לנר שהודלק לכבוד – שכעת הנר החדש מוסיף הטעם של "להאיר", דלכאורה, הרי כל הטעם בהדלקה "לכבוד" (כבוד ביהכ"נ, או כבוד הנשמה) שייך רק עד מוצאי יוכ"פ, שאז – אחרי שכבר נגמר הצורך בהדלקה "לכבוד" (כנ"ל) – כשלוקח הנר (שדלק ביוכ"פ לכבוד) כדי לברך עליו, הרי לקיחה זו מעידה שעושה זאת כי רוצה להשתמש בו להאיר – ומדוע תהא הארת נר זה פחותה עד שמצריכה צירוף של נר חדש?

אמנם, ראה משנ"ב סרח"צ בבה"ל לסי"א, שנסתפק אם מהני בנמלך. ונשאר בצ"ע. וראה מה שכתב לצדד בשלחן שלמה להגרשז"א שם אות יד, שכשמעיקרא יודע שאח"כ יהא להאיר שאני משא"כ כשנעשה ממילא אח"כ להאיר ולא ידע בתחילה. ובשו"ת ר' עקיבה יוסף או"ח סת"ז, להתנות שבמוצאי יו"כ הוא להאיר. ובהערת המו"ל שבכה"ג עדיף טפי).

ובכל אופן, עדיף לצאת כל הדעות. ועוד ועיקר, שכ"ז בנר ביהכ"נ שמתפללים לאורם, משא"כ בנר נשמה. ואף גם זאת, שבימינו כשיש נר חשמל, מעיקרא אינו להאיר (אא"כ הדליקו מתחילה לשם זה. וראה להלן במוצאי יו"כ מזה).

וכבפנים, כ"כ בדרה"ח שם. משנ"ב שם סקי"ג (ומש"כ במשנ"ב שם שכ"מ בדרה"ח – צ"ע, שמפורש הוא להדיא שם). כה"ח סקכ"ג. ועוד. וכן האריכו מחברי זמננו. וראה מעדני אשר שם סק"ד.

ושו"ר בבירורי מנהגים מועדים לידידנו הרש"י שליט"א פרידמן ע' 134, שהעיר על מש"כ בגליון התקשרות להבדיל על נר נשמה, שבימינו אין לברך על נר נשמה עצמו, ואף שניתן לברך על נר נשמה על ידי שיחברו אליו נר חדש נוסף, עדיף לחבר הנר הנוסף לנר שהודלק מערב יום כיפור במיוחד לצורך ברכת האש.

[ועוד הביא שם שבאיזהו מקומן נרשם בשם הגרי"ק מארלאו ז"ל להדליק נר נשמה בביתו ומבדיל עליו במוצאי יו"כ. והקשה ע"ז. אמנם, נראה פשוט שהוראת הרב מארלאו ז"ל היתה רק בעצם הענין להדליק נר נשמה בביתו. ותו לא].

ויל"ע בנר שכל בעה"ב נשוי עושה לביתו, אם גם זה נר לכבוד, כשמו נר הבריא או נר החיים, או שהוא להאיר, וכהטעם המובא בזה, שכל בעל הבית עושה נר לביתו, מפני שביום הכפורים ירד משה עם הלוחות השניות והתורה נקראת נר. ופשטות משמעות של נר – ותורה אור – היינו להאיר.ובשו"ע אדה"ז נקרא בסתם "נר לבית הכנסת". ובמט"א סי' תרג סוס"ח נקרא נר של מצוה. ועיי"ש בשלילת אותם המניחים נר נשמה בבית. ולהעיר שלא הזכיר בסברת הנוהגין כן שרוצים לצרפו להבדלה בבית].

טעתה בנוסח הברכה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

הנרות צריכים לדלוק כשחוזרים הביתה (אא"כ נשארים בבית ונהנים מיד מהנרות)[446].

בחורים הדרים בפנימיה חייבים בהדלקת נרות בחדרם בברכה.

מדליקים נר [חשמלי] גם בחדר השינה של זוג נשוי.

לובשים קיטל (אא"כ חתן בשנת הנשואין שלבש כבר בחופה). ההולך לפנות עצמו[447] צריך לפשוט את הקיטל כיון שאינו מיוחד רק להתפלל.

מתעטפים בטלית ומברכים עליה לפני השקיעה. נתאחר מללבוש עד לאחר השקיעה ילבשנה ללא ברכה.

חייב אדם למשמש בבגדיו עם חשיכה, בפרט שלבש בגדי יו"ט במשך היום.

לפני ההליכה לכל נדרי – ברכת הבנים[448] והבנות. והמנהג – בנוסח ברכת כהנים.

כשרואה בין השמשות ממשמש ובא (מעט קודם השקיעה) יעמוד ויתוודה (אשמנו ועל חטא). מצות וידוי גם לנשים.

ליל יום הכפורים

"לא היו ימים טובים לישראל . . כיום הכפורים"

ביום כפור, מצוה **מן התורה** להוסיף מחול על הקודש (עכ"פ משקיעה הנראית בשעה **6:56**).

חמשה עינויים

אכילה ושתיה אסורים אפילו במשהו, אבל ליגע באוכלין מותר. מחנכים הקטנים מגיל 9–10

446) ויש להדליק הנרות בבית שיושנים שם (ולא במקום שאוכלים סעודה המפסקת וכדומה). וראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' א'תכה.

447) ויש שהחמירו גם בהולך להשתין (ראה שלחן שלמה סכ"א סק"א. ועוד), ואפי' בכניסה לחוד (ראה ערוה"ש ס"ו לגבי טלית, אפי' ליכנס לבית המרחץ. וכ"ה במשמעות ל' הא"ר סתר"י סק"ו, לגבי קיטל. והב"ד בפמ"ג במ"ז שם סק"ג. וכ"כ בקיצור שו"ע סי' קלא סט"ו. ואולי מה שהוסיף הפמ"ג "יעו"ש", כוונתו למש"כ בט"ז דלקמן (שציין אליו), וה"ינו להורות שאינו, ושהחומרא לגבי קיטל שאני, שהוא רק בהולך לפנות, כדלקמן. וכ"מ שהבין בדעת הפמ"ג בקצה המטה דלקמן. וכ"ה הל' בא"ר גופא סכ"א סק"ג, וכדלקמן).

אבל במט"א סתר"י סי"ב מפורש להיתר בצריך רק לקטנים. וראה גם בדה"ח דין לקיחת ציצית מעכו"ם ס"ה שלקטנים ליכא איסורא (ולכאו' קאי גם אשלפני פניו, היינו גם בטלית. וכן הבין בדעתו במשנ"ב סקי"ד, ראה בשעה"צ שם). ולהעיר משינוי הלשון בט"ז סכ"א סק"ג שלגבי טלית כתב שאין נכון שיכנס לביה"כ, אבל לגבי קיטל כתב רק בהולך לפנות. וכן העתיקו דבריו בלשונו ממש בכמה אחרונים (וכ"ה בא"ר כנ"ל), וגם בשו"ע אדה"ז ס"ג. (וכן הבין בקצה המטה סתר"י סקכ"א בדעת אדה"ז דס"ל כמט"א. וראה גם במסגה"ש לקיצור שו"ע שם סקי"ח: לעשות צרכיו. וציין (גם) לדברי אדה"ז. ובאמת במהדו"ק בקיצור שו"ע (שהי' לפני בעל המסגרת) לא הביא ד"ז כלל. אבל בחיי"א כלל יב סל"ז ערבינהו ותנינהו כחדא, שבשניהם אין ליכנס לביהכ"ס. ואולי משם מקורו דהקצשו"ע). ולכאורה סברת החילוק, שבטלית תרתי איתנהו בה, שהוא בגד של מצוה וגם מיוחד רק לתפלה. וראה בירור הלכה זילבר סכ"א שהוכיח שלגבי טלית בביהכ"ס קבוע אין להיכנס כלל, אבל בביהכ"ס עראי מותר ליכנס וגם להשתין, ובקיטל מותר גם בביהכ"ס קבוע (כמ"ש במט"א שם. אבל במשנ"ב שם סקי"ח השמיט ד"ז).

448) ובכ"מ (בפרט באשכנז) נהגו שגם האם מברכת (מט"א סתרי"ט ס"ב. קיצור שו"ע סי' קלא סט"ז. ובתוספות חיים על החיי"א כלל קמד סקכ"ט. וכן בספרו אלף המגן למט"א שם סק"ד העיר מפלא יועץ ערך ברכות בסופו. אלא שלא נתפרש שם ע"ד עיו"כ. וראה שו"ת באר שרים או"ח ח"ב סרל"ג סקט"ו). וכמדומה שאצלנו המנהג שרק האב מברך. ודעביד כמר עביד.

449) אבל המנהג שאף פחות מבן ט' אין אוכלים בלילה רק בבוקר. (והביאו ממשמעות ירושלמי יומא פ"ו ה"ב שהפסיקו הקטנים בשחרית. ויל"ד, דשמא כבר אכלו בלילה).

ומכל מקום, מה שנהגו המון עם שבליל יום הכפורים מענין את התינוקות, ואף כשצריכים לאכול אין נותנים להם טעות הוא בידם, ולכן אם רוצים לאכול צריך ליתן להם לאכול ואין להחמיר להם בענין זה (אלף המגן סתרט"ז סק"ד).

וגם כשהגיעו לגיל תענית שעות, מה שמתענה בבוקר שעה ויותר היינו משום שאכל לפנות ערב ושוב אין צריך לאכול עד הבוקר, אבל אם הוא ער בלילה והוא כעת רעב או צמא, לא יתן לו להצטער עד הבוקר אלא כיון שהתענה מעט יתן לו לאכול ולשתות (ראה פיה"מ יומא פ"ח מ"ד. שו"ת אול"צ ח"ד פי"ג ס"א בהערה. ויתר על כן, מקום לומר, שזמן התענית מתחיל מעיקרא מהבוקר, כפשטות הלשון בפוסקים. ובטור סתרט"ז משמע שהתענית רק שעה אחת. ומצאתי בפיה"מ שם, שבמקורו בל' ערבי נכתב, יצומון סאעאת מן אל נהאר, ופירושו שיצומו בשעות האור (אף שיש מקום לבע"ד לדחוק בכוונתו להיפך, שמה שאין אוכל בלילה אי"ז תענית כלל שהרי אכל סעודה מפסקת סמוך לשקיעה, וחינוך שעות הוא שלא יאכל בלילה וגם איזה שעות מן היום, והוצרך להדגיש שתענית בלילה אינו מספיק, אבל פשטות משמעות לשונו אינה כך). וכיון שבלא"ה אינם מתענים בשלימות, עדיף להתחיל התענית ביום כשאר תעניות. ורק שבד"כ כבר אכלו לפנות ערב ואין דרך לאכול אח"כ בלילה. וא"כ, אינו סותר להמנהג שבלילה גם בפחות מט' שנה מתענים, שמדינא התענית מתחיל מהבוקר. ולאידך, כשכבר אכל בסעודה המפסקת אין חשש להתענות מהלילה. ושו"מ כן בחוט שני דיני יו"כ פ"ט סקל"ו – ע' שנה. ושם,

להתענות לשעות. פחות מגיל הנ"ל אין מעניין[449] ומוחים בו מלהתענות[450]. חולה שיש בו סכנה אוכל ושותה (לשיעורים, באם יכול מבחינה רפואית – ראה פירוט בהערה[451]), ואינו מקדש ואינו מברך על לחם משנה.

שלכן אם הקטנים מבקשים לשתות בלילה נותנים להם.

ולהעיר מנז"ש שתקנ"ד ד"ה שאלה בחולה בת"ב, שמתענה קצת, שיתענה ביום. וראה בארוכה מזה אצלנו בלוח למוצ"ש ת"ב לענין זמן הבדלה לחולה. ושם, שלא נהגו כן. ועוד, שגם לדידי', יש לחלק, דהתם הוא מדין שלא לפרוש מהציבור, וס"ל דבלילה קיל טפי. והכא הוא מדין חינוך).

450) ושקו"ט בכ"מ אם מותר ליתן מיני מתיקה ומעדנים לקטנים (אם משום השתתפות עם הציבור או משום איסור ספי' ואתי למיסרך ורק לצורכו התירו). ולמעשה, המנהג להקל.

וה"ט, דל"ש הסברא שבשאר תעניות מחמת צרת הציבור, שהרי יו"ט הוא וחייב לכבדו בכסות נקי', וחולה האוכל אומר יעו"י, ולכמה דעות איכא גם מצות עונג (וראה בגן המלך סי' קמה שמצוה לכבדו בכל מילי דתענוג. ובשו"ת מהרש"ג ח"ב סי' ק, שמי שעושה פעולה שיצטער ביוהכ"פ אפי' באחת מה' עניים על אופן שהתוודה התירה והוא בא להחמיר כדי שיצטער יהי' לו עונש משום ביזוי יו"ט. אבל ביסוש"ה שי"א פ"ז, שכל סיגוף שישער האדם בעצמו ובכחו שיוכל לעמוד בו ראוי וישר לעשותו. ולהעיר משבה"ל שש"ז: בטעם מצות אכילה בעיו"כ, שכשאוכל יפה בעיו"כ ומתענה ביו"כ קשה לו עינויו יותר). אבל ראה שו"ת מהרש"ג ח"ב סנ"ז, דליכא מצוה כלל באכילת סעודה ביו"כ לחולה. וראה שו"ת בא"מ ח"ב סנ"ב. כן להעיר משו"ת הצ"צ או"ח סל"ו שכשהתורה ציוותה תענו את נפשותיכם ביטלה לגמרי מצות עונג שבת. ולפ"ז, כש"כ בנוגע למצות עונג דיו"כ, עכ"פ באכו"ש. ויש לחלק בקל).

ובאמת, אפי' בשאר תעניות העידו בכ"מ שלא נהגו להחמיר כן (ראה ברכ"י סתקמ"ט סק"א. ועוד. וראה שו"ת בא"מ ח"ח סצ"ה סק"ו. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'תשיז).

ובכ"מ שחולה כשאוכל א"צ למעט בהנאתו – ראה או"ש מאכ"א פי"ד הי"ד שדחה סברת ח"א, הי ניהו שו"ת עמודי אור ס"ל סק"ט. וכן נקטו האחרונים. ונתקשו טובא במה שלהטור סתרי"ז ועוד, והובא במג"א ושו"ע אדה"ז לדינא, מאכילין מהרוטב ולא מהמאכל, ובסיבת החילוק ביניהם, וכמה אופנים בדבר – ראה ב"י שם. או"ש שם. הלכות חג בחג ימים נוראים ע' תכ. דבר משולם ח"ג סי' קלא. ובעודת היום (לב) יומא ח"ב סנ"ז. וחי בהם קאופמן ע' מח. ישורון חו' לו ע' תקפה. בית אהרן וישראל גל' קמו ע' קלג. ועוד. ובשו"ת חת"ס ח"ו סכ"ט – מיירי בבריא שחושש שיחלה. ואכ"מ).

וגם ספי' ליכא, שג"ז בכלל צרכו של תינוק כיון שהוא להנאתו. וכיון שאכו"ש בכלל היינו רביתייהו – לא פלוג בין סוגי המאכלים. והדבר כמעט מפורש בס' הישר לר"ת סנ"ב סק"ב. וכן מוכח ממה שאסרו להטעים כוסש"ב לקטן משום דילמא אתי למיסרך, ומוכח שאף שאינו רביתי' ממש הי' מותר לולא החשש. ולהעיר מיומא עח, ב ובפירש"י דתבורי מאני למלאות תאותו היינו רביתי'.

[ובלא"ה, לדעת אדה"ז בסרס"ט ס"ג ליכא איסור ספי' באיסור התלוי בזמן, ומאכילים הקטן ביו"כ אף שאין חשש סכנה אם יתענה. (ומש"כ בסתרט"ז ס"ד שאסור ליתן לקטן שהגיע לחינוך לאכול – היינו בשעת חינוכו, שמחנכין אותו לשעות. אבל משמע שהוא מצד איסור ספי'. וכ"ה במג"א סתרט"ז סק"ב. והעיר מזה בתהל"ד שמ"ג סק"ד. וראה משנ"ב סתרט"ז בשעה"צ סק"ט. ואפשר שבשעות אלו שאני, שאי"ז בגדר צרכו, וכדלקמן. וצ"ע). אלא שלגבי אכילה לפני קידוש מפורש שג"ז רק בצריך לכך – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשסח. וש"נ. ואולי יש לבאר, שאף שמה"ת ליכא איסור ספי' באיסור התלוי בזמן, מ"מ מדרבנן גם בזה אין לספות לו (ובס' הישר שם: אע"ג דאינם סכנה לא גזור, ומשמע דקאי בסברא שהיו גוזרים מדרבנן), אלא שהתירו לו בצריך לכך, ועוד שעכ"פ איכא מצות חינוך. וכש"כ שכ"ה להטעם שהתיתר בקידוש הוא מחמת שהתירו לספות איסור מד"ס דהיינו רביתי', ויש לסמוך על כך כשצריך לכך – ראה אצלנו שם. ומ"מ, נראה שביו"כ שאני, שעיקרו משום מצות עינוי, ולא ניתנה מצוה זו לקטנים, וכדלקמן].

וכמו שלא נתקבלה דעת המנ"ח מצוה שיג, הב"ד בבה"ח סתרט"ז סקכ"ד, שאפי' בקטן פחות מבן שמונה, אף דאין מענין אותו מ"מ בידים אסור להאכילו אם אכל היום ויכול לסבול. ונתפשטה ההכרעה, שמופקעים לגמרי ממצות עינוי, ול"ד למאכ"א (וכדמוכח ממה שהאיסור ליתן כוס לקטן ביו"כ הוא רק מחשש דאתי למיסרך. ובאבודרהם ערבית יו"כ, דמיירי כשאינו רעב וצמא. וראה בכ"ז שו"ת זכרון יוסף להגר"י פיק ס"ו. חלקת יואב או"ח ס"א. מרחשת ח"א סי"ב בהערה. וראה בארוכה שו"ת מחזה אליהו ח"א ספ"ג ואילך. והוכיח כן מכ"מ. וראה גם שו"ת נתיבות אדם ס"י. וצל"ע מש"כ בשו"ת מהרש"ג שם, דהא דמותר להאכיל לקטן ביוה"כ הוא ודאי כדי שלא לצער את הקטן ובמקום דליכא צער אסור). ומצינו בהגהות חת"ס או"ח סתקצ"ו שאפשר שכשהיו חולות בכרמים הקטנות שלא הגיעו לכלל תענית אכלו בו מעדנים. ואולי כוונתו רק למאכלים משובחים.

וגם למי שירצה להחמיר (ראה שו"ת שבה"ל חי"ט סקמ"ח. תשוה"נ ח"ה סקפ"ח) – היינו בספי' ממש או במצוה עליו לאכול, או לכל היותר בנותן לפניו לאכול.

451) להלן פרטי הדינים:

שיעור אכילה ביום הכיפורים הוא ככותבת הגסה, והוא כשני שליש ביצה, דהיינו כ–30 סמ"ק (בערך 1 אונקיה נוזלית – Fl. Oz) זמן ההמתנה בין אכילת שיעור כזה לאכילת השיעור הבא הוא כדי זמן אכילת 4 ביצים, והוא תשע דקות מסוף האכילה האחת לתחילת האכילה השניה. ובחולה הצריך, לפי פקודת הרופא, לאכול יותר מהשיעור הנזכר בתוך תשע דקות, אפשר לצמצם את זמן ההמתנה בין סוף אכילת שיעור לתחילת אכילת השיעור הבא לפי הצורך, 7 דקות, 6 דקות, 4 דקות ואפילו, במידת הצורך, עד 2 דקות.

ביחס לשתיה, משערים מלא לוגמיו בכל אדם לפי מה שהוא, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. למעשה יש למדוד מערב יום כיפור את כמות הנוזלים שנכנסת כשממלא כל פיו, וחצי מהכמות הזאת, הוא השיעור. עדיף לעשות מדידה זו מערב יום הכיפורים, אך אם לא עשה כן, מותר לעשות זאת אף ביום הכיפורים עצמו. על החולה לשתות כמות כזאת כ 9 דקות. אם ההשתהות ארוכה מדי לחולה, אפשר לצמצם את זמן ההמתנה בין שתיה לשתיה לשניות ספורות בלבד.

אם ניתן להסתפק בשתיה לחוד אסור לו לאכול. כמו כן, אסור לאכול ולשתות יותר מכמות האוכל או הנוזלים הדרושה לחולה במשך יום הכיפורים.

אכילה ושתייה אינן מצטרפות יחד לעניין השיעורים ולכן אין צורך להמתין ביניהן.

[בהמבואר בשיעור מלא לוגמיו, כ"ה ע"פ משנ"ב סרע"א סי"ג בבה"ל ד"ה של רביעית. וכ"כ בשיעו"ת ס"ג סקל"ג (אבל לחומרא, וס"ל שבאמת הוא יותר מחצי). וכ"כ בהליכות שלמה פ"ה ס"ו. אבל ראה בחזו"א קונט' השיעורים סקט"ז ד"ה בבה"ל. חו"ב מועד ס"ט הערות ליומא פ, א. שו"ת מנח"י ח"ה ס"ד סקי"א. מדות ושיעו"ת פט"ז הע' 56].

באם אוכל אפילו פת כל שהוא צריך נטילת ידים כרגיל (האוכל לשיעורים אינו מברך על נט"י). אכל כזית בכדי אכילת פרס, מברך ברכת המזון, ואומר יעלה ויבוא בנוסח: ביום הכיפורים הזה ביום סליחת העון הזה ביום מקרא קודש הזה.

הנאת ריח: מותר להריח כל מיני ריח ביום הכיפורים[452]. ואדרבא טוב להריח כדי למלאות מנין מאה ברכות.

רחיצה אסורה בין בחמין בין בצונן; אפילו להושיט אצבעו במים ואפילו להעביר זיעה.

בבוקר כשניעור משינתו נוטל ידיו ג' פעמים עד סוף קשרי[453] אצבעותיו[454] ויברך "על נט"י". ויזהר שלא יטול אלא עד שם, ולא יוסיף יותר ממה שמוכרח לו[455]. ולאחר שנגב ידיו במפה, מעביר המפה על גבי עיניו להעביר מהם חבלי שינה. ואם היה לפלוף על גבי עיניו ודרכו לרחצם במים, רוחץ ומעבירו.

אסור לטבול ביו"כ אע"פ שבשאר ימות השנה רגיל לטבול לתפלה. וכן אסור לו לטבול[456] טבילת עזרא.

אסור לרחוץ פיו.

התלכלך בטיט או צואה רוחץ מקום המלוכלך לבד.

נגע במקומות מכוסים נוטל עד קשרי אצבעותיו. עשה צרכיו או הטיל מים, יגע במקומות המכוסים ויטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו[457], ואם עומד לפני תפלה – נוטל ידיו גם בלי לגעת במקומות מכוסים.

אם לא עשה צרכיו ולא הטיל מים, אין לו ליטול בשביל תפלה בלבד, משום חומר יום הכפורים.

חולה אף על פי שאינו מסוכן, כל שהוא לרפואתו מותר לרחוץ כדרכו.

סיכה בשמן ובמשחות וכדומה אסורה במשהו אפילו להעביר זוהמא, ולרפואה מותר (בהתאם לתנאים בדיני ממרח ורפואה ביו"ט).

נעילת הסנדל: אסור לנעול נעלי עור ואפילו מחופים בעור[458]. וטוב להחמיר גם בשל עץ. [ובספר המנהגים חב"ד – בשייכות לתשעה באב[459]: "הולכים בקאלאשי"ן או סנדל שאינו של עור. ודלא

452) לפי שהריח הוא דבר שאין הגוף נהנה ממנו כלל אלא הנשמה בלבד נהנית ממנו לפיכך לא נאסר ביום הכיפורים.

453) הלשון "קשרי אצבעותיו" מורה שנוטל עד מקום חיבור האצבע עם כף היד, והיינו לא רק האצבעות גופא אלא גם העצם של האצבע. וכ"מ בחולין קו, ב: עד הפרק, או לגי' ר"ח ורי"ף ועוד – עד הפקק. וראה בערוך ערך פקק. רא"ש חולין פ"ח סי"א. וכ"מ בפירש"י סוטה לט, ב ד"ה לכוף. אבל בכ"מ הל' שנוטל רק האצבעות. וכ"מ בתוס' נזיר נ, ב. ב"י או"ח סי' קסא.

ולמעשה, אא"פ לצמצם. וכל שאין כוונתו לתענוג, ואינו מוסיף יותר מהמוכרח בכוונה תחילה – לית לן בה. (ול"ד למי שמוסיף יותר מהמוכרח, דלקמן בפנים. ומ"מ במקום ספק, שאני. ראה א"א מבוטשאטש סתרי"ג להקל בספק אם צריך נטילה, גם ביו"כ שאיסורו מה"ת. ואף לפמ"כ במשנ"ב סתרי"א סק"ג שספיקו לחומרא – היינו בספק אם אסור. אבל כשנוטל שלא לתענוג, שאני).

וראה שו"ת מראה דבר ח"ב סט"ו. שאל בני ח"ב ע' תשסו.

ולהעיר שבפמ"ג ס"ד בא"א סק"ז משמע שגם שאר היד צריך נקיון עכ"פ. וי"ל דהיינו כשנגע במקום מטונף, או דלא קאי למסקנא, עייש"ה במשה"ק אח"כ.

454) אף שהטומאה מתפשטת עד מקום חיבור היד לקנה הזרוע, "ביוהכ"פ אין כ"כ שליטה לרוח הטומאה, ולכן כשניעור אינה שורה אלא עד קשרי אצבעותיו" (אג"ק ח"ג ע' קמח. ולהעיר מכעי"ז במגדל עוז תפלה פ"ז ה"ח בשם ר"פ הזקן שביו"כ ליכא סכנת רו"ד שהשטן וכל סייעתו בטלים).

455) וראה פמ"ג ס"ד בא"א סק"ז. סתקנ"ד בא"א סקי"ג. סתרי"ג בא"א סק"ט. וראה אצלנו בשו"ת באתרא סי' י'תטו. ובפרט שלדעת כמה פוסקים, ואדה"ז בכללם, איסור רחיצה דאורייתא. וגם במקצת גופו (שלכן ההיתר דידיו מלוכלכות בטיט ובצואה הוא רק משום שמסרן לחכמים – ר"ן יומא רפ"ח. אדה"ז סתרי"א ס"ג).

456) או לשפוך עליו תשעה קבין.

אלא אם הקרי עדיין הוא לח מקנחו במפה ודיו. ואם נתייבש כבר או שנתלכלך בבשרו רוחץ במקומות המלוכלכין שבו לבד ומתפלל.

457) והנוהגים בכל השנה ליטול ידיו ג"פ, יכול ליטלן גם היום ג"פ אבל רק עד קשרי אצבעותיו.

אבל אם נכנס לבית הכסא קבוע ולא עשה צרכיו שם ויצא לא יטול ידיו אם נשארו נקיים כבתחלה, רק יש לו לנקותם בצרור או בכותל וכו' אפילו אם מחמיר בכל השנה ליטול ידיו בכה"ג.

458) ואפילו מקצתו מחופה בעור. ואם יש רצועת עור קטנה העשוי' רק לחזק את הנעל, מותר. אבל אם הרצועה עשוי' להגנה על הרגל אין ללובשו.

459) וצ"ע אם ביו"כ חמור טפי. גם במשנ"ב סתרי"ד סק"ה הביא שמי שאפשר לו נכון להחמיר. ואילו בהל' ת"ב סתקנ"ד סק"ל השמיט

כהמחמירים"].

יולדת כל ל' יום וחולה שהצינה קשה לו ומי שיש לו מכה ברגליו מותרים בנעילת הסנדל. וטוב שיחליפו מנעל של שמאל בימין וכו' (באם אפשר). ובזמנינו שמנעלים שאינם של עור מצויים, כתבו הפוסקים שאין להקל.

מותר לילך ברחוב עם נעלי־בית, גם במקום שאין עירוב, אף שאינם עולים על העקב ומכסים אותו, אם יושבים בטוב ואינם נשמטים מרגליו.

אם נקרעה הרצועה מאחורי נעלי ה"קראקס" ומחוברת רק בצד אחד, מותר לצאת בו בשבת וביו"כ גם במקום שאין עירוב, אם אין דעתו לתקנה, ולא להצניע את הרצועה להשתמש בה לדבר אחר. ואם אכן דעתו לתקנה, נכון ליזהר שלא לצאת בו בשבת ויום כיפור (אף שהעולם אין נזהרין בזה, ומצינו שכתבו הפוסקים ללמד זכות עליהם).

לבני זוג – אסור בתשמיש המטה.

צריך לנהוג כל ההרחקות בין בלילה בין ביום.

קטנים: אסור לנעול להם הסנדל אפילו לא הגיעו לחנוך. וכן אין לרחצם ולסוכם. בעושה מעצמו אין צריך אביו למחות בידו. הגיע לחנוך תענית שעות – אסור גם להאכילו ולהשקותו ואפילו ליתן בפניו לאכול. עושה מעצמו צריך אביו למחות בידו.

יש נוהגים להימנע מלבישת תכשיטי זהב ביוהכ"פ[460]. ויש שנהגו שלא יקשטו עצמן בתכשיטים [גם כשאינם של זהב] שמתקשטין בהם שבת ויום טוב משום אימת יום הדין[461].

הדבר, רק שציין לעיין שע"ת.

אלא שלא מצינו בפוסקים חילוק בדבר. ומסתבר דלא סבירא לן להחמיר כלל כחומרת שו"ת פנים מאירות ח"ב סכ"ח (הובא בשע"ת דלקמן). ואדרבה, להעיר מיומא עח, א, דקס"ד להחמיר בת"צ טפי (ראה תוס' ישנים שם. שיח יצחק שם ד"ה ואמינא).

ובס' המנהגים מציין לשע"ת סתרי"ד בהל' יוכ"פ (אף שעיקר האריכות בשע"ת הוא בסתקנ"ד, ובסתרי"ד הציב ציונים לשם).

ובכמה מהסנדלים וכו' שבימינו – מרגיש קצת גושי הארץ (וראה לקו"ש ח"ד ע' 1360, שא"צ להרגיש קושי הארץ וסגי בגושי הארץ לחוד). וכש"כ כשהולך במקום אבנים ועפר ולא ברחובות מרוצפים כבימינו.

וגם באלו הנוחים מאד, איכא טעמא אחריתי, שכל שאינו של עור אינו נקרא מנעל. ועוד, שגם לטעם שגושי הארץ מגיעין לרגליו (ולפ"ז באינו מרגיש ליתסר. וכ"כ בס' הבתים שערי שביתת יו"כ ס"ח בדעת הרמב"ם. ועוד) – ראה שו"ת מהרש"ג ח"ב סק"י, שכיון שמנעלים שאינם של עור על הרוב מרגיש שהולך יחף, גם בעושה מנעל מבגד עב שאינו מרגיש שהולך יחף לא נקרא מנעל. (ועיי"ש שאסור להחמיר משום כבוד יו"ט שאסור לצער עצמו). והכי איכא לפרושי גם בצפע"נ כלאים פ"י ה"ו. (אבל יותר נראה שר"ל שאין החיוב גוף הענין להרגיש שהוא יחף, אלא שלא ללבוש מנעל, וכל שמרגיש הקושי אינו מנעל. וראה לח"מ שביתת עשור פ"ג ה"ז. ובארוכה – מר דרור מועדים סי"ד ע' רטז ואילך). [וע"ד הסוד, מפורש בכ"מ שהאיסור רק בשל עור, ראה פע"ח שכ"ז פ"ד. מ"ח יומא פ"א מ"ג. סידור חמדת ישראל. סי' האריז"ל לר"י קאפיל. טור ברקת סתרי"ד ס"ב. לקו"ת שה"ש מד, א. מאמרי אדה"ז הקצרים ע' שלז. וראה אג"ק ח"ג ע' קמח].

ויש מאחרוני זמננו שכתבו לחלק, שבנעלים סינטטיות שבימינו הנוחים מאד, דינם כמנעל של עור. אלא שעיקר החילוק כתב בשו"ת פנים מאירות, עיי"ש דמיירי במנעל של בגד העשוי כמדת מנעל וכצורתו ונוח לילך בהם כדרך מנעל של עור ואינו מרגיש כלל קושי הארץ. ועכ"ז נקטו הפוסקים דלא כוותי', ושהוא רק מחומרא. ואיהו גופי' כתב בסו"ד שכל ירא וחרד לדבר ה' יש לו להחמיר והמחמיר תע"ב. ומשמע קצת שאינו מן הדין (ראה שו"ת מהרש"ם ח"ו סל"ז. מהרש"ג שם. ועצ"ע שבכל דבריו האריך שעיקר החילוק הוא אם מרגיש קושי הארץ).

ומה שכתבו לחשוש משום מראית עין (ראה שו"ת הסבא קדישא ח"א סי"א. מנח"ש ח"ב סנ"ח סקכ"ט) – בימינו שמצוי מאד אין מראית עין. ובלא"ה, ראה בעורה"ש שתקנ"ד סט"ו, דמוכח מדבריו שלא חש לזה שנראים כמו עור. וכ"מ בדעת הרא"ש (יומא פ"י ס"ז) כפי שפי' בק"נ שם.

ויש מאחרוני זמננו שכתבו שכיון שבימינו מצוי טובא, אדרבה – ג"ז בכלל מנעל, לפי שכ"ה בלשון בנ"א, וגם שהדרך לעשות כן, ודרך לילך בשוק כך. ואף שכ"מ דעת כמה ראשונים – בכ"מ מוכח שהוא מילפותא דקרא (ראה רמב"ן במלחמות יומא פ"ח. רשב"א שבת סו, א. ועוד), וגם כשהדרך כך הכי דינא (כדמוכח מדברי רי"ו (הובא בב"י סוסי' שא) ששל שעם רועים יוצאים בו ולכן מותר בשבת, ועכ"ז לא מיקרי נעל לגבי יוכ"פ. ובר"ן יומא שם, שביו"כ דרכן לצאת באותן המינין ול"ה הוצאה). וכ"כ בשו"ת חלק לוי או"ח סקצ"א, שגם כשדרך לילך בהם כל השנה אינו מנעל. וי"ל גם, שכיון שמעיקרא נאסר רק בשל עור, אף אם הטעם מחמת שכשאינו של עור אין דרך לצאת, לא נשתנה הדין (ראה עד"ז בשלמי מועד ע' קז בשם הגרשז"א). וראה בארוכה אבן ישראל על הרמב"ם שם. מר דרור שם. הנסמן במועדי ה' (אזולאי) יוכ"פ ע' רפו ואילך. קובץ בית אהרן וישראל גל' צז.

ואף גם זאת, הרי כתב בפר"ח שתרי"ד ס"ב ד"ה אסור לנעול וד"ה ומ"ש ההגה, שכל שאינו חופה רוב הרגל אין לו שם מנעל אפילו אם בשל עור.

460) ראה שו"ת באתרא דרב סי' יא'רפב. וש"נ.

461) ראה שם אצלנו.

סדר ליל יום הכיפורים

בכתר שם טוב[462]: ע"כ יש חרדה ובכיה ערב יוה"כ לעת ערב שאז שעה אחרונה של עשרת ימי תשובה וביוה"כ לית ליה רשותא לאיסטוני ע"כ בא השטן בכל כחו לקטרג על כל אדם ומזלם חזי ע"כ בוכים אנשים ונשים וטף.

במחזור ויטרי[463]: שמעתי אין השטן שולט באדם ביום הכיפורים, אלא בכל השנה חוץ מיום זה בלבד, שנ[קרא] השטן, השטן בגימטריה שס"ד, יום אחד חסר ממנין ימות החמה, אמר לו הקב"ה (ירמיה כא, יב) לבקר משפט, כיון שהגיע יום הכיפורים ורואה את ישראל עומדין על רגליהן ויחיפי רגלים כמלאכי השרת, וכולם צגים לובן מוצעפים, אין לו רשות לדבר.

כל נדרי: ניגון אבינו מלכנו[464]. מזמורי תהילים קטו־קכג. פתיחת הארון. כל נדרי ושהחיינו.

בשיטה מקובצת[465]: תיקנו לנו[466] להסיר מן המכשול כי כמה בני אדם יש שנודרים ושוכחים הנדר ואין באים לפני חכם להתיר ועוברים על נדרם בשוגג ותיקנו בפתיחת יום הכיפורים בתחילת תפלותיהם יתוודו ויתחרטו מנדריהם[467] כדי שלא ישכחו הדבר[468].

וזה לשון הזהר[469]: "בהאי יומא דאיהו יום הכיפורים דאתקרי קודש [ביום הזה שהוא יום הכיפורים הנקרא קודש] שלטא אילנא דחיי [שולט בו עץ החיים] דלא אשתתף עמיה שטן ופגע רע [שאינו משתתף עמו השטן ופגע רע] ומסטריה לא יגורך רע [ומצדו אין רע אלא כולו טוב] ובגין דא ביה נייחין עבדין באילנא דחיי וביה נפקין לחירות [ולכן העבדים נחים בו בעץ החיים, ובו הם יוצאים לחירות ביום הכפורים של שנת היובל] ביה נפקי משלשליהון [בו יוצאים מכבליהם ומהשלשלת שלהם] אינון דאית עלייהו גזר דין בנדר ובשבועה [אותם שנגזר עליהם גזר דין בנדר ובשבועה] ובגין דא תקינו למימר ביה כל נדרי[470] ואיסרי ושבועי וכו' כולהון יהון שביתין ושביקין לא שרירין ולא [ולכן תיקנו לומר בו כל נדרי].

בלקוטי תורה[471]: האב מפר את הנדר, כי מבחי' אהבה רבה הוא מפר כתרגומו מבטל כל האיסורים והקישורים אשר כנס"י היא אסורה וקשורה, ואין חבוש מתיר עצמו כ"א ע"י מדת אהבה רבה בחי' אביה. וענין האיסורים שהיא אסורה וקשורה בהן י"ל דהיינו חלישת כח הנפש שאין בכחה לצאת מנרתקה ומאסרה כו' חומריות הגוף ונה"ב . . דקישורים אלו נקרא סירכות ברע"מ שהנפש מסתבכת בהם ועי"ז אינה יכולה לעלות . . וי"ל שהפרת נדרים ביוהכ"פ היינו שע"י התשובה נמשך בחי' הפרת וביטול הקישורים וגילוי האה"ר בנפש כו'.

ובאור התורה[472]: ע"י שמתירים הנדרים לאהפכא חשוכא דק"נ לנהורא שזהו ביכולת החכמים, עי"ז

---

462) השלם (הוצאת קה"ת) סש"ל. והובא גם במט"א סתרי"ט באלף המגן סקי"ט.

463) סדר ליל יוהכ"פ סשנ"א.

464) בשנים האחרונות (משנת תשמ"ו ואילך) לא נהגו כן.

465) נדרים כג, ב ד"ה פליגי.

466) ושם שהיא תקנת אנשי כנה"ג. והוא מחודש. ובכ"מ שתיקנוהו גאונים אחרונים או ראשונים. וידוע שהרבה מהגאונים הרעישו נגד אמירתו. ואכ"מ.

467) ובפי' המחזור לראב"ן, וכ"ה בסידור ר"ש מגרמייזא: משום דיום הכיפורים יום מחילה וסליחה הוא ויום תשובה ורוב העולם נכשלים בנדרים ושבועות.

ובראב"ן עירובין קנו, א: משום דאמר בנדרים (כב, א) כל הנודר כאילו בנה מה והמקיימו כאילו הקריב עליו קרבן בשעת איסור הבמות ואם נדר מה תקנתו ילך אצל חכם ויתיר לו נדרו ולא יקיימנו והשב מרשעו יוהכ"פ מכפר לו ובשאר עבירות אדם שב מרשעו שהדי יודע שהן עבירות אבל בעבירת נדר אין הכל בקיאין שהיא עבירה ואין שב שילך אצל חכם להתיר לו.

468) ובראב"ן עירובין קנו, א: כדי שתהא התשובה קודם יוהכ"פ שאז הוא מכפר. וראה בביהגר"א רסי' תריט: משום דבהתרת נדרים כתיב ואם הניא וכו' וה' יסלח לה והיום יום סליחה.

469) זח"ג (ברע"מ) רנה, א. והובא בשעה"כ דרושי יו"כ בתחילתן. וראה גם באוה"ת דלקמן.

470) ובזח"ב קטז, א: נדר דאיהו עלמא דאתי וכו' ובגין דא ביום הכפורים עלמא דאתי דביה תקינו כל נדרי וכו'.

ובכ"מ הובא מש"כ בתקו"ז ת"ה (קמג, א – ונדפס בהרבה מחזורים) בענין התרת הנדר ושבועה שלמעלה. וכעי"ז בב"ב עד, א: אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי מיפר לי.

471) מטות פה, סע"א.

472) מטות ע' א'רפט. ועוד שם: פי' הפרדס כי נדר הוא בבינה ומפני זה תיקנו ביוהכ"פ שהוא הבינה כל נדרי והיינו כי כמו שהנדר הוא דברים שיש בהן עינוי נפש כמ"כ ביוהכ"פ ה' עינויים שבחי' ק"נ הוא אז פרוש כמו האיסור גמור . . והיינו כדי להמשיך בה"א תתאה מה"א עילאה כו' עוה"ב שאין בו אכילה ושתיה . . כי התרת הנדר בא ע"י חכמה והיינו יסוד אבא. גם כי ביוהכ"פ ניתנו לוחות אחרונות וסוף מ' יום של לוחות שניות ע"כ זהו ודאי אור החכמה יסוד אבא, וכן ביוהכ"פ חמש טבילות ועשרה קדושין שהם חיבור י"ה, לכן זהו הכח להתיר הנדרים והקשרים והאיסורים כו'.

מתעורר למע' להיות ויהפוך את הקללה לברכה שיתהפך גם הזדונות כזכיות ע"י גילוי הכתר שלמעלה מהחכמה . . ועוי"ל כי כמו שאנו יכולים להתיר הנדרים לפי שהוא איסור הבא ע"י דבור האדם, ולכן יכולים להחל הדבור ע"י החכם שמשם מקור הדבור כו' לכן יכול להתיר הדבור האוסר . . והיינו ע"י שהאדם הנודר מתחרט כו' ונוטל הרצון מהדבור וכו' אזי החכם מתיר, כמ"כ י"ל למעלה כי אצלו ית' גם כל האיסורים הגמורים באו ע"פ דבורו שהזהיר כן בתורתו דבר אל בנ"י כו' וזה בא מהחכמה . . דמצד עצמות המאציל זהו דלא איכפת לי' אבל מצד האצי' פוגמים העבירות כו', לכן ביוהכ"פ אשר אז התגלות הכתר יוכל למחול על האיסורים, כדרך שאדם יכול להתיר הנדר שהביא עליו כמו"כ הקב"ה יכול להתיר למחול על איסורים גמורים שהרי באו ע"י אמרי פיו ודבורו. אך עכ"ז צריך שהאדם החוטא יתחרט על זה שהרי אפי' התרת נדר צריך חרטה, ולכן כשהאדם מתחרט על עוונותיו באמת הקב"ה מוחל לו ונהפכו הזדונות לזכיות ע"י שמאיר לו מבחי' שלמעלה משרש הדבור של התורה דמחכמה נפקת . . וא"כ לפ"ז י"ל דענין מנהג אמירת כל נדרי שייך לענין המחילה וסליחה, שכמו שאנו מתירים הנדרים דהיינו ע"י ביטול אליו ית' ע"י החכ' והתורה שאזי יוכל להתיר כנ"ל, עי"ז נמשך מדה טובה מרובה הימנה שימחול הקב"ה על כל החטאים והעונות כו' ונסלח לכל עדת בנ"י כו'.

הקהל מברך שהחיינו בלחש, ויזהרו לסיים קודם שיסיים הש"ץ לענות אמן אחריו. מצוה לפרסם שאלו שברכו שהחיינו בשעת הדלקת הנרות – לא יאמרוה עתה.

ערבית: ברוך שם וכו' בקול רם.

בד"ה בהעלותך תשמ"ח נתבאר, שאף שברוך שם רומז לג' עולמות בי"ע, מ"מ הרי בג' עולמות בי"ע עצמם יש בהם הג' ראשי ראשים שלמעלה מאצילות. וזהו מה שבכל השנה אומרים ברוך שם בלחש וביום הכיפורים בקול רם, כי בכל השנה הרי בגלוי ענין ברוך שם רומז לעולמות בי"ע, ולכן כדי שהאהבה דואהבת תהי' בהמשך ההתבוננות דשמע ישראל אומרים ברוך שם בלחש, משא"כ ביום הכיפורים שאז מודגש בגלוי בברוך שם ענין ג' ראשי ראשים כו', אומרים אותו בקול רם[473].

בר"ד משיחת ש"פ האזינו תשמ"ב: בתפלות דיוהכ"פ אומרים וידוי כמה וכמה פעמים. ולכאורה אינו מובן הרי ביוהכ"פ נמצאים בנ"י במעמד ומצב שהם דומים למלאכים, וכמ"ש בשו"ע ש"נוהגין ללבוש בגדים לבנים נקיים ביוהכ"פ כדי להיות דוגמת מלאכי השרת". ועד"ז יוהכ"פ אין בו לא אכילה ולא שתי' – בדוגמת מלאכי השרת. וא"כ, בהיות בנ"י במעמד ומצב דמלאכים הרי אינם שייכים לענין של חטא כלל, ומדוע אומרים אז "אשמנו בגדנו וכו'"?! זאת אומרת: כללות ענין החטא שייך דוקא כאשר בנ"י נמצאים במעמד ומצב דבני אדם, ולא כאשר הם נמצאים במעמד ומצב דמלאכים. וא"כ, אמירת הוידוי היתה צריכה להיות בהיותם במעמד ומצב דבני אדם, ולא ביוהכ"פ – שאז נמצאים הם במעמד ומצב דמלאכים! ובפרט ע"פ המבואר בכ"מ, שיוהכ"פ ענינו "אחת בשנה" ובנפש – בחי' יחידה שבנפש, היינו שביוהכ"פ מתגלית בחי' היחידה אצל כאו"א מישראל. דהנה, בנוגע לכללות עשרת ימי תשובה מובא בגמרא הלשון "כאן ביחיד", ומבאר אדמו"ר הזקן, דקאי על בחי' יחידה שבנפש, היינו, שהעבודה דכל עשי"ת קשורה עם בחי' יחידה שבנפש. ומאחר שגם בבחי' יחידה ישנם כל הבחי' דנפש רוח נשמה חי' יחידה, מובן, שהעילוי דיוהכ"פ לגבי שאר עשי"ת הוא – שאז העבודה היא בבחי' יחידה שביחידה. ועפ"ז יוקשה ביותר: מאחר שהעבודה דיוהכ"פ קשורה עם בחי' יחידה שביחידה – מה שייך שם ענין של חטא?! הרי אפילו בנוגע לבחי' נפש (שזוהי המדרגה התחתונה בין החמשה שמות דנר"נ ח"י) איתא בזהר "**ונפש** כי תחטא – תווהא", היינו, שכללות מציאות החטא אפילו בבחי' נפש הרי זה דבר תמוה ביותר. וצריכים לבאר שמציאות החטא הוא דבר חיצוני בלבד ונדבק בנפש רק מצד זה שיצרו אנסו וכו'. ועאכו"כ, כאשר מדובר אודות בחי' יחידה שבנפש, ובפרט בחי' יחידה שביחידה – הרי בודאי שלא שייך שם ענין החטא כלל וכלל. ואעפ"כ, ענינו של יוהכ"פ הוא – בקשת סליחה ומחילה, ואומרים כמה פעמים "אשמנו בגדנו וכו'". וכמובא בספרים, שבמשך המעת לעת דיוהכ"פ אומרים הוידוי ד"אשמנו בגדנו כו'" **תשעה** פעמים. וכל זה – אע"פ שהעבודה דיוהכ"פ קשורה עם בחי' יחידה שביחידה!

והביאור בזה: ישנם ענינים כאלו שלפי ערך מעמדו ומצבו בהוה אינם נחשבים לענין של חטא כלל, ואדרבה, זהו אופן עבודתו. אבל, כאשר מתעלה למעמד ומצב נעלה יותר, שאז נדרשת ממנו עבודה נעלית יותר – הרי הוא מכיר ומרגיש שענינים אלו שבדרגתו הקודמת נחשבו לענינים רצויים, הנה

473) ובאוה"ת אחרי ע' פז (ועד"ז באוה"ת על סידור ע' רצה): לרמוז שאז עליית המלכות להיות במדריגת זעיר אנפין וגם למעלה יותר ולכן יש לה קול ולא כמו בכל ימי השנה שאומרים בשכמל"ו בחשאי שזהו מורה על בחי' אבל הכלה אין לה בחי' קול כו'.

לגבי דרגתו הנעלית נחשבים הם לענין של חטא כו', ועד שצריך לבקש סליחה ומחילה כו'. ועפ"ז מובן בנוגע לאמירת "אשמנו בגדנו כו'" ביוהכ"פ: כאשר עבודת התשובה, "והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה" היא בדרגא נעלית יותר (שבזה אין שיעור כלל) – הרי הוא מכיר ומרגיש שישנם ענינים שצריך לבקש עליהם מחילה וסליחה, אע"פ שבדרגתו הקודמת היתה עבודתו כדבעי. ולכן, כאשר בנ"י נמצאים ביוהכ"פ, "אחת בשנה", ועבודתם קשורה עם בחי' יחידה שביחידה, היינו, שכאו"א מישראל נכנס להיכל המלך, חדר לפנים מחדר, עד שבחי' "יחידה ליחדך" מתייחדת ביחוד גמור עם עצמות ומהות, "ישראל ומלכא בלחודוהי" – הנה דוקא מצד גודל העילוי שבמעמדם ומצבם ביוהכ"פ, הרי הם מכירים ומרגישים שמעמדם ומצבם הקודם נחשב לענין של חטא, ולכן מבקשים סליחה ומחילה, ואומרים "אשמנו בגדנו וכו'". ומובן בפשטות **שכאו"א** מישראל נמצא ביוהכ"פ במעמד ומצב האמור – שהרי כניסת הכהן גדול ביוהכ"פ לקדש הקדשים היתה בשליחות כאו"א מבנ"י, וא"כ, כאשר הכה"ג נכנס לקדש הקדשים, אינו נכנס לבדו, אלא לוקח עמו את כאו"א מבנ"י. ועפ"ז מובן שביוהכ"פ נמצא כאו"א מישראל במעמד ומצב דיחוד גמור עם עצמות ומהות, "ישראל ומלכא בלחודוהי". והנה אמירת הוידוי היא בכל תפלה ותפלה מהתפלות דיוהכ"פ, זאת אומרת, שבכל תפלה הרי הוא מתעלה למעמד ומצב נעלה יותר בהענין ד"הרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה", ולכן צריך להיות אמירת הוידוי בכל תפלה, גם בנוגע לענינים אלו שבעת התפלה הקודמת לא נחשבו עדיין לענין של חטא, כי לגבי הדרגא הנעלית שהגיע אלי' בתפלה זו, נחשבים גם הם לענין של חטא. זאת אומרת: בתחילת העבודה דיוהכ"פ נמצאים בנ"י במעמד ומצב נעלה ביותר, ולכן, "בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה אנו מתירין להתפלל עם העבריינים". ובכל תפלה ותפלה מתפלות היום מתעלים הם לדרגא נעלית יותר, עד שמגיעים לתכלית העילוי דיוהכ"פ – בעת תפלת נעילה, שאז ננעלים כל השערים, ומסתיימת כללות העבודה דיוהכ"פ.

דין הטועה בתפלת העמידה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

אחרי עלינו וקדיש יתום, ארבעה מזמורי תהילים א־ד, קדיש יתום. ואח"כ [בציבור] כל התהילים (מתחילתו). ואין אומרים פסוקי לכו נרננה גו' לפני כן[474].

קריאת שמע על המטה כבכל שבת ויום־טוב. ברוך שם וכו' בקול רם. אין אומרים תחנון ועל חטא. קודם השינה מזמורי תהילים: קכד־קלב. לא יתעטף בכרים וכסתות ועכ"פ לא יכסה רגליו.

יום שני, יו"ד תשרי, יום הכפורים

בבוקר משכימים לקום. נוטל ידיו רק עד סוף קשרי אצבעותיו ולא יכוון להנאת רחיצה. כהנים העולים לדוכן נוטלים ידיהם (בבוקר ולפני נשיאת כפים[475]) עד פרק הזרוע[476].

מנגב ידיו ומעביר המפה (המגבת) על גבי עיניו להעביר מהם חבלי שינה. היו עיניו מלוכלכות מותר להעביר הלכלוך. אין שוטפים הפה.

אין מברכים שעשה לי כל צרכי (עד למחר). ברוך שם וכו' בקריאת שמע קטנה בקול רם. וכן בתפלה.

סוף זמן קריאת שמע: **9:43**.

אחרי חזרת הש"ץ אבינו מלכנו. י"ג מדות ג"פ ורבש"ע בעת פתיחת הארון.

מוציאין שני ספרים וקוראים בראשון בפרשת אחרי מות עד ויעש כאשר צוה ה'. ועולים ששה גברי. ומפטיר קורא בספר שני בפינחס ובעשור לחודש, ומפטיר בישעיה ואמר סלו סלו עד כי פי ה' דבר, לפי שבפרשה זו נתבאר ענין תשובה ותענית.

להשלים מנין מאה ברכות[477], יכוון לברכות העולים לתורה ולברכות המפטיר. ואף ששמע

474) ע"פ מענה בכתי"ק – צילום נדפס בשבועון כפר חב"ד גליון 789.

475) ראה קובץ דברי תורה כפ"ח חו' ה ע' 43 (ומשם, באוצר מנהגי חב"ד תשרי ע' ריז) – מפי השמועה (וכדעת הקיצור שו"ע סי' קלג ס"ד). וצע"ק מלקו"ש ח"ט ע' 386 "באם יטלו לנ"כ לסירוגין". וראה שקו"ט בזה בקובץ הערות הת' ואנ"ש כפ"ח גל' קעב (כ"ד טבת תשנ"ח).

476) וכן הלוים שנוהגים שנוטלים ידיהם קודם שיוצקים מים על ידי הכהנים מותר להם ליטול ביום הכיפורים (כיון שאינם מתכוונים לתענוג), אבל לא יטלו אלא עד קשרי אצבעותיהם ולא יותר.

477) בסדר התפלה, מברכים רק 66 ברכות במשך יוהכ"פ.

הברכות, אם יש לו מיני בשמים, יריח בהם למלאות מנין הברכות. אפשר לברך על הבשמים כל פעם לאחרי היסח הדעת[478].

אחר קריאת התורה והפטרה, הזכרת נשמות. [אפשר לומר יזכור גם ביחיד[479]]. מדייקין[480] לאחוז בעץ החיים בעת אמירת יזכור[481].

נוהגין להזכיר נשמות ביום הכיפורים ונודרים צדקה בעבורם לפי שהמתים יש להם ג"כ כפרה ביום הכיפורים[482] וכשנודרים צדקה בעבורם מועיל להם לכפר בעדם לפי שהקב"ה בוחן לבות ויודע שאילו היו בחיים היו גם כן נותנים צדקה. ומנהג ישראל לידור גם בעד מתים שאינם קרוביו.

יש לו אב ואם – יוצא מבית הכנסת בעת יזכור. ונהגו לסגור הדלת. בשנת האבילות נשאר בבית הכנסת, אבל אינו אומר יזכור.

מזכירים שם הנפטר ושם אמו[483].

בר"ד משיחת אחש"פ תשכ"ו: מ'זאגט דאך אויך יזכור פאר די נשמות שאינם צריכים כפרה, ווי ס'איז ידוע מנהג החסידים דערמאנען אויך דעם רבי'ן דעם שווער, און אויך די רביים שלפניו פאר די וואס האבן זיי געקענט, וואס דאס טוט אויף פאר דעם וואס זאגט דאס, מ'מוז אבער אויך זאגען אז דאס איז נותן כח אויף פאר די וועמען מ'איז מזכיר, כנוסח אמירת ההזכרה.

בר"ד משיחת יום ב' דחגה"ש תשמ"ח: נהוג באמירת יזכור לנדב לצדקה, באופן סתמי או גם לפרש הסכום, נהרא נהרא ופשטי'.

אומרים אב הרחמים. "אב הרחמים" – אם יאמרו גם אלו שאין מזכירים נשמות – איז ווי זיי ווילען. דאס איז הזכרת נשמות פון א כלל, ולכן אין אומרים ביום שאין אומרים תחנון. אבל ביום שמזכירים נשמות פרטיות – גם זה יוכלו לומר.

במוסף: כורעים[484] 4 פעמים (פ"א בעלינו, וג"פ בסדר העבודה כמפורט במחזור[485]). מכים על החזה

---

478) והיינו בנמלך ושוב רוצה להריח. וגם אם דעתו להריח אח"כ – יכול לברך שוב אח"כ אם הוא בהפסק גדול של כמה שעות. ולכל הדעות יכול לברך בישן בינתיים, או יצא יציאה גמורה לעסקיו, וכן אם יצא ממקומו בינתיים וכשחזר הביאו לו בושם חדש אפי' הי' דעתו עליו כשבירך. וכן אם מברך על סוג אחר לגמרי, כגון שמברך על עשבי בשמים, ולפנ"ז בירך על עצי בשמים (וכן איפכא. אמנם, לא יחזור ויברך על דבר שברכתו מיני בשמים מחמת ספק כגון צפורן שקורין נעגלי"ך, אם בירך לפנ"ז על עצי בשמים). וראה פרטים בשו"ת באתרא דרב סי' יא'תרנו.

479) וראה בשו"ת באתרא דרב סי' ז'תתקס.

480) ראה סה"ש תש"ה ע' 20. אג"ק ח"ג ע' רכ. ר"ד בעת הסעודה דיום אחש"פ תשכ"ט.

אמנם, מפי השמועה במעשה רב, שביו"כ כשלא עלה למפטיר, מאז שנת תשל"ט ואילך, לא נהג בזה ונשאר על מקומו. (ולפעמים גם בשנים שלפנ"ז נשאר על מקומו), משא"כ בשאר זמנים שאמרו יזכור שעלה למפטיר.

ולכאורה פשוט ש(אף שהכוונה גם למי שלא עלה לתורה, כדמוכח מהמשך הדברים באג"ק שם –) אין הכוונה לכל הקהל, עכ"פ במקום שהעם רב, שהרי ל"ש במציאות. וגם יש בזה משום טירחא דציבורא, ולפעמים – גם אינו כבוד הציבור. ובכ"מ שהחזן מחזיק הס"ת (ראה בפמ"ג סי' קמא במ"ז סק"ג, הב"ד במשנ"ב סי' קמו בשעה"צ סק"ח. וראה ס' מטעמים פט"ו).

481) אבל מה "שנוהגין שמי שצריך להזכ"נ עולה לתורה בו ביום" – "לא ראיתי מדייקין בזה" (אג"ק שם. ועיי"ש עוד).

482) ועל כן הוא נקרא כיפורים לשון רבים לחיים ולמתים.

483) כ"ה בסידור תורה אור. וכ"ה באג"ק מתאריך י"א ניסן תש"ט (נתפרסם בקובץ העו"ב ש"פ תשא תש"ע). וכ"ה בהערת כ"ק אד"ש לסידור תהלת ה' מהדורת תשט"ז. וראה ר"ד בעת הסעודה ליל ב' דחגה"ש תש"ל. ליקוט מענות קודש תשכ"ה מענה עח (אחרי שבת בראשית). וכ"כ בכה"ח סרפ"ד סקל"ז ע"פ הזהר (ח"א לז, א). משמרת שלום קודינוב מהדו"ב ס"י ס"ו. ועוד.

484) פרטים בנוגע לאופן הכריעה – ראה לעיל בלוח יום א' דר"ה ובהערה.

485) וכורעים רק ב"והכהנים" של הוידויים, ולא ב"והכהנים" של הגורלות (אף שבמקדש היו כורעים). ומסתבר, שכמו שא"א לכמה נוסחאות "והכהנים וכו'" רק במקום שנאמר "תטהרו" (ראה תויו"ט דלקמן), גם ה"זכרון ודוגמא" (כלשון ראבי"ה יומא סתק"ל) לכריעה שבמקדש, הוא רק בכגון דא. והרי בלא"ה בכל וידוי נוהגים לכרוע רק פ"א ולא ג"פ, אף שהכהנים והעם שמעו שם המפורש וכרעו בכל וידוי ג"פ, באנא השם, באנא בשם, ובלפני השם (כ"ה בכ"מ. אבל ראה שו"ת אבקת רוכל סכ"ז. אלפסי זוטא יומא סו, א. שפ"א שם. ולהעיר מעש"מ מאמר מאה קשיטה פ"ב. ולפ"ז גם בגורלות לא כרעו). ויש להוסיף, שהכריעה אינה על הזכרת השם גרידא, אלא זכר למעמד הכפרה בשלמותה, הכולל וידויו של הכה"ג, הזכרת השם, כריעת העם ועניית בשכמל"ו, וחתימת הדברים ב"תטהרו", ומשו"ה נקבעו ג' כריעות כנגד ג' הוידוים וג' אמירות תטהרו, אבל בעת הגורלות, אף שאמר הכהן להשם חטאת בשם המפורש, כיון שאין וידוי ולא אמירת תטהרו, לא תיקנו כריעה מיוחדת לזכר כריעה שבביהמ"ק.

וראה חכמת שלמה סתרכ"א ס"ד. שער הכולל פמ"ד סי"ז (ע"פ זח"ג סז, רע"א). בית אברהם (נעתק בקובץ יגדי"ת נ:י. גל' יב ע' לב ואילך. וצוייין עה"ג בהערת רבינו לשעה"כ שם). סידור תפלה ישרה ראדוויל. תכלת מרדכי דרוקער (תרנ"ד) פ' וילך. חקת עולם דבליצקי ע' כב ואילך. עלי תמר יומא פ"ג ה"ז ד"ה הקרובים.

באמירת וידוי שבסדר העבודה.

ברכת כהנים. לדינים ומנהגים – ראה לעיל ביום א' דר"ה.

אחר מוסף אין אומרים אין כאלקינו (עד לאחר נעילה).

תהילים היומי ומזמורי תהלים קלג־קמא. קדיש־יתום. שש זכירות.

בין מוסף למנחה – מפסיקין. אם באפשרי לכל הפחות שלשה רבעי שעה.

הלכתא למשיחא[486]**:** מקריבים ביום זה - 2 תמידים כבכל יום. וגם, קרבן מוסף של יום הכפורים (שבפ' פינחס) - פר ואיל [והוא נקרא גם בשם איל העם], 7 כבשים לעולה ושעיר לחטאת (הנעשה בחוץ ונאכל לערב). ולעבודת היום (שבפ' אחרי) - פר ואיל משל כהן גדול, ושעיר לה' (חטאת הנעשה בפנים ונשרף) סך הכל 15 קרבנות וגם שעיר המשתלח לעזאזל [וכל סדר עבודת יום הכפורים כמפורט בנוסח התפלה].

עבודת כל חמש עשרה בהמות אלו - וכן שאר העבודות של יום זה – אינה אלא בכהן גדול בלבד.

הלכתא למשיחא: שיר של יום - ברכי נפשי ושיר המעלות ממעמקים[487].

פשט טליתו ובא ללובשה אחר כמה שעות[488] צריך לחזור ולברך עלי'. פשטה על דעת לחזור וללבשה לאלתר אינו צריך לחזור ולברך[489]. ואפילו פשטה על דעת שלא לחזור וללובשה לאלתר

וצ"ע מש"כ בחלק מהנ"ל שבמקדש לא כרעו, היפך המפורש בכ"מ בפשטות (וראה משנה יומא לט, א. רמב"ם עבודת יוהכ"פ פ"ב ה"ו וה"ז וכפ"מ שם. ערוה"ש קדשים סי' קסב ס"ג. ועוד. ובכ"מ שעשר פעמים כורעים ונחשב גורלות בכלל העשר), וכדמוכח מסדר העבודה גופא בנוסח דידן. ועד כאן לא נחלקו אלא אם לומר "והכהנים וכו'", ולא אם כרעו (ראה אבודרהם. ב"י וב"ח סתרכ"א. פי' סדר העבידה לר"י אבן גיאת. מלאכת עבודת הקדש בשם רב ששת אבי הריב"ש (בהוצאת תשנ"ט – ע' עב ואילך). תוי"ט יומא פ"ו מ"ב. ברכה משולשת יומא שם. עבודת ישראל להר"י קמחי קיז, ב – במהדו"ח ע' שעח. וראה תפא"י יומא שם). ואפשר דאתיא להדעות שרוב הציבור לא שמעו הכה"ג בעת הגורלות. אבל בכמה נוסחאות דסדר העבודה: וצועק, קורא בקול רם, והצריח בקול רם, פצח בקול. והאריך בכ"ז בנעם אמרים טייטלבוים תשפ"ה ע' מא ואילך. קובץ קושטא דמילתא גל' טז.

486) בנוגע להקרבת קרבנות אם יבוא משיח בסמיכות ליו"כ (שבנוגע להתענית – ראה דע"ת או"ח סוסי' תרפו. סה"ש תשמ"ט ע' 12. ובארוכה בשיחת עיו"כ תשנ"ב (תורת מנחם תשנ"ב ע' 57)) – שקו"ט בכ"מ עד"ז אם הקריבו קרבנות בחנוכת בהמ"ק בימי שלמה. וראה ל' המאירי מו"ק ט, א:בחנוכת בנין שלמה הקריבו ביוהכ"פ קרבנות של שמחה בלבד ר"ל שלמים ואכלום לקיים מצות שמחה. וראה מצבת משה מו"ק שם. חידושי ר' מאיר שמחה ח"ב סמ"ב סק"ד. לקו"ש ח"ח ע' 56 הע' 42. הנסמן בס' יומה"מ בהלכה ח"א סי"ט.

[והנה בתקו"ז תכ"א (נז, ב) משמע שלעת"ל יתבטל גם יוכ"פ ככל המועדים. וכ"מ במדרש משלי פ"ט, ב (ילקוט שמעוני משלי רמז תתקמד) שרק לר"א יו"כ ג"כ אינו בטל. (וראה בארוכה בד"ה להבין מרז"ל כל המועדים תשט"ז). וכן פי' בכסא מלך וברמ"ק לתקו"ז. וכ"ה בבאר לחי רואי שם. וראה שער ישכר מאמרי חדש תשרי מאמר יום הקדוש ס"ב שכ"ה בנוסח הנני העני. ובבית הכפורת דיני כל נדרי (הוצאת תשס"ד) דבהכי תליא הגי' אם לומר עד יו"כ הבע"ל. וראה ד"ה על כן תשי"ג (סה"מ מלוקט ח"ה ע' קפט) בהערה 9. סה"ש תש"נ ח"ב ע' 532 בשוה"ג להע' 42. ובדע"ת שם דאולי הכוונה שם רק בזמן חינוך ביהמ"ק.

ויש שכתבו לפרש שירגישו תענוג בהעדר האכו"ש. וי"מ דקאי רק לענין נעילת הסנדל כמשמעות המשך הזהר – כ"מ בבאר אברהם לתקו"ז שם. וכ"כ פרי צדיק מוצאי יו"כ אות ב. ושם, שישאר רק ענוי דאכו"ש].

487) מס' סופרים פי"ט ה"ב. אבל לא הובא ברמב"ם. וראה שיחת ליל ג' דחה"ס תשמ"ה.

488) באג"ק ח"ג ע' רי ואילך משמע שהשיעור הוא יותר מ"ב או ג' שעות". ובחידושים וביאורים בש"ס ח"ג סכ"ט נעתק מכתב הנ"ל בשינויים (ועיבוד), ושם כתבו דליכא בזה שיעור קבוע, ותלוי בכאו"א כמה זמן מעוטף בטליתו (ומ"מ ה"ז יותר מב' או ג' שעות). וכ"מ קצת בגוף המכתב. והארכנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' לח'רלו.

489) גם כשלא עברו כמה שעות, אם הולך לישון שינת צהרים, טוב שלא יסיר מעליו הטלית גדול לגמרי רק שיתכסה בו בעת השינה (שמותר לישן בטליתות של מצוה שאין זה גנאי כל כך – שו"ע אדה"ז סכ"א ס"ד), וכשלובשו אח"כ א"צ ברכה כיון שלא הסיר ממנו לגמרי (ע"פ שו"ע אדה"ז סוסי' ח. וראה אג"ק ח"ג ע' רכג).

ואם לא עשה כן, וישן שינת קבע על מטתו, אפילו לא עברו כמה שעות, יברך (כ"מ בלשון אדה"ז. וכן בארצה"ח ס"ח סי"ד. ומש"כ שם "טוב שלא יסיר וכו'", ומשמע שספק בדבר, וכשלא יסיר לגמרי מפיק נפשי' מפלוגתא – היינו לחומרא בעלמא, ואינו מעיקר הדין, שלדינא הכל תלוי אם הסירו לגמרי או לא. ועוד ועיקר, שמשמעות הדברים שאין שום ספק בדבר, והוא מטעם אחר לגמרי, לצאת מחשש ברכה שא"צ, ולא משום ספק ברכה. וכן מוכח במקורו בשו"ת מהר"ם מינץ סי' עח, שלדינא בשינה הו"ל היסה"ד, וז"ל: שמעתי וכו' שמה"ר איסרלן ג"כ לאחר שינת צהרים מברך שנית על טלית קטן [וכ"ה בלקט יושר או"ח ע' 43] וזה נ"ל ברכה יתירתה [ולא ברכה לבטלה] הגם נהי דסבר דשינה הוי היסח הדעת [שכן עיקר לדינא] מ"מ הי' יכול לכסות בו בשעת שינה [והי' נמנע בכך מברכה שא"צ] וכן מנהגי בשאני ישן שינת צהרים אני מכסה עלי הטלית קטן כדי שאיני צריך לברך [שאל"כ הי' מברך] לסלק נפשי מכל הספיקות [מחשש ברכה שא"צ]. וגם אם לא נפרש כך, אין ספקו של מהר"ם מינץ מוציא מודאו של תורה"ד. וכ"כ גם ביוסף אומץ יוזפא סרמ"ה.

אבל במשנ"ב כתב שיש דעות בין הפוסקים אם זה בכלל היסח הדעת, ואם מכסה בו בשעת השינה כשלובשו אח"כ א"צ ברכה לכו"ע. ומשמע שבספק עומד. וכן מצינו בשו"ת פנ"י ח"ב ס"ו, שבתפילין וציצית שמצוה להיות עליו כל היום ודעתו ע"ז לית דין ולית דיין שביהכ"ס ושינה לא הוי היסח הדעת. כן נתחבטו בדעתו, דהרי לדידי' בנשתהה איזה זמן בלא"ה מברך (ראה שם סקל"ז). ואכ"מ.

ויש שכתבו לחלק דשינה עדיף משאר הפסק, דל"ש בזה היסח הדעת כיון שאין בידו ללבוש הציצית. אלא שבכ"מ משמע איפכא (ראה גם

כי אם לאחר כמה שעות, ואחר כך נמלך לחזור וללבשה לאלתר, אם נשאר עליו טלית קטן אינו צריך לחזור ולברך[490].

עכשיו נהגו כל ישראל לאסור תיקוני מאכלים למוצאי יו"כ. (לאדם חלוש יש להתיר מזמן מנחה קטנה ולמעלה (**4:26**) וכדאי ליתן קצת מהאוכל לקטן).

במנחה: וידבר וקטרת. אין אומרים אשרי ובא לציון, ולא ואני תפלתי.

קריאת התורה (בסוף פרשת אחרי) ומפטירים ביונה. העלי' במפטיר יונה סגולה לעשירות ונותנת כח לתשובה[491].

אחרי חזרת הש"ץ: אבינו מלכנו, קדיש תתקבל, לדוד ה' אורי, קדיש יתום. אין אומרים עלינו. משניות וקדיש דרבנן לאבלים – רק אחרי נעילה[492].

טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים, ואינו משלים בנעילה. נרדם בשינה ונתעורר סמוך לצאת הכוכבים יתפלל מנחה תחילה אף שיתכן שיפסיד זמן תפילת נעילה. עבר צאת הכוכבים אינו יכול להתפלל נעילה ואין לה תשלומין בערבית[493].

נעילה: קרוב להתחלת השקיעה. "עכשיו הוא גמר החתימה ואנו צריכין לבקשת רחמים, ואם לא עכשיו אימתי".

> תפלה זו היא בתענית ציבור כנגד נעילת שערי היכל שבמקדש שהיה אחר הדלקת נרות של בין הערבים כעבד הרוצה לצאת מן המלך ומקודם שיצא הוא מבקש פרס ומנת המלך ויוצא ונועל השער אחריו. ויש אומרים, שמה שנקרא תפלת נעילה היינו לפי שמתפללין אותה בסוף היום והיא גמר תפלות של היום ומתפללין אותה סמוך לנעילת שערי שמים שנועלין אותם בגמר התפלות.
>
> "החמשה תפלות דיום הכפורים הם כנגד חמשה דרגות שבנשמה, נפש רוח נשמה חי' ויחידה, דג'

אג"ק שם. ולהעיר מפי' ר"י קורקוס בכורות פ"ח הי"ג. חס"ד תוספתא בכורות פ"ז ה"ז). ולהעיר שיש שחילקו בד"ז בין ט"ג לט"ק, שבט"ג שלובשים רק בשעת התפלה, וגם אין דרך לישון עם ט"ג, הוי הפסק טפי.

וראה בכ"ז שבו"י מזוזה פ"י הע' כג. הלכות יום ביום תפלה ח"א ע' שעב. כאיל תערוג עובדות על גדולי הדורות ע' שלז. ארחו"ר ח"א ע' יז. דעת נוטה ח"ב סר"ט. וסותר למש"כ משמו בעזרת אליעזר ימים נוראים ע' 77. תורת מועדים על שונה הלכות סתרכ"א ע' שפב. קובץ העו"ב ש"פ תולדות תשע"ז. תולדות תשפ"ה. עומק הפשט גל' 319. והנלפענ"ד כתבנו).

490) בשערי תפלה ומנהג אשכנזי ח"א סי"א ר"ל ולחדש שבכל מקום שחוזר ולובש מחמת מנהג א"צ לברך שוב, דליכא דין הפסק בכה"ג. וכן ביו"כ שמוכרח ללבשו שוב לתפלה (וראה סברא כעי"ז במשנ"ב ס"ח בבה"ל סי"ד ד"ה וי"א לגבי מרחץ שמוכרח לחזור וללבוש בגדיו). ועפ"ז כתב לבאר הנהגת ק"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע שלא בירך שוב על טליתו כשלבשו לסנדקאות. אבל סתימת כל הפוסקים אינה כן. ואדרבה, ראה בסה"ש תרצ"ב ע' 3 שכ"ק אד"ש נשאר בצ"ע בהנהגה הנ"ל. ומה שהעמיס שם באו"א – הרי לפי פירושו העיקר חסר מהספר שם. וראה ביאור הדברים אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תקיב.

491) וראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' ה'תקפג. ושם, גם ע"ד הנהוג בכ"מ שהרבה קונים ביחד ורק אחד עולה.

492) כ"נ פשוט שמנחה ונעילה כחדא חשיבי, ואומרים עלינו רק אחרי נעילה. (וכמ"ש במט"א סתרכ"ב ס"א. ובפוסקים כמה דעות בזה. ואכ"מ). וכמו שאין אומרים משניות בין שחרית למוסף. ויש להעיר מכיו"ב משיחת ש"פ ויצא תשמ"ג (תו"מ ע' 541). וכן נקטו במחזור חב"ד מהדורא מוערת.

ולע"ע לא הצלחתי לברר מעשה רב איך הי' בשנת האבילות בתשמ"ט.

[ולאחרונה העירוני שיש שטוענים כעת מזכרונם ע"ד אמירת משניות וקדיש דרבנן גם אחרי מנחה. ויתכן שזכרונם בכזיב, כאשר נתברר כבר כמ"פ בכגון דא, בהיות ולא רשמו הדברים בשעת מעשה, והרי קייל"ן דמילתא דלא רמיא עלי' דאינייש בשעת מעשה לאו אדעתי' (ולדינא, אומרים שנדמה לו שראה מה שבאמת לא ראה, ראה שבועות מא, ב, שנדמה לו שפרע בעדים, אף שלא הי' כן. וקייל"ן שאפילו האומר ברי לי שלא נתערב בזה שום פירורי חמץ בשעה שהתיכוהו קודם הפסח אי"ז כלום לפי שאינו זוכר אלא דבר שעשה במתכוון, וכפס"ד אדה"ז בשו"ע סתמ"ז סמ"ד וסמ"ז. וכהנה רבות. וראה שד"ח כללים מערכת המ' כלל קעא). וכן העיר רבינו באג"ק ח"ב ע' קמז להגרי"ל ע"ה לנדא, בנוגע לעדותו ע"ד הנהגת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, דמילתא דלא רמיא עלי' דאינייש כו'].

493) כ"כ באלפסי זוטא לרמ"ע מפאנו ברכות רפ"ד. והובא בברכ"י סי' קח במח"ב סק"ג ובכה"ח שם סקי"ב. תורת חיים סופר סקי"ג ד"ה כתב הפמ"ג. אבל בפמ"ג סי' קח במ"ז סק"ה כתב דבשכח נעילה משלימה בלילה ומתפלל שתים של חול. ולכאורה תלוי בטעם שאין תשלומין למוסף, שאם הוא כמ"ש התוס' ברכות כו, א ד"ה איבעיא (ועוד ראשונים) משום שעבר זמנו בטל קרבנו (וטעם זה הביא אדה"ז בשו"ע סי' קח ס"י), הרי תפלת נעילה רחמי היא ואינה במקום קרבנות, ויש לה תשלומין. אבל בכמה ראשונים הביאו עוד טעמים לזה שתפלת מוסף אין לה תשלומין, שהיא תפלה נוספת מחמת מאורע היום, או שאינה כמטבע שאר התפלות. ולדבריהם הה"נ לתפלת נעילה. וגם לדברי התוס', אין הכרח שלנעילה יש תשלומין, שי"ל דחדא מגו כמה טעמי נקטו, דהא מיירי רק לגבי מוסף. ואין בידינו להורות להתפלל תשלומין על יסוד דיוק שאינו מוכרח בסברת התוס', ולא שבקינן פשיטותא דשאר הראשונים מחמת דיוק זה. והעיקר, דכללא קיי"ן בכ"מ שסב"ל. וגם אפ"ל שיצא בתפלת ערבית גופא עבור נעילה – ראה להורות נתן דלקמן.

וראה מזה גם שו"ת יבי"א ח"ז או"ח סנ"ד. שבה"ל ח"ד סי"ג. ח"ו ס"פ. ח"י סי"ז סק"ה. להורות נתן ח"ה סי' מ־מב. (ועיי"ש עוד כמה טעמים לפוטרו מתשלומין). רבבות אפרים ח"א סתי"ז.

תפלות הראשונות הם בנר"נ ותפלת מוסף דיום הכפורים היא בחי', והגילוי דיחידה הוא (בעיקר) בתפלת נעילה. ולכן נקראת בשם נעילה, כי אז נעלים כל השערים וגם נבראים הכי עליונים (ואפילו נאצלים וכו') אין יכולים ליכנס, ישראל ומלכא בלחודוהי"[494]. ובמקום אחר[495]: "ביוהכ"פ "**אחת** בשנה", שבו נעשה הגילוי דבחי' **היחידה** שבנפש, ובפרט בתפלת נעילה, תפלת החמישית, כנגד דרגא החמישית מה"חמשה שמות (ש)נקראו לה", בחי' היחידה, וכידוע הפירוש ד"נעילה" שנועלים את כל השערים ונשארים רק ישראל והקב"ה לבדם – שהכוונה בזה היא לא רק לכלל ישראל בתור ציבור, אלא לכל יחיד ויחיד, שנמצא הוא והקב"ה לבדו".

בלקוטי תורה[496]: בהמשכת י' עומקים בכל עשי"ת, אזי ביוהכ"פ לפני הוי' תטהרו, והוא בנעילה, שסוף היום מכפר, כדאיתא בגמ' שסמוך לשקיעת החמה, ולכן איתא במשנה פרק בתרא דכריתות מי שבא על ידו ספק עבירה ביוהכ"פ אפילו עם חשכה פטור, שכל היום מכפר, שמתכפר לו בסוף היום, שהוא העיקר, שאז הוא זמן נעילה, עילוי המלכות בכתר, עילוי שאין למעלה הימנו, ונקרא לפני הוי', ואז תטהרו, שמשם נמשך טהרה ורחיצה, וכל העוונות מתכפרים.

פותחים הארון לפני אשרי. בקדיש: לעילא ולעילא מכל. חתמנו בספר וכו', מי כמוך אב הרחמים. וחתום לחיים טובים וכו', נזכר ונחתם לפניך וכו'.

בתורה אור[497]: ענין החותם הוא כמו לשון חותם שעל האגרת מבחוץ כדי שלא יקרא באגרת הזאת איש זר אשר אין רצונו שידע הכתוב שם. כך הוא החותם הזה מן הברכה וההמשכה אשר ימשיך . . שהמשכה זו שהיא גלוי ההעלם תהי' רק בבחי' הקדושה לבדה ואין לזרים אתה חלק ונחלה ולכן החותם של כללות ישראל הוא בנעילת יו"כ שאז זוכים למעלה העליונה לפני הוי"ה תטהרו למעלה מבחי' הוי"ה כו' וכמ"ש במ"א.

במכתב כללי משנת תשמ"ה[498]: מדייקים בהפיוט "שערי שמים פתח ואוצרך הטוב לנו תפתח" שאומרים בנעילה – לחבר "לנו" ל"הטוב" – ראה ד"ה אנכי אנכי תרפ"ז[499]: ואוצרך הטוב לנו, תפתח . . שיבואו בחסד פרטי שהוא הטוב לנו בטוב הנראה והנגלה גם למטה ממש. [ובלקוטי דבורים[500]: דער נוסח ואוצרך הטוב לנו תפתח דארף מען מאכען דעם אתנחתא נאך דעם ווארט ואוצרך, הטוב לנו תפתח[501]].

באבינו מלכנו: **חתמנו** בספר וכו'.

בד"ה ויגד לך תרצ"א[502]: ביוהכ"פ אחרי העבודה כל המל"ע בתשובה, היינו חרטה על העבר וקבלה טובה על להבא, דהחרטה על העבר היא בתפלת מנחה והוידוי דקודם יוהכ"פ . . והסדר דיוהכ"פ הוא בהקבלה טובה על להבא . . הנה ע"י התשו' דיוכ"פ ואחר כך בתפלת נעילה שאז הוא התגלות נקודת הלב שהו"ע נקודת היהדות שזהו"ע אמירת שמע ישראל הוי' אלקינו הוי' אחד שענינו הוא המס"נ בפועל, ואמירת הוי' הוא האלקים שזהו"ע היחוד הגמור, ואומרים פסוק זה ז' פעמים שהם ז' מדות, דכל מדה ומדה מכרת ומרגשת את האמת דהוי' הוא האלקים, והיינו דההרגש הפנימי הוא גם מצד הגוף, אז דער גוף ובשר הגשמי דער הערט אויך דהוי' ואלקים כולא חד, ואז נעשה ההחלטה הטובה אשר מרגע זה והלאה יהי' כל עשיותיו לשם שמים, הנה מיד שורה עליו שמחה גדולה בהתלהבות עצומה וקירוב גדול בשיר וזמרה מעומק נקודת פנימי' הלב בשפיכות הנפש כבן המשתעשע עם עצמותו של האב שאין לך שמחה גדולה מזו, דהשמחה היא על העצם והמהות של האב שלמעלה

494) סה"מ מלוקט ח"ה ע' כב. וראה גם לקו"ש ח"ד ע' 1154 (ממאמר הנ"ל). ובכ"מ.

495) סה"ש תש"נ ח"א ע' 90.

496) תצא לט, ד.

497) פ' בראשית (ו, ג). ובסידור שער יוהכ"פ רנ, ד: צ"ל בנעילה דיו"כ בחי' החותם בה"ג דעתיקא, כידוע שהוא ענין בחי' ההבדלה להבדיל ולהפריש האור שלא יומשך רק לסט' דקדושה בלבד, עד"מ כמו החותם הניתן על הכלי לשומרו שלא יקבל ממנו זר הבלתי ראוי, ולהגדיל השמירה עושים חותם בתוך חותם, וזהו בחי' נעילה כמו גן נעול אחותי כלה שמנעלת החיצונים כו' וד"ל.

וראה (באו"א) לקו"ת מסעי צא, סע"ד. שם צג, ג ואילך.

498) לקו"ש חכ"ט ע' 526.

499) סה"מ תרפ"ז ע' כא ואילך.

500) נט, א.

501) וראה גם סה"מ תרצ"ו ע' 40. תש"ב ס"ע 22. ד"ה באתי לגני תשכ"ב קרוב לתחילתו. וראה גם שמועות וסיפורים ח"א ע' 159. ושם גם שהפסיק בין "לנו" ל"תפתח". וכ"נ גם בסה"מ תרפ"ז שם.

502) סה"מ קונטרסים ח"א ע' קלז ואילך. סה"מ תרצ"א ע' מא ואילך.

גירסת PDF חינם – להיות שותף, ראה בעמוד ב

מכל ענין, לא מיבעי ענין פרטי אלא גם ענין כללי שהוא מבוקש דבר, בדבר שחוץ ממנו, אבל כאן הנה השמחה היא על הקירוב הזה שהוא מתאחד עם מהותו ועצמותו של האב, והיינו דזה עצמו הוא המבוקש והתכלית, להיות האמת הוא דשניהם אחד ממש, וזהו"ע השמחה הגדולה והעצמית שבאה אחרי העבודה דיוהכ"פ ואחרי אמירת פסוקי המס"נ והיחוד [ובהמשך מבאר בארוכה ע"פ משל מהמלך ובנו שמתענגי' בעצם נפשם על הקירוב הגדול לאחר הריחוק].

. . וזהו אמירת לשנה הבאה בירושלים, דירושלים הכוונה יראה שלמה, דבאמת הנה כל אחד מישראל הוא ירא אלקים, אלא שהיראה היא בהעלם, ויראה שלמה הוא שהיראה באה בגילוי בפועל בקיום המצות, שזהו ירושלים, וזהו לשנה הבאה בירושלים, היינו דשנה זו הבאה, מרגע זו בכל משך השנה תהי' כל העשיות ביראת שמים, הנה מיד מתגדל השמחה בהתלהבות עצומה, ונקראת זמן שמחתנו בשמחה כפולה ומשולשת, הא' שהיא השמחה על הקירוב הפנימי והעצמי שבא אחר הריחוק, הב' שהיא שמחת הקב"ה בבנ"י שהקב"ה שש ושמח על כל א' ואחד מישראל בדוגמת שמחת המלך על פדיון בנו יחידו מהשבי' וקירובו העצמי אל עצמותו ומהותו, והג' שמחת ישראל על הקב"ה בג' ענינים הא' שיצאו מהשבי והגלות, הב' שנתקרבנו בקירוב עצמי ופנימי אל אבינו מלכנו, והג' שתמורת זה אשר בתחלה היו מלאי עון הנה עתה אנחנו מלאי מצות מה שנתרבו זכיותינו.

בד"ה ביום השמע"צ תש"מ[503]: בעשרה ימים אלו יש כו"כ עליות, עד לתכלית העלי' דיום הכפורים, וביום הכפורים עצמו תכלית העלי' הוא בתפלת נעילה (בסיומו וחותמו של היום), וי"ל דבנעילה גופא – באמירת שמע ישראל (שהוא בסיומה וחותמה), וכדאיתא בשל"ה שצריך לכוין אז למסור נפשו על קידוש השם ונחשב לו הכוונה כאילו עשה בפועל [ואולי י"ל שהוא ע"ד מאמר הבעש"ט במקום שמחשבתו של אדם שם הוא נמצא].

אחרי פסוקי שמע ישראל, ברוך שם, ה' הוא האלקים – קדיש תתקבל עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן, מנגנים מארש נפוליון. תקיעה אחת. סגירת הארון לאחר התקיעה. נוהגים שלא לתקוע עד לאחרי צאת הכוכבים. לשנה הבאה וכו'. סיום הקדיש.

קוה, פטום הקטורת, קדיש דרבנן ("לעילא" פעם אחת), עלינו, קדיש יתום, ט' מזמורי תהלים קמב־קנ[504]. משניות וקדיש דרבנן לאבלים.

כתב הרמ"א: יש שכתבו ליזהר לומר פטום הקטורת מתוך הכתב ולא בעל פה, שחוששים שמא ידלג אחד מסממני[505]. ובכתבי האריז"ל הובא, שצריך למנות הסממנים באצבעות הידים אחד לאחד כדי שלא ידלג ח"ו אחד מהם. והזהירו האחרונים, שאם אומר במרוצה ובעל פה ומכין עצמו שישם לדרך פעמיו לא יהי' לו שום תועלת מאמירה זאת[506].

לאחר צאת הכוכבים אסור במלאכה עד לאחר אמירת ברוך המבדיל או אתה חוננתנו בתפלה.

איסורי עינוי כגון רחיצה סיכה ונעילת הסנדל מותרים מיד אחר שהוסיף מחול על הקודש. איסור אכילה עד לאחר הבדלה.

תפלת מעריב והבדלה, בקיטל וטלית, אבל בכובע (ולא רק בכיפה) והטלית על הכתפים. אתה חוננתנו.

טעה ואמר ההוספות של עשי"ת בשמונה עשרה – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

503) סה"מ מלוקט ח"א ע' שעב.

504) צריך לסיים אמירת התהלים לפני התחלת תפלת ערבית. ואחרי שענה ברכו, אין לו להפסיק בין ברכו לתפלת ערבית באמירת תהלים (וראה שו"ת באתרא דרב סי'טו'ע). אם הציבור ממהר להתפלל ערבית, ואם יאמר תהלים לא יספיק להתפלל ערבית עם הציבור, יסיים תפלת נעילה לפני המנין, ויאמר תהלים אז.

505) משום שהאמירה במקום ההקטרה ואמרינן שהוא חייב מיתה אם חסר אחת מסממני'. וראה הגהות תורת שלום לכה"ח פלאגי סי"ב ס"ח.

506) ראה כה"ח פלאגי סימן טו"ב סי"ח, צויין בהגהות תורת שלום לסי"ב שם.

מוצאי יום הכפורים

סיום הצום (לאחר הבדלה) בשעה **7:36**.

"יוהכ"פ קומט אויס צו פאסטען זעקס און צוואנציג שעה"[507]. ויש להקל בזה, שמקצת שעה כשעה, ולכן די יותר מכ"ה שעות[508].

אומרים גוט יום טוב.

קודם הבדלה נוטלים ידים (גם הכהנים שכבר נטלו ידיהם לפני נשיאת כפים) שלש פעמים לסירוגין עד פרק הזרוע אבל בלא ברכה, ורוחצים הפנים והפה[509].

הבדלה – הנה א־ל ישועתי וגו', יין ("בורא פרי הגפן"), נר ("בורא מאורי האש")[510], המבדיל (בין קדש לחול").

כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע היה מקפיד להבדיל בעצמו במוצאי יום כיפור[511].

בכל מוצאי שבת, אם אין לו אור אין צריך לחזר אחריו כדרך שצריך לחזר אחר שאר מצות. אבל במוצאי יום הכיפורים, יש אומרים שצריך לחזר אחר ברכת האור (לפי שהיא כברכת הבדלה שמברך להקב"ה שהבדיל לנו זה היום משאר יו"ט שנאסר בו להבעיר אור עד עתה בלילה).

מברכים דוקא על נר ששבת (=ששבת ממלאכה, והיינו שדולק מערב יום־הכיפורים, ושבת

507) נת' בסה"ש תרצ"א ע'ה 147. תש"ה ע' 21. ש"פ האזינו תשכ"ה.

508) אג"ק חי"ג ע' רצז. וראה שם בנוגע לשבת. ולהעיר גם משיחת ש"פ מקץ תשמ"ג. [וצ"ל שמש"כ בלקו"ד ח"ג תקלד, א "פולע" – לאו דוקא].

509) וראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' ה'תשסט.

510) והמנהג להסתכל בצפרניים.

(והנה, לכאו' אין טעם בדבר, שגם אם נאמר שטעם ההסתכלות בצפרנים הוא בכדי שיאותו לאורו, לראות שיוכל ליהנות לאורו – הרי הברכה אינה על ההנאה מהאור אלא "להראות שיום זה הוא מקודש ששבת מהאור" (שו"ע אדה"ז סתרכ"ד ס"ה). וכש"כ להטעם שהוא לסימן ברכה, שזהו רק בתחילת השבוע. וגם את"ל שהוא כברכת הנהנין (ראה בערוה"ש שם ס"ב), וכל' אדה"ז (שם ס"ד – ע"פ פירש"י פסחים נד, א) "לפי שהוא דבר חדש שלא נהנה ממנו ביו"כ שאסור בהבערה" – ההנאה היא מה שבעת מותר בהבערה, ולא ההנאה מגוף האור. ויל"ד שהרי צ"ל נר העשוי להאיר ולא לכבוד, אף דאין כאן הטעם דמוצ"ש דומיא דאדה"ר (שכיון שיצא שבת התחיל ממשש בחושך – ראה ב"ח סרח"צ. משנ"ב שם בבה"ל סי"א במוסגר). ועכצ"ל שנר העשוי לכבוד אינו בגדר "מאורי האש" (ובערוה"ש סרח"צ סי"ד: דכיון שהברכה היא על האור שמאיר לנו לצרכינו בעינן שיהיה אור כזה). והה"נ בנוגע לזה שצ"ל שיאותו. (אבל י"ל שמה שצ"ל במוציו"כ להאיר – ה"ט שאם הוא לכבוד אין הוראה בהשתמשות עתה שנאסר לפנ"ז ביו"כ בשימוש, שמה שלא השתמש בו ע"ע הוא מחמת שהוא רק לכבוד).

ולמעשה, הפוסקים סתמו ולא חילקו.

ובלא"ה, בכדי שיהא להאיר דוקא, עדיף להסתכל בצפרניים, דהנה חקרוה שרים בנר דידן שנעשה למצוה מ"ט שרי (ראה פת"ש איסרלין סרח"צ), שהרי לא נעשה להאיר כלל, ומיד אחר הבדלה מכבין הנר. ויש שר"ל שכשמסתכלין בצפרניים הו"ל להאיר לאותה שעה. ובערוה"ש סרח"צ סי"ד כתב גם בל"ז, שבאמת כוונתנו להאיר לשעתה והיינו לשעת ההבדלה. ועוי"ל, שכל שנעשה לשם מצוה נקבע שהוא בגדר עשוי להאיר ובהתאם להחיוב (ראה עד"ז ערוה"ש שם), ודוגמא לדבר – בטליתות של מצוה שלנו שאינן להגן (ראה ד"מ ס"י סק"ו. שו"ת מהר"ם שיק או"ח ס"ה. קובץ שיעורים ח"ב סכ"ג), או סוכות שלנו העשויות למצוה ולא לצל (וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י'תתקעח. ושו"ר מש"כ עד"ז להשוות הנידונים הגרש"י זוין בקובץ בתורת א"י שנה ט חו' א ע' ז). ובסגנון אחר, שהעיקר שלא חל עליו שם נר אחר. ומפורש בראב"ן ברכות סי' קפח שנהגו להאיר נר לצורך הברכה, אף שבודאי הי' להם אור בלא"ה משאר נרות. וכ"ה באר"ח בשם התוספות, הובא בב"י רסי' רחצ ובשו"ע שם ס"ב, להדליק נר אחר לצורך הבדלה חוץ מהנר המיוחד להאיר בבית. וכן המנהג לברך על נרות שהודלקו לכבוד יו"ט (ודלא כשו"ת ציץ"א חי"ד סמ"ב סק"ב). וצ"ל, שבאו להאיר, והכבוד אתיא ממילא, וזהו כבודו שמאיר בבית.

[כן להעיר שלכמה דעות צ"ל "**להאיר** בלבד". וכ"פ אדה"ז סרח"צ סי"ח. ולכאו' הטעם דומיא דאדה"ר. ויל"ע לפ"ז במוצאי יו"כ].

ואם נאמר שיש להסתכל בצפרניים גם במוצאי יו"כ – לכאו' ה"ז שייך גם בנשים, ודלא כשאר מוצ"ש (דל"ש כאן הטעם שבקצוה"ש סצ"ו בבדה"ש סקי"ב), אא"כ נאמר שגם לטעם שיאותו לאורו ל"ש ד"ז אצל השומעים הברכה, שהעיקר שהמוציא נהנה מהנר (כ"ה בתשובה"ג מוסאפיה ליק סמ"ט, ושע"ת סי' קג. רי"ץ גיאת הל' הבדלה. אהל מועד דיני הבדלה נתיב ה). וכ"כ בחבל יוסף גנזי חיים סרח"צ ס"ד. ומה שנהגו גם השומעין להסתכל בצפרניים – הוא מחמת שאר הטעמים.

ובנוגע לאבוקה (כבמוצ"ש) – בפשטות, ל"ש הטעם במוצאי יו"כ (ראה ס' השולחן הל' סעודה שער ח "לפי שאורה גדול". וראה שלחן שלמה סרצ"ו ס"ב סק"ג בהערה א). אבל מצד נוסח הברכה "מאורי" ל' רבים (ראה חי' הר"ן נמוק"י ומאירי פסחים קג, ב. כלבו סמ"א. אר"ח הל' הבדלה ס"ד. וראה שלחן שלמה שם מזה. אלא, שבלא"ה מברך בל' רבים, מחמת שהרבה גוונים יש באור, וראה הגש"פ עם לקו"ט ד"ה מאורי. ולכאו' בא בהמשך למש"כ שם לפנ"ז שאין מאחדים הנרות ביו"ט, ושמ"מ מתאים הנוסח בל' רבים, וה"ט שבאבוקה מצוה מן המובחר, ואינו חיוב גמור, דסו"ס איכא ל' רבים מחמת הרבה גוונים, אלא שבאבוקה מעלה נוספת ומובחרת יותר) – לכאו' שייך גם במוצאי יו"כ. וכ"מ בא"א מבוטשאטש סתרכ"ד ס"ה. וכ"כ בשש"כ פס"ב סל"ו). וראה בהערה להלן.

511) נת' בר"ד מוצאי יו"כ תשכ"ז. יום א' דחה"ס תש"ל. מוצאי יו"כ תשל"א. ועוד שם, שבמוצאי יו"כ, אפשר ליתן משיירי היין לאחר לשתות.

ממלאכה כל יום הכפורים, כדי להראות שיום זה הוא מקודש ששבת מן האור) ומן הדין מותר לברך גם על נר שהודלק מהאור ששבת. ומכל מקום טוב להחמיר לברך על אור ששבת מבעוד יום ממש, ובתנאי שהנר עשוי להאיר ולא לכבוד. בפועל, נוהגים להדליק עוד נר מהנר ששבת בביתו[512] ומברך על שניהם ביחד[513].

לא בירך על הנר – אין לו תשלומין למחרת[514].

נשים (שאינן יכולות לחכות לבעליהן) יכולות להבדיל בעצמן (ויכולות להבדיל על מיץ ענבים או חמר מדינה כגון תה או קפה), ואם אינן יודעות להבדיל, מותר להם לשתות מים לפני הבדלה, ובמקום הצורך – סודה, ואפילו תה וקפה בלי סוכר ובלי חלב[515].

---

512) כשנעשה לכבוד כבנר נשמה. וגם אם הוא להאיר כגון שהדליק בעיו"כ במיוחד עבור הבדלה (וראה מזה לעיל בלוח לעיו"כ) – בכדי שיהא אבוקה. ועוד מעלה בנר ביהכ"נ – ראה אלף למטה סתרכ"ד סק"ז מחמת שהוא נר של מצוה. ולהעיר שבמט"א שם קורא גם לנר נשמה ונר החיים נרות של מצוה.

513) ביחד – כ"ה ברמ"א סתרכ"ד ס"ה. אדה"ז ס"ח. ועוד. ובבה"ל ס"ד ד"ה וי"א שמברכין כתב יתירה מזו "בהתדבקו יחד עם נר אחר שהדליקו ממנו". ומשמע לחברם זל"ז. וכמדומה שכן המנהג. ומרויח גם מעלת אבוקה (כבהערה לעיל).

ודלא כשו"ת אבני ישפה ח"ג או"ח סס"ג שעדיף להבדיל על כאו"א בעצמו, שחושש שאם האחד הוא נר שנעשה לכבוד, מה שמתחבר אליו נהפך כמוהו. ואין מקור לסברא זו. ומפורש במשנ"ב סרח"צ סק"ל להיפך (כפי שהביא בעצמו). ומה שהביא שבמנהגי מהרי"ל הל' מוצאי יו"כ ל"כ "ביחד" – אמ"ל שיש לדייק מזה (וראה בהגהות למנהגים דק"ק וורמיישא מנהג מוצאי יו"כ ח"א ע' קצו) – איהו קאי כשמדליק נר אבדלתא המזומן בביתו, והיינו נר שקלוע כבר מכמה פתילות מיוחד להבדלה.

514) הנה, בשו"ת בנין שלמה ח"ב ס"כ: "נוראה דה"ה בליל מוצאי יוהכ"פ דאין מברכין רק על נר ששבת, דג"כ יכולין לברך אפילו לאחר כמה ימים, ופשוט הוא". [ושם ר"ל כן גם במוצ"ש בכלל. וראה גם עד"ז שפ"א פסחים נד, א ד"ה כאן באור, שבמוצ"ש אם ימצא נר ששבת גם למחרתו מברך. ולדבריו מקום להדר במוצ"ש גם על נר ששבת. ולכאו' לפמ"ג סרח"צ במ"ז סק"א שבמוצ"ש ה"ז בכלל הבדלה – מעיקרא ל"ק. וראה גם הגהות הגרי"מ בידרמן לשפ"א שם. ובהגהות הגרא"מ הורוויץ פסחים קו, א כ"כ בדרך קושיא על הרשב"ם, ונשאר בצע"ג. וראה הערות הגריש"א פסחים שם.

כן להעיר מראבי"ה סתק"א שבמוצ"ש עיקר מצותו להדליק ממנו אור חדש ולא נר ששבת. ובמט"מ סתתפ"ח, הביאו בשכנה"ג סתרכ"ד בהגב"י סק"ח, שבמוצ"ש מברך רק על אור שנברא ולא על ששבת. ומה"ט ס"ל שבחל יו"כ בשבת יש לכבות הנר ולהדליקו שוב. ובאמת כ"מ בגי' הערוך בברכות נג, א – הובא בערך עששית – שמכבה ומדליקה. ובמאמ"ר סתרכ"ד סק"ג תמה על המט"מ ושכנה"ג. אבל בבני ציון ליכטמאן סרח"צ סקט"ו פ' שכוונתם כראבי"ה לומר שמצוה מן המובחר היא. והביא שם עוד ראיות לסברא זו.

והנה, מה שהביא בבנין שלמה מכלבו הל' ת"ב – יצויין, דאיהו ס"ל גם הכי בכל מוצ"ש שמברך גם אח"כ – ראה שם הל' הבדלה סמ"א. וכת"ש שבכל מוצ"ש יש ב' טעמים גם מחמת תחילת בריייתו וגם מחמת ששבת. ולאידך במוצאי יו"כ ס"ל – שם ס"ע – שמברך על אור היוצא מהעצים ואבנים מעמוד ראשון ואילך].

אמנם, ברשב"ץ ברכות נג, ב שביוה"כ דומה לתחילת ברייתו. ולפ"ז ל"ש תשלומין לא במוצ"ש ולא במוצאי יו"כ. ומברך רק "בשעת חידושו" – ראה אדה"ז סתרכ"ד ס"ד. וראה שו"ת אבני שוהם טאמאשאו ח"ב ס"ז שר"ל שכל רגע אור חדש, ומברך רק מיד במוצ"ש ומוצאי יו"כ, אלא שמשום שאא"פ לצמצם תיקנו שכל הלילה זמנו.

והעירני ח"א ממה שאנשי מעשה נהגו לעשות יו"כ ב' ימים. אבל מהיכא תיתי שבירכו על הנר או שהבדילו בכלל.

ולכאו' בנוגע ליום שלמחרתו, מעיקרא לא מספקא לן, וגם במוצ"ש אתא לאפוקי לילה שלאחריו דוקא, דשרא בטיהרא מאי אהני (וראה בא"א מבוטשאטש סרצ"ט לענין מוצ"ש. ושם עד משיכיר), אא"כ נאמר דמוצאי יו"כ עדיף טפי ומברך גם ביום.

אמנם, להסברא (והדעה) "שהיא כברכת הבדלה" (ראה ט"ז סרח"צ סק"א. לבוש שם ס"א. אדה"ז שם ס"ב. וראה שפ"א שם "מענין הבדלה". ובביהגר"א שם סק"א "שייך להבדלה". וראה פמ"ג במ"ז שם ובא"א שם סק"א וסק"ב), יתכן שגם לענין תשלומין ה"ז כהבדלה ממש. אלא שגם בזה תליא באשלי רבדבי בדין תשלומין דהבדלת מוצאי יו"ט, והבו דלא לוסיף. ועוד שהרי י"א שא"צ לחזר אחריו, ולפ"ז אינו כהבדלה, וסב"ל. ובלאה"כ איכא טעמא הנ"ל שאי"ז שעת חידושו וכו'.

וכ"כ בשש"כ פס"ב סכ"ו בפשטות שמברך רק במוצאי יו"כ וללא מקור.

515) ואף שיש שאסרו להדיא בקפה (ראה במאמ"ר סרצ"ט סק"ד. וכ"ה בזכר דוד מודינה מ"ג ספי"א. וראה גם ילקוט מעם לועז יתרו ע' תקצח גם בדיעבד בשכח ושתה), בנשים מקום להקל בשעהד"ח, ובפרט שיתכן (בדוחק עכ"פ) דאינהו מיירי עם סוכר. ועוד להעיר שמדבריהם משמע שבמקומם נהגו היתר, גם החכמים שבעיר, אלא שקראו תגר על המנהג.

אבל להעיר מנמוק"י ופי' ר"י מלוניל פסחים קה, א שאיסור טעימה כולל כ"ד שרואוי להבדיל עליו. וראה מאירי שם ד"ה כבר. אלא שדבריהם לא הובאו בפוסקים. ותמיהת שאר הראשונים והפוסקים שהאיסור רק בחמרא ושכרא ולא במיא, וכל הדומה למים, ואינו שייך לגדר חמר מדינה. וגדר מים – מחמת שאינו חשוב (ולא מחמת שאינו מברך עליו רק לצמאו), וההי"נ בכ"ד שאינו חשוב כ"כ, ומה"ט התירו ללא סוכר. והעירו מאמרי נועם להגר"א ברכות מה, א, שתה בלא סוכר דינו כמים שאינו מברך שלא לצמאו. ומצינו מציאה רבתי בעטרת צבי סרצ"ט סק"א שכתב חוץ ממים שאינו משביע. ולפ"ז, מקום להתיר גם בקפה ותה דלא זייני (ראה עד"ז ביד אהרן בהגב"י סוסי' פט שא' מהגדולים התיר בקפה לפני התפלה שאינו מרבה דם. ולענייננו באול"צ דלקמן. ומקום לומר, שקפה ותה ללא סוכר אכן גרע גם לענין חמר מדינה שא"ר להבדיל עליו, דלא זייני, ראה בפמ"ג סקפ"ב בא"א סק"ג בטעם שמים ל"ח חמר מדינה).

וראה במנחת שבת סע"ז במנחה חדשה סק"ב לצדד להתיר גם לפני קידוש.

ובאחרוני הזמן – מצינו שיש שהתירו, עכ"פ בדוחק, לזקן ולחולה, ראה שו"ת שלמת חיים סרנ"ט. שלחן שלמה להגרשז"א רסי' רצט. אול"צ ח"ב סכ"ב ס"ב. בירור הלכה ח"ה סרצ"ט (עיי"ש שהביא מעשה רב, אלא שנתקשה בזה). חוט שני שבת ח"ד סרח"צ ע' קי. הל' ת"ב שחל בשבת להגר"ש דבליצקי ס"ע ובהע' קמד. ובשם הגריש"א – וישמע משה ח"ב ע' פ. (אבל ראה שו"ת אבני ישפה ח"ד סס"א. ואולי התם מיירי עם סוכר). חזו"ע הל' ימים נוראים. וראה שו"ת יבי"א ח"ד סי"א סק"ח. ובשם הגרח"ק – הליכות חיים פייער ח"א פכ"ו סרצ"ה

דין מי ששכח ולא הבדיל ונזכר אחר שאכל או ברך – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

איש שכבר הבדיל אינו יכול להבדיל עבור נשים. באם רוצה להבדיל אח"כ עבור אשתו, יכוון שאינו רוצה לצאת בהבדלה שבביהכ"נ.

אם רוצה לסעוד תיכף להבדלה[516] צריך ליזהר שלא יביאו לחם [או מזונות] לשולחן קודם הבדלה. ואם הביאו צריך לכסותו במפה עד אחר ההבדלה[517].

ברכת בורא פרי הגפן על יין הבדלה[518] פוטר שאר משקים מברכה ראשונה ואחרונה[519], אם היו לפניו על השולחן כשבירך בפה"ג או שהי' אז בדעתו לשתותם, אף שלא נתכוון לפוטרם בפירוש. אם לא היו לפניו כשבירך בפה"ג וגם לא הי' אז דעתו עליהם, צריך לברך על המשקים שהכל, אבל נפטרים בברכת על הגפן[520].

המבדיל על היין[521] לפני סעודתו, ושתה כשיעור, כיון שאין בדעתו כלל לשתות יין בתוך הסעודה[522] צריך לברך אחריו ברכת על הגפן[523] לפני סעודתו (אא"כ יברך ברכת המזון על הכוס[524]). ואם שכח ולא בירך לפני הסעודה יברך בתוך הסעודה לפני ברכת המזון. אבל אחר ברכת המזון לא יברך עוד[525].

אחרי הבדלה, קידוש לבנה – בחגירת אבנט[526] ובסידור. [בנוגע טעימה לפני קידוש לבנה – ראה בהערה[527]]. וינער שולי הטלית קטן[528].

(ע' צח).

[ונפק"מ בכיו"ב, בנודר מן המזון שמותר במים, וכן לענין עירוב שאין מערבין במים, ולענין צירוף לזימון למ"ד שהשותה מים אינו מצטרף. וראה האוצר גל' נ].

516) אבל אם אינו רוצה לסעוד מיד אינו צריך לכסותו.

517) שלא יראה הפת בושתו, שהרי מן הדין היה צריך להקדים ברכת הלחם לברכת היין כשרוצה לאכול מיד, לפי שהוא מוקדם ליין בשבח ארץ ישראל בפסוק ארץ חטה ושעורה וגו', אלא שעכשיו אינו יכול להקדימו והרי זה בזיון לו, לכן יש לכסותו.

518) כמפורש בשו"ע אדה"ז סקע"ד סוס"ד. ועוד. וראה בתהל"ד סוסי' קעד שנתקשה מאי שנא מיין שבתוך הסעודה שאינו פוטר. וראה גם משנה הלכה שם ד"ה הלכך. (והו"ע אחר מסברת בתי כהונה, הביאו רעק"א בהגהותיו רסי' קעד שיין דמצוה אינו פוטר משקין. ולהעיר, שבכ"מ הבינו בהגהות רעק"א שהציב ציון למג"א סקע"ד סקי"א בנוגע לכוס של קידוש, שחולק. ויש שכתבו לחלק בין קידוש לשאר מצוה – ראה שו"ת נחלת בנימין סי' ס. דע"ת למהרש"ם שם סוס"ב. אבל באמת מפורש בבתי כהונה שם להדיא דקידוש שאני. וכבר העיר בזה בשו"ת שבה"ל ח"ג סט"ז). וכ"ז הי' בהעלם דבר מהכותב בקובץ הערות הת' ואנ"ש כפ"ח כ' מנ"א תשע"ד (ובעיקר דבריו שם, קדמו בקובץ העו"ב ש"פ וילך תשנ"ג). ובכללות העניין, ראה בארוכה אצלנו בהל' יומית אות תשלא ובהנסמן שם.

519) אבל בקידוש מברך ברכה אחרונה אשאר משקין – ראה שו"ע אדה"ז סערב"ב סי"ג. והטעם, לפי שברכה אחרונה דקידוש נפטר בבהמ"ז, וממילא אין כאן ברכת על הגפן שתפטור שאר משקין. וראה שו"ת אמרי יעקב ח"ג סנ"ה סק"ג בכוונת אדה"ז.

520) סדר ברה"נ פ"א הכ"א.

521) הבדיל על חמר מדינה, מברך ברכה אחרונה בכל אופן.

522) ואם בדעתו לשתות יין בתוך הסעודה, ואפילו אין בדעתו בפירוש לשתות יין אלא שדרכו לשתות יין בסעודה, וכגון בסוכות שמצוה לשתות יין משום שמחת יו"ט (שנחשב שדעתו לכך), והבדיל על שולחנו דהיינו סמוך לסעודה ובמקום סעודה, נחלקו הפוסקים בדבר אם צריך לברך על היין שבתוך הסעודה. ויש לחוש לכתחילה שכשמבדיל קודם שקובע עצמו לסעודה – יכוון בדעתו שלא לפטור בברכת בורא פרי הגפן היין שבתוך הסעודה. וצריך לברך ברכה אחרונה מיד, ואין לו לקבוע סעודה קודם שיברך ברכה אחרונה שמחוייב בה. ובדיעבד כשלא כיוון לכך א"צ לברך על היין שבתוך הסעודה, שספק ברכות להקל. ואינו מברך על יין הבדלה ברכה אחרונה כלל (שנפטר בברכת המזון כמו היין שבתוך הסעודה ששניהם הן שותיה אחת כיון שנפטרו בברכה ראשונה אחת.

ואם הבדיל על שולחנו ממש, אחר שקבע עצמו לסעודה על השולחן, פוטר היין שבתוך הסעודה לדברי הכל, ואינו מברך ברכה אחרונה על היין לפני הסעודה. (כ"ז משו"ע אדה"ז סקע"ד ס"ה־ז ובקו"א שם. אבל בסדר ברה"נ פ"ד השמיט ד"ז. ונתחבטו בזה בכ"מ. וכנראה נרמז לזה בשיחת ליל הושע"ר תשנ"ב. ולמעשה, אם מכוון בדעתו כנ"ל יצא מכלל ספק, ולאידך, כשלא כיוון – למעשה אינו מברך משום סב"ל. וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' יד'תתנז בין השיטין בד"ה גם אפשר שהצבנו ציונים בדבר).

523) הואיל ואינו מתכוון לפתוח תאות המאכל אלא למצוה בלבד.

524) שנפטר בברכה אחרונה שמברך על הכוס של ברכת המזון.

525) שנפטר בדיעבד בברכת הזן שבברכת המזון לפי שהיין סועד הלב ג"כ.

526) בנוגע למנעלים – מפי השמועה במעשה רב שהיו בזה שינויים (נעלי בד או עור). וראה לענין ת"ב בשו"ת באתרא דרב סי' מד'תרב.

527) פשטות הלשון בס' המנהגים משמע כהדעות שיש להדר לטעום לפני קידוש לבנה (גם במוצאי יו"כ, ולא רק במוצאי ת"ב. וראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב שם). וראה גם ר"ד דיום א' דחגה"ס תש"ל. וכן נהגו עד תשל"א. אבל בפועל נוהגים כעת דלא כנ"ל. וראה רשימת ענינים וספורים כתובים בידי הרב"ש מוצאי יו"כ תרע"ג. ושם, בהנהגת אדמו"ר מהר"ש שמקדש הלבנה ואח"כ מבדיל. ולהעיר גם מאג"ק מוהריי"צ ח"ג ע' רכח. רשימות דברים חיטריק הוצאה חדשה ע' 409.

528) וכן מעשה רב, אף שלבוש בטלית גדול.

בת קול יוצאת ואומרת: לך אכול בשמחה[529]. אוכלים[530] ושמחים מפני שהוא קצת יו"ט. מרבים בסעודה ובהרחבה. טובלים פרוסת המוציא בדבש.

בר"ד משיחת שמח"ת תש"נ: "זה עתה התפלל תפלת נעילה . . עד לסיומה באמירת "אבינו מלכנו" "שמע ישראל" וכו', כולל גם ההכרזה "לשנה הבאה בירושלים", והתקיעה גדולה שלפנ"ז. ובמעמד ומצב נעלה כזה – מהו החפזון והמהירות לאכול?! ... צריך להשתדל ולפעול על עצמו שיהי' במעמד ומצב . . שבסיומו של יום הקדוש אינו חושב ע"ד אכילה ושתי' . . אכילתו היא . . "לשמה" מצד ציווי התורה "לך אכול בשמחה לחמך" מבלי לערב בזה ה"געשמאק" דהמאכל הגשמי".

בר"ד משיחת אדר"ח חשון תשמ"ב: רואים בעבודת יוהכ"פ, "אחת בשנה", שזוהי העבודה הקשורה עם בחי' יחידה שבנפש – שבסיום עבודת יוהכ"פ אומרים "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד", שזהו כללות ענין המס"נ, ולאח"ז אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" ג"פ, ו"ה' הוא האלקים" ז"פ, היינו שצריכים להמשיך את המס"נ ד"הוי' אחד" בג' המוחין – ג"פ "ברוך שם גו'" ובז' המדות – ז"פ ה' הוא האלקים". זאת אומרת, למרות שביוהכ"פ נמצאים בנ"י במעמד ומצב שהם דומים למלאכי השרת, ועד שבאים לסיום העבודה דיוהכ"פ שאז נמצאים בתנועה דמס"נ בפועל (שהרי באמירת "שמע ישראל גו' הוי' אחד" צריכים לכוון אודות מס"נ בפועל ממש) – אין הכוונה שתהי' יציאת הנשמה מן הגוף, אלא אדרבה: תכלית הכוונה היא שמס"נ זו תתבטא ותתגלה בכל פרטי העבודה דלימוד התורה וקיום המצוות, בהיותו נשמה בגוף דוקא, ותחדור בכל ענייני הגשמיים, ועד שאומרים לו "לך אכול בשמחה לחמך" – תיכף ומיד לאחרי המס"נ שבסיום עבודת יוהכ"פ!

אמנם אי אפשר "לקפוץ" מן הקצה אל הקצה, ולכן, לאחרי המס"נ שבאמירת "שמע ישראל גו' ה' אחד", צריכה להיות – לכל לראש – ההמשכה בג' מוחין ובז' מדות (אמירת "ברוך שם גו'" ג"פ, ו"ה' הוא האלקים" ז"פ) ולאח"ז תפלת ערבית דחול והבדלה, ורק לאח"ז אומרים לו "לך אכול בשמחה לחמך". אבל לאידך, כאשר אוכל סעודה במוצאי יוהכ"פ, הרי האכילה נעשית ע"י יחידה שבנפש, מי הוא האוכל – יחידה שבנפש! האכילה נעשית אמנם ע"י שיניים גשמיות, וע"י כלי העיכול כו', אבל אברים גשמיים אלו בטלים לגמרי וכל מציאותם חדורה בבחי' יחידה שבנפש עד שלא ניכר מציאות אחרת מלבד בחי' יחידה שבנפש.

בר"ד משיחת ש"פ האזינו תשכ"ה: לאחרי ההכנות במשך י"ג השעות, באה העבודה דיוהכ"פ במשך כ"ו שעות, ועד למוצאי יוהכ"פ, שעז"נ "לך אכול בשמחה לחמך", דאף שלכאורה אין זה אלא ענין גשמי הקשור עם הנאת הגוף, הנה בזה דוקא מתבטא תכלית העילוי, וכמו לעתיד לבוא שהנשמה תהי' ניזונית מן הגוף . . שהגילוי דעצמות א"ס הוא בגשמיות דוקא, שדוקא במוצאי יוהכ"פ שאז אומרים "לך אכול בשמחה לחמך", יש "אליו ולא למדותיו", וה"ז הזמן המתאים לאמירת התורה בענין "אליו ולא למדותיו", שהכוונה היא וכו' לעצמות א"ס.

---

529) יש שהקפידו שלא לומר בדיבור הלשון "לך אכול בשמחה לחמך" (ר"ת לאב"ל), אלא בשינוי, כגון "לך בשמחה אכול לחמך", או "לך אכול לחמך בשמחה", או "בשמחה לך אכול לחמך" (ראה אר"ח ק"ש על המטה ס"ד, בסדר הטבת חלום. כלבו דין הטבת חלום ס"ל, והובא בב"י או"ח סר"כ. (אבל שם בשם הכלבו וכגי' שבאר"ח. וראה א"ר שם סק"ב. ברכ"י שם סק"א). ועד"ז בערך לחם למהריק"ש שם. מג"א שם סק"ב. פמ"ג בא"א שם. משנת חסידים מסכת תענית חלום פ"ב מ"ז. של"ה מס' תמיד נר מצוה בשם ס' פתרון חלומות לר"ש אלמולי ש"ב פ"א בסוף דבור ד. מנורת המאור אלנקוואה פרק התפלה במהדורת ענעלאו ע' 320. סידור האריז"ל לר' אשר סדר הטבת חלום. סידור השל"ה. וכ"ה בסידור אדה"ז (וראה הגהות לסידור רבינו הזקן ע' כה). ועוד. וראה בכ"ז הנסמן בירושתנו חו' ו ע' שכז ואילך. שבט מיהודה (בן דוד) ח"ג ס"א פ"ט.

וכן מפורש בנוגע למוצאי יו"כ בכנה"ג סתרכ"ד בהגה"ט. והביאו בשלמי חגיגה ס"ז סדר יוכ"פ סי"ב. וראה מהרי"ל הל' נעילה בשינויי נוסחאות, הנרשם עה"ג. (ומש"כ המהדיר מאבודרהם – אינו בנוגע לשינוי הלשון, כ"א לגוף הענין לומר כן במוצאי יו"כ, ותו לא). אבל ראה פתה"ד סר"כ סק"ד. וצ"ע הוכחתו, דהתם קאי בבת קול מן השמים, משא"כ באמירתו ע"י בו"ד.

כן להעיר שבשו"ע אדה"ז לסתרכ"ד ס"ט ליתא תיבת "לחמך", ראה מזה בסה"ש תנש"א ח"א ע' 58 הע' 3.

וכאופן השני – כמדומה מזכרוני קרוב לודאי, כך שמענו במוצאי יוהכ"פ תנש"א מיד אחרי תפלת ערבית. (ולהעיר, שגם בלקוטי לוי"צ לזח"ג ע' רצב הוא כאופן השני). אמנם, בחלק מהיומנים דשנת תנש"א נרשם "לך ואכול בשמחה לחמך", בתוספת ו'. ולא זכור לי בנוסח זה. ובכל אופן, ג"ז שינוי מלשון הכתוב. ועד"ז מצינו בכ"מ הל' "לך אכול בשמחה את לחמך". וכאופן השני, כן נרשם גם בא' היומנים דמוצאי יו"כ תשמ"ט. אלא שבוידיאו מהנ"ל נראה יותר (ואינו ברור) שפשיים בתיבת "לחמך".

530) ועדיף אם אפשר לאכול סעודה בשרית. [והרי עושין כעין יו"ט, ובת קול מכרזת לך אכול בשמחה, ואין שמחה אלא בבשר. וכ"מ קצת בסה"ש תש"נ ח"ב ע' 681. וראה תשובות רב שרירא גאון סס"ט. שטמ"ק נדרים סג, ב ד"ה אלא עד לילי. ולהעיר שלהדעות שלא ירד מן ביו"כ, י"א שאכלו רק בשר (ראה ליקוטי יהודה מהדו"ח פ' בשלח ע' רה בשם השפ"א). ושקו"ט אצל אחרוני זמננו אם להתיר לאכול בשר בליל טבילה, אף שבפשטות אין להתיר. וכן דנו בנודר לאכול בשר רק בשוויו"ט. וראה קונטרס עזרת אליעזר ימים נוראים ע' 83. וביפ"ל ח"ג סתר"ה סק"ג כתב להחמיר לאכול רק בשר עוף. ולא הוב"ד בפוסקים].

מתעסקים בעשיית הסוכה. ורוב בני ישראל אינם נזהרים בזה במעשה בפועל[531], ויוצאים ידי חובתם על ידי הדיבור על דבר זה (ובלימוד הלכות סוכה[532]).

בנוגע קיום מצות עונה במוצאי תענית – ראה בהערה[533].

הכנות לחג הסוכות

כל שמונת [תשעת] ימי החג חייב אדם להיות שמח וטוב לבב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים אליו ושמחה זו היא מצות עשה מן התורה. כיצד משמחים? הנשים קונה להן בגדים ותכשיטים כפי ממונו [ואנשים וקטנים – כדלקמן בלוח לימי חג הסוכות].

לספק צרכי חג הסוכות בהרחבה לעניים.

עסוקים בבניית הסוכה וברכישת ד' מינים.

פרטי דינים בקשר לבניית הסוכה ורכישת ד' מינים – בלוח יומי ח"ב.

יום שלישי, י"א תשרי

תקנ"ג: הכנסה לחדר של אדמו"ר הצמח צדק ע"י סבו, אדמו"ר הזקן.

מחרת יום כפור נקרא "בשם השם" (ג־ט'ס נאָמען). משכימים לבית־הכנסת.

הימים שבין יום כפור לסוכות הם ימי שמחה שבהם היו מחנכין את המזבח בימי שלמה. ואין אומרים תחנון והשייך לזה. אין מתענים עד אחר אסרו־חג (חוץ מחו"כ ביום חופתם).

מצוה לתקן הסוכה ולבנותה כולה מיד למחרת יום הכיפורים אחר יציאה מבית הכנסת מצוה הבאה לידו אל יחמיצנה.

שכח ולא הבדיל במוצאי יום כיפור – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

שכח ולא עשה סדר כפרות – ראה בהערה[534].

יש ליזהר להזדרז לשלם דמי הזכרת נשמות. ובכמה אגרות קודש הפליא אדה"ז בנוגע לחובת הזריזות בפרעון דמי הצדקה (נוסף לגדר "בל תאחר")[535].

יום רביעי, י"ב תשרי

הילולא של הרה"ק ר' אברהם המלאך נ"ע.

יום חמישי, י"ג תשרי – "לכתחילה אריבער"

הילולא של כ"ק אדמו"ר מהר"ש נ"ע (מלכתחילה אריבער).

ליל ששי, י"ד תשרי

לא קידש הלבנה עד עכשיו, יקדשנה הלילה.

---

531) ובסה"ש תש"נ ח"א ע' 41: ואני בתוכם.

532) ובשל"ה: "וטוב מיד לאחר ההבדלה קודם שיאכל יתייעץ בענין הסוכה עם בני ביתו איך יעשה אותה ובאיזה מקום". בענין כל העוסק בתורת בנין כאילו בנה, ואם שייך בלימוד הל' סוכה – ראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' א'רצו.

533) אם אינו מרגיש חולשה – מותר. ראה בשו"ת באתרא דרב סי' לט'רנט.

534) ראה שו"ת באתרא דרב סי' יא'שיב.

535) ולהעיר מס' לקט יושר הל' צדקה (יו"ד ס"ע 40) שבעל תרומת הדשן לא אכל בשחרית באסרו חג עד ששלח דמי הזכרת נשמות לגבאים.

מילואים

מילואים א (הערה 1)

הלכות טומאה וטהרה לעתיד לבוא

מבואר בתניא (אגה"ק סכ"ו – קמג, א) שלימות המשיח יצטרכו לידע הלכות טומאה וטהרה. (ומצות בטלות לעת"ל – היינו בתחה"מ דוקא. ואכ"מ). וכ"מ גם מזה שהובאו הלכות אלו ברמב"ם ביד החזקה, דאל"ה מאי דהוה הוה (וכפי שהוכיחו עד"ז בכ"מ – ראה לדוגמא שו"ת הרי בשמים ח"ג סע"ה. ולהעיר, שמשה"ק שם בדין תק"ש בכ"מ שי"ב בי"ד שהביאו הרמב"ם – יש ליישב ע"פ שיחת ליל ג' דחה"ס תשמ"ח). ולהעיר גם מצורת הבית להתוי"ט (יחזקאל מב, כ) בטעם התרחבות גבולי הר הבית לעת"ל. וזכר לדבר, מארז"ל (פסחים נ, א) שדיני נגעים ואהלות יקרין בעוה"ז, וקפויין – היינו קלים להבנה (חדא"ג מהרש"א שם. בניהו שם) – לעוה"ב. (אבל ראה מה שפי' במאירי שם. וראה גם הגהות יעב"ץ ומלא הרועים שם). ועפ"ז, קיום היעוד "את רוח הטומאה אעביר וגו" (בשלימות עכ"פ) הוא בתקופה שני' דימוה"מ, בתחה"מ, וכמובן מכ"מ. וראה גם לקו"ש ח"א ע' 221. סה"מ מלוקט ח"ב ע' רפ. סה"ש תנש"א ח"ב ע' 576 ובהערות 9–108. ועוד. ולהעיר מאג"ק חי"ז ע' שנז. ואכ"מ בזה. (ומש"כ בלקו"ש חכ"ה ע' 263 שלא יצטרכו ללמוד גם הל' שבת – בפשטות קאי בתקופה שני' דוקא. אבל, לפ"ז צ"ע הכוונה בהע' 51 שם, שכפה"נ ר"ל שהל' שבת ונדה לא נז' בתניא שם. ועצ"ב החילוק). כן להעיר מדין נט"י בזה"ז בכדי שיהיו רגילים לאכול בטהרה לעת"ל (שו"ע אדה"ז סי' קנח ס"א). וראה גם ב"ח יו"ד סוסי' קפג – לענין נדה אחרי שיבנה המקדש. (אבל באג"ק ח"ג ע' קנג שגם בתקופה ראשונה דימוה"מ ל"ש טומאת נדה, משא"כ שאר טומאות. וראה גם לקו"ש חי"ד ע' 27 הע' 59. וי"ל). וראה זה פלא, בס' שערי ג"ע (אורח צדיקים דרך ז) שבסוף אלף השישי יתנוצץ אור תוס"ש ויעביר רוה"ט ויהיו קצת מצות בטלות כגון פרשיות טומאה וטהרה וכו'.

[והנה, בתניא שם (קמה, ב) שהנגלות יהיו גלוים וידועים לכל איש ישראל בידיעה בתחלה בלי שכחה וא"צ לעסוק בהם. ומשמעות הדברים, שצ"ל הלימוד בהם תחילה, פ"א עכ"פ, אבל א"צ עסק. וכן פי' בלקוטי ביאורים (קארף). וכ"מ גם בסה"ש תנש"א (שם. וכן לעיל שם ע' 575, שהדגיש תיבת "לעסוק"). וכ"ה להדיא בר"ד משיחת ש"פ צו תשמ"ח. וראה גם ר"ד אחו"ק תשמ"ח).

אמנם, בהמשך הענין, ש"גם אפשר וקרוב הדבר שידעו מפנימיות התורה כל גופי התורה הנגלית כמו אברהם אבינו ע"ה ולכן א"צ לעסוק בהם כלל". (ורק ערב רב שלא יזכו למטעם מאילנא דחיי שהוא פנימיות התורה צריכים לעסוק במשנה להתיש כח הס"א הדבוק בהם). ור"ל, שלפי בי' זה, ת"ח א"צ **כלל** ללמוד הנגלות לעת"ל, והיינו גם ללא התעסקות. (עיי"ש בסה"ש בהערה 89. לקוטי ביאורים שם. וראה בשער האמונה פנ"ו בארוכה. וצע"ק שבכ"מ מבואר להדיא ע"ד לימוד הנגלה לעת"ל – ראה לקו"ש חט"ז ע' 39 בשווה"ג להע' 45. ר"ד משיחת יום שמח"ת תשמ"ח. כ"ח חשון תשנ"ב. וכ"ה בכמה מאמרי דא"ח – ד"ה והמשכילים יזהירו תש"כ. הבאים ישרש תשל"ח. השמים כסאי תשמ"ח. ואולי הדיוק בתניא שם רק **"גופי** התורה הנגלית" (וכמ"ש לפנ"ז בתניא שם, ש"יהי' גם **עיקר** עסק התורה ג"כ בפנימיות המצות וטעמיהם הנסתרים". ועד"ז הוא בכ"מ (ראה גם סה"ש תש"ד ס"ע 107 ואילך. סד"ה והי' ביום ההוא תשכ"ב. ועוד). ולהעיר מהמבואר בכ"מ (ראה דרך חיים סח, ד. חיים אדם לברך תרל"ח פכ"ג. סה"מ מלוקט ח"ה ע' עדר) במעלת לימוד הנפלאות דתורה מתוך גליא דתורה, בבחי' "ותלמודו בידו"), משא"כ הפרטים המסתעפים, וכן שקו"ט ופלפולא דאורייתא, לאפשא לה בנגלה דתורה (ראה לקו"ש חכ"ז ע' 240. ולהעיר מד"ה הנה ישכיל עבדי תשל"ב בתחילתו. ולהעיר גם מסה"ש תש"נ ע' 357. וצ"ע בסה"ש תשנ"ב ס"ע 27 (ואילך), ששקו"ט בתושבע"פ יבטל לעת"ל. ובפשטות י"ל, שהכוונה שם לעמל ויגיעה ("במחשכים הושיבני") לברר ההלכה, שזה ל"ש לעת"ל – ראה גם מאמרי אדמו"ר האמצעי דרושים לפסח (ע' קד). ואולי קאי בתקופה שני' דוקא. וע"ד הנת' בסה"ש שם ע' 510 – ראה בכ"ז קובץ העו"ב לך וחיי"ש תשע"ה. ועצ"ע, שבשער האמונה שם מפורש שמשיח לא ישפיע נגלה. וצ"ע. וראה גם שיחת אחש"פ תשמ"ו. ולהעיר משיחת ליל ח"י אלול תשמ"ב).

ועוד כתב באו"א בתניא שם (לפנ"ז), ש"למעשה יהיו צריכים [ערב רב] לפרטי הלכות איסור וטומאה **יותר מישראל** שלא יארע להם פסול וטומאה ואיסור כי לא יאונה כו'". ולכאו' לפי בי' זה, עדיין צריכים לפרטי ההלכות, אבל לא כמו בערב רב. וילע"ע].

מילואים ב (הערה 24)

תקיעות בחודש אלול בלילה

ראה מעבר יבק מאמר עתר ענן הקטרת ספ"ד (שלא יהא כגירא בעיני' דשיטנא, כמו שאמרו בהזכרת פסוק ועתה יגדל בלילה, וכן בי"ג מדות בהתחלת לילה משום לא תחסום שור בדישו, וכמו שאמרו ג"כ על תק"ש בלילה שאין ענין לזה כלל שכבר עשה שליחותו). מל"ח סי"א סנ"א (שאינו ראוי לתקוע משחשיכה). ערוה"ש סתקפ"א סי"ב (שהתקיעות מעוררים מדות העליונות ואין לעשות כן בלילה). מנהגי מהרי"ץ השלם חודש אלול ס"ב. מנהגי מהרי"צ הלוי פכ"א הע' ד. וש"נ. ובשיחת אדר"ח אלול תשל"ה בנוגע לאנשי הצבא (מסרט הקלטה): "איז א דבר נכון ביותר אז במשך היום קודם הלילה זאל מען תוקע זיין בשופר".

[ולהעיר שאם הוא בדומה לתק"ש דר"ה צ"ל ביום דוקא, וגם תקיעת יובל אינה בלילה. ובכלל, בלילה לפעמים יש משום נזקי שכנים. ומש"כ הטור והרמ"א שתוקעים בערבית – י"מ דהיינו בשעת הערב, במנחה (ראה עד"ז ברמ"א או"ח סי' קלא ס"א. מאמ"ר שם סק"ד. רמ"א או"ח סי' קלב ס"ב ובמג"א שם סק"ג (אבל בטור שם סוסי' קלג: אחר שיגמרו תפלת ערבית). רמ"א או"ח סתר"ב ס"א. וכ"מ שפי' כאן בחיי"א כלל קלח ס"א), או אחר מנחה (שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סכ"א סק"ה). וי"מ שהכוונה לתפלת ערבית (ובמט"א ס"ז – אחר ערבית. וראה שו"ת מילי דאבות ח"ה ס"כ), אבל כשהתפללו ערבית מבעו"י (אג"מ שם. ושם, שבלילה אינו עת רצון עד חצות). אבל להעיר ממג"א סתקפ"א סקי"ד, ומפורש יותר בא"ר סק"ז, דמוכח שפי' שהמנהג לתקוע בלילה דייקא. וכ"מ באלף למטה סק"ח. ולהעיר מל' שבה"ל סדר ר"ה סרפ"א: בלילי ר"ח אלול. וכן נהגו בכמה ק"ק. ומנהג כמה ק"ק הספרדים לתקוע באשמורת הבקר קודם הסליחות, או בעת אמירת י"ג מדה"ר בסליחות].

מילואים ג (הערה 55)

למה הש"ץ מתעטף בטלית שאולה לסליחות

מנהגינו שהש"ץ מתעטף בטלית שאולה. ומש"כ ברמ"א או"ח סי"ח ס"ג (והוא מתשב"ץ קטן סי' קלב, הובא בב"י שם), והובא בשו"ע אדה"ז שם ס"ז, ש"אם לבשו קודם לכן [קודם

עלה"ש] כגון בסליחות לא יברך עליו וכשיאיר היום ימשמש בו ויברך", ולא הביאו להתעטף בשאולה (וכה"ק בנה"ש סתקפ"א סק"ד. מור וקציעה שם. ולהעיר שמ"מ בסידורו כתב בדאפשר להתעטף בשאולה. וראה שו"ת שאילת יעקב ספ"ג סוסק"ב) – התם מיירי כשממשיך באמירת סליחות (או בתפלה מיד אחרי סליחות) אחרי עלוה"ש. וכן מוכח גם מזה דשתק הט"ז לרמ"א, אף שבסתקפ"א סק"ב כתב להתעטף בטלית שאולה (ראה גם מו"ק שם). וכן הב"ד הט"ז שאר הפוסקים (וכן בפמ"ג בא"א סק"ג, ומשמע דס"ל הכי גם בדעת המג"א שם, ודלא כמי שעשה פלוגתא, זולת בא"ר סקי"א דס"ל שאין לעשות כן שיטעו העולם שא"צ ברכה בשאולה. אמנם, לפמש"כ לקמן בדעת אדה"ז, ליכא למיחש למידי, שהרי גם ביום אם דעת המשאיל שאינה לובשה אלא משום כבוד ולא משום מצות ציצית א"צ ברכה), וכאן שתקו מזה. וכ"כ ביצחק יקרא סי"ח ס"ג בשם הגרשז"א. חוט שני סתקפ"א ס"א. ועוד זאת, דברמ"א שם קאי בדלית ברירה, ויש לו רק טלית משלו – ראה משנ"ב סתקפ"א בשעה"צ סק"ה. וכ"נ בדברי המט"א סי"ד שאחרי שהביא שטוב שישאל טלית, כתב שאם לקח טלית שלו יסירו מראשו וכו'. וכ"ה בעבודת היום אפיסדורף סי"ח ס"ח, שאחר שהביא דברי הרמ"א הוסיף שמ"מ טוב שהש"צ יקח טלית חבירו. ומכאן, דלית תמן קושיא ומחלוקת.

ולמעשה, הובאו דברי הט"ז בפוסקים לדינא. וכ"ה בפתחי עולם (מגדולי רבני אנ"ש) סק"ו. ולהעיר שהמנהג ליקח טלית שאולה הובא כבר בראשונים: שטמ"ק מנחות מ, ב. ריטב"א שבת כה, ב ד"ה והא. סמ"ק סל"א. פסקי תוס' קדושין ס"ע. ובראש"ש הל' ציצית ס"ב שכך נהגו באשכנז (אלא שהקשה עליהם דבלא"ה חייב, כדלקמן).

[ובהיותי בזה, תמהתי מה של"כ הט"ז הכי בכל פעם שמתעטף בלילה, כבתפלת ערבית (את"ל דס"ל שמתעטף גם בזה בטלית). ואולי מחמת שדרכם להתפלל מנחה וערבית זאח"ז. וראה מאו"א ח"ד בבאר שבע לסי"ח (יז, ב) שאכן כ"כ גם בכל מתפלל בלילה לפני התיבה. ובאמת, שייך גם בט"ק באם לובש כסות יום בלילה. ואדרבה, בט"ק גרע דה"ז מחמת מצות ציצית ולא בשביל כבוד הציבור. ולא שמענו מאן דחש להא מילתא. אלא שבזה הרי מברך אח"כ בבוקר. גם צ"ב מ"ט לא נימא דעדיף שיקיים המצוה בלא ברכה מלבטל המצוה לגמרי. אמנם כה"ג מצינו שערום לא יתרום, וכש"כ במצות ציצית שאינו מחוייב במצוה אא"כ מתעטף בטלית. וראה עוד בשו"ת באתרא דרב סי' לה'תתמד].

ולאידך, אף בלובש רק מפני כבוד הציבור, בטלית שלו מקום גדול לומר שצריך לברך (כשהוא ביום), ובפרט כשעובר לפני התיבה שהכוונה מפני כבוד השכינה, וכדמוכח בכ"מ – ראה קצוה"ש ס"ז בבדה"ש סקכ"ח. ועוד. והארכנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תקיב. והבאנו לזה גם סימוכין מהנהגת אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע כסנדק, ושגם בזה עלתה הקס"ד להתעטף בטלית שאולה (ראה שיחת ז' אד"ש תשי"א) בכדי לימנע מלבישה ללא ברכה (כבט"ז הנ"ל). ולפ"ז, גם בלילה נחית לספק ברכה. וכ"ה בלבוש סתקפ"א סק"א. וכן מוכח במג"א שם סק"ג ובט"ז שם. [ומש"כ אדה"ז סי"ח ס"ד – היינו רק שאין חשש שסובר דלילה זמן ציצית].

ואין לומר דאכתי לא נפיק מספק ברכה שהרי י"א לברך על טלית שאולה (ראה מחה"ש סתקפ"א סק"ג. נה"ש שם) – דהכא ששואל הטלית משום צניעות בעלמא כו"ע מודו שא"צ לברך (ט"ז שם). ועוד, שכיון ששואל טלית מצוייצת קודם אור היום לצאת ידי ספק ברכה, אדרבא דעת השואל היה שלא לברך ומה"ט שאלו, וא"כ ודאי המשאיל לא נתכוון ליתנו במתנה על מנת להחזיר כדי שהשואל לא יצטרך לברך ויצא מידי ספק ברכה – כ"כ במחה"ש סי"ד סק"ו. וראה אלף למטה סקי"ט. משנת חכמים הל' ציצית. פעולת שכיר למעשה רב הל' ציצית. ובשו"ת האלף לך שלמה סשנ"ד, שיש לחלק בין המתעטף בטלית לסליחות שאין לו לברך לבין אם מתעטף גם לשם תפלה, ושהש"צ המתעטף בסליחות עושה כן רק מחמת כבוד הציבור, ומשו"ה לכו"ע אינו מברך, שהמשאיל לא נתכוון להקנות לו לשם מצות ציצית. וכ"פ אדה"ז סי"ד ס"ח, שאם אין בדעת המשאיל שהשואל לובשה לשם מצות ציצית רק שהוא סובר שאינו לובשו אלא מפני כבוד הציבור א"צ השואל לברך. (וראה מאו"א שם – באו"א). ובישוב דברי הרא"ש – ראה בשו"ת אבני צדק או"ח ספ"ב סק"ג.

מילואים ד (הערה 67)

מחי ומסי ביחיד

בהקדם, שי"א שהמתפלל ביחיד לא יאמר התפלות בלשון ארמי כגון "מחי ומסי" (ע"פ שו"ע או"ח סי' קא ס"ד ובנו"כ. אדה"ז שם ס"ה) – של"ה מס' ר"ה, הביאו במט"א סתקפ"א סכ"א. א"ר סק"ט (ושם נז' התפלה "במטותא מינייכו". ובכה"ג גרע טפי. וראה לקמן) הובא במשנ"ב שם סקי"ד. לוח כולל חב"ד. ועוד. וכבר נמצא כן במחז"ו סי' קכח. פי' התפלות והברכות לר"י בן יקר ע' כ (ובשו"ת תמים דעים סי' קמד).

ועוד.

וכבר הקשו מזה שביקום פורקן מוכח שהיחיד אומרו (ורק יקום פורקן השני אינו אומר – סידור אדה"ז במקומו. וכ"ה כבר בקיצור של"ה חולין ענייני ס"ת. והעירוני שכן נדפס גם בסדר תפלה ודרך ישרה בפד"מ, תנ"ז. והמט"א עצמו כתב נמי הכי בשע"א ש"י סכ"ו. ולהעיר, שגם בזה בסידור עם דא"ח וסידור תו"א הל' "אינו צריך לומר" ולא "אינו אומר").

אלא שכבר כתבו ליישב בכמה אנפי (נוסף להסברא דקייל"ן לעיקר שבתפלות קבועות לציבור לית לן בה (וראה להלן בגדר ד"ז). וכ"נ שתפס במקו"ח להחו"י בקיצור הלכות סרפ"ד ס"ז (וראה גם שם סי' קא ס"ד ובקיצור הלכות לשם. קיצור הלכות סתקפ"א ס"א ד"ה השגה). וכ"כ בשו"ת שלמת חיים מהדו"ח סר"נ. אלא שלפ"ז, גם במחי ומסי אין כאן בית מיחוש. ולהעיר שלדעת אדה"ז סי' קא ס"ה – ג"ז רק לימוד זכות):

א. שביקום פורקן שאני שמתפלל על צרכי שמים, צרכים רוחניים. ב. שבשבת ה"ז כבציבור (או אצל חולה) ששכינה שרויי'. ג. שכשהס"ת בחוץ (ובפרט להמנהג הקדום שהש"ץ מחזיק ס"ת בעת האמירה) שפיר דמי. ד. שבתפלה עבור צרכי הציבור מותר (ולא רק תפלה הקבועה לציבור. וראה גבורת ארי יומא נג, ב. ועוד. וי"מ המעמיסים כן בפי' וגדר תפלה הקבועה לציבור. וכ"מ בפמ"ג סי' קא במ"ז סק"ד. וגם במקור הדברים בתר"י ברכות ז, ב נזכר החילוק בין צרכי יחיד לצרכי ציבור. וכ"מ באגור סי' קמז. ומוכרח לפרש כן בדברי תוספות שאנץ שבת (נדפס בתוס' הרא"ש מהדורת ירושלים תשע"ז בסוה"ס – ע' 271) ממה שנזכר תפלת כה"ג בקה"ק. וראה גם מור וקציעה סוסי' קא. באר שבע סוטה לב, א). ה. שבמתפלל בל' נסתר הותר. ו. שכיון שהוא באמצע התפלה, ומתפלל לפנ"ז ולאח"ז בלה"ק, שפיר דמי (ראה שו"ת תורה לשמה סמ"ט. וראה בהערת המהדיר במהדורת אהבת שלום שתמה, שהרי גם אחרי מחי ומסי יש בקשות בלה"ק). ז. שכיון שפונים למלאכים באמצע (בתפלת מכניסי רחמים) גרע טפי, שהרי י"א (כדמוכח בכמה דוכתי, ויסודתו בהררי קודש בדברי הגאונים, בתשוה"ג הרכבי סשע"ג, ועוד מקומות. ס' גימטריאות לריה"ח ח"א ענינים שונים סק"פ. וכ"ה פשטות הדברים בתניא רבתי סע"ב הובא בא"ר שם ובמקורו בשבה"ל סרפ"ב) שרק כשנזקק לסיוע המלאכים אין להתפלל בל'

ארמי. ח. ועוי"ל, שבנוגע ליקום פורקן לא נחתו לדון מחמת ל' ארמי, ומיירי באופנים המותרים (כגון ביחיד הנמצא בביהכ"נ או בשעה שהציבור מתפללים – להסוברים כן. וראה אצלנו בארוכה בשו"ת באתרא דרב שם. אבל בחלק מהסידורים: "יחיד המתפלל בביתו"). ט. ויתירה מזו, ובהקדם שבכ"מ משמע שיקום פורקן השני ומי שבירך הוא רק להש"ץ ולא להציבור (כ"ה במחז"ו שם. פי' סדר התפלה לרוקח ח"ב ע' תקס. ובכ"מ). ועפ"ז, יל"פ בכוונתם דקושטא קאמרי שהיחיד שבביהכ"נ א"צ לומר יקום פורקן זה (וא"ש הל' "א"צ לומר"), לפי שאמירתו מיועדת לש"צ, ותו לא. ודוחק. וגם בקיצור של"ה שם ועוד מוכח שלא זו הכוונה. יו"ד. ויש שכתבו לחלק, דשאני יקום פורקן שאינה תחנה אלא ברכה, ובל' ברכה מותר. וראה מו"ק ט, ב – כמה ברכות בל' ארמי. (וצ"ע, שעיקר הענין שלא להתפלל בל' ארמי מיירי בל' ברכה – ראה שבת יב, ב. וכן להעיר מהגהות מרדכי שבת פ"א סתנ"א, לענין יקום פורקן. וי"ל. ושו"מ שעמד בזה כבר בשארית הברכה (אשכנזי) שבת שם, ועיי"ש מה שפי' בדבר. ועוד להעיר דשאני התם בשבת אמרו בל' רחמנא. גם אפ"ל דשאני התם בברכה לחולה שדינה כתפלה. וראה גם ארח מישרים טריווש פל"ה בביאורים סק"ד).

ועכ"פ, כיון שההוראה שלא לומר מחי ומסי מקורה בראשונים כמלאכים (אף שיש בקצת מהראשונים גם ע"ד שלילת אמירת יקום פורקן מחמת ל' ארמי. ולאידך, לכמה דעות בראשונים מותר בשניהם), והובא בפוסקים לדינא (וגם באותם שהזכירו להיתר ביקום פורקן), ולאידך, ההיתר ביקום פורקן נזכר בכ"מ ובסידורים ישנים, ועכ"ז לא מצינו לפוסקים מפורסמים שיכתבו להתיר עפ"ז אמירת מחי ומסי, ושערי תירוצים לא ננעלו, וגם אין לנו ראי' ברורה להתיר (וגם ההיתר דתפלות הקבועות לציבור אינו רק לימוד זכות, כנ"ל, נוסף להשקו"ט בגדר הענין, ואם צ"ל צרכי ציבור דוקא), הכי נקטינן. וכנ"ל, כ"ה לדינא בלוח כולל חב"ד להגרא"ח ע"ה נאה (ובאג"ק חט"ו ע' כב: "שעברתי עליו". וראה שיחת שבת חנוכה תשכ"ט. ובפרדס חב"ד גל' 16 ע' 19 נדפסה צילום מהגהות רבינו לאותו קטע). [וח"א העירני ע"ד השמטת ד"ז מליקוט טעמים ומקורות (לכ"ק אד"ש) שנדפסו בסליחות ע"פ מנהג חב"ד. אבל פשוט שאין בכך ראי' לכאן או לכאן, שהרי לא הובא שם גם האיסור לומר י"ג מדות ביחיד, המוסכם לדינא].

וראה שו"ת הר צבי ח"א סס"ד. רבבות אפרים ח"א סרט"ז. שם ח"ה סתנ"ה. בירור הלכה ח"ב ע' עד. ועוד.

[והנה, יש שכתבו בטעם ההיתר ביקום פורקן לפי שהיא ברכה לרבנים שבא"י. ואינו מובן. וכנראה לא תפסו, שזוהי רק ההסברה איך מתאימה אמירתו ביחיד, ואי"ז שייך לזה שאין להתפלל בל' ארמי ביחיד. ובדוחק י"ל בכוונת דבריהם, שמצינו בכ"מ שאין איסור בדבר, ורק שאין תועלת בדבר. ולפ"ז, אף שבד"כ אין מתפללים בארמית ביחיד לפי שאי"ב תועלת, בתפלת יקום פורקן שהיא בקשה וברכה לרבנים שבא"י, סמכו על האומרים דל"ש ד"ז בברכה הקבועה לציבור מחמת חשיבותה].

מילואים ה (הערה 208)

אין הצבור עונים אמן עד שתכלה הברכה מפי הכהנים

ול"ד לברכת כהנים שחייב לשמוע הברכה **מכל** הכהנים. אבל ברכת אשר קדשנו היא ברכת המצוות, ואדרבה, מצינו בכ"מ סברא דקיל משאר ברכהמ"צ (ראה מאירי סוטה לט, א ד"ה סדר נ"כ. שו"ת גוו"ר או"ח כלל א סי"ד בשם שפתי ישנים. רד"ל סוטה שם. קרן אורה שם ד"ה ולא. ביאור הגר"א סקכ"ח סי"ג). ובכ"מ משמע שהיו מברכים בלחש. וגם לדידן שמברכים בקול, אין עליהם חיוב לשמוע ברכה זו, גם לדעות שמצוה על הישראלים להתברך (ראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ג סוסי' יז. או"ח ח"ד סכ"א סוסק"ב. אבל יש מאחרוני זמננו שכתבו ליישב עפ"ז דברי הט"ז סקכ"ח סקי"ד, להתיר לש"צ לענות אמן על הברכה שלפני'. וביארו גם עפ"ז הדעה שהופכים פניהם כלפי העם לפני הברכה, וכן מה שאין רשאים להתחיל אשר קדשנו לפני שיכלה קריאת כהנים. ויש שהרחיקו לכת שברכה שלפני' מגוף המצוה דברכת כהנים. וראה אמרי אביגדור ציפרשטיין ע' לז. שו"ת תשוה"נ ח"ו סל"ח שם סק"ב. ועוד. ולהעיר מהליכות שלמה תפלה פ"י הע' 18. וע"ד הסוד, ראה מש"כ בשעה"כ פ"י ס"ג ע"פ פע"ח שער חזרת העמידה פ"ו). וה"ז בדומה למי ששומע ברכהמ"צ מכמה בנ"א. ומה שאין הש"ץ רשאי להתחיל להקריא הברכה עד שיכלה אמן מפי רוב (וי"א כל) הציבור – ה"ט שאא"פ לכהנים לשמוע מהמקריא שב' קולות אינם נשמעים.

אמנם, בלבוש סקכ"ח סי"ח כתב שאין הציבור עונין אמן של ברכת בקדושתו וכו' עד שתכלה ברכת בקדושתו של אהרן מפי הכהנים (ובהמשך הביא גם לגבי ברכת כהנים). וכ"ה בפרישה סקכ"ד. וכן ביסוד משנה תורה לר"י אלבוטיני הל' נ"כ פי"ד. ותמוה מה דחקם לפרש ש"הברכה" קאי על ברכת אשר קדשנו ולא על ברכת כהנים. ועוד שמהמשך הגמ' סוטה לט, ב, שאין הכהנים רשאין להתחיל בברכה אחרת, מוכח דברכה שלפנ"ז – היינו ברכה קמייתא בברכת כהנים ולא ברכהמ"צ (וכ"כ לדייק בהגהות הרד"ל. אלא שנתקשה מ"ט לא אשמועינן ד"ז בברכה דאשר קדשנו. אמנם, י"מ דברכה אחרת קאי על התפלה שלאחרי ברכת כהנים. וראה באר שבע דלקמן).

ואיך שיהי', נראה שהכוונה להמתין עד גמר הברכה של א' מהכהנים, או על כאו"א בפ"ע כנ"ל, אבל א"צ להמתין לרוב או כל הכהנים. ואכתי תיקשי לדידהו, דמאי קמ"ל, שהרי אין לענות אמן חטופה (וא"ש משה"ק הרד"ל). אלא שבאמת, בהמשך הגמ' שאין הצבור רשאין לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי הקורא, קאי בברכה"ת, אף שג"ז פשיטא מצד דין אמן חטופה. ואכן בבאר שבע סוטה שם פי' בדברי הגמרא שממתינין עד שתכלה ברכה מפי הכהנים, שכ"ה בכל הברכות ונשנה אגב גררא. וכבר קדמו בראבי"ה סקנ"ז. אבל בכ"מ משמע דקאי בברכת כהנים גופא ולא על ברכת אשר קדשנו. וראה שו"ע אדה"ז סכ"ט. וראה גם בזיו משנה הל' נ"כ פי"ד ה"ה, דעד שתכלה הברכה מפי הכהנים היינו כל הברכות של כהנים בין השלשה ברכות שמברכין לישראל ובין הברכה הראשונה שמברכין להקב"ה אבל העיקר קאי על הברכות שמברכין לישראל, דרק בזה הוא דאיירי השתא, אלא דממילא ידעינן דהוא הדין בענין הברכה דאשר קדשנו.

אבל ראה בענפי יהודה למדרש והזהיר פ' נשא סקכ"ב (בהוצאת זכרון אהרן – ע' שלט), לחתנו של הערוך לנר, שנתקשה בקושיית הבאר שבע דמאי קמ"ל, שהרי כ"ה בכל הברכות. וכתב ליישב, דאפשר שרוצה להשמיענו שאם כהן אחד מסיים הברכה קודם, שימתין הציבור עד שתכלה הברכה מפי כהנים דמשמע כולם. וצ"ע.

מורה שיעור ללימוד היומי ברמב"ם

טו אלול תשפ"ו – יג תשרי תשפ"ז

יום	יום בחודש	ג' פרקים	פרק אחד	ספר המצוות
ו'	טו	פרק יד–טו. הל' טומאת צרעת פרק א.	תורת חכם וגו'. ספר נשים הל' אישות פרק א.	מ"ע קח. קא.
ש"ק	טז	פרק ב–ד.	פרק ב.	מל"ת שח. שז.
א'	יז	פרק ה–ז.	פרק ג.	מ"ע קיב.
ב'	יח	פרק ח–י.	פרק ד.	מ"ע קי.
ג'	יט	פרק יא–יג.	פרק ה.	מ"ע קיא.
ד'	כ	פרק יד–טז.	פרק ו.	מ"ע קב. קג.
ה'	כא	הל' מטמאי משכב ומושב פרק א–ג.	פרק ז.	מ"ע צט.
ו'	כב	פרק ד–ו.	פרק ח.	מ"ע ק.
ש"ק	כג	פרק ז–ט.	פרק ט.	מ"ע קו.
א'	כד	פרק י–יב.	פרק י.	מ"ע קד.
ב'	כה	פרק יג. הל' שאר אבות הטומאות פרק א–ב.	פרק יא.	מ"ע קד. צו.
ג'	כו	פרק ג–ה.	פרק יב.	מ"ע צו.
ד'	כז	פרק ו–ח.	פרק יג.	מ"ע צז.
ה'	כח	פרק ט–יא.	פרק יד.	מ"ע צז.
ו'	כט	פרק יב–יד.	פרק טו.	מ"ע קה.
ש"ק	א	פרק טו–יז.	פרק טז.	מ"ע קה.
א'	ב	פרק יח–כ.	פרק יז.	מ"ע צח.
ב'	ג	הל' טומאת אוכלין פרק א–ג.	פרק יח.	מ"ע צח.
ג'	ד	פרק ד–ו.	פרק יט.	מ"ע צח.
ד'	ה	פרק ז–ט.	פרק כ.	מ"ע צח.
ה'	ו	פרק י–יב.	פרק כא.	מ"ע צח.
ו'	ז	פרק יג–טו.	פרק כב.	מ"ע צח.
ש"ק	ח	פרק טז. הל' כלים פרק א–ב.	פרק כג.	מ"ע צח.
א'	ט	פרק ג–ה.	פרק כד.	מ"ע קז.
ב'	י	פרק ו–ח.	פרק כה.	מ"ע קח.
ג'	יא	פרק ט–יא.	הל' גירושין פרק א.	מ"ע קא.
ד'	יב	פרק יב–יד.	פרק ב.	מ"ע צט.
ה'	יג	פרק טו–יז.	פרק ג.	מ"ע ק.

קיצור דיני שכחה וטעות

מראש השנה עד מוצאי יום הכפורים תשפ"ז

טעות	נזכר/ה	הדין
ערב ר"ה – שחל להיות בשבת		
הדלקת נרות		
אמרה "להדליק נר של יום טוב"	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של שבת ושל יום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	אינה חוזרת[א]
אמרה "להדליק נר של יום הזכרון"	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של שבת ושל יום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	אינה חוזרת[3]
אמרה "להדליק נר של שבת קודש"	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של שבת ושל יום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	אינה חוזרת[3]
שכחה ברכת שהחיינו	-	מכוונת בשעת קידוש
יום א' דר"ה – שחל להיות בשבת		
קידוש		
שכח לומר "ויכולו"	לאחר שהתחיל בורא פרי הגפן	אומרו על כוס בתוך הסעודה[1] [ג]
אמר הנוסח של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אשר בחר בנו"[ד]
	לאחר שסיים הברכה[2]	חוזר ומברך בורא פרי הגפן[ה] וקידוש
אמר הנוסח של ראש השנה ולא הזכיר של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אשר בחר בנו"[ד]
	לאחר שסיים הברכה[2]	חוזר ומברך בורא פרי הגפן[ה] וקידוש
הזכיר שבת וראש השנה באמצע הברכה וחתם בשל שבת בלבד או בשל ראש השנה בלבד	תוך כדי דיבור	חותם "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר ומברך בורא פרי הגפן[ה] וקידוש

1. אבל אינו מברך בורא פרי הגפן. אלא אם כן שבשעה שבירך על כוס של קידוש היה דעתו שלא לשתות עוד יין בתוך הסעודה ולא קודם הסעודה.

2. לאחר כדי דיבור. אבל תוך כדי דיבור אומר "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון" ויצא.

חתם "מקדש השבת וישראל **והזמנים**"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר ומברך בורא פרי הגפן[ח] וקידוש[ט]
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש השבת וישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר[ז]
חתם "מקדש ישראל והשבת ויום הזכרון" או "מקדש ישראל ויום הזכרון והשבת"	-	אינו חוזר[ח]
שכח ברכת שהחיינו	כל היום	מברך מיד אפילו שלא על הכוס[ט]
בירכה שהחיינו בהדלקת נרות ובירכה עוד הפעם בקידוש	-	אינה חוזרת[י]
ברכת המזון		
שכח רצה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לרצה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	**קודם שקיעה:** חותם הברכה ומברך "שנתן שבתות"[3]
		לאחר שקיעה: חותם הברכה ואינו מברך "שנתן שבתות"[4][יא][5]
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	חוזר ומברך ברכת המזון[6][יב]
		בסעודה שלישית: אינו חוזר[5]
אמר יעלה ויבוא לפני רצה	קודם שאמר ביום הזכרון הזה"[7]	פוסק ואומר רצה ואחר כך יעלה ויבוא
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	יצא
שכח יעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חוזר ליעלה ויבוא
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חותם הברכה ומברך "אשר נתן"[8]
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	**בלילה:** חוזר ומברך ברכת המזון[יג]
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	**ביום:** אינו חוזר[5]

3. כנוסח שבסידור: **"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת"**.

ואם שכח גם יעלה ויבוא מברך: **"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לזכרון את יום הזכרון הזה בא"י מקדש השבת וישראל ויום הזכרון"**.

4. אבל אם שכח גם יעלה ויבוא כולל שתיהם בברכה אחת כנוסח שבסידור: **ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לזכרון את יום הזכרון הזה בא"י מקדש השבת וישראל ויום הזכרון"**[יא].

5. אם טעה וסבר שע"פ דין צריך לחזור ולברך ונזכר באמצע ברכת המזון שאינו צריך לחזור ולברך, מפסיק אפילו באמצע הברכה.

6. וצריך לומר "יעלה ויבוא" שוב[יב].

7. ואפשר שגם בנזכר אחרי שאמר "ביום הזכרון הזה", וגם אם סיים יעלה ויבוא, יש להדר ולומר רצה ואח"כ יעלה ויבוא עוד פעם.

8. כנוסח שבסידור: **"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לזכרון את יום הזכרון הזה בא"י מקדש ישראל ויום הזכרון"**.

9. אם סיים ואמר "בונה ברחמיו ירושלים" יצא.

הזכיר חג אחר ביעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חותם הברכה ומברך "אשר נתן"[8]
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	**בלילה:** חוזר ומברך ברכת המזון[ג]
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	**ביום:** אינו חוזר[5]
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו" (כבנוסח התפילה)	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ואומר "ובנה ירושלים"[ד]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	מסיים "למדני חקיך" וחוזר ל"ובנה ירושלים"[9]
	לאחר שסיים "המחזיר שכינתו לציון"	חוזר לתחילת ברכה שלישית[ט]
מעין שלש		
שכח ולא אמר "ורצה" או "וזכרנו לטובה"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"ורצה" או "וזכרנו לטובה"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	יצא[10] ואינו חוזר[י]
הוספות של עשרת ימי תשובה		
שכח שיר המעלות	קודם שהתחיל ברכת יוצר אור ולא ענה ברכו	אומר שיר המעלות
	לאחר שהתחיל ברכת יוצר אור[11] או לאחר שענה ברכו	אינו מפסיק לאומרו ואומרו לאחר התפילה
שכח הש"ץ לומר שיר המעלות	לאחר קדיש	אינו מפסיק לאומרו בין קדיש לברכו ואומרו לאחר התפילה
שכח "זכרנו", "מי כמוך", "וכתוב", "ובספר"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	אומרם במקום שנזכר
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר
אמר "הא-ל"	קודם שאמר "הקדוש"	חותם "המלך הקדוש"[12]
אמר "הא-ל הקדוש"	תוך כדי דיבור	חותם "המלך הקדוש"
	לאחר כדי דיבור	חוזר[13] לראש התפילה[14] יח יט כ כא
	לאחר שהתחיל ברכה שלאחרי'[15] כב	חוזר[13] לראש התפילה[14] כג כד כה כו
ספק[16] אם חתם "המלך הקדוש"	תוך כדי דיבור	חותם "המלך הקדוש"
	לאחר כדי דיבור	חוזר[13] לראש התפילה[14]
	לאחר שהתחיל ברכה שלאחרי'	חוזר[13] לראש התפילה[14] כז

10. אפילו ב"על המחי'" על פת הבאה בכיסנין וכדומה[יז]. אבל מי שאין לו פת ויוצא סעודת שבת או ר"ה (בליל ר"ה) במיני מזונות, חוזר ומברך "על המחי'".

11. אפילו אמר רק תיבת ברוך.

12. אפילו שהה יותר מכדי דיבור.

13. וצריך להמתין כדי הילוך ד' אמות לאחר שאמר "יהי רצון . . שיבנה וכו'[כא].

14. וכן הדין בחזרת הש"ץ. בר"ה במוסף - מתפלל תשע ברכות[כג]. במוצאי ר"ה ושבת תשובה - אומר שוב "אתה חוננתנו". בצום גדלי' במנחה (וה"ה בשחרית לש"ץ) - אומר שוב עננו. במנחת ערב יוה"כ ובתפילות יוה"כ – אומר שוב וידוי[כד].

בתפלת שחרית בחול אם כבר חלץ התפילין – נכון שיניחם שוב[כה].

אם לא נזכר עד שהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין. ואם טעה

שכח לומר "לדור ודור... ובכן תן פחדך וכו'"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ואומרו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חותם "המלך הקדוש" וממשיך "אתה בחרתנו"
אמר "הא-ל הקדוש" בברכת מגן אבות	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"המלך הקדוש"
	לאחר שאמר "השם"בחתימת הברכה	אינו חוזר
בחול: טעה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט"	תוך כדי דיבור	אומר "המלך המשפט"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר[17]
תפילת העמידה – ערבית, שחרית ומנחה		
דילג על יעלה ויבוא	לאחר שחתם הברכה	אינו חוזר[כח]
אמר "יום תרועה" במקום "זכרון תרועה"	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר למקום שטעה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אינו חוזר
התפלל ברכות אמצעיות של חול	לאחר שאמר רק "אתה"[18] של ברכת "אתה חונן"	ממשיך "בחרתנו מכל העמים וכו'"
	באמצע ברכה[19]	גומר אותה ברכה ומתחיל "אתה בחרתנו"[20]
	לאחר שהתחיל רצה	פוסק ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר "המחזיר שכינתו לציון" קודם "מודים"	אומר יעלה ויבוא קודם מודים[כט] וממשיך להתפלל ממודים עד סוף התפילה[21]
	לאחר שהתחיל "מודים", קודם **שסיים**[22] [30] "יהיו לרצון" השני[23] [לא]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה[25]

במנחה ביום ב' דר"ה או ביוה"כ מתפלל ערבית פעמיים, ראשונה לחובה ושנייה בתורת נדבה[כז]. ואין תשלומין לתפילת מוסף ונעילה לאחר שעבר היום.

ואין תשלומין אלא בזמן (שהוא עסוק ב)תפילה הסמוכה לה אבל לא בשעה שאינה זמן תפילה. וראה פרטי דין זה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תשנ.

בתפלת ערבית של שבת, נחלקו הפוסקים אם אפשר לצאת ע"י שמיעת מעין שבע מהש"צ. ולכתחילה נכון שלא לסמוך על כך ולהתפלל עוד הפעם[3].

15. וכן הדין גם בשחרית, אף אם נזכר אחרי שהתפלל מוסף[22].

16. אם יודע בוודאות שאמר כל הנוסח מ"לדור ודור כו' ובכן תן פחדך כו'" (וכש"כ כשהתפלל מתוך מחזור) אינו חוזר[כז]. אבל אם מסופק אם אמר כל הנוסח, חוזר.

17. אבל לאחר שעקר רגליו טוב שיתפלל עוד פעם בתורת נדבה וא"צ לחדש בה דבר.

18. וכן אם התחיל גם תיבת "חונן" אלא שלא אמר כל התיבה אלא תחילתה כגון "חו" - או "חונ" - שאינו גומר הברכה. ואם מסופק אם אמר כל התיבה יגמור הברכה.

19. בין שנזכר בברכה ראשונה של אמצעיות של חול שהיא אתה חונן, ובין שנזכר בשאר ברכות אמצעיות של חול.

20. אם לא גמר ברכה של חול אלא הפסיק באמצע הברכה ואמר אתה בחרתנו ונזכר אחרי שגמר "מלך על כל הארץ כו'" לא יחזור.

21. כמובן, בתנאי שזכר לומר "המלך הקדוש" בברכת אתה קדוש. אם לא אמר "המלך הקדוש" חוזר לראש התפילה.

22. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"אתה בחרתנו"[7].

23. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר ל"אתה בחרתנו"[לא].

24. והסיח דעתו מלומר תחנונים.

25. אם לא נזכר עד שהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין. ואין תשלומין אלא בזמן (שהוא עסוק ב)תפילה הסמוכה לה אבל לא בשעה שאינה זמן תפילה. ראה פרטי דין זה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תשנ.

התפלל כל התפילה של חול[26]	-	**הזכיר שבת ור"ה:** יצא[21]
	-	**לא הזכיר שבת ור"ה:** חוזר ומתפלל של ראש השנה עם ההוספות של שבת
	-	**ספק אם הזכיר שבת ור"ה:** חוזר ומתפלל של ראש השנה עם ההוספות של שבת
	בשחרית: אחרי שהתפלל מוסף	אינו חוזר[21] לב
התפלל של שבת	באמצע ברכה אמצעית	פוסק מיד ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר "למדני חוקיך" וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שהתחיל "רצה"	פוסק ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר "המחזיר שכינתו לציון" קודם "מודים"	אומר יעלה ויבוא קודם מודים[כט]
	לאחר שהתחיל "מודים", קודם **שסיים**[22] ל "יהיו לרצון" השני[23]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה[25]
לא הזכיר שבת	באמצע ברכה אמצעית	פוסק מיד ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אתה בחרתנו"[לג]
	לאחר שסיים ברכה אמצעית, קודם **שסיים**[22] ל "יהיו לרצון" השני[23]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה[25] [27] לד
השמיט הזכרת שבת במקום א' באמצע הברכה	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר למקום שטעה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אינו חוזר
לא הזכיר שבת באמצע הברכה וחתם "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון"	לאחר שסיים ברכה אמצעית	אינו חוזר[28] לג
הזכיר שבת וראש השנה באמצע הברכה וחתם בשל שבת בלבד או בשל ראש השנה בלבד	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש **השבת** וישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר[28]
חתם "מקדש ישראל והשבת ויום הזכרון" או "מקדש ישראל ויום הזכרון והשבת"	-	אינו חוזר[ח]

26. ואם מסופק אם התפלל של חול או של יו"ט יש להסתפק אם יחזור ויתפלל. ולמעשה יכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו.

27. בתפלת ערבית, נחלקו הפוסקים אם אפשר לצאת ע"י שמיעת מעין שבע מהש"צ. ולכתחילה נכון שלא לסמוך על כך ולהתפלל עוד הפעם. ולמעשה, גם בדיעבד ששמע וכיוון לצאת אינו יוצא ידי חובתו (כיון שאין בה הזכרה של יו"ט)[לד].

28. וכדאי שיכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו.

התפלל תפלת מוסף	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שחתם הברכה	**בשחרית:** מסיים התפילה ועולה לו למוסף, ואח"כ חוזר ומתפלל שחרית
		בערבית ומנחה: חוזר לאתה בחרתנו[לה] ומתפלל תפלת ערבית או מנחה
הזכיר שם חג **<u>אחר</u>**	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"ותתן לנו"
	קודם **שסיים**[22] ל"יהיו לרצון" השני[23]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה[57]
	בשחרית: אחרי שהתפלל מוסף	אינו חוזר[לא]
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"או"א מלוך/מחול וכו'"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	מסיים "מלך וכו'"
	לאחר שחתם "המחזיר שכינתו לציון", קודם **שסיים**[22] ל"יהיו לרצון" השני[23]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה
מסופק אם אמר "או"א מלוך וכו'" או המשיך "ותחזינה"[29]	קודם **שסיים**[22] ל"יהיו לרצון" השני[23]	חוזר ל"אתה בחרתנו"[לו]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ובנה ירושלים"	קודם שאמר "ברוך אתה השם"	חוזר ל"או"א מלוך וכו'"
	לאחר שאמר "ברוך אתה השם"	מסיים "מלך על כל הארץ וכו'"
	לאחר שחתם "בונה ברחמיו"	חוזר ל"אתה בחרתנו"[לז]
חתם "מקדש השבת וישראל **והזמנים**"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה[לח]
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש וכו'"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר[לט]
תפלת מעריב		
שכח ולא אמר "ויכולו" ומעין שבע	לאחר שהתחיל קדיש	מפסיק ואומר ויכולו וברכת מעין שבע
	כבר אמר עד "ואמרו אמן"	ממשיך ומפסיק לפני תתקבל (כמו בחצי קדיש)[מ] ואחרי ויכולו וברכת מעין שבע אומר קדיש תתקבל
	לאחר שאמר קדיש תתקבל	אומר קדיש תתקבל עוד פעם[מא] אחרי ויכולו וברכת מעין שבע

29. אם אינו מתפלל מתוך המחזור.

<table>
<tr><th colspan="3">תפלת שחרית</th></tr>
<tr><td>שכח ולא אמר "לאל אשר שבת"</td><td>אפילו קודם שסיים ברכת יוצר</td><td>אינו חוזר ונכון לאמרו אחר התפלה</td></tr>
<tr><th colspan="3">תפילת העמידה – מוסף</th></tr>
<tr><td rowspan="2">לא אמר פסוקי מוסף</td><td>קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית</td><td>חוזר ואומר כתיקונו</td></tr>
<tr><td>לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית</td><td>אינו חוזר</td></tr>
<tr><td rowspan="3">אמר פסוקי חג אחר במקום פסוקי היום</td><td>קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית</td><td>חוזר ואומר כתיקונו</td></tr>
<tr><td>לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית, קודם שסיים[22] ל"יהיו לרצון" השני[23]</td><td>חוזר ל"אתה בחרתנו"[מב]</td></tr>
<tr><td>לאחר "יהיו לרצון" השני[24]</td><td>חוזר[13] לראש התפילה</td></tr>
<tr><td rowspan="11">לא אמר פסוקי מוסף של שבת</td><td>קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית</td><td>חוזר ואומר כתיקונו</td></tr>
<tr><td rowspan="2">לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית</td><td>אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום הזכרון הזה": אינו חוזר</td></tr>
<tr><td>לא אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום הזכרון הזה": חותם "מקדש השבת וישראל והזמנים", ואומר "ונעשה לפניך בתמידי היום ובקרבן מוסף יום השבת הזה" קודם רצה</td></tr>
<tr><td rowspan="2">באמצע רצה</td><td>אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום הזכרון הזה": אינו חוזר</td></tr>
<tr><td>לא אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום הזכרון הזה": אומר "והשב העבודה לדביר ביתך ונעשה לפניך בתמידי היום ובקרבן מוסף יום השבת הזה"</td></tr>
<tr><td rowspan="2">לאחר "המחזיר שכינתו לציון" קודם "מודים"</td><td>אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום הזכרון הזה": אינו חוזר</td></tr>
<tr><td>לא אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום הזכרון הזה: אומר "ונעשה לפניך בתמידי היום ובקרבן מוסף יום השבת הזה" קודם מודים</td></tr>
<tr><td rowspan="2">קודם שסיים[22] ל"יהיו לרצון" השני[23]</td><td>אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום הזכרון הזה": אינו חוזר</td></tr>
<tr><td>לא אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום הזכרון הזה": חוזר ל"אתה בחרתנו"</td></tr>
<tr><td rowspan="2">לאחר "יהיו לרצון" השני[24]</td><td>אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום הזכרון הזה": אינו חוזר</td></tr>
<tr><td>לא אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום הזכרון הזה": חוזר[13] לראש התפילה</td></tr>
</table>

חתם "מקדש השבת ישראל **והזמנים**"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה[לח]
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש וכו'"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר[לט]
השמיט הזכרת שבת במקום א' באמצע הברכה	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר למקום שטעה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אינו חוזר
לא הזכיר שבת באמצע הברכה וחתם "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון"	לאחר שסיים ברכה אמצעית	אינו חוזר[28] לג
הזכיר שבת וראש השנה באמצע הברכה וחתם בשל שבת בלבד או בשל ראש השנה בלבד	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש **השבת** וישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר[28]
חתם "מקדש ישראל והשבת ויום הזכרון" או "מקדש ישראל ויום הזכרון והשבת"	-	אינו חוזר[ח]
התפלל ברכות אמצעיות של חול או שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	פוסק מיד ומתחיל של ראש השנה[מג]
	קודם **שסיים**[22] ל "יהיו לרצון" השני[23]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה
התפלל תפלת ר"ה ולא מוסף	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	חוזר ל"ומפני חטאינו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	**אם לא הגיע עדיין זמן מנחה:** חוזר ל"אתה בחרתנו"[מד]
		אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה[30]
	באמצע רצה	**אם לא הגיע עדיין זמן מנחה:** חוזר ל"אתה בחרתנו"[מד]
		אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה[30]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "המחזיר שכינתו לציון", קודם **שסיים**[31] ל "יהיו לרצון" השני[23]	**אם לא הגיע עדיין זמן מנחה:** חוזר ל"אתה בחרתנו"[מד]
		אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה[30]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] ומתפלל מוסף[32]

30. ועלתה לו למנחה. ויחזור ויתפלל מוסף.

31. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") אם לא הגיע זמן מנחה פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"אתה בחרתנו"[ל].

32. אם הגיע כבר זמן מנחה, עלתה לו למנחה.

אמר "ואת מוסף"	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת מלכיות	חוזר ואומר כתיקונו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת מלכיות	אינו חוזר[מה]
השמיט **חלק** מהפסוקים במלכיות זכרונות או שופרות	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לומר הפסוקים
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
השמיט **כל** הפסוקים במלכיות זכרונות או שופרות	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לומר הפסוקים
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	**אם לא אמר** "ככתוב בתורתך", "וכן כתוב בדברי קדשך", "וכן נאמר ע"י עבדיך הנביאים" "אלוקינו וכו'": **חוזר לתחילת הברכה**
		אם אמר[33] "ככתוב בתורתך", "וכן כתוב בדברי קדשך","וכן נאמר ע"י עבדיך הנביאים" "אלוקינו וכו': **אינו חוזר**
אמר מלכיות זכרונות ושופרות שלא על הסדר	-	חוזר ואומרם על הסדר
התפלל ז' ברכות של מוסף והשמיט מלכיות זכרונות ושופרות	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה
ברכת ההפטורה		
אמר הנוסח של שבת ולא הזכיר ר"ה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אומר למדני חוקיך וחוזר לתחילת הברכה
	לאחר שסיים הברכה[2]	חוזר לתחילת הברכה
לא הזכיר של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אומר "למדני חוקיך" וחוזר לתחילת הברכה[7]
	לאחר שסיים הברכה[2]	חוזר לתחילת הברכה
חתם "מקדש השבת וישראל **והזמנים**"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש השבת ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר
הזכיר שבת וראש השנה באמצע הברכה וחתם בשל שבת בלבד או בשל ראש השנה בלבד	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש **השבת** וישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה

33. אסור לעשות כן לכתחילה.

חתם "מקדש ישראל והשבת ויום הזכרון" או "מקדש ישראל ויום הזכרון והשבת"	-	אינו חוזר[ח]
ליל ב' דראש השנה		
הדלקת נרות		
אמרה "להדליק נר של יום טוב"	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של יום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	אינה חוזרת[א]
אמרה "להדליק נר של שבת קודש"[34] [מו]	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של יום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזרת ומברכת[35] [מז]
שכחה ברכת שהחיינו	-	מכוונת בשעת קידוש
קידוש		
אמר הנוסח של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ומברך בורא פרי הגפן[ה] וקידוש
אמר הנוסח של ראש השנה עם ההוספות של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חותם "מקדש ישראל ויום הזכרון"[36] [מחמט]
חתם "מקדש השבת"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר ומברך בורא פרי הגפן[ה] וקידוש[ו]
חתם "מקדש ישראל **והזמנים**"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר ומברך בורא פרי הגפן[ה] וקידוש[ו]
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר[ז]
שכח להבדיל בקידוש	לאחר ששתה כוס הקידוש[50]	מוזג כוס אחר ומברך עליו ברכת הנר וההבדלה[37]
	לאחר שנטל ידיו ולפני ברכת המוציא	מוזג כוס ומברך עליו ברכת הנר וההבדלה[37]
	לאחר שבירך המוציא	טועם מיד ואח"כ מוזג כוס ומברך עליו ברכת הנר וההבדלה[37]
	לאחר שאכל	מוזג כוס ומברך עליו ברכת הנר וההבדלה[37]
	ביום שני של יו"ט	מבדיל מיד[38]
	במוצאי יו"ט	יוצא ידי חובתו בהבדלת מוצאי יו"ט[38] [נא]

34. וכן אם אמרה "להדליק נר של שבת ושל יו"ט" [מו].

35. כל זמן שהנרות דולקות.

36. אבל אם חתם "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון", אם נזכר תוך כדי דיבור – אומר "מקדש [מט] ישראל ויום הזכרון" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור - חוזר לתחילת הברכה (וחוזר ומברך בורא פרי הגפן[ה]).

37. ואינו מברך עליו בורא פרי הגפן אלא אם כן שבשעה שבירך בורא פרי הגפן על כוס של קידוש היה דעתו שלא לשתות עוד יין בתוך הסעודה ולא קודם סעודה.

38. ואינו מברך ברכת הנר.

אמר "המבדיל בין קדש לחול"	תוך כדי דיבור	אומר "המבדיל בין קודש לקודש"
	לאחר כדי דיבור	שומע הבדלה מאחר[39] נב
שכח ברכת שהחיינו	כל היום	מברך מיד אפילו שלא על הכוס[ט]
בירכה שהחיינו בהדלקת נרות ובירכה עוד הפעם בקידוש	-	אינה חוזרת[ז]
ברכת המזון		
אמר רצה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר
שכח יעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חוזר ליעלה ויבוא
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חותם הברכה ומברך "אשר נתן"[8]
		לאחר שקיעה: חותם הברכה ואינו מברך "אשר נתן"
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	**בלילה:** חוזר ומברך ברכת המזון[ג]
		ביום: אינו חוזר[5]
הזכיר חג אחר ביעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חותם הברכה ומברך "אשר נתן"[8]
		לאחר שקיעה: חותם הברכה ואינו מברך "אשר נתן"
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	**בלילה:** חוזר ומברך ברכת המזון[ג]
		ביום: אינו חוזר[5]
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו" (כבנוסח התפילה)	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ואומר "ובנה ירושלים"[יד]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	מסיים "למדני חקיך" וחוזר ל"ובנה ירושלים"[9]
	לאחר שסיים "המחזיר שכינתו לציון"	חוזר לתחילת ברכה שלישית[ט]
מעין שלש - ראה לעיל ביום א' דר"ה.		
הוספות של עשי"ת - ראה לעיל ביום א' דר"ה.		
תפילת העמידה – ערבית, שחרית, ומנחה		
דילג על יעלה ויבוא	לאחר שחתם הברכה	אינו חוזר[כח].

39. באם אין לו אחר לשמוע ממנו הבדלה חוזר ומבדיל בעצמו וחוזר ומברך בורא פרי הגפן[סא].

התפלל ברכות אמצעיות של חול[26]	לאחר שאמר רק "אתה"[18] של ברכת "אתה חונן"	ממשיך "בחרתנו מכל העמים וכו'"
	באמצע ברכה[19]	גומר אותה ברכה ומתחיל "אתה בחרתנו"[20]
	לאחר שהתחיל רצה	פוסק ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר "המחזיר שכינתו לציון" קודם "מודים"	אומר יעלה ויבוא קודם מודים[כט] וממשיך להתפלל ממודים עד סוף התפילה[21]
	לאחר שהתחיל "מודים", קודם **שסיים**[22] ל "יהיו לרצון" השני[23] לא	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה[40]
התפלל כל התפילה של חול[26]	-	**הזכיר ר"ה**: יצא[21]
	-	**לא הזכיר ר"ה**: חוזר ומתפלל של ראש השנה
	-	**ספק אם הזכיר ר"ה**: חוזר ומתפלל של ראש השנה
	בשחרית: אחרי שהתפלל מוסף	אינו חוזר[לב]
התפלל של שבת	באמצע ברכה אמצעית	פוסק מיד ומתחיל "אתה בחרתנו"[לג]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר "למדני חוקיך" וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שהתחיל "רצה"	פוסק ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר "המחזיר שכינתו לציון" קודם "מודים"	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שהתחיל "מודים", קודם **שסיים**[22] ל "יהיו לרצון" השני[23] לא	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה[41]
הוסיף ההוספות של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"[לד]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	אינו חוזר[42]

40. אם לא נזכר עד שהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין. ואם טעה במנחה מתפלל ערבית במוצאי ראש השנה פעמיים, ראשונה לחובה ושנייה בתורת נדבה[13]. ואין תשלומין לתפילת מוסף לאחר שעבר היום.

ואין תשלומין אלא בזמן (שהוא עסוק ב)תפילה הסמוכה לה אבל לא בשעה שאינה זמן תפילה. ראה פרטי דין זה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תשנ.

41. ואפילו הזכיר של יו"ט ביעלה ויבוא לא יצא.

42. אם חתם "מקדש ישראל וכו'". וכדאי שיכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו. אם חתם "מקדש השבת וישראל וכו'", אם נזכר תוך כדי דיבור – אומר "מקדש[לה] ישראל וכו'" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור - חוזר ל"אתה בחרתנו".

התפלל תפלת מוסף	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שחתם הברכה	**בשחרית:** מסיים התפילה ועולה לו למוסף, ואח"כ חוזר ומתפלל שחרית
		בערבית ומנחה: חוזר לאתה בחרתנו[לה] ומתפלל תפלת ערבית או מנחה
הזכיר שם חג **<u>אחר</u>**	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"ותתן לנו"
	קודם **שסיים**[22] ל"יהיו לרצון" השני[23]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה
	בשחרית: אחרי שהתפלל מוסף	אינו חוזר[לב]
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"או"א מלוך/מחול וכו'"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	מסיים "מלך וכו'"
	לאחר שחתם "המחזיר שכינתו לציון", קודם **שסיים**[22] ל"יהיו לרצון" השני[23]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה
מסופק אם אמר "או"א מלוך וכו'" או המשיך "ותחזינה"[29]	קודם **שסיים**[22] ל"יהיו לרצון" השני[23]	חוזר ל"אתה בחרתנו"[לג]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ובנה ירושלים"	קודם שאמר "ברוך אתה השם"	חוזר ל"או"א מלוך וכו'"
	לאחר שאמר "ברוך אתה השם"	מסיים "מלך וכו'"
	לאחר שחתם "בונה ברחמיו"	חוזר ל"אתה בחרתנו"[לז]
חתם "מקדש ישראל **והזמנים**"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה[לח]
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש וכו'"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר[לט]
מעריב		
שכח ולא אמר "ותודיענו"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"ותודיענו"[נו]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר[43]
		טעה ואכל: חוזר[13] ומתפלל
		עשה מלאכה: אינו חוזר

43. אבל עדיין אסור במלאכה עד שיבדיל בין קדש לקודש.

תפילת העמידה – מוסף		
לא אמר פסוקי מוסף	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ואומר כתיקונו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אינו חוזר
אמר פסוקי חג אחר במקום פסוקי היום	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ואומר כתיקונו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית, קודם **שסיים**[22] ל"יהיו לרצון" השני[23]	חוזר ל"אתה בחרתנו"[מב]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה
חתם "מקדש ישראל **והזמנים**"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה[לח]
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש וכו'"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר[לט]
התפלל ברכות אמצעיות של חול או שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	פוסק מיד ומתחיל של ר"ה[מג]
	קודם **שסיים**[22] ל"יהיו לרצון" השני[23]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה
התפלל תפלת ר"ה ולא מוסף	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	חוזר ל"ומפני חטאינו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	**אם לא הגיע עדיין זמן מנחה:** חוזר ל"אתה בחרתנו"[מד]
		אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה[30]
	באמצע רצה	**אם לא הגיע עדיין זמן מנחה –** חוזר ל"אתה בחרתנו"[מד]
		אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה[30]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "המחזיר שכינתו לציון", קודם **שסיים**[44] ל"יהיו לרצון" השני[לא]	**אם לא הגיע עדיין זמן מנחה:** חוזר ל"אתה בחרתנו"[מד]
		אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה[30]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] ומתפלל מוסף[32]
אמר "ואת מוסף"	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת מלכיות	חוזר ואומר כתיקונו
אמר "ואת מוסף"	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת מלכיות	אינו חוזר[מה]

44. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") אם לא הגיע זמן מנחה פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"אתה בחרתנו"[ל].

השמיט **חלק** מהפסוקים במלכיות זכרונות או שופרות	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לומר הפסוקים
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
השמיט **כל** הפסוקים במלכיות זכרונות או שופרות	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לומר הפסוקים
השמיט **כל** הפסוקים במלכיות זכרונות או שופרות	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	**אם לא אמר** "ככתוב בתורתך", "וכן כתוב בדברי קדשך", "וכן נאמר ע"י עבדיך הנביאים" "אלוקינו וכו'" **חוזר לתחילת הברכה**
		אם אמר[33] "ככתוב בתורתך", "וכן כתוב בדברי קדשך","וכן נאמר ע"י עבדיך הנביאים" "אלוקינו וכו'": **אינו חוזר**
אמר מלכיות זכרונות ושופרות שלא על הסדר	-	חוזר ואומרם על הסדר
התפלל ז' ברכות של מוסף והשמיט מלכיות זכרונות ושופרות	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה
ברכת ההפטורה		
אמר הנוסח של שבת ולא הזכיר ר"ה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אומר למדני חוקיך וחוזר לתחילת הברכה
	לאחר שסיים הברכה[45]	חוזר לתחילת הברכה
הוסיף "ועל יום השבת הזה"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חותם "מקדש ישראל ויום הזכרון" ויצא[46] נז
חתם "מקדש ישראל **והזמנים**"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר
תקיעת שופר		
בירך "לשמוע בקול שופר"	-	יצא[נח]

45. לאחר כדי דיבור. אבל תוך כדי דיבור אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון" ויצא.

46. אבל אם חתם "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון", אם נזכר תוך כדי דיבור – אומר "מקדש[מט] ישראל יום הזכרון" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור - חוזר לתחילת הברכה.

מוצאי ראש השנה		
תפילת העמידה – מעריב		
שכח ולא אמר "אתה חוננתנו"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אתה חוננתנו"[נו]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר[47]
		טעה ואכל לפני הבדלה: חוזר[13] ומתפלל
		עשה מלאכה לפני הבדלה: חוזר[13] ומתפלל נדבה[נט]
הבדלה		
לא הבדיל	לאחר שנטל ידיו ולפני ברכת המוציא	מבדיל מיד
	לאחר שבירך המוציא[48]	טועם מיד ואח"כ מבדיל
	לאחר שאכל	מבדיל מיד
	למחר	אינו מבדיל[ס]
אמר "המבדיל בין קדש לקדש"	תוך כדי דיבור	מתקן ואומר "המבדיל בין קודש לחול"
	לאחר כדי דיבור	שומע הבדלה מאחר[49] נב סא
צום גדלי'		
הוספות של עשי"ת - ראה לעיל ביום א' דראש השנה.		
תפילת העמידה – שחרית ומנחה		
אמר הש"צ עננו באמצע ברכת "ראה" וחתם "העונה לעמו ישראל" ולא "גואל ישראל"	תוך כדי דיבור	חותם "גואל ישראל" ויצא.
	לאחר כדי דיבור, קודם **שסיים**[50] ל "יהיו לרצון"	חוזר לתחילת ברכת "ראה"[סב]
	לאחר שסיים "יהיו לרצון"	חוזר לתחילת חזרת הש"ץ
שכח השליח ציבור להוסיף עננו	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	חוזר ואומר עננו ומתחיל שוב ברכת רפאנו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	אומרה ב"שמע קולנו" כיחיד המתפלל, וחותם "העונה לעמו ישראל"[סג] בעת צרה ושומע תפילה"[51]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפילה"	אומרה כברכה בפני עצמה לאחר ברכת "שים שלום"
	לאחר שסיים חזרת הש"ץ	אינו חוזר
שכח היחיד ולא אמר עננו	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפילה"	אומרה (ללא חתימת הברכה) אחר "אלקי נצור", לפני "יהיו לרצון" השני
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	אינו חוזר

47. אבל עדיין אסור במלאכה עד שיבדיל בין קדש לחול.

48. או ברכה על מאכל אחר.

49. באם אין לו אחר לשמוע ממנו הבדלה יחזור ויבדיל בעצמו. וחוזר ומברך בורא פרי הגפן[סא].

50. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"ראה"[ל].

51. ואם חתם ב"שומע תפילה" בלבד יצא.

אחר שאמר "בכל עת צרה וצוקה" לא חזר לומר "כי אתה שומע תפלת וכו'"	לאחר שאמר "ברוך אתה ה'"	חותם "שומע תפילה" ויצא[סד]
סיים "בא"י העונה לעמו ישראל"	תוך כדי דיבור	אומר "שומע תפילה"
	לאחרי כדי דיבור	חוזר ומתפלל ברכת "שמע קולנו"[סה]
אמר עננו בין גואל לרופא בברכה בפני עצמו כש"ץ	-	אינו חוזר ואומר בשמע קולנו
לא התפלל מנחה	-	מתפלל מעריב שתים, הראשונה לשם מעריב והשני' לתשלומין[52][סו]
קריאת התורה - מנחה		
אמר קדיש אחר קריאת התורה או אחר ההפטרה	-	אינו אומר קדיש קודם העמידה
החזירו בטעות הספר תורה לפני ההפטרה	-	אומר ההפטרה כשהס"ת בארון
שבת תשובה		
הדלקת נרות		
אמרה "להדליק נר של יום הזכרון"	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של שבת קודש"
	לאחר כדי דיבור	חוזרת ומברכת[35] [מז]
אמרה "להדליק נר של שבת ושל יום הזכרון"	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של שבת קודש"
	לאחר כדי דיבור	אינה חוזרת[סז]
בירכה שהחיינו	-	אינה חוזרת[53] [סח]
קידוש		
שכח לומר "ויכולו"	לאחר שהתחיל בורא פרי הגפן	אומרו על כוס בתוך הסעודה[ג] [37]
אמר הנוסח של ר"ה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר קדשנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ומברך בורא פרי הגפן[ח] וקידוש
בירך שהחיינו	לאחר שאמר "ברוך אתה ה'"	אומר "למדני חוקיך" וחוזר ומברך בורא פרי הגפן[סא]
	לאחר שאמר "אלקינו"	חוזר ומברך בורא פרי הגפן[סא]

52. ואינו אומר "עננו" בשניהם[סו].

53. ונכון שלאחר שנהנית מן האור תאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

ברכת המזון		
שכח רצה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לרצה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	**קודם שקיעה:** חותם הברכה ומברך "שנתן שבתות"[54]
		לאחר שקיעה: חותם הברכה ואינו מברך "שנתן שבתות"[5 סט]
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	**בלילה:** חוזר ומברך ברכת המזון
		ביום: ראה בהערה[55 ע]
		בסעודה שלישית: אינו חוזר[5]
מעין שלש - ראה לעיל ביום א' דראש השנה.		
הוספות של עשי"ת - ראה לעיל ביום א' דר"ה.		
תפילת העמידה - מעריב, מוצאי שבת תשובה - ראה לעיל במוצאי ראש השנה.		
הבדלה		
לא הבדיל	לאחר שנטל ידיו ולפני ברכת המוציא	מבדיל מיד
	לאחר שבירך המוציא[48]	טועם מיד ואח"כ מבדיל
	לאחר שאכל	מבדיל מיד
	למחר	מבדיל[56 עב] עד יום שלישי
אמר "המבדיל בין קדש לקדש"	תוך כדי דיבור	מתקן ואומר "המבדיל בין קודש לחול"
	לאחר כדי דיבור	שומע הבדלה מאחר[49 נב]
יום הכיפורים		
ערב יום הכיפורים, תפילת העמידה – מנחה		
לא אמר הוידוי	-	אומרו אחר כך, אחרי תפלתו
הדלקת נרות		
אמרה "להדליק נר של יום טוב"	תוך כדי דיבור	אומרת "להדליק נר של יום הכיפורים"
	לאחר כדי דיבור	אינה חוזרת[א]
אמרה "להדליק נר של שבת קודש"[34]	תוך כדי דיבור	אומרת " להדליק נר של יום הכיפורים"
	לאחר כדי דיבור	חוזרת ומברכת[35מז]
שכחה ברכת שהחיינו	-	מברכת לאחרי כל נדרי
ברכת המזון ביום הכיפורים – לחולה (או קטן)		
אמר רצה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר

54. כנוסח שבסידור: "**ברוך אתה השם אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה השם מקדש השבת**".

55. יש אומרים שאם שכח רצה בברכת המזון בסעודת היום בשבת שובה, ונזכר לאחר שהתחיל בברכת הטוב והמטיב, אין צריך לחזור, לפי שיש אומרים שיש להתענות בו. ולמעשה צ"ע. ואם נזכר אחר "ברוך אתה ה' בונה ברחמיו ירושלים", לפני שהתחיל ברכה רביעית, לכל הדעות צריך לומר ברכת שנתן שבתות וכו'[ע].

56. ואינו מברך על בשמים ואש אלא במוצאי שבת (עד עלות השחר)[עא].

שכח יעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חוזר ליעלה ויבוא
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חותם הברכה ואינו מברך "אשר נתן"
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	אינו חוזר[5]
הזכיר חג אחר ביעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חותם הברכה ואינו מברך "אשר נתן"
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	אינו חוזר[5]
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו" (כבנוסח התפילה)	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ואומר "ובנה ירושלים"[ד]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	מסיים "למדני חקיך" וחוזר ל"ובנה ירושלים"[9]
	לאחר שסיים "המחזיר שכינתו לציון"	חוזר לתחילת ברכה שלישית[טו]
הוספות של עשי"ת - ראה לעיל ביום א' דר"ה.		
תפילת העמידה – ערבית, שחרית, מנחה ונעילה		
דילג על יעלה ויבוא	לאחר שחתם הברכה	אינו חוזר[כח].
התפלל ברכות אמצעיות של חול	לאחר שאמר רק "אתה"[18] של ברכת "אתה חונן"	ממשיך "בחרתנו מכל העמים וכו'"
	באמצע ברכה[19]	גומר אותה ברכה ומתחיל "אתה בחרתנו"[20]
	לאחר שהתחיל רצה	פוסק ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר "המחזיר שכינתו לציון" קודם "מודים"	אומר יעלה ויבוא קודם מודים[כט] וממשיך להתפלל ממודים עד סוף התפילה[21]
	לאחר שהתחיל "מודים", קודם **שסיים**[22] ל "יהיו לרצון" השני[23לא]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה[57]
התפלל כל התפילה של חול[26]	-	**הזכיר יוה"כ:** יצא[21]
	-	**לא הזכיר יוה"כ:** חוזר ומתפלל של יוה"כ
	-	**ספק אם הזכיר יוה"כ:** חוזר ומתפלל של יוה"כ
	בשחרית: אחרי שהתפלל מוסף	אינו חוזר[לב]

57. ואומר שוב וידוי[כג].

אם לא נזכר עד שהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין. ואם טעה במנחה מתפלל ערבית במוצאי יוה"כ פעמיים, ראשונה לחובה ושנייה בתורת נדבה[כד]. ואין תשלומין אלא בזמן (שהוא עסוק ב) תפילה הסמוכה לה אבל לא בשעה שאינה זמן תפילה. ראה פרטי דין זה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תשנ.

התפלל של שבת	באמצע ברכה אמצעית	פוסק מיד ומתחיל "אתה בחרתנו"[נג]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר "למדני חוקיך" וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שהתחיל "רצה"	פוסק ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר "המחזיר שכינתו לציון" קודם "מודים"	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שהתחיל "מודים", קודם **שסיים**[22] ל "יהיו לרצון" השני[23לא]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה[57] [41]
הוסיף ההוספות של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"[נד]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	אינו חוזר[42]
התפלל תפלת מוסף	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שחתם הברכה	**בשחרית:** מסיים התפילה ועולה לו למוסף, ואח"כ חוזר ומתפלל שחרית
	לאחר שחתם הברכה	**בערבית ומנחה**: חוזר לאתה בחרתנו[לה] ומתפלל תפלת ערבית או מנחה
הזכיר שם חג **<u>אחר</u>**	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"ותתן לנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית, קודם ש**סיים**[22] ל "יהיו לרצון" השני[23לא]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה[57]
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"או"א מחול וכו'"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	מסיים "מלך וכו'"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית, קודם ש**סיים**[22] ל "יהיו לרצון" השני[23לא]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
התפלל ברכות אמצעיות של חול	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה[57]
מסופק אם אמר "או"א מחול וכו'" או המשיך "ותחזינה"[29]	קודם ש**סיים**[22] ל "יהיו לרצון" השני[23לא]	חוזר ל"אתה בחרתנו"[לו]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה[57]
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ובנה ירושלים"	קודם שאמר "ברוך אתה השם"	חוזר ל"או"א מחול וכו'"
	לאחר שאמר "ברוך אתה השם"	מסיים "מלך וכו'"
	לאחר שחתם "בונה ברחמיו"	חוזר ל"אתה בחרתנו"[לז]

חתם "מקדש ישראל **והזמנים**"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הכפורים"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה[לח]
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש וכו'"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר[לט]
לא אמר הוידוי	-	אומרו אחר כך, אחרי תפלתו
תפילת העמידה – מוסף		
לא אמר פסוקי מוסף	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ואומר כתיקונו
לא אמר פסוקי מוסף	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אינו חוזר
אמר פסוקי חג אחר במקום פסוקי היום	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ואומר כתיקונו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית, קודם **שסיים**[22] ל"יהיו לרצון" השני[23]	חוזר ל"אתה בחרתנו"[מב]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה
חתם "מקדש ישראל **והזמנים**"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הכיפורים"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה[לח]
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש וכו'"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר[לט]
התפלל ברכות אמצעיות של חול או שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	פוסק מיד ומתחיל של יוה"כ
	קודם **שסיים**[22] ל"יהיו לרצון" השני[23]	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר[13] לראש התפילה[57]
התפלל תפלת יוה"כ ולא מוסף	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	חוזר ל"ומפני חטאינו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	אומר קודם רצה: "ונעשה לפניך בתמידי היום וקרבן מוסף"
	באמצע רצה	אומר: "והשיב העבודה לדביר ביתך ונעשה לפניך בתמידי היום ובקרבן מוסף יום הכיפורים הזה"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "המחזיר שכינתו לציון", קודם **שסיים**[22] ל"יהיו לרצון" השני[23]	**אם לא הגיע עדיין זמן מנחה:** חוזר ל"אתה בחרתנו"
		אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה[30]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[24]	חוזר ומתפלל מוסף[32]
לא אמר הוידוי	-	אומרו אחר כך, אחרי תפלתו

ברכת ההפטורה		
אמר הנוסח של שבת ולא הזכיר יוה"כ	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אומר למדני חוקיך וחוזר לתחילת הברכה
	לאחר שסיים הברכה[58]	חוזר לתחילת הברכה
הוסיף "ועל יום השבת הזה"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חותם "מקדש ישראל ויום הכיפורים" ויצא[59] נז
חתם "מקדש ישראל **והזמנים**"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הכיפורים"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכיפורים"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר
מוצאי יום הכיפורים		
תפילת העמידה – מעריב		
שכח ולא אמר "אתה חוננתנו"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אתה חוננתנו" נו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר[47]
		טעה ואכל לפני הבדלה: חוזר[13] ומתפלל
		עשה מלאכה לפני הבדלה: חוזר[13] ומתפלל נדבה נט
אמר "המלך הקדוש" או "המלך המשפט"	תוך כדי דיבור	אומר כתיקונו
	לאחרי כדי דיבור	אינו חוזר ס
אמר "זכרנו לחיים"	קודם שאמר "וכתבנו"	מפסיק מיד
	לאחר שאמר "וכתבנו"	גומר תפילתו, ומתפלל שוב[13] בתורת נדבה
אמר "מי כמוך"	-	גומר תפילתו
אמר "וכתוב"	-	גומר תפילתו, ומתפלל שוב[13] בתורת נדבה
אמר "ובספר"	קודם שאמר "ונכתב"	מפסיק מיד
	לאחר שאמר "ונכתב"	גומר תפילתו, ומתפלל שוב[13] בתורת נדבה
הבדלה		
לא הבדיל	לאחר שנטל ידיו ולפני ברכת המוציא	מבדיל מיד
	לאחר שבירך המוציא[48]	טועם מיד ואח"כ מבדיל
	לאחר שאכל	מבדיל מיד
	למחר	אינו מבדיל[ס]
אמר "המבדיל בין קדש לקדש"	תוך כדי דיבור	מתקן ואומר "המבדיל בין קודש לחול"
	לאחר כדי דיבור	שומע הבדלה מאחר[49] נב

58. לאחר כדי דיבור. אבל תוך כדי דיבור אומר "מקדש ישראל ויום הכפורים" ויצא.

59. אבל אם חתם "מקדש השבת וישראל ויום הכפורים", אם נזכר תוך כדי דיבור – אומר "מקדש[מט] ישראל ויום הכפורים" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור - חוזר לתחילת הברכה.

מקורות וציונים לטבלא דיני שכחה וטעות

א. בנוגע לר"ה – מצינו שר"ה נק' בשם יו"ט כדלקמן.

בנוגע ליוה"כ – נחלקו הפוסקים אם עליה לחזור או שיצאה ידי חובתה. ולמעשה, אינה חוזרת. וספק ברכות להקל. ובברכת הבית ח"ב שער מ"ה בשערי בינה ס"ק לו שלכתחילה הנוסח הוא להדליק נר של יו"ט.

[והנה, אף שלדעת אדה"ז סתפ"ז ס"ב (ועיי"ש ס"א במוסגר) בתפילה צריך להזכיר שם יו"ט זה, הרי בהדלקת נרות אין קפידא בדבר, וכבכל יו"ט. ולכאו' תלוי בשקו"ט אי יו"כ נק' יו"ט (ראה מס' סופרים פי"ט ה"ו שא"א יו"ט מקרא קודש. תו"כ פ"ח ה"ט. רמב"ם ריש הל' שביתת יו"ט. וצ"ע במגדל עוז שם פ"ו הט"ז. שו"ע אדה"ז סתר"י ס"ה. ועוד. ולהעיר מכס"מ תפלה פי"ה ה"ב. אבל בכמה גי' בכת"י מפורט שם יו"כ בפ"ע. ולהעיר מל' הרמב"ם שם פי"ג ה"ח והי"ד. וראה כס"מ שם). ובלשון בנ"א ודאי נק' יו"ט, וכבסיום מס' תענית, ובמכ"ש מעיו"כ. וראה רמ"א או"ח סי' תקע ס"א. וראה הנסמן במועדי ישראל ימים נוראים סי' קצא. אנצי"ת ערך יוכ"פ. וש"נ. וסב"ל.

אלא, שגם אם נק' יו"ט – לכאו' ל"ש מחתימה בנוסח מקדש השבת ביו"ט, אף דאיקרי שבת, שה"ז משנה ממטבע שטבעו (ובח"י סתפ"ז סק"א הוסיף לפי שנתכוון לשבת. אבל אדה"ז שם השמיט דבריו. וגם בח"י היינו רק שמשו"ה לא יצא גם כשחזר בו תוכ"ד). אבל יש לחלק טובא, שהזכרת שבת לא משמע להו לאינשי דקאי ביו"ט. ובסגנון אחר, שאין ההקפדה שיהא באותו מטבע ממש, וכדמוכח בכ"מ [ולדוגמא, באמר "מקדש ישראל והמועדים" במקום "והזמנים" (ראה בית השואבה דיני ערבית של יו"ט סי"ז. אצבע קטנה קש"ג סכ"ד סוס"ז)], אבל בשינוי שכזה גרע טפי. וראה שו"ת אבני זכרון ס"ד, עייש"ה.

אמנם, יתר על כן, מצינו בהשקו"ט בנוגע לר"ה כשאמר "מקדש ישראל והזמנים" ולא "יום הזכרון" – ראה בארוכה באות לח.

ולהעיר מהאסתפקתא בגמ' (עירובין שם) בנוגע לאמירת זמן בר"ה ויו"כ דלא איקרו רגלים. ובראשונים (מחז"ו שם. מעשה רוקח קמג. פי' ריבב"ן עירובין שם. פסקי רי"ד שם), דרגלים תרגומו זימנין, ור"ה אינו מן הזמנים ול"ש ברכת הזמן. אלא, דרבנן שוינהו כרגלים (תשו' ר"ג גאון – הובאה בראבי"ה ר"ה סתקל"ד. ועוד. וראה תשובות ופסקים חכמי אשכנז וצרפת סע"ב). וכן מצינו בכ"מ (שבה"ל סרפ"ו. הפרדס לרש"י הל' ר"ה. סידור רש"י סי' קעז. תניא רבתי סע"ג) במה שא"א "ברכת מועדיך" בר"ה, דר"ה לאו מן הזמנים הוא. ומזה מובן גם בנוגע ליו"כ. ואדרבה, כתבו (שם) שהמנהג הי' לומר "ברכת מועדיך" בר"ה, אבל ביו"כ לא. [וכנ"ל, שא"א יו"ט מקרא קודש ביו"כ, משא"כ ר"ה נקרא יו"ט, וכמש"א בנוסח התפלה (מס' סופרים שם ה"ה)]. ויומתק לפמש"כ בבחיי (בא יג, ד– הובא בהגש"פ עם לקו"ט ומנהגים ד"ה מקדש) במה שאומרים והזמנים ולא והמועדים, שתלוי בזמני תקופות השנה (משא"כ בר"ה ויו"כ). [אבל ראה באו"א בכסא רחמים עמ"ס סופרים פי"ט ה"ז. יפ"ל ח"י או"ח סתפ"ז. וע"פ דא"ח – אוה"ת פינחס ע' א'קצו. ושם, בנוגע לר"ה ויו"כ. פלח הרמון ויקרא ע' רמב.

שם ע' רנב].

אלא שבשו"ע אדה"ז סתקפ"ב ס"י במה שאין אומרים "ברכת מועדיך" לא הביא ד"ז שאינו מן הזמנים. ואדרבה, כת"ש בטעם שאין אומרים "מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון" לפי שלא ניתנו לשמחה, ומ' שמצ"ע הוא בגדר מועדים וזמנים. (ודלא כבלבוש שם ס"ח שא"א לפי שאינו מועד וחג. וכ"ה כבר בכל בו הל' ר"ה ס"ד: שלא מצינו בשום מקום שיהי' נק' ר"ה מועד. וכ"כ במט"מ תשצו. ושם (וכן בלבוש) שבדברי קבלה נק' חג, ומקרא מלא: בכסה ליום חגנו. וברד"ק הושע ב, יג בשם רס"ג דמועדה קאי גם על ר"ה ויו"כ. וראה העמק שאלה שאילתא טו סק"י. וראה שו"ת חסדי אבות סט"ז). ועפ"ז אתיא כדעת הראשונים שבאמת כתבו לומר ברכת מועדיך מה"ט, לפי שנק' מועד. ולדידן, הטעם כיון שלשון "ברכת מועדיך" שייך רק בג' רגלים, ולא מחמת שם מועד (ראה שו"ת עמק הלכה ח"ב סל"ט). וכדעת רב שר שלום (שהביאו ברא"ש ר"ה פ"ד סי"ד) ד"מועדי ה'" אכולהו קאי (וכ"ה בראב"ן עירובין שם). וכן מוכח בכ"מ (ראה ר"ה ד, ב. וראה טו"א שם ד"ה ראב"י. שם לב, א. וכן בסוטה מא, א. ערכין י, ב – צויין בראב"ן שם). ומ"מ, להלכה קיי"ל שאינו לא חג ולא רגל (רא"ש שם. אדה"ז סתקצ"ט). ויש לחלק בין מועד לחג ורגל, כפשוט. וראה בצרור החיים לרבינו חיים ב"ר שמואל הל' ר"ה בטעם שאומרים ותודיענו לפי שר"ה נק' יו"ט. [ומה שלא נת' כן בטעם שא"א חגים וזמנים לששון, מחמת ל' חג – י"ל בדוחק שהכוונה לבאר בעיקר בל' מועדים וזמנים]. אלא שלמעשה, מנהגנו שא"א גם פסוק אלה מועדי וגו' בקידוש. (ראה שו"ת עמק הלכה שם).

ולכאו' צ"ל בכ"ז כעין מ"ש במחז"ו שם, ש"אינו חשוב לא מועד ולא זמן לקרותן כן בעיקר השם, ואע"פ שכלולין הן בכלל מועדות שבתורה וכו', מ"מ אינן חשובים זמן גמור לקרותם בעיקר השם לא מועד ולא זמן וכו' ואף מהטעם הזה אינו ראוי לקרותו חג, לומר בתפלה חגים וזמנים לששון וכו' שאין חותמין מקדש ישראל והזמנים וכו' למדת שאלו בלבד שם מובהק שלהם וזמן ומועד אבל לא הנותרים". [וכדוגמתו, שחוה"מ לא נק' יו"ט – ט"ז סתרס"ח סק"א. מג"א סת"צ סק"א. שו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ו. וכ"מ בריטב"א עירובין צו, א. שם מו"ק יט, א. ועוד. ועכ"ז מצינו לפעמים שנק' כן. וראה שו"ת הרשב"א ח"ה סרט"ו. ט"ז סתרנ"ב סק"ג. מג"א סת"ע. וראה פמ"ג בא"א שם. וראה ערך השולחן להגר"י טייב סת"צ סק"ב. ועוד. ובחי' הריטב"א סוכה לח, א (הובא בבית מאיר סת"צ שם) בטעם שא"א "את יו"ט מק"ק" שלא לזלזל ביו"ט ממש כיון ששוים בשמותם. וצ"ל שהוא שם המושאל וכינוי, ולא עיקר שמו].

ואיך שיהי', הכרעת האחרונים לחזור בר"ה כשאומר מקדש ישראל והזמנים.

ועדיין יש מקום ספק בנוגע לנדו"ד, בנוסח "יום טוב". ועכ"פ, ר"ה נק' בשם יו"ט בנוסח התפלה (וראה לקוטי מהרי"ח שיש שא"א את יו"ט מק"ק בר"ה, אבל נמצא הוא בסידור רע"ג, ברמב"ם ועוד) וכן אומרים הרחמן הוא ינחילנו (ראה יוסף אומץ סתתקס"ו. נוהג כצאן יוסף

ע' רסד. שעה"כ פל"ד סקי"ד. ר"ד ליל ב' דר"ה תשכ"ט. מחזור השלם לר"ה. אבל ראה מנהגי חת"ס פ"ז בהערות סק"ג. נועם מגדים להפמ"ג לג, ב. אלא שטעמם כיון שי"א להתענות, ושאי"ב שמחה יתירה), משא"כ ביו"כ שלמעשה א"א את יו"ט מק"ק. ומסברא נראה שה"ז שינוי גמור.

ועדיין י"ל, דשאני בהדלקת נר שאין מעין המאורע מעכב (וילה"ע משלחן מנחם ח"ג ס"ע פג). ומה שהכרענו כהשיטות שאינה יוצאת בהדלקת נר של יו"ט כשאמרה "של שבת" – שאני התם שקילקלה. (ראה קובץ אור השבת יד ע' יט). ולהעיר ממג"א סרח"צ סק"ג. וילע"ע. והארכנו בכעי"ז בכינוס תורה חוהמ"פ תשע"ט].

ב. ספק ברכות להקל. שיש כאן ב' סיבות המחייבות הדלקת נרות ולא קילקלה בברכתה. נתבאר בארוכה בכינוס תורה דחוהמ"פ תשע"ט.

ג. ולא יאמרנו בין ברכה (הגפן או ברכת קידוש) לטעימה מחשש הפסק. ול"ד למקדש על הפת שאומר ויכולו אחרי נט"י (ראה קובץ תשובות חת"ס ס"י. ועוד). והרי י"א גם בקידושא רבה במקדש על הפת לומר הפסוקים אחרי נט"י.

ובהקדם, שמעיקר הדין אצ"ל ויכולו על הכוס, וכמ"ש בתוס' פסחים קו, א ד"ה זוכרהו וברא"ש שם פ"י סט"ו וברי"ו תולדות אדם וחוה ני"ב ח"א וחי"ט, וטעם אמירתו רק להוציא ב"ב, וברמב"ם שבת פכ"ט ה"ב לא נזכר בנוסח קידוש היום, ורק להלן בה"ז הביא שהוא מנהג פשוט בכל ישראל. ובמ"מ שם שכן נהגו ויש להם סמך כו'. (ולהעיר שלא הובא גם אצלו בנוסח תפלת לחש, ולא אחרי התפלה, ראה בסדר התפלות. וראה מעט צרי שם. שפ"א שבת קיט, ב. אבל ראה שו"ת הרמב"ם בלאו קעח, והובא בברכ"י או"ח סרס"ח סק"א. אבל גם שם רק מחמת המנהג).

וגם ממנהגא, מקומו רק לפני בפה"ג. וראה ק"נ עהרא"ש שם, דמוכח שלא תיקנו לומר ויכולו על הכוס, דאי תקנו על הכוס ה"ל להזכירו כמו הברכה אחר בפה"ג שהוא תחלת קידוש.

ומה"ט ל"ד לשהחיינו בקידוש דיו"ט שאף שאומרו אפי' בשוק, אינו הפסק כשמסדר לה אכסא, והרי בשכח לומר ויכולו אומרו באמצע הסעודה על הכוס, ונימא שאינו הפסק – דהכא תיקנו דוקא לאומרו לפני קידוש. וממילא גם לדידן שבשכח לומר ויכלו אומרו על הכוס – אין לזה חשיבות דברכה להתיר שיאמרנו אחרי ברכת בפה"ג. ול"ד לאו"א קיים בברי"מ, שהיא בקשת רחמים.

וראה במשנ"ב סרע"א סקכ"ד וכה"ח שם סקל"ו בשכח ובירך המוציא לפני קידוש שיקדש על הפת ולא יאמר ויכולו. (ואף שיל"ד, דשאני התם שבירך המוציא משום ברכה"נ ולא לצורך קידוש – ראה קובץ מבקשי תורה ענייני יו"ט תשנ"ז ח"א ע' קג ובמנח"ש פסחים סכ"ד – לא נהירא. ומש"כ שם ע' תפב, דשאני בקידוש על הפת, שעיקר ענין ויכולו על היין – אינו). וקצת משמע כן מל' אדה"ז סרע"א סי"ט, שאם שכח לאומרו קודם קידוש אומרו בתוך הסעודה על הכוס, ומשמע שגם בשכח קודם קידוש ונזכר באמצע קידוש אינו אומרו רק בתוך הסעודה. וראה שש"כ פנ"ב הערה פה. ובברכת הבית שמ"ו סי"ט ר"ל שאי"ב הפסק. אבל שוב חזר בו בלוח התיקון שבסוה"ס. וכ"ה בשו"ת שבט הקהתי ח"ג סי' ק, ודלא כמ"ש שם ח"ה סער"ד. וכן הורו כמה מאחרוני הזמן. ובמעורר ישנים ע' קמו כתב לטעום מעט אחרי קידוש ואח"כ לומר ויכולו. ויש שכתבו למלא שלא יהא פגום. וצ"ע לסמוך ע"ז לכתחילה.

ובדיעבד כשאמר ויכולו מסתבר שאינו הפסק, שסו"ס הוא מענין הקידוש.

ד. לכאורה י"ל דל"ד לתפלה דתליא בפלוגתא אם צ"ל הזכרה גם באמצע הברכה, והארכנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' ל'קפב, עיי"ש באורך – דהכא לכו"ע לא יצא, וכבכל ברכה שבמטבע ארוך כשאמר רק החתימה ושינה בפתיחה, וכפס"ד אדה"ז סנ"ט ס"א. אבל בתפלה ה"ז מדין הזכרת מעין המאורע, שהרי חובת תפלה אינה משום שבת ויו"ט, ובעצם הי' ראוי להתפלל י"ח ורק להזכיר של שבת, וכל שהזכיר המאורע באיזהו מקומן מקום לומר שיצא. אבל כאן כל עיקר הברכה הוא בשביל שבת ויו"ט, ולא בירך הברכה כהוגן. וכן מצינו לרעק"א שתפ"ז ס"א לגבי הפטרה.

אמנם, מצינו שנחלקו הפוסקים בברכת מעין שלש על כמה מינים שלא הזכיר כולם בתוך הברכה, והצבנו ציוני"ם לזה בדברינו שם. ואף בנדו"ד דמיא לה. והרי איכא למימר שטופס הברכה היא של שבת ורק שמוסיף להזכיר של יו"ט (או איפכא. ואכ"מ), וכל שקידש שבת ויו"ט בדברים על הכוס, וגם חתם כהוגן, עלתה לו. והה"נ לגבי הפטרה.

אמנם, אם לא הזכיר יו"ט באמצע ברכה גרע טפי שהרי צריך להזכיר שם חג פלוני, כאשר הארכנו שם.

ואחרי שאמר למדני חוקיך אינו חוזר לראש הברכה, כבשח באמצע שאר ברכה ארוכה. ואף שלכתחילה עליו לתקן בכל מאי דאפשר, בנדו"ד שהתחלת הברכה היא בא"י, אין לו להכנס לחשש ברכה לבטלה מחמת זה. וראה קצוה"ש סמ"ז סקכ"ה. ואף כשאמר למדני חוקיך אין לנו לחוש משום הפסק לגבי ברכת בפה"ג, כיון שהקידוש עלתה לו, והארכנו בהחילוק בין האופנים בדין יו"ט שחל בשבת וחתם רק בא' מהן.

ה. שהקידוש הפסק, כיון שאינו מענין הברכה שצריך לברך, ואינו בגדר קידוש כלל. ובקידש על כוס מים והי' בדעתו לשתות יין – ראה מג"א סרע"א סקל"ב ובשו"ע אדה"ז שם סכ"ח (ודלא כרעק"א שם בהגהות שם עה"ג. וראה הגהות רעק"א למג"א סרצ"ט סק"ו) – אין הקידוש הפסק, לפי ששם קידוש עלה, אלא שלא יצא יד"ח כיון שלא הי' על יין. ושו"ר כסברא זו באפיקי מגינים סכ"ה בביאורים סקט"ו שהחסרון הוא מצד אחר. אבל הכא פטומי מילי בעלמא נינהו ואינו בגדר קידוש. וראה כעי"ז בשו"ע אדה"ז סרצ"ט ס"ט. והרי כמה אחרונים יצאו לפקפק בדברי המג"א מדין הפסק (נוסף לרעק"א – בחמד משה סר"ט סק"ד, ושם שכך דעת תרוה"ד, במנוה"ט סרע"א בקני המנורה סקכ"ט, ועוד). ואף דאנן בתר דברי המג"א ואדה"ז גרירין, אפושי פלוגתא לא מפשינן, גם בכה"ג שאינו מענין הקידוש כלל. ול"ד כלל לגביל לתורי ונזכר שכבר נתנו לה לאכול (ראה עד"ז בשו"ת מנח"ש ח"א ס"כ. וקדמו בשו"ת משפטי צדק להה"ש גרמיזאן סצ"ד) – ראה אצלנו במקורות ועיונים להל' יומית אות תרז.

ולא גרע משהחיינו בליל ב' דר"ה, שי"א דהוה הפסק – שו"ת רשב"ש סתל"ב. ולדידן שאין חוששים לזה, ה"ט שמחמת הספק מברך, כאשר הארכנו בכ"ז וכיו"ב במקורות

גירסת PDF חינם – להיות שותף, ראה בעמוד ב

ועיונים שם, משא"כ בברכה שאינה מן הענין כלל. וע"ד הסברא בברכת בשמים במוצאי יו"כ שחל בשבת (ס' הבתים הל' שבת פכ"ט הי"ד. ט"ז סתרכ"ד סק"ב. גוו"ר כלל א ס"ח, הובא בהגהות רעק"א לט"ז שם. ולדידן ה"ט דמברכינן דס"ל שכן עיקר, נוסף להטעם דעדיף לצאת כל הדעות מלחוש להפסק כיון שיוצא הבדלה ממנ"פ, כבט"ז שם. וראה א"ר שם סק"ב דאכתי ברכה לבטלה היא וגם שותה יין ללא ברכה. ואולי כוונת הט"ז במש"כ "דעדיף טפי לצאת ידי כל הדעות מלחוש להפסק", שכיון שלכמה דעות מברך על הבשמים ממילא אין בזה משום הפסק). וראה שו"ת מהרש"ם ח"א סר"ט בנוגע ברכת על אכילת מצה בין המוציא לאכילה בסעודת היום. וגם למ"ד שברכה אינה בגדר הפסק (וכמשמעות הרא"ש חולין פ"ו ס"ד בכיסוי הדם וברכתו בין שחיטה לשחיטה. ועד"ז הוא באר"ח דיני כיסוי הדם ס"א. ויתר על כן בר"י מלוניל חולין פו, ב דשאני דיבור של מצוה משיחת חולין) – הנה נוסף לזה דלא קייל"ן הכי, וגם קדיש וקדושה מיקרי הפסק (וראה שו"ת פלא יועץ סט"ז), וגם ברכות הן בגדר הפסק, ושאני כיסוי הדם שמצרכי שחיטה היא (כבר"ן חולין כח, ב (בדפי הרי"ף). ועד"ז בעיטור ש"ב הל' שחיטה (מו, ד) דענינא דשחיטה היא) – עוד זאת דאפי' את"ל דכללא כיילו לן בנוגע לברכות בכלל, היינו רק כשהיא ברכה ראוי' ולא כשלא יצא יד"ח ברכה.

ופשוט שאין מקום לומר שכיון שלחד מ"ד א"צ לשתות הכוס בכוס ש"ב (רק שלא תהא נראית ברכת בפה"ג לבטלה) שוב אי"ז הפסק – חדא שג"ז בפלוגתא תליא. ועוד שבקידוש (בשונה משאר כוס ש"ב) ודאי חייב לשתות. ובלא"ה, כיון שבפועל שותה הרי זקוק הוא לברכת בפה"ג לפני'. ואין לומר דדמיא למי שטעה באמצע ברכת הקידוש שאינו הפסק, דהתם עלתה לו ברכה זו לקידוש, שאין שיחה בדברים אחרים פוסלת ברכת הקידוש, ולכן ל"ש דין מאורע שלא בזמנו בקידוש, וממילא אהני לי' גם לגבי ברכת היין. אבל כשכל עיקר ברכתו היא לבטלה כבנדו"ד, ה"ז הפסק גמור ואינו מענין ברכת בפה"ג, וכברכה שלא בזמנה. וכאשר הארכנו במקורות ועיונים שם. ואם נפשך לומר בסברא מחודשת שבבירך על המים אינו הפסק לפי שבפה"ג וקידוש כחדא מילתא נינהו, וכחדא ברכתא – דבר שזקוק ליסוד ובית אב בראשונים וקשה לחדש כן ללא מקור, ובפרט שד"ז לא יועיל לגבי ברכת הנר על נר שלא שבת ובשמים של ע"ז, ראה מקורות ועיונים שם – ל"ש לומר כן כשאין הקידוש עולה לו, ורק בקידוש שאין פסולו בגופו אלא דבר אחר גרם לו שלא יעלה לו לחובה כיון שלא הי' על היין וכו', אבל כשעיקר הקידוש הוא שלא כמטבע שטבעו ה"ז ככל ברכה שלא בזמנה. ודומה למי שבירך שהחיינו באחש"פ – ראה מש"כ בקיצור דיני שכחה וטעות שי"ל לקראת פסח תשפ"ה. וכן מי שבירכה שהחיינו בהדלקת נרות ובירכה עוד הפעם בקידוש – ראה מש"כ להלן הערה ע. וכן ראיתי שהעלה בקובץ אור ישראל חו' מא ע' סז (מטעם אחר). וי"ל גם בסגנון אחר, דשאני התם בקידש על מים, שאותה ברכה בעצמה אינה יכולה להיות הפסק, וכל שתיקנו שיקדש אין הקידוש מהווה הפסק לגבי קידוש השני (וראה עד"ז בשש"כ פמ"ז הע' ריח בבירך ברכת היין ב"פ זאח"ז אם השני הפסק, אלא שיש לחלק דהתם אם נאמר שהוא הפסק יצטרך לברך אותה ברכה פעם שלישית. ועוד, דהתם דנים על ברכה השני' שתהא הפסק בין ברכה ראשונה לשתי', אבל בקידש על המים, השקו"ט על קידוש הראשון שתהא הפסק בין בפה"ג לשתי'. וראה אצלנו במקורות ועיונים שם בגוף השאלה), משא"כ בנדו"ד שבירך ברכה אחרת לחלוטין. ואף שאין סברא זו עיקר, המסקנא שוה. ול"ד למי שטעה בספה"ע שנתעסק בדבר שבירך עליו אלא שלא עלה כהוגן (וראה שו"ע אדה"ז סתפ"ט סכ"ב), דהתם מיירי בברכת המצוות שנתעסק במצוה זו גופא. אבל כאן הטעם שאינו הפסק הוא לפי שקידוש הוא מענין בפה"ג, לפי שללא קידוש אסור בשתי', או שכך התקנה (וע"ד ברכות אחרות שמסדרים על הכוס כברכת הנר ובשמים ושהחיינו. והביאו ראי' מיקנה"ז לענין כיסוי הדם בראשונים שם), ובנדו"ד אינו בגדר קידוש.

וכ"ה בנוגע לטעות בנוסח הבדלה. ובפרט כשאומר "בין קדש לקדש" במקום "בין קדש לחול", "דהוא שקר" (כל' המג"א סרצ"ט סק"ט).

וראה בשו"ת שבה"ל ח"ח סקי"ח שמסתפק בטעה ואמר בין קדש לחול, שמא ההבדלה בין קדש לחול היא גם מענין הברכה, שהרי נמנית במנין ההבדלות. וראה עד"ז שש"כ פס"ב סכ"א. ויש להוסיף, שיסוד ההבדלה מצ"ע בין קדש לחול, אלא שטבעו חכמים לומר בדוקא בין קדש לקדש (ומה"ט יוצא יד"ח בשכח להבדיל במוצ"ש בהבדלת בין קדש לחול שבמוצאי יו"ט – ראה בקיצור דיני שכחה וטעות – תשרי תשפ"ד). ומ"מ כיון שלדינא לא יצא, לא חל עליו גדר הבדלה. ואף הם לא כתבו כך רק כמסתפקים. והבוחר יבחר.

ו. ראה בארוכה להלן הערה לח לענין תפילה. ואין לומר שהזכרת יום הזכרון היא לעיכובא רק בתפלה, שאין מקור לחלק כן. ואף שבקידוש אמר פתיחת הברכה כדין, והרי י"א שאין חתימה מעכבת (משא"כ בתפלה שאין הברכה מתחלת בברוך), ואף שהוסיף וקלקל בחתימתו, אי"ז קלקול לפי שסו"ס ר"ה בכלל זמנים – הא אנן קייל"ן שגם החתימה מעכבת. וראה אצלנו בקובץ באתרא דרב גל' ג.

ז. כש"כ מתפלה ראה בארוכה להלן הערה לט.

ח. ראה בשו"ת באתרא דרב סי' ל'תרמו.

ט. ואדרבה, אין לו להמתין ולאומרו בקידוש, שאין בזה טעם וצורך (ורב כהנא מסדר לה אכסא – היינו בקידוש הלילה (ולא מחמת שרוב ברכות תיקנו על הכוס, כבלבוש סקפ"ב ס"א לגבי ברכהמ"ז. וראה שאילתות שאילתא נד. מרדכי יומא סתשכ"ז, אלא) ששייכת לקדושת היום (ומה"ט נהגו הנשים לאומרה בשעת הדלקת נרות). אבל להעיר משבה"ל סרפ"ה בשם הגאונים שמה שנהגו לאומרו על הכוס משום דהכי שפיר לאקרובי דעתי' טפי. וראה אבודרהם סדר תפלת יו"כ ד"ה ערבית. ומצינו במנ"ח מ' ש, שעלה בספק שבפסח שמא ימתין לקידוש בשש"פ. והיינו לא מחמת הכוס אלא מחמת הקידוש. ולבסוף נראה דדחוי' קרי לה. (וראה נתיבות הי"ם אונסבכר מ' ש. שו"ת מנחת חן ח"ב סכ"ה. המאור גל' תיח ע' ל). ומוכח מזה גופא, שלא תיקנו בשכח לאומרו בקידוש שיאמר על הכוס ואומרו בשוק. וראה פי' ר"י בן חכמון עירובין מ, ב שגם לכתחילה א"צ כוס. ורק לקס"ד בגמ' עירובין זמן בעי כוס. (וצל"ע

מש"כ במור וקציעה סתרצ"ב, הביאו בבה"ל שם, דשפיר הוא למסמך זמן אכוס דסעודה למאן דלית ליה מגלה למיפק בה י"ח. וגם לדידי', התם שאני שמסדרו אמצוות היום דמשתה ושמחה. ודוגמא לדבר מש"כ בהגמי"י חנוכה פ"ג שלא יברך שהחיינו על הראי' דנ"ח עד שיסדר כולן על הדלקה שבביתו. וראה שלמי תודה שבועות ס"כ סק"ג שחידש שלכתחילה בשכח יאמרנו על הכוס. ולא נמצא כן בשום מקום)).

וגם איכא חשש הפסק, ובפרט לפמש"כ אדה"ז סתרמ"א ס"א שברכת שהחיינו בקידוש היא בשביל מצות קידוש היום (והארכנו בדבר בקובץ מבית חיינו חו' ט הע' **2**). וראה קובץ ותלמודו בידו חו' א ע' נג.

י. אף שלכתחילה ודאי אין לברך שהחיינו עוה"פ – בדיעבד אפשר לסמוך שאין כאן הפסק, ובהקדם שידוע השקו"ט בעניית אמן על שהחיינו בקידוש משום הפסק כשבירכה כבר לפנ"ז (וראה אצלנו בלוח יומי במקומו). וכבר כתבו ליישב בכמה אנפי, ומהם שעדיין שייך גדר שהחיינו על מצות הלילה אם הדליקה מבעו"י, וכדומה. (וכ"פ באלפסי זוטא ר"ה ספ"ג במקדש ליל פסח לאחרים שאומר אח"כ זמן כשמקדש לעצמו דברכת שהחיינו שייכא נמי לאכילת מצה. וראה שו"ת שבה"ל ח"ג סס"ט. מנח"ש ח"ב סנ"ח סוסק"ב – לגבי ליל פסח. משנת חנוך גרוסברג סכ"ג. שלמי תודה יו"ט ס"ז סק"ד. אמנם, סברא זו לא מהני לר"ה, שמע"צ ושבועות. ובאו"א, בתשו' בעל אמירה לבית יעקב הובאה אצל נכדו בשו"ת זכר שמחה סל"ד – לענייננו. ודן מזה בשו"ת צי"א ח"י סי"ט. ולדבריו ברכת שהחיינו בהדלקת נרות היא רק על מצות ההדלקה ולא גוף היו"ט. וראה כעי"ז לבעל מעיל שמואל בקובץ המועדים יו"ט וחוה"מ ע' שע ואילך. והוא פלאי. וראה שם ע' שעד. ע' שעו). ולהעיר גם מהסברא שברכת שהחיינו בהדלקת נרות היא על קדושה כללית שבימים טובים, ובקידוש הברכה על הקדושה הפרטית שבכל חג (ראה שערי תפלה ומנהג אשכנזי ח"ב סס"ב סק"ה – ע' **310** ואילך – לפי דרכו. ולדבריו ל"ד למש"כ הפוסקים להזהיר להמברכות שהחיינו בהדלקת נרות ביו"כ שלא לברך שוב בביהכנ"ס – ראה מט"א סתרי"ט סי"ב. חיי"א כלל קמד סי"ד. משנ"ב בשעה"צ סק"ז. ובס' המנהגים חב"ד ע' **63** שמצוה לפרסם – עיי"ש מש"כ לחלק. אמנם, מצינו כה"ג באחרונים גם לגבי קידוש דיו"ט. והובא אצלנו בלוח במקומו).

וכש"כ למש"כ בשו"ע אדה"ז סתרמ"א ס"ג שברכת שהחיינו קאי על מצוות קידוש היום שהיא מצוה הבאה מזמן לזמן.

ואף שאין לנו לעשות מעשה לחדש ברכת שהחיינו מה"ט (וראה לקו"ש חל"ז ע' **15** הע' **12** של' אדה"ז צ"ע) – מ"מ משום ספק ברכות קשה להורות לקדש שוב בכה"ג. וראה סימוכין לדברי אדה"ז אצלנו בקובץ מבית חיינו חו' ט הע' **3**.

וחזי לאצטרופי הדעות שהפסק בטעות ומענין המצוה אינו הפסק. וראה הסברות שהבאנו במי שהוסיף ההוספות של שבת בקידוש (בהע' ג), ובין השאר שם שבמקום שיש ספק שצריך לברך ליכא משום הפסק, וע"ד שהחיינו על הפרי בליל ב' דר"ה, קחנו משם. ומצינו במאירי ברכות יב, א ד"ה והריני, בנקט כסא דשיכרא ופתח בשיכרא וחתם בחמרא, דליכא הפסק שהוא מעין הברכה וע"ד טול ברוך הביאו לפתן וגביל לתורי. ומצינו כעי"ז באחרונים (ראה שו"ת התעוררות תשובה מהדו"ח או"ח ח"ג סשצ"ה. קובץ המועדים שם ע' שעב. חדושים וביאורים מנחות הל' תפלין ס"ג סק"ה) לגבי שהחיינו בליל ב' דר"ה, שגם לראשונים שאינו חוזר ומברך שהחיינו בליל ב' דכיומא אריכתא דמי, היינו שנפטר בברכת שהחיינו בליל א', אבל ברכת שהחיינו מצ"ע שייכת שוב בליל ב', ולהכי כשלוקח פרי חדש עולה לו גם בשביל היו"ט. ולהעיר גם מהסברא שברכת שהחיינו ביו"ט היא פעולה נמשכת שכל רגע ורגע חייב בברכה אלא שהברכה בליל ראשון פוטרת כל החג כולו – לקו"ש שם ע' **16**. ואף שאין כאן פרי חדש ובודאי אין חיוב לברך עוד פעם, אבל עכ"פ דיינו בסברא זו לומר שאין להצריך לחזור ולקדש, שאין כאן הפסק, מחמת ששייך לקידוש (וע"ד סברת הט"ז או"ח סי' קח סקי"ב בהבדיל בשתיהן יצא לפי שבאמת זמן הבדלה הוא אלא שהוא שלא לצורך כיון שכבר הבדיל– אף דהתם קאי בתפלה דוקא, משא"כ בהפסק בין ברכה לאכילה. ודלא שו"ת משנ"ה ח"ח סרכ"ב ד"ה וקצת) שהרי י"א שמעיקר הדין חייבת שוב בשהחיינו. ולהעיר גם משיחת ליל שמח"ת תשמ"ט שגם אותם שעשו קידוש ובירכו כבר שהחיינו בעצמם עולה להם ברכת שהחיינו שישמעו בקידוש. כן מצינו בהנהגת מהרש"ל שבירך שהחיינו בליל ב' דחנוכה על מנורה חדשה ולא חש להפסק בין ברכה להדלקה. והארכנו בכיו"ב בלוח שכחה וטעות לחנוכה, בדין טעה ובירך שהחיינו בליל ב' דחנוכה.

יא. ראה קצוה"ש סמ"ז סקי"ד. ונשאר בצ"ע. ולכאו' מוכרח הוא לפמ"ש בהגה בשו"ע אדה"ז סי' קפח סי"ג.

יב. ראה שו"ע אדה"ז סקפ"ח סי"ג–יד. ס' המנהגים ע' **60**.

יג. סידור. ראה שעה"כ פל"ד סי"א. ולדעת רוב האחרונים – כ"ה גם בנוגע לנשים.

יד. כבשח באמצע ברכת המזון שחוזר למקום שפסק. ועד"ז כתב בקצוה"ש סמ"ז סקכ"ה מטעם אחר, עיי"ש.

טו. וראה חשוקי חמד בכורות נ, א בארוכה.

טז. נתקשו רבים בכגון דא, דכיון שלכמה ראשונים יוצא יד"ח סעודת שבת ויו"ט במיני תרגימא (וכ"כ מהרי"ל בהגה על שו"ע אדה"ז סי' קפח ס"י, בנוגע למיני לחמים שאין קובעים עליהם סעודה שאדה"ז חזר בו בסוף ימיו ולא הצריך לאכול כשיעור סעודה), וא"כ יצטרך לחזור ולברך גם במעין ג'. ולאידך, עפ"ז מקום לומר שלא יחזור בשכח יעו"י בסעודה שלאחרי', לפי שכבר יצא סעודת יו"ט לפנ"ז, וממילא לא עדיפא מס"ג בשבת שאינו חוזר. ושקו"ט בזה גם בכל שבת, בנוגע לקידושא רבה הנהוג אחרי מוסף שאוכלים מזונות לפני סעודת פת. [ומה שבפוסקים נזכר רק בס"ג שלא לחזור, דמירי במי שכל אכילתו היא פת. ועוד, שבס"ג שאני, די"א דאי בעי לא אכיל אפילו מלחם שאין קובעים עליהן סעודה, וגם לא מעשה קדירה כ"א פירות וכיו"ב].

אבל בקצוה"ש סמ"ז בבדה"ש סק"ח כתב דהיינו רק בנתכוון לצאת בו יד"ח סעודה. וראה גם תורת חיים סופר סקפ"ח סק"ד. ברכת הבית שי"ז, כט. שלחן שלמה (להגרשז"א) סרפ"ט ס"א סק"ד.

איברא, דלכאו' צ"ע בדבר, דהא אנן קייל"ן שמצות אצ"כ

בדרבנן (וממילא גם בלא ידע שהיום שבת או יו"ט או שאוכל פת יצא – ראה שו"ע אדה"ז סתע"ה סכ"ט). וגם למ"ד שמצ"כ בדרבנן, ובפרט במצות שמדברי קבלה, וכן למ"ד שעונג שבת עיקרו מה"ת (וכן שמחת יו"ט באכילת פת – ראה שו"ע אדה"ז סי' קפח שם), הרי יש בה הנאת הגוף, ובמצות התלויות באכילה יצא גם ללא כוונה. (וראה בית הלוי פ' תרומה ד"ה איתא במדרש. ושם כתב לחלק בין עונג שבת שכל שכוונתו לתענוג יצא, לשמחת יו"ט שלא יצא. אמנם לא נחית לדין מצ"כ, ומיירי רק מצד גוף הענין שאין כוונתו לשם מצוה. כן צ"ב במש"כ שביו"ט לא כתיב עונג. ואולי כוונתו רק בלישנא דקרא. אבל ראה שו"ת כת"ס או"ח סל"ט ד"ה וע"פ דברינו, שכתב שבאוכל בשבת לשם אכילה גסה לא יצא כלל. (וראה גם שם סוסי' קז. אבל התם מיירי לענין מצות אנשים מלומדה ולא מצד חובת המצוה. וראה גם שם סע"ח). וכ"כ בשו"ת פרי השדה ח"ב סי' ס סק"ה ד"ה והנה. ולהעיר מערוה"ש סרצ"א ס"ו). ויש שתירצו, שה"ז כהיפך כוונה, ומעשיו מוכיחים שאינו רוצה לצאת, שאינו לוקח לח"מ וכו' (אף שיש המהדרים גם בזה, כנ"ל). ועצ"ב להסוברים שבמצוות שעיקרן התוצאה, גם בכוונה הפכית, יצא יד"ח – ראה גם לקו"ש חי"ט ע' **203**.

[ולהעיר מדוגמתו דקייל"ן שיצא יד"ח קידוש בתפלה אף שלא נתכוון לכך, ואדרבה דעתו ורצונו לקדש אח"כ על הכוס. ודלא כמאן דס"ל שאינו יוצא בתפלה לפי שמצ"כ, ובפרט שכל אדם דעתו לקיים המצוה כתקנת חז"ל על הכוס – ראה תוס"ש סרע"א סק"ג, הב"ד במנוה"ט שם בקנה"מ סק"א, ובהגהות רעק"א או"ח סרע"ג לט"ז סק"ב. שו"ת חת"ס או"ח סט"ו. שם סי"ז. סכ"א. הגהותיו לשו"ע או"ח סרע"א למג"א סק"ט. שו"ת שו"מ חמישאה סי"ז. משנ"ב סרע"א סק"ב. ועוד. וצ"ל, דבכוונה לתפלה סגי, שסו"ס מתכוונים להזכיר שבת – ראה מחה"ש סרע"א סק"ב. ישועו"י שם סק"ב. שו"ת ר"י מסלוצק ס"ז. מהר"ם שיק מצוה לא. ועוד. ועוד איכא בגווה שי"א עיקר המצוה לקדש בשניהם בתפלה ועל הכוס – ראה בה"ג ריש הל' קידוש. פנ"י צל"ח וראש יוסף ברכות לג, א. קצוה"ש סע"ט בבדה"ש סק"א]. ומצינו כה"ג במג"א סתרצ"ה סק"ט שבאכל סעודה אחת בפורים אינו חוזר בשכח להזכיר ועה"נ, לפי שכבר יצא יד"ח סעודת פורים. וכ"ה בט"ז סתרצ"ג סק"ב. ובאמת, בסעודת פורים חמיר טפי, שלפמ"ג סתרצ"ה במ"ז סק"א בעי כוונה זכר לנס. וגם בזה, ה"ז ע"ד היפוך כוונה, שעיקר הסעודה כדבעי הוא אח"כ אחרי מנחה. ונראה, דשאני פורים שאין כאן כוונה שלא לצאת לפי שרוצה לצאת גם בראשונה, שמצוה להרבות בסעודת פורים. אבל בסעודת שבת רצונו רק לקיים קידוש במקום סעודה, שבזה גם רביעית יין מועיל, ולא לשם מצות סעודת שבת.

עוד ראיתי למיסבר סברא, שלא יצא גדר סעודה ללא בשר, וממילא רק סעודת פת נחשבת כסעודת שבת (ראה פשט ועיון ברכות מט, ב). או כלך לדרך זה, שהכל כסעודה אחת דמיא (שו"ת תשוה"נ להנ"ל ח"ה סע"ט). ודבריהם מחודשים, ואין להם בית אב ומשענת חזקה בפוסקים. [ופשוט לדידי ולדכוותי שגמר הסעודה לענין זה תלוי בברכה אחרונה או בשיעור עיכול כשכבר אינו יכול לברך, דאלת"ה, נימא שיצא ס"ג גם באמצע סעודה שני' כשאוכל מיני תרגימא בסוף הסעודה].

ונ"ל בפשיטות בטעמא דמילתא שבאינו מתכוון לשם סעודה אינו חוזר, כיון דאי בעי לא אכיל כיסנין עתה, שהרי בדעתו לאכול פת אח"כ, והדר דינא כסעודת הרשות. משא"כ באין דעתו לאכול פת עוד, שמוכרח לאכול עתה. ואף שזה גופא תלוי ברצונו, אם יאכל פת אח"כ או לא, דנים רק על ההווה אם מוכרח באכילתו עתה או לא, דאלת"ה הרי גם כל עיקר המצוה תלוי' בדעת האדם, שכשאינו עונג עבורו פטור, וכן מותר להתענות תענית חלום בשבת (וראה שו"ע אדה"ז סתצ"ה בקו"א סק"ה). ועכצ"ל, שכיון שעונג הוא לו, ורצונו ודעתו לאכול פת, אי"ז בגדר "אי בעי לא אכיל". אמנם, בחי' תלמיד הרשב"א פסחים קא, א, כתב שאף שא"צ לאכול סעודה ראשונה בלילה, כיון שעלתה לו לחובתו ונפטר מחמתה חוזר. אבל אין לה"ר מזה, דהתם שאני שאכלה לחובתו.

[ויש שכתבו להסתפק בד"ז מטעם אחר שכיון שנחלקו הדעות בגדר פהב"כ, שמא דינה כפת וחוזר (וכמובן, ד"ז שייך רק בדבר שהוא ספק לחם גמור). אבל אינו, שהרי לפ"ז מצריכים אנו שיחזור מעי"ג, וה"ז תרתי דסתרי לומר שדינו כפת, ושיחזור ויברך מעי"ג ולא ברהמ"ז. ורק בסעודה שלאחרי' בשכח להזכיר שייך לומר שמא יצא יד"ח בסעודה שלפני' מחמת הספק שדינה כפת ולא יחזור לברך. אמנם, באם הוא תוך שיעור עיכול לאכילת פהב"כ, י"ל שבלא"ה צריך לחזור, שהרי אנן קייל"ן שלא יצא חובת ברהמ"ז בברכת מעי"ג (ואכ"מ), וממנ"פ אם אין דינה כפת לא קיים מצות סעודה (למ"ד שצ"ל פת דייקא), וחוזר מחמת סעודה זו, ואם דינה כפת עדיין מוטלת חובת ברהמ"ז עליו.

ועוד להעיר בגוף הענין, שבלא"ה מקום לומר שלא יחזור בשכח מעין המאורע בברכת מעי"ג, שהרי י"א שא"צ להזכיר מעין המאורע במעי"ג. אמנם, לאו כו"ע מודו בהכי. ובנתכוון לשם מצות סעודת שוויו"ט נראה שלמסקנת אדה"ז צריך לחזור גם בברכת מעי"ג. וראה פמ"ג סי' קפח בא"א סק"ט. שו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי"ד. קצוה"ש שם].

עוד יל"ע מטעם אחר, שבאינו אוכל בזמן הסעודה, תו אין דינה כס"ג (ראה מח"ב סרצ"א סק"ד. משנ"ב שם סק"ו. אבל ראה פמ"ג סי' קפח בא"א סקט"ו. משנ"ב שם סקכ"ו. ולכאו' סותר ד"ע, ומזכה שטרא לבי תרי). איברא, הכא קיימינן באוכל אחר חצות, וה"ז זמן ס"ג.

והנה, למש"כ בלקו"ש חט"ז ע' **284** הע' **7**, במנהג אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שבאכילת מזונות אחרי קידושא רבה, אוכלים ס"ג לפני ס"ב (וכנראה לא ס"ל שהוא ע"פ מהרי"ל הנ"ל בשם אדה"ז, חדא דהתם מיירי רק במיני לחמים שאין קב"ס, והמנהג גם לאכול מעשה קדרה וכיו"ב. ועוד, שלפ"ז נמצא שדוקא בס"ג הידד לאכול פת ולא בס"ב, וד"ז רחוק מהסברא. ובפרט, שהמנהג אצלנו בס"ג בטעימת איזה דבר ולא בפת), שוב אינו חוזר בשכח להזכיר כשאוכל פהב"כ שבקידוש לפי שדינה כס"ג. אלא שביו"ט ל"ש לומר כן שאין חובת ס"ג. (ובכלל, מקום לומר שמש"כ מהרי"ל בשם אדה"ז קאי רק לענין עונג שבת ולא לענין שמחת יו"ט. אבל לא מסתבר לחלק בהכי. וסתימת דבריו דקאי על תרווייהו).

ולמעשה מצינו שכן הכרעת הפוסקים, שרק במי שלא הי' לו פת לס"ב ואכל פהב"כ כתבו שלא יחזור בס"ג, וטעמם

שהי' בדעתו שלא לאכול פת ונתכוון לצאת בזה. (ראה שו"ת דברי דוד מילדולה ספ"ו, הב"ד בעיקרי הד"ט סי"ג סי"ד, ובבית מנוחה דיני ס"ג ס"ג, ובחסל"א סרצ"א סק"א. והובא לדינא בכה"ח סי' קפח סק"מ. אר"ח ספינקא שם סקי"א. תורת חיים סופר שם. ברכת הבית שם. קצוה"ש שם. ולהעיר, שבדברי דוד לא מיירי בפהב"כ דייקא). אבל בלא"ה נקטינן שכיון שבדעתו לאכול פת אח"כ חוזר בסעודת פת ולא בסעודת פהב"כ. (אבל ראה שיורי טהרה מע' ב סקנ"ב, ובספרו יוקח נא סתרצ"ג סק"ה שלא חילק בין נתכוון לסעודה או לא. וחולק על מח"ב הנ"ל. ואין דבריו מכריעים).

ולכאו' נפק"מ לפ"ז בשבעת ימי המשתה, דקייל"ן שבס"ג א"צ פנים חדשות (אא"כ לאלו שהכריעו כהדעה שגם בס"ג א"צ פ"ח ואפי' ללא דרשה. ואכ"מ), שאם אכלו בקידושא רבה אחרי התפלה נצריך פנים חדשות בסעודה שלאחמ"כ אח"כ כדין ס"ג (שהרי בטעם שאין מברכים ז"ב בס"ג ללא פ"ח, כיון שאינה עיקר כ"כ – שו"ת מהר"י ווייל סי' קטו. ב"י אה"ע סס"ב. אבל לפמש"כ בב"ח שם לפי שבס"ג אין דרך להרבות במנות, וכ"ה בט"ז שם סק"ה, ודאי אינה בגדר ס"ג). ומעולם לא שמענו שיזהרו בזה. ועכצ"ל כנ"ל, כיון שדעתם בעת הקידוש לאכול סעודת פת אח"כ.

יז. מג"א סר"ח סקי"ז. משנ"ב שם סקנ"ח. כה"ח שם סקס"ז. וראה בארוכה אצלנו בבירור הלכה בענין השוכח ועל הניסים ס"ט.

יח. אמנם, ידוע חידושו של הג"ר אבלי אב"ד ווילנא, הובא בחיי"א כלל כד ס"י שבליל א' דר"ה אינו חוזר שאין מקדשין החודש בלילה. וחכמי ישראל הרבו לדון ולפלפל בדבריו. ולמעשה, לא נקטו הכי לדינא. ו"הוא דין מחודש לא שיערוהו אבותינו הקדושים פוסקים ראשונים ואחרונים" (שד"ח מערכת ר"ה ס"ב סקכ"ט). ויש שהתבטאו ש"מצוה למוחקו למען שלא יכשלו" (שו"ת פרדס רמונים סי' א). וכללא כיילו לן הפוסקים דבדבר הרגיל הו"ל להפוסקים להשמיענו, ומדשתקו ש"מ דלא שמיעא להו. וכבר האריכו (ראה שו"ת דברי נחמי' או"ח סמ"ו. ועוד), שבתר"י (ברכות יט, א בדפי הרי"ף) מפורש שלא כדבריו (אף שהאריכו לחלק בחילוקים מחילוקים שונים). וכן גם משמעות הטור סתקפ"ב, דבערבית קאי, וקאמר עלה שחוזר. וראה בארוכה בקובץ מגדל אור חוברת ח'.

יט. ראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' יא'רלד.

כ. כ"כ בס' הבתים ש"ד ה"ה.

כא. ראה מקור חיים לחו"י סי' קה סק"א ד"ה כדי הילוך שנסתפק בדבר.

כב. שהוא בגדר שינוי מטבע, ולא רק חסרון בהזכרת מעין המאורע, וכדמוכח בכ"מ. וע"ד מי שלא שאל מטר, או הזכיר גשמים – ראה פמ"ג סי' קכו במ"ז לס"ג. וראה בארוכה להלן הערה לב מה שנחלקו גם בשאר הזכרות. והבו דלא לוסיף עלה.

כג. ראה שו"ת מנח"ש ח"ב סל"ה סק"י (שנסתפק). ובארוכה – קובץ זכור לאברהם תשס"ד בארוכה. ועוד. וראה הרי בשמים (סלומון) בציונים והוספות בסוה"ס סקכ"ה. ובס' דרש וחקר ענייני ברכה ותפלה רייסנר סקי"ד (ועוד) האריך בגיבובי מלים דלא כנ"ל. וכל דבריו אפשר לדחות בגילא דמחטא. ואכ"מ.

וילה"ע, שראיתי למי שכתב בנוגע מי שהזכיר שבת ויום טוב באמצע הברכה, וחתם ביום טוב בלבד או בשבת בלבד, שבמוסף שאני, שהרי דעת הסוברים שאינו חוזר, לפי שאי"ז שינוי ממטבע שטבעו חכמים, שבאמת בדין להתפלל תפלת חול בשבת וביו"ט ולא אטרחוהו רבנן, ובמוסף ל"ש ה"ט, ולכן פוסק באמצע ברכה כשהתחיל של חול. אבל מפורש הפכו בשו"ע אדה"ז סת"צ סט"ו. ובגוף סברתו – הרי מה שפוסק כשהתחיל של חול אינו לכו"ע, והוא רק מספק. ועוד, שסו"ס אם התפלל תפלת חול ולא אמר רק "ונעשה לפניך את חובותינו בתמידי יום ובקרבן מוסף" באחת מהברכות קיי"ל דיצא. [ובכ"מ (עו"ש סרס"ח סק"ד. נה"ש שם סק"ד. נחלת צבי שם סק"ד. מקו"ח שם ס"ד) כתבו שכ"ה גם לשי' הרמב"ם שפוסק]. עוד ראיתי למי שר"ל, דשאני מוסף, שכל עיקר הברכה (והתפלה) ע"ש קרבן מוסף, ולכן צ"ל בחתימה הזכרת ב' הקרבנות. וזו סברא שאין לה בית אב.

ולכאו' נראה שאף שבר"ה שאני שחייב גם באמירת מלכויות, וא"כ א"י להתפלל י"ח ברכות, ה"ז דין וחיוב בפנ"ע, ומ"מ יצא מצד חובת הזכרת קדושת היום. ולא ראיתי שיתעוררו מזה. (ול"ד לתפלת נעילה ביו"כ שחל בשבת, את"ל שגם בזה הדין כן – דשאני התם שמסתבר שאם התפלל י"ח ברכות והזכיר קדושת היום באמצע יצא, דתפלת נעילה ביו"כ אינו חלוק מנעילה בשאר תעניות שמתפללים נעילה. ולדידי פשיטא שבהתחיל ברכה של חול בנעילה גומר הברכה. ושו"ר שכ"כ במכתב שבריש ספר זכרון יונה (גלעד). ובאול"צ ח"ד פי"ט ס"ב בהערה כתב בפשי' להיפך. ודבריו נפלאו ממני).

ולהעיר, שאף גם הנת' בכ"מ שענין מלכויות הוא מגוף הענין דקדושת היום (ועפ"ז א"ש שהרמב"ם לא הזכיר בהל' תפלה פ"ב ה"ו חובת הזכרת קדושת היום בתפלת מוסף. וגם בטור סתקצ"א כתב שכולל קדושת היום במלכויות ולא איפכא כל' המשנה – ראה חידושי הגהות שם), ה"ז רק שמהות קדושת היום היינו ענין המלכויות, אבל אין להכריח מזה דל"ש גדר קדושת היום מצ"ע (וראה להלן הערה לט בדין מי שהשמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה).

ויל"ע, אם יצא יד"ח אם התפלל י"ח ברכות והזכיר מלכויות זכרונות ושופרות וקדושת היום בתוך י"ח ברכות. [וילה"ע ע"ד הרמז, שתשע ברכות הם כנגד תשע אזכרות שאמרה חנה, אף שהתפללה י"ח ברכות (ראה ילקוט שמעוני שמואל ב, א), ותפלתה היתה בר"ה. וי"ל]. ולכאו' תלוי אם גדר מלכיות הוא כהזכרת מעין המאורע או חובת ברכה, וכזכרונות ושופרות (וראה דרש וחקר שם שהאריך בכיו"ב). ובפשטות, אי"ז הזכרת מעין המאורע לחוד. ולכאו' תלוי בפלוגתת הגאונים והרא"ש ודעמי', אם היחיד יכול לדלג ולמר רק שבע ברכות. ונפק"מ גם בהשקו"ט אם מהני להזכיר מלכיות אחרי חתימת הברכה קודם שהתחיל ברכת זכרונות (שקו"ט מזה באחרוני זמנינו – ראה שו"ת תשובה"נ ח"ז סססע"ב. חיי הלוי ח"י ס"צ. ובארוכה – קובץ עץ חיים חו' ל ע' ריא ואילך. ואכ"מ). [וראה זה פלא, בלקט

יושר ע' **127** שמזו"ש דינן כג' ברכות ראשונות שבטעה חוזר לתחילתן. והוא פלאי. ואכתי לא תברא, שכ"ז מחמת אופן התקנה לכתחילה]. ומצאתי בפנ"י ברכות כט, א, דילפינן מחנה שאא"פ לכלול מלכויות זו"ש כא'. אבל אין הדבר מוכרח, שהרי גם בשויו"ט מתפלל שבע ברכות לכתחילה, וקובע ברכה בפ"ע לקדושת היום, אף שאפשר להזכיר ולכלול בתוך י"ח ברכות. וההי"נ בזה, והרי בפנ"י שם גופא השוום להדדי. ואת"ל הכי, של"ש לומר כאן הסברא שראוי הי' להתפלל י"ח ברכות, שהרי צריך לקבוע ברכות בפ"ע למלכיות זו"ש, מסתברא שחתימתו ביו"ט לחוד או בשבת לחוד לא מהני בכגון דא. ונפק"מ גם בהתחיל להתפלל של חול במוסף ר"ה, שלכו"ע פוסק, לפי שא"ר להתפלל כאן י"ח ברכות (ושו"ר שכ"כ במילי דברכות (גראדזענסקי) ח"ב ברכות כא, א (ע' לד)).

אמנם, למעשה נראה לפענ"ד שלא לחלק בד"ז בין התפלות. וטעמי ונמוקי: כיון שכל הפוסקים סתמו ולא חילקו. ועוד שגם מצד חובת הזכרת מלכיות, אף שלכתחילה תיקנוה בברכת קדושת היום, יתכן שבדיעבד יצא כשאומרו בברכת קדושת השם כדעת ר"י בן נורי (והרי י"א דל"ש גדר משנה ממטבע במחלוקת תנאים. אבל ראה אצלנו בקובץ באתרא דרב חו' ג). ובאמת מפורש בירושלמי שאם עשה כן יצא יד"ח. (וראה חבל יוסף סתקצ"א. אבל מש"כ שבאמת יד"ח בחתימת "המלך הקדוש" – צ"ע שלא הזכיר "ככתוב בתורתך וכו'"). ועוד שיתכן לומר גם שאפשר לכלול באי' משאר הי"ח ברכות עם קדושת היום (וכן לכלול זו"ש באותה ברכה או אפי' בברכה אחרת. או לחלופין לכלול קדושת היום ולקבוע ברכות בפ"ע למזו"ש). ותו, שי"ל שמה שכתבו הפוסקים בחותם מקדש השבת לחוד וכדומה שאי"ז משנה ממטבע – היינו לפי שהחתימה ראוי' מצ"ע ביום השבת, וכן חתימת יום הזכרון לחוד ראוי' מצ"ע לולא חובת אמירת מלכיות. ויתכן גם שמה שנזכר שבדין ראוי להתפלל י"ח ברכות אי"ז סיבה הגורמת לכך שאינו משנה ממטבע, אלא רק הסברת הענין, וגם במקום של"ש הך סברא לא נשתנה הדין (והרי כמה אחרונים העלו כן גם לגבי נוסח החתימה בקידוש, אף של"ש סברא הנ"ל. אלא שאצלנו כתבנו כדעת החולקים). ועוד וג"ז עיקר, שלכמה דעות אין היחיד חייב בתשע ברכות, ואף שלהלכה לא קיי"ן הכי, מצינו שבאינו יודע מתפלל רק שבע (ראה מט"א סתקצ"ג ס"א. פמ"ג שם בא"א סק"א. מחה"ש שם. ערוה"ש סתקצ"א ס"ד. כה"ח סתקצ"ג סק"ג. אבל ראה משנ"ב סתקצ"ג בבה"ל ד"ה מעכבות. וראה משברי ים תפלה וברכות ספ"ג. וצ"ע בדעת אדה"ז שסתם הדברים). ונמצא שבדיעבד יצא יד"ח קדושת היום, אף אם לא יצא יד"ח מלכיות. ומכיון שכן, שפיר י"ל דנדו"ד לא גרע ממי שאינו יודע, שמצד חובת קדושת היום יוכל לומר י"ח ברכות ולהזכיר מעין המאורע.

וראיתי בהררי קדם ס"ד שר"ל שבר"ה שאני, דלא סגי בהזכרת מעין המאורע, לפי שחובת ברכת קדושת היום היא דין מיוחד בר"ה כמלכויות זכרונות ושופרות. ולדעתו לא מהני גם בשאר תפלות ר"ה כשמתפלל י"ח ברכות וקובע ברכה מיוחדת לר"ה. אבל כיון שאין הדברים מוכרחים מצ"ע, וכדלקמן, לא מלאני לבי להורות היפך סתימת דברי הפוסקים, ובפרט להחמיר בספק ברכות.

ובגוף סברתו – הרי החיוב לקדשו בתפלה ביו"ט הוא מילפותא בפ"ע דמקרא קודש (נוסף לדין בכ"י תן לו מעין ברכותיו), ועכ"ז אהני לן סברא הנ"ל שבחותם מקדש השבת אינו חוזר. ובכ"מ שגם בר"ה ילפינן לה ממקרא קודש, וא"כ אין סיבה לחלק ביניהם. ומש"כ שם להוכיח כן מזה שבגמ' ר"ה לב, א, נזכר הלימוד להזכרת קדושת היום מ"שבתון", ולא די בדין בכ"י תן לו מעין ברכותיו – הרי נז' שם גם ילפותות לג' ראשונות וג' אחרונות. ובאמת, כבר נתקשו בזה המפרשים על אתר, ראה ריטב"א, פנ"י, ערוה"נ, ועוד. ומכלל דבריהם שאין כאן דין מיוחד לר"ה. ועוד להעיר שהסברא דילפינן לה מ"שבתון" היא דעת ר"א, ולרע"ק ילפינן לה מדין מקרא קודש, והלכה כר"ע מחבירו (נוסף לזה שר"א שמותי הוא), וא"כ דינו כשאר מק"ק שבכל יו"ט. וגם לר"א דילף לה מ"שבתון" אין להכריח שיש כאן חיוב מיוחד – דהרי קושיא זו במה דלא סגי בדין בכ"י תן לו מעין ברכותיו, שייך גם לגבי שאר יו"ט בילפותא דמקרא קודש, וממילא אין בזה הכרח שהוא גדר בפ"ע, ויל"פ באו"א. ואף גם לדעתו, שנתחדש כאן חובה מיוחדת של ברכת קדושת היום, יתכן דאסמכתא בעלמא היא, ואין להכריח שבדיעבד מעכב כשלא קבע לה ברכה בפ"ע. והרי גם בשאר יו"ט י"א שאינו מעכב כשלא הזכיר שם חג פלוני. ועוי"ל, שהלימוד הוא בנוגע לאופן החתימה "יום הזכרון" ולא "הזמנים", וג"ז אין הכרח שמעכב (ראה בארוכה הערה לח עד"ז)].

ומצו"ב ממה שכתבנו בחילופי מכתבים עם הגאונים בעל עיטורי מרדכי שליט"א ובעל זרע הארץ (דמאי, ושאר חיבורים) שליט"א, ותוכן דבריהן ניכר בין השיטין.

א. מש"כ מדברי הפמ"ג סתקצ"ג בא"א סק"א שאם אינו יודע לומר כל ג' הברכות של מלכויות זכרונות ושופרות, יתפלל ג' ראשונות וג' אחרונות וקדושת היום באמצע, ושכן מפורש במט"א שם ס"א ובאלף המגן שם. והביא גם מהערות להגריש"א ר"ה לד, ב, דלמה נאמר שעקרו הכל ולא יתפלל כך עכ"פ משום מוסף, שה"ז כלל מוסף אלא שהוסיפו מלכיות (ובפמ"ג קאתי עלה מטעם אחר). ומעתה ר"ל לגבי ר"ה שחל בשבת שאם התפלל מוסף של ר"ה ולא הזכיר כלל שבת, שיחזור ויתפלל מוסף של שבע ברכות, ויאמר בברכה אמצעית ברכה של שבת ויום טוב ויחתום מקדש השבת וישראל ויום הזכרון, שכבר יצא ידי חובת תקנת מלכויות זכרונות ושופרות בשמ"ע הראשון אלא שחסר לו הזכרת שבת ולגבי זה מספיק שיחזור על תפילה של שבע ברכות. והוסיף לומר, דלא מבעיא לפי הרי"צ גאות שבתפילת לחש הציבור מתפללים רק שבע ברכות ודאי יצא ידי חובה, אלא גם לדידן שגם בתפילת לחש צריך להתפלל תשע ברכות, היינו משום שתיקנו שכל יחיד יאמר את ג' הברכות של מלכויות זכרונות ושופרות, אבל עד כמה שאמר כבר פעם אחת יצא ידי חובה, עכת"ד – הנה, מי שאינו יודע לא יצא חובתו באומר ז' ברכות, רק שקיים חובת קדושת היום, וכמו במי שאינו יודע כל הי"ח ברכות. ומאי שיאטי' לנדו"ד. ושוב כתב אלינו לבאר הדברים. וזו אשר השיבנו: אפרש כוונתי – מהו הקשר בין זה שיכול לברך רק ז' ברכות באינו יודע הנוסח, לנדו"ד. והוא כמי שאינו יודע כל הי"ח ברכות בחול שלהרבה פוסקים הדין הוא שאומר מקצתן, ועדיין לא יצא חובתו לומר כולן. וכן

בטעה בהזכרה המחוייבת חוזר ואומר כולן אף שיכול לומר מקצתן באינו יודע. ואדרבה, במזו"ש חמיר טפי מברכות של שאר ימות השנה, שמעכבות זו את זו, שאם אינו יודע כל השלש ברכות לא יאמר כלום. ואף אם נאמר (שהרי בפמ"ג והגריש"א כתבו להסתפק בעיקר הענין ולא ברירא להו מילתא) שיש ב' דינים בתפילת מוסף של ר"ה. א. דין מוסף רגיל של יום טוב. ב. דין נוסף של מלכויות זכרונות ושופרות, ושלכן אם לא יודע לומר יאמר רק ברכה אחת מחמת הדין דמוסף הכללי, ונימא שקיים מצות קדושת היום – סו"ס לא יצא דין הב' בהחסיר ההזכרה, שכך היתה תקנה שיזכיר קדושת היום כחלק ממלכיות זו"ש, וכבכל הזכרה שחוזר על כל התפלה. וד"ז פשוט אצלי.

ב. ומש"כ שביום טוב שחל בשבת, לפי המחזיק ברכה סרס"ח סק"ט אם התפלל שבת לבד ויום טוב לבד יצא, ולפ"ז לפי המחזיק ברכה יש לו ב' חיובי תפילה נפרדים ואין קשר ביניהם – הרי גם להמח"ב צריך לחזור ולומר כל הברכות, אלא שלגבי ההזכרות יצא אף אם היה בב' תפילות, אבל אינו שייך לחובת אמירת כל הברכות. וגם בזה, הרי רווה"פ חולקים. וכדבריהם מפורש לחד מקמאי בס' הבתים שערי תפלה ש"ד ה"ה, שלא יצא גם בדיעבד. ועד"ז מצינו שנחלקו בשכח יעו"י ובפעם הב' שכח הזכרת גשמים וכיו"ב. (וכמובן, יש לחלק בין הדבקים. ואכ"מ). ובכל אופן, כנ"ל, עד כאן לא שמענו אלא לגבי ההזכרות, אבל זו לא שמענו שיכול להשמיט חלק מהברכות. ועוד להעיר דבשבת גרע טפי, שי"א (יום תרועה ר"ה כט, ב) שמזו"ש מה"ת.

ולכאו' י"ל שזוהי שיטת ב"ה ביצה יז, א, שמברך ברכה אחת דקדושה אחת היא ואא"פ לחלק ביניהם. וכך נחלקו ב"ש וב"ה בעירובין מ, א גם בר"ה שחל בשבת אם מברך תשע או עשר.

ג. מה שרצה לתלות ד"ז בהפלוגתא במי שלא הזכיר מעין המאורע אם הוא כמאן דלא צלי או שרק חיסר ההזכרה – כבר קדמום בהר צבי ברכות כו, ב. וכעי"ז בשו"ת ארץ צבי ח"א סכ"ד. וראה גם זכרון שמואל רזובסקי סכ"ב. אבל האמת תורה דרכה, שאף שרגיל הוא בכ"מ לקשר כמה שיותר לפלוגתא הנ"ל – אין הדבר מוכרח כלל. ובנדו"ד מצינו להדיא בס' הבתים שפסק במוחלט דלא יצא, כנ"ל, אף שכתב להדיא בלא הזכיר יעו"י במנחת ר"ח ונזכר במוצאי ר"ח שאינו חוזר. ולפענ"ד, אכן לא קרב זא"ז, ומכמה טעמי, שבמוצאי ר"ח עבר זמנו ואין בידו לתקן החסרון. אבל הכא עדיין יכול להתפלל כתקנת חכמים מעיקרא, וכל שלא התפלל כהוגן לא עלתה לו תפלתו. וכ"כ לחלק בטוטו"ד בשו"ת אבן יקרה ח"ב סי' קה. וראה גם מגן גבורים סי' קיד באלף המגן סק"ט, שגם אם שם תפלה עלה (והכי נקט שם, ושכ"ה לכל הדעות) – חייב לחזור ולהתפלל עד שיהא בידו תפלה אחת כתיקונה מבלי יחסר דבר.

ובכלל בכ"מ ביארו דלכו"ע אי"ז כלא צלי ממש, ורק שנחלקו אם צריך להתפלל כשלא ירויח. ובסגנון אחר, שידי תפלה יצא אלא שאינו כתיקונה. (אבל מצינו מבארים גם איפכא, דלכו"ע חשיב כלא התפלל, והביאו ראיות לדבר, ושהוא דין מיוחד בתפלת תשלומין, שהתשלומין הוא על התפלה ולא על ההזכרה, אלא שאא"פ להשלים חובתו כשלא ירויח. ויתירה מזו, שיש שחידשו עפ"ז בכל עיקר תפלת תשלומין שאין דינה כשאר תפלה אלא בגדר בקשת רחמים – ראה אשר לשלמה ברמן מועד ס"א. וראה בארוכה הראיות והוכחות להסברות מכאן ומכאן, וגם דחיית כמה מהן, בבירורי ברכות מיר בחידושי הגר"א גנחווסקי ס"ח – ע' תרעז ואילך – בהערות בשוה"ג לידידנו הגר"א זנגר שליט"א מח"ס אמרי אברהם מוקצה ושאר חיבורים). ועוד ועיקר, דבנדוננו אפ"ל בסיבת הפלוגתא בפשיטות אם יש כאן ב' מחייבים, וכבברכת מעין שלש על כמה מינים (כסברת המח"ב סרס"ח שם), או שהוא מחייב אחד, שהוא יום אחד עם ב' קדושות, וכל שלא הזכיר שניהם בתפלה אחת לא יצא (וכ"כ בביאור הענין במאמ"ר סרס"ח סק"ט. וראה גם עד"ז בשלמי חגיגה, הובא בשע"ת סתקפ"ב סק"ד. ובסגנון פשוט, שבמעין שלש יש ב' אכילות, וכאו"א חייב בברכה, ועד שיש בראשונים דס"ל שאין לכלול כמה מינים בברכה אחת מעין שלש, ושאין חותמים בשתים, ואין עושים מצות חבילות וכו', אבל כאן יש חובת תפלה אחת ובתפלה זו חייב בב' הזכרות ואא"פ להתפלל תפלה לחצאין, כל' המט"א סתקפ"ב סקכ"א, ומאמ"ר שם). ומכיון שכן, גם למ"ד דלא הוה כמאן דלא צלי – הרי הא גופא החיוב המוטל עליו להזכיר מעין המאורע בברכה אחת כתקנת חכמים מחמת שהוא בגדר מעין המאורע אחד.

ד. בעיקר הפלוגתא בראשונים בין חכמי פרובינצא ורבינו יהודה – לא מצינו הכרעה איזה שיטה יותר עיקרית. ולמעשה מתפלל נדבה. ומה שמצינו שבשויו"ט אינו מתפלל נדבה – היינו מחמת ספק. וראה שו"ת בא"מ דלקמן.

ה. בטעה בברהמ"ז ושכח של שבת וחוזר לראש מזכיר שוב של ר"ח – במג"א סי' קפח סקי"ג ביאר הטעם דהוא יום שנתחייב הזכרת ר"ח בכל פעם. וראה גם שו"ע אדה"ז שם סי"ד. וכבר נתקשו דלמ"ד דהוה כלי צלי, ובנדו"ד כאילו לא בירך הרי בלא"ה צריך לחזור ולומר של ר"ח – ראה שו"ת אבנ"ז או"ח סתקי"ז סק"ד. (והוא פלאי שהשמיט שם באבנ"ז דהוי מילתא דתליא בפלוגתא, וכתב כן בפשיטות). אלא שבהגהות לבו"ש למג"א אכן ביאר בטעמו דהו"ל כמאן דלא בריך כלל. וכ"כ בפמ"ג בא"א שם. וצ"ע שאין הדברים עולים יפה בדברי המג"א. ויותר נראה שאין כוונת הלבו"ש ופמ"ג כפשוטה, כבפלוגתת חכמי פרובינצ"א ורבינו יהודה, וממילא אין להוכיח מכאן לענינים אחרים כיו"ב, אלא שהמתיקו הדברים קצת ליתן טעם לדבר. ונראה בכוונתם שכמו שבלא בירך חוזר רצה, הה"נ בזה, ותו לא. גם בביהגר"א סקי"ח כתב דכלא בירך דמי. והמשנ"ב שם סקכ"ט כנראה העתיק מדבריהם, אלא שכתב בסכינא חריפא שנתבטל ברהמ"ז לגמרי. וראה בשו"ת בא"מ ח"א ס"ו שביאר בדעת המג"א, שלא הוכרעה הלכה אי הוה כמאן דלא צלי. וכ"כ גם בזכרון שמואל שם. ולכן נתקשה שם בשו"ת בא"מ בנוגע לחנוכה מאי איכפת לי' למג"א שיזכיר שוב של חנוכה. ובאמת בחיי"א כלל קנד סל"ט כתב להקשות כבר על המג"א מה"ט, דמה שבירך הוה כמאן דליתא. ולא ביאר נימוקו בזה. [ובמק"א – בשו"ת באתרא דרב פורים ח"ג ס"ג במילואים אות א – כתבנו לבאר שגדרו

פרסו"נ ולא הזכרת מעין המאורע, וקיים חובתו (בשם המושאל שהרי הזכרת ועה"נ אינה חובה) בפעם הראשונה. ומה שמזכיר כל פעם שאוכל – היינו מצד הסעודה ולא מחמת היום. ואכ"מ].

ו. אכן מצינו פלוגתא ביו"ט שחל בשבת ושכח רצה והזכיר יעו"י וכשחזר ובירך שכח יעו"י והזכיר רצה (או איפכא) אם עולה לו. והביא הדעות בברכת הבית שי"ז סכ"ט. ובשו"ת אר"צ הנ"ל כתב לקשר לפלוגתת הראשונים הנ"ל. ויש שכתבו לחלק דברהמ"ז קיל טפי ולכו"ע ל"ה כמאן דלא בירך, דלא גרע מס"ג שאינו חוזר מחמת שאינו חייב לאכול. ויש להמתיק שבתפלה ה"ז מדין קדושת היום שזוהי עיקר הברכה, ולא הזכרת מעין המאורע גרידא. והארכנו בזה במק"א (קובץ באתרא דרב חו' ו בהע' **16** ובשוה"ג אות ה). ותתיישב עפ"ז גם דעת המג"א. ולדברינו לעיל, גם בתפלה לכו"ע שם תפלה עלה אלא שנחלקו אם חייב לחזור כשלא ירויח (וראה שו"ת גור ארי' יהודה סי"ז, בדעת המג"א בנוגע לחנוכה, דלכו"ע ידי תפלה יצא ידי הזכרה לא יצא). אמנם, יש לציין דאיכא דס"ל איפכא ממש, דבברהמ"ז גרע טפי דלכו"ע הוה כמאן דלא בירך. וכן אפ"ל בדעת המשנ"ב הנ"ל ודעמי'. וכתבנו גם מזה שם.

ז. ומש"כ כת"ר שליט"א שבשו"ע או"ח סי' קפח ס"ט לגבי זימון שאם שכח יעו"י אינו חוזר ומזמן מוכח שהשיטה היותר עיקרית להלכה שנחשב ברכהמ"ז אלא שחסר הזכרה – הרי ד"ז הוא אליבא דכו"ע גם לדעת חכמי פרובינציא. ומוכרח הוא מזה שהכלבו סי"א הכריע כדעת חכמי פרובינצא שחוזר ומתפלל במוצאי ר"ח, ועכ"ז איהו מרא דהאי שמעתתא (שם סכ"ה) שא"צ לחזור ולזמן. ולאידך, הריטב"א דס"ל בברכות מט, ב שחוזר ומזמן איהו גופא ס"ל שם כו, ב, שבשכח יעו"י במנחה ר"ח אינו חוזר ומתפלל מוצאי ר"ח. ומוכח דהני פלוגתי לאו בחדא מחתא מחתינהו.

ובערוה"ש סי' קפח סכ"ב כתב: כלומר דאע"ג דכל הברכות הוה כאלו לא ברכו שהרי חוזרין ומברכין מ"מ מברכת הזימון נפטרו וראיה שהרי אין חוזרין רק לברכת הזן ולא לברכת הזימון והטעם דברכת הזימון הוי כברכה בפני עצמה שהרי אינה רק כשאוכלין בזימון. וכבר כ"כ בשו"ת רדב"ז ח"ח סכ"ח לענין זה: זימון מילתא באנפי נפשה היא וא"צ לחזור ולזמן שאינו מעיקר ברהמ"ז, יעו"ש. וכן מורה פשטות ל' הכלבו שהעתיק בשו"ע: כי מידי זימון כבר יצאו.

וי"ל גם באו"א (וא"ש אם נאמר כהדעות שזימון הוא עד סוף ברכת הזן), להסברא לעיל דברהמ"ז שאני דלכו"ע לא אמרינן דהו"ל כאילו לא בירך. (ובדעת הריטב"א – אפ"ל להיפך דס"ל שבברהמ"ז לכו"ע הוא מגוף הברכה ולא בגדר הזכרה. או"י שהוא דין בתשלומין שא"צ לחזור כשלא ירויח ול"ש כלל להסברא שהוא כאילו לא התפלל). או שבאמת כו"ע ס"ל גם לגבי תפלה דשם תפלה עלה. ועוד כתבו לבאר שהזימון קאי אברהמ"ז בפעם השנית – ראה בר אלמוגים ספ"ט.

ויש שביארו שפקע כבר חובת זימון כשכיוונו כבר לזמן. ודוחק.

ח. ומש"כ כת"ר שליט"א למיסבר סברא דשאני מוסף, ותו"ד שבשו"ת אג"מ או"ח ח"ד ס"ע סקי"ד כתב בפשטות שבשבת ר"ח מי שהתפלל מוסף של שבת בלבד יכול להתפלל רק מוסף של ר"ח, ואיך לא תלה את הדברים במחלוקת תוס' וחכמי פרובינציא, שלא הוכרעה. ומכיון שכן, ר"ל שהאג"מ סבר שכל נידון הפוסקים הוא בשחרית שצריך להתפלל תפילה אחת [כנגד תמיד אחד שהוקרב בביהמ"ק] ולהזכיר בה גם שבת וגם ר"ח או ר"ה וכו', אבל לענין מוסף, שבר"ה שחל בשבת הקריבו שני מוספים וכנגדם צריך להתפלל שתי תפילות מוסף, אלא שחכמים אמרו שלכתחילה צריך לחבר אותן לתפילה אחת ולא להרבות בברכות, אבל בדיעבד כשאינו יכול – סובר האג"מ שאין שום חסרון לכו"ע להתפלל אחת מהן, וכשיכול להשלים, אין שום חסרון שישלים רק את מה שהחסיר. וסיים עלה, שאם הדברים נכונים, כמדומה שכמעט אין ראיה שמישהו חולק על זה, כי כל הדיבורים בפוסקים היו על תפילה רגילה או ברכהמ"ז שכמובן צריך לברך פעם אחת, ולא על מוסף, עכת"ד – הנה, כדברי האג"מ לגבי מוסף, מצינו גם בארחות חיים ספינקא סת"צ סק"ט. אלא שהרחיק לכת שא"צ לחזור שניהם אפילו לכתחילה. והוא מחודש. (אבל להעיר משו"ת זכל"א אביגדור סמ"ג, שהרחיק לומר שאסור לו להזכיר יו"ט שוב בתפלתו השני', דהו"ל כמחלל יו"ט והכהקרבת קרבן פעם ב'. ולענ"ד הפריז על המדה, והדברים רחוקים ממרכז הדעת).

ובפשטות מצד דין יום שנתחייב חייב להזכיר כל פעם. (ועוד זאת, שלפעמים מצינו דדין יום שנתחייב מעכב – ראה ט"ז סי' קח סק"ח. מג"א סתרכ"ג סק"ב. ועוד).

וכדברי כת"ר – כ"מ להדיא בשו"ת אג"מ שם גופא, מחמת שאין המוספין מעכבים זא"ז. וכן ר"ל בס' שערי בנימין שרעבי או"ח סתפ"ז סק"א. אבל סיים עלה שבזבחים צא, א מוכח שיו"ט אהני גם למוספים דשבת. וקדמו הגרשז"א בשו"ת מנחת שלמה שהבאנו, עיי"ש ע"פ או"ש עבודת יו"כ פ"ד ה"א. וכן ראיתי מביאים בשם הגרח"ק.

ובאמת, פשטות הגמרא ביצה יז, א דכל התפלות דמיין להדדי בד"ז.

[ותו, שי"א שבמוסף איכא ב' דינים: דין תפלה כשאר תפלות, וממילא גם מעין המאורע. ועוד חיוב מחמת קרבן מוסף. וראה עדת יעקב פרלוב ח"ג ס"ט. ועוד. אבל בכ"מ משמע דמוסף קיל טפי דסגי בי"ח ברכות והזכרת קרבן מוסף יותר משאר תפלות – ראה מג"א סרס"ח סק"ה. אמנם, י"א שבאמירתו "ואת מוסף יום השבת הזה" כבר יצא הכל, שביום השבת הזה מקריבים גם מוסף דיו"ט והכל בכלל, דלא גרע מונעשה לפניך בתמידי היום ובקרבן מוסף. אא"כ להסברא שבמפרט מין אחד קילקל. והארכנו במק"א. ותלוי גם בשקו"ט אם העיקר במוסף – היום או הקרבן. ואם נאמר כל' הרשב"א ברכות לג, א ש"צריך להזכיר המאורע עכ"פ, כיון שחידשה בה תורה קרבן עד שאנו מוסיפים לחיוב הזכרתן תפלה נוספת" – משמע שמחמת הקרבן חל גדר תפלה כמו בשאר תפלות עם אותו חיוב דמעין המאורע].

ומסברא איכא למימר להיפך, דבשאר תפלות הוא רק בגדר הזכרה, ול"ה כמאן דלא צלי, אבל במוסף חסר עיקר התפלה אצלו.

ולמעשה, בעל שלמי חגיגה שחלק על המח"ב כ"כ להדיא גם במוסף – ראה שם הל' ר"ח ס"ד הגה לדין ו. והובא בזכל"א ח"א ערך ר"ח, הב"ד באר"ח ספינקא סתכ"ה. (ושם כתב "שמש צדקה". וצ"ל "שלמי ציבור" – ראה שו"ת לבו"מ מהדו"ת סי"ב). וכ"כ בחסל"א סתכ"ג ס"ג (אף שהו"ע הב"ד המח"ב שם סרס"ח סק"י. וכנראה הדר הוא לכל חסידיו).

ולהעיר בדומה לדומה מזה שאין תוקעין לכל מוסף בפ"ע – רמב"ם כהמ"ק פ"ז ה"ה.

כד. ראה שו"ת שערי דעה סע"ה. ובמהדו"ח הביאו מה שהעיר בשו"ת בית אב ח"א סצ"ב. וראה פת"ז או"ח ס"ו. אר"צ ח"א סכ"ד. שש"כ פנ"ח הע' כח. רבבות אפרים ח"ב סי' קפה סק"ב. ובכעי"ז [לענין ענגו] – ראה גם ארחות חיים ספינקא תקפב סוסק"ג. קצה המטה סתר"ב סק"כ. אלף המגן שם סקט"ז.

כה. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י'תשלו.

כו. שוע"ר סי' קח סי"ז.

כז. אבל ראה שד"ח מערכת ר"ה ס"ג סק"ח, שסתימת הפוסקים שבכל גווני צריך לחזור. ולמעשה ספק ברכות להקל – ראה הנס' בשו"ת באתרא דרב סי' א'קנא.

כח. שו"ת בנין שלמה או"ח ח"ב סמ"ו ד"ה היוצא.

כט. אמירת יעו"י מהני גם לכתחילה בנזכר אחרי רצה – כ"כ בדה"ח סי' קיא ס"א, והב"ד במקרא קודש (אוירבאך) סי"ח ס"ד, ובכה"ח סתפ"ז סק"ו. ודלא כחיי"א כלל כח ס"ו, הב"ד בפת"ש סרס"ח ס"ד ובפת"ע שם סק"ד ובארחות חיים ספינקא שם סק"ה ובמשנ"ב שם סקי"ג ובכה"ח שם סקכ"ה (וסותר ד"ע ממש"כ בסתפ"ז לגבי יו"ט. ודוחק לחלק בין שבת ליו"ט, כיון שנוסח יעו"י ל"ש לשבת (ראה כעי"ז בדעת החיי"א בתהל"ד סרס"ח סק"ו. ולהעיר ממחה"ש סרס"ח סק"ה שר"ל בדעת הרא"ש לחלק עד"ז בין שבת ליו"ט) – שהרי יכול להזכיר קדושת היום באו"א באמירת "רצה נא במנוחתנו ביום השבת הזה" וכדומה. ובחיי"א גופי' כ"כ גם בנוגע ליו"ט).

[ולהעיר שבדרה"ח שם סע"ד ס"ו נשאר בצ"ע. אבל מתו"ד בסי' קיא נראה שהוקשה לו רק כשכבר התחיל מודים. ואולי יל"פ באו"א, דפשיטא לי' רק כשנזכר קודם מודים, משא"כ כשנזכר אחרי התחלת רצה. ולכאו' כשנזכר אחרי סיום רצה, אם יאמר ברכה אמצעית של שבת יצטרך לחזור על ברכת רצה עוה"פ וה"ז ברכה לבטלה, וממילא מורינן לי' שיאמר יעו"י שם. אבל כשלא גמר רצה, שפוסק באמצע הברכה (שבברכות אחרונות לא אמרו שיגמור הברכה, כפשוט. וכן מפורש בדרה"ח סס"ז ס"ב. קיצור שו"ע סע"ו סי"ח. ועוד. וראה תהל"ד סרס"ח סק"ז. ובאמת ליעקב קמניצקי סרס"ח ס"ב עלה ונסתפק בד"ז ואישתמיטתי' כל הנ"ל), חוזר ומתחיל ברכה אמצעית של שבת (אף שנמצא מברך י"ט ברכות). וכ"מ קצת בשו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם סע"ט סק"ו שבנזכר אחרי שומע תפלה חוזר לאתה קדשת ולא מהני שיאמר מעין המאורע שם. (אלא שי"מ בדעתו ובדעת אביו הרמב"ם שבדיעבד יצא בהתפלל של חול בשבת גם בלא הזכיר מעין המאורע כלל. ואכ"מ). וצל"ע.

ובעיקר הקושיא שהקשה בדרה"ח – ראה חכמ"ש סרס"ח ס"ד. ומה שתי' שזה משנה ממטבע שטבעו – צע"ג לדידי ולדכוותי, שהרי לכו"ע יצא יד"ח בדיעבד. וראה גם שו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ב שאי"ז שינוי ממטבע שטבעו חכמים שהרי מן הדין ראוי הי' לעשות כן. ושו"מ שנתקשה בזה בשו"ת עמק התשובה ח"א ס"ד סקי"א.

ולאידך, בדעת החיי"א מקום לפרש דקאי רק כשנזכר בברכת רצה, אבל בנזכר לאחמ"כ יודה שיאמר יעו"י שם, שלא לגרום לברכה לבטלה. ותו, שהרי עיקר טעמו שהזכרת מעין המאורע מהני רק בדיעבד אבל לכתחילה צ"ל ברכה בפ"ע לקדושת היום, וכל שסיים כבר רצה כבדיעבד דמיא, שלא להצריכו לחזור ולברך ברכת רצה. (ועפ"ז, אולי מקום לומר יתירה מזו בדעת החיי"א, שאם הזכיר כבר של שבת ברצה, אין לו לחזור לאחר המעשה, גם כשלא סיים הברכה). אבל לשונו "דאפי' נזכר קודם מודים לא מהני" משמע דבכל גוונא מיירי. ואדרבה, נקט הדוגמא דנזכר קודם מודים, שבפשטות הכוונה שסיים כבר רצה, ולרבותא נקט'. ואולי כוונתו להשמיענו שאפי' בברכת רצה שהיא מקום הזכרת יעו"י לא מהני. ועדיין יל"ע אם ס"ל שגם אחרי שכבר הזכיר של שבת חוזר ומברך ברכה בפ"ע].

וראה ברכת הבית ח"ב שמ"א סכ"א ובשע"ב לשם ובהגהת המחבר שם. וכן העלה בשו"ת אול"צ ח"ב פי"ט ס"ב לחלוק על החיי"א, ונראה מדבריו שר"ל שכל עיקר הטעם שתיקנו ברכה בפ"ע דלא אטרחוהו להתפלל י"ח, אבל כשכבר התפלל ברכות של חול, אין טעם שיחזור. ועוי"ל בסגנון אחר, שמעיקרא לא תיקנו חובת ברכה בפ"ע לשבת, וסגי בהזכרה לחודה, ורק כיון שפטרוהו מלהתפלל י"ח ברכות ממילא נזקקו לתקן ברכה לשבת, אבל גם אחרי התקנה אי"ז תקנת ברכה כ"א חובת הזכרה, ואמטו להכי, באופן שהתפלל כבר י"ח הדרינן לעיקר הדין ומזכיר של שבת בעבודה. (ואה"נ שלשי' ב"ש ביו"ט שחל בשבת שמברך שתי ברכות בפ"ע לקדושת היום (ביצה יז, א) משמע שאחרי שלא הטריחוהו כבר תיקנו חובת ברכה, אבל אנן בדעת ב"ה איירינן הכי. ויל"ע בדעת הפר"ח סתפ"ז ס"א שביו"ט שחל בשבת וחתם באחד מהן לא יצא, אי ס"ל שאחרי התקנה ה"ז חובת ברכה, או"י שאף שנשארה חובת הזכרה לחוד, מ"מ משנה ממטבע שטבעו במתפלל שבע). ועוד, שכיון שמן הדין ראוי להתפלל כך, "אלא שהחכמים הקילו על האדם" (כל' הרא"ש ברכות פ"ג סוסי"ז. אדה"ז סתפ"ז ס"ב), נמצא שאין כאן תקנה לברך ברכה בפ"ע, אלא קולא שלא לברך י"ח. וכל שכבר בירך י"ח אין מקום להורות לו להחמיר לברך ברכה בפ"ע, שאי"ז חומרא אלא קולא. [לאידך, פשוט שאי"ז לכתחילה להתפלל מעיקרא י"ח ולהזכיר של שבת, וכל' כל הפוסקים (ואבוהון דכולהו – בשו"ע סרס"ח ס"ד) "יצא", דהיינו בדיעבד, ומפורש כן בשו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ג, ואף אנן במאי עסקינן כשכבר התפלל י"ח. וק"ל. וכבר האריכו לתווך הטעם שלא הטריחוהו משום כבוד שבת כנ"ל עם הטעם שבירושלמי ברכות פ"ה סוף ה"ב שאסור משום בקשת צרכיו. וכ"ה בשו"ע אדה"ז סרצ"ד ס"א. ואף אנן בעניותין כתבנו מזה – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב (כת"י) סי' יב'רא. ולהעיר מפנ"י ברכות כט, א בפי' הגמ' שם "הני שבע דשבתא כנגד מי", דמשמע דס"ל שהיתה תקנה מיוחדת לברך ברכה בפ"ע, ודלא כנ"ל. אבל ראה יד דוד זיצנהיים ברכות כט, א. (ולהעיר ממש"כ שם כא, א). וגם בד' הפנ"י אפשר להעמיס כדברינו, שכ"ז רק כשאינו מתפלל י"ח, אבל במתפלל י"ח

חוזר לעיקר הדין, והפנ"י ר"ל שכיון שפטרוהו מלומר ח"י ברכות, ממילא נזקקו לתקן ברכה בפ"ע בכדי שיהיו במספר שבע, אבל אין כאן חובת ברכה מצ"ע. וראה גם בצל"ח ברכות לג, א ד"ה בתחלה קבעוהו. ויתר על כן, מצינו בברכ"י סי' קכד סק"ג (וראה בשלמי חגיגה הל' יו"ט ס"א ס"ב בהערת הרב המגי') למיסבר סברא להורות לכתחילה לבן חו"ל ביוט"ש להתפלל של חול ולהזכיר של יו"ט בעבודה בכדי להוציא בני א"י, עיי"ש בנדון דידי').

ובלא"ה, כיון שבדיעבד לכו"ע יוצא, ונחלקו האחרונים, הרי במקום ספק נקטינן דסב"ל. (אבל לפום סברא הנ"ל, שכיון שכבר התפלל ברכות של חול אין טעם שיחזור, הרי גם בנזכר אחרי ברכת ש"ת יש להורות שימשיך ויאמר רצה ויזכיר מעין המאורע ברצה, שהרי כבר גמר ברכות אמצעיות של חול. ולא הכרענו כן בפנים, שהרי גם אם יזכיר ברכה בפ"ע לקדושת היום לא הפסיד שאין כאן ברכה לבטלה, משא"כ בנזכר אחרי שגמר רצה).

וצ"ע לסברא זו, כשנזכר אחרי מודים, מדוע יחזור לברכה אמצעית (שכ"מ מסתימת ההלכה בשו"ע סרס"ח ס"ה ובשו"ע אדה"ז ס"ח) ולא יזכיר שם. ואולי אכן כצ"ל, ורק כשגמר כל הברכות וסיים תפלתו אלא שלא עקר רגליו לא מהני הזכרת שבת. ובאמת בהכי מיירי בשו"ע שם, וכן גם במקור הדברים בסמ"ק סי"א, שסיים תפלתו, ולא נתפרש להדיא באופן שנזכר לפנ"ז. ובל' הלבוש סרס"ח ס"ה (ובא בהמשך לס"ד, עיי"ש) מדוייק עוד יותר, שרק בסיים תפלתו אלא שלא עקר רגליו אמרו שיחזור לברכה אמצעית, עיישה"ה. ויל"ד. אבל בדרה"ח גופא בסי' קיא מפורש שגם לדעתו בנזכר אחרי מודים מורינן לי' לחזור לברכה אמצעית (אלא שנתקשה בטעם הדבר. וראה שם סס"ז ס"ב).

ולמעשה, כיון שי"א דלא מהני הזכרת שויו"ט רק בברכות אמצעיות או בעבודה ולא בברכות אחרונות (ושקו"ט בזה. ואכ"מ), יש להורות שכשנזכר אחר מודים יחזור לברכה אמצעית, והרי גם הדרה"ח נקט לעשות כן (אף שהוקשה לו בטעמא דמילתא). ולאידך, בנזכר קודם מודים יאמרנה שם, שלא ליכנס לברכה לבטלה בחזרת רצה עוה"פ. ומה גם שיל"פ כן גם בדעת החיי"א. והרי הזכרת שויו"ט ברצה עדיף טפי מהזכרה בברכה אחרת, שהרי מעיקרא כך הי' ראוי לאומרה בעבודה לולא כבוד שויו"ט (אדה"ז סרס"ח ס"א. אבל בסתפ"ז ס"ב כתב בסתמא "בברכה אחת מהן"), אלא שיוצא יד"ח באיזה ברכה שיהי' (אדה"ז סרס"ח ס"ז. ומפורש יותר בסתפ"ז שם. ואולי קאי רק בברכות אמצעיות או בעבודה. וראה שו"ת עמק התשובה שם סק"ט בכוונת אדה"ז לגבי הזכרת קרבנות מוסף. ואכ"מ). אבל כשנזכר אחרי ש"ת, וכן באם התחיל רצה ולא סיימה, יחזור לברכה אמצעית, שאין בכך הפסד. ובפרט שכ"מ דעת ר"א בן הרמב"ם כנ"ל. (וראה שו"ת מתת ידו ח"ב סוסי"ד שנקט בפשיטות שאחרי ש"ת חוזר לשל שבת, אבל לא נחית לכ"ז). וכן ראיתי שכתב בפשיטות בכרם שלמה האס דיני תפלת יו"ט (נדפסו אחרי סתקכ"ט), וכן במעשה בראשית (בן אדהאן – מגדולי רבני המערב, נלב"ע בשנת תרפ"ו) ח"ג מצוה תלג (ע' 36 – במהדו"ח). וראה מש"כ בדעת האול"צ במורי' ניסן תשע"ט ומה שהשיגו באדני שלמה סרס"ח ס"ה. ושניהם לא נחתו לכמה מהפרטים דלעיל.

ל. כ"מ במג"א סתכ"ב סק"ג. ועוד יותר בפמ"ג בא"א שם ובמשנ"ב שם סק"ז ובשעה"צ סק"ח. וה"ט שגמר התפלה הוא אחרי סיום הפסוק, וכל שלא סיים מכלל תחנונים הוא. וכן נקטו כמה אחרוני זמננו. ואף למש"כ בירושלמי ברכות פ"ה ה"ג, שהסיח דעת כמי שעקר את רגליו, והובא ברשב"א ברכות כט, ב ובמג"א שם., וכ"כ בשו"ע אדה"ז סקי"ז ס"ה "שבאמירת פסוק זה עשה היסח הדעת מלומר עוד תחנונים ונשלמה תפלתו" – אין לומר שההיסה"ד הוא בהתחלת הפסוק, וממילא בתחילתו דינו כבר כעקר רגליו, אלא מוסיף שם דלא סגי בגוף סיום התפלה אלא צ"ל גם היסה"ד, אבל ודאי שגם הפסוק גופא הוא מכלל התחנונים. וכ"ה גם משמעות המג"א שם, לאידך גיסא, דלא סגי בהיסה"ד וצ"ל גם אמירת הפסוק. אמנם, אפשר שההיסה"ד הוא כבר בתחילת הפסוק, וממילא אין לומר שכל שלא סיים הפסוק אכתי לא הסיח דעתו, ונימא שיכול לחזור לתפלתו. ועכ"פ, הא ברירא לן שאחרי שהסיח דעתו אין לומר שיכול לחזור בו מהיסה"ד.

ומה שכתבנו שכ"ה גם באמר שם ה' – ה"ט שמעיקר הדין א"צ לסיים הפסוק אפילו אחרי שאמר שם ה', הן מצד ש"ש לבטלה (ראה חסל"א סרט"ו סק"י. חיי"א כלל ה ס"ב. שו"ת צי"א חי"ב ס"מ. וכבר העירו שמש"כ בכוונת החיי"א – צ"ע, ורצונו שם בחיי"א כדברי החסל"א. וראה גם אצלנו בבירור הלכה בענין מי ששכח ועה"נ בשוה"ג הא' להע' ד. וש"נ), והן מצד כל פסוקא דל"פ משה (ראה בכל הנ"ל, ומשמע מחמת שכוונתו להשלים הפסוק, ואף גם בנדו"ד בפעם הב' ישלים. ואם נפשך לחלק – עוד טעמי אחריתי איכא לחלק, בסדליק ענינא וביחיד ובאקראי, ובפרט בתהלים (ראה כלבו הובא מג"א סתכ"ב סק"ח. מור וקציעה סנ"א. אבל ראה נשמ"א שם משה"ק. וגם לדבריו בנדו"ד ה"ז דרך בקשה ושאני, ועיקר הדין בקריה"ת), וכן כשיש סיבה וליכא למיטעי – ראה שו"ת שבט הקהתי ח"א סשס"ח סק"ט, וכש"כ בנדו"ז שטעם גדול בדבר, והיכי דלא אפשר פסקינן – ראה שו"ת חלק"י או"ח סק"א).

ויש שהטעימו וכתבו שכל שלא סיים הפסוק ה"ז כאילו עומד עדיין במקום שהוא צריך לחזור. ולדעתנו בלאו האי טעמא, הכי הוא. ובמכש"כ מזה שלכמה דעות אסור לענות קדושה וחייב לחזור לתקן תפילתו. ואף להחולקים – יש לחלק טובא.

לא. בכ"מ נסתפקו אם לענות מאחר שעי"ז מופסקת תפלתו ויצטרך לחזור לראש. אבל בפשטות אין טעם שיצטרך לחזור לראש, דלא שנא מאמירת תחנונים שאין תפלתו מופסקת עי"ז. וכן נקטו כמה אחרונים – ראה א"א מבוטשאטש סתכ"ב ס"א (ונשמט בשו"ע מהדו"ח) שאף שנסתפק בדבר, לזה דעתו נוטה. וכן הביא בשו"ת מתת ידו ח"ב סט"ו בשם האור גדול ממינסק (אלא שחלק). וכ"כ ביריעות האהל על האהל מועד ח"א סא, א. שו"ת יגל יעקב או"ח סכ"ב. אג"מ ח"ג סנ"ו. הליכות שלמה תפלה פ"ח סל"ט. ועוד. [וכבר כתבו שבשו"ת שו"מ קמא ח"ג סס"ט – קאי בע"א, במי שנוהג שאומר יהיו לרצון רק פ"א, ואמרו בכדי שיוכל לענות קדושה, וסברתו שגוף אמירת יהיו לרצון הוא כהיסה"ד. וראה כה"ח סי' קכד סקי"ג].

והסברא שהוא כאילו עומד במקום שהוא צריך לחזור, שכיון שדינו לחזור ה"ז עדיין כעומד לפני המלך (כ"מ

שנקט בשו"ת מתת ידו שם. וראה עמק ברכה פומרנציק תפלה ס"א) – לא מצינו לזה מקור. ולדבריהם יצטרך להפסיק באמצע אלקי נצור ואסור לו לסיים פסוק וכו', ולא מצינו כן בשום מקום. (אבל ראה אפיקי מגינים סקי"ז בביאורים סק"ג). ואם נאמר שבטעה הוי כמאן דלא צלי (למאן דס"ל הכי), ונימא דמה"ט הו"ל כעומד במקום שהוא צריך לחזור (ראה שו"ת אר"צ ח"א סכ"ד ד"ה עוד יש) – פשוט דלאו לכל מילי איתמר, ובודאי שם תפלה עלה. ואדרבה, י"א שכיון שטעה הו"ל כאילו תפלתו מופסקת כבר מחמת שצריך לחזור לתקן תפלתו, ומותר גם לענות קדושה. (ובכ"מ הנדזו בזה. וראה קובץ כינוס תורה חו' כ ע' קט ואילך בדעת אדה"ז בהנ"ל).

ומה שי"א דאמירת קדושה הו"ל כהסיח דעתו (וראה תהל"ד סי' קכב סוסק"ד)– לא מצינו כן בשום מקום, וכן לא אישתמיט בשום מקום לומר שאחרי עניית קדושה מותר לענות אמן על כל הברכות. ואדרבה, קיל"ן דבהיסה"ד לא סגי וצ"ל גם אמירת פסוק יהיו לרצון. וראה באר יעקב קרויזר סקכ"ב סק"ג. לקט הקמח החדש שם סק"ט.

ומפורש מצינו בשו"ת הרשב"א ח"ז סת"ה בביאור ד"ז שברגיל לומר תחנונים עונה קדושה ועכ"ז דינו כאילו לא גמר תפלתו לגבי דין מי שטעה בתפלתו ,"התם הוא שהקלו דכיון שרגיל לומר תחנונים הרי הוא כמתפלל עדיין ואין צריך לחזור לראש אבל שניתן לתחנונים אלו דין חומר עיקר תפלה שלא להפסיק לקדיש ולמודים לא" – הרי לנו דלאו מילי סתראי נינהו (אף שברשב"א אינו מוכרח דקאי בחד גוונא, במי שטעה וגם ענה קדושה. וראה שו"ת שבה"ל ח"י סי"ז). ועוד ראינו, שאפי' בטעה ודינו לחזור לא אמרינן שהוא עדיין כעומד לפני המלך, ושאסור להפסיק. ומה"ט נראה שמותר אפי' לענות קדושה לכתחילה אחרי שנזכר שטעה. ושו"ר מה שהאריך בזה בקובץ שערי ציון (כולל אמרי יושר) חו' ו ((ירושלים, תשפ"ד) ע' קע ואילך שהאריך בכעי"ז. (אלא שנוטה להחמיר בטעות המקלקת, כגון ששאל מטר בימות החמה שאין לו להפסיק לענות קדושה. והנלפענ"ד כתבנו. וראה שם מה שהשיג עליו שם ע' קפט. ואין דבריו מוכרחים.

לב. והנה, בשו"ע אדה"ז סי' קכו ס"ג סתם הדברים, שבנוגע לש"צ הכריע שסומך על תפלת מוסף לכתחילה לא רק בר"ח אלא גם בשויו"ט. אמנם, בנוגע לדין היחיד שבנזכר בדיעבד אחרי מוסף אינו חוזר – הביא ד"ז רק בנוגע לר"ח ולא בנוגע לשויו"ט. וטעמא בעי. וסבור הייתי לומר, שבאמת ה"ה בשויו"ט, ולא נצרכה להדגשה עוד פעם, דהיינו הך, שה"ה והוא הטעם, דלא גרע בדיעבד ליחיד מלכתחילה לרבים. ואדרבה, בר"ח (כשחל בחול) יש מקום להורות לו שיתפלל נדבה. אבל בשבת ל"ש להתפלל נדבה. וכ"כ בפמ"ג סי' קכו בא"א סק"ג. (אבל ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כו'תלג שביארנו בדברי הפמ"ג באו"א, עיי"ש). והנה, בפמ"ג סתכ"ב בא"א סק"ג נחית לשקו"ט בדין היחיד בשויו"ט, דספק שמא אין דנים יחיד מש"צ, וספק שבשויו"ט ש"צ נמי חוזר. ועכ"ז העלה שלא להחמיר. וכש"כ לדידן שאדה"ז השמיט כלל הספק בדין היחיד. והארכנו מזה בשו"ת באתרא דרב שם. ומה גם לדעת אדה"ז בסידורו (בכ"מ ואכ"מ) להחמיר גם בס"ס בברכות. ובקצוה"ש סע"ח ס"ג ובבדה"ש סק"ט פסק נמי דה"ה בשבת. וכ"כ במנחת שבת על קש"ע סע"ו סקל"ה.

אמנם בכלים של שלמה גאלדמאן סי' קכו שם, כתב להכריע בשויו"ט שחוזר, ומשני טעמים, חדא מה שהביא בשיו"ב סי' קכו סק"א, שאחרי הגלות נגלות שו"ת הרשב"א כת"י שכתב לפסוק לחזור, ואילו הוו שמיע להו הוו הדרי בהו, ועוד מחמת דקדוק לשון אדה"ז, וממילא כתב שדיינו לפסוק כן בר"ח. ואף וכתב שבר"ח וחוש"מ בודאי אין לזוז מפסק אדמו"ר ואינו חוזר, אבל בשויו"ט נראה שחוזר, עכת"ד.

אמנם אנן בעניותין הארכנו שם שאין להוכיח מאומה משו"ת הרשב"א, ואא"פ לכפול הדברים כאן, קחנו משם. ועוד נת' אצלנו שם כנ"ל שאדה"ז השמיט כל עיקר ד"ז שיש מקום לספק בדין היחיד.

ועכ"ז, אכתי לא ברירא לן מילתא, שיש מקום לומר דשאני שויו"ט שלא יצא כלל חובת תפלה של שבת, ול"ד לר"ח דחסר לו רק הזכרת מעין המאורע. ושאני ש"צ שמקילים גם בשויו"ט דאיכא נמי משום טירחא דציבורא. אבל ז"א, חדא דלכמה דעות גם בר"ח הוי כמאן דלא צלי. ולאידך, גם בשויו"ט י"א שהוא רק בגדר מעין המאורע. ותלוי בב' הדעות באם מתפלל שוב כשלא ירויח בתפלתו שוב, שנחלקו בזה הן במנחת שויו"ט שהתפלל של חול, והן במנחת ר"ח כשלא הזכיר יעו"י – ראה שו"ע סי' קח סי"א. אדה"ז שם סי"ז). ולאחרי כל ההסברות בדבר, דוחק גדול לחלק בד"ז בין שויו"ט לר"ח. ועוד, שגם בש"צ זקוקים אנו לב' הטעמים טורח ציבור ושתפלת מוסף לפניו, ועל כרחך דסגי במוסף גם לשויו"ט. ועכצ"ל דסברי רבנן שגם אם דינו כלא התפלל, מ"מ סגי להש"צ בתפלת מוסף מאיזה סיבה שתהי'. (ויש שביארו בדבר שאחרי שמתפלל מוסף כדין שע"י תפלת מוסף כדין מצטרפת ההזכרה במוסף לתפלת שחרית, וחזר הדין בנוגע לתפלת שחרית דהוי כהתפלל כראוי). וחזרנו לתחילת הדין דלא גרע דיעבד ליחיד מלכתחילה לרבים. וראה קובץ אסיפת חכמים חו' יו"ד ע' קפח ואילך. ולחנם האריך בזה. (ובשאר דבריו שם בעיקר הדין – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב שם).

איברא, שיש להסתפק בטעה והתפלל תפלת חג אחר, או ביו"ט שחל בשבת, והזכיר רק א' מהן, אם אפ"ל חוזר בנזכר אחרי מוסף, וכן בש"צ כשנזכר לפני מוסף, שי"ל דהוי כלא התפלל כלל, כיון שאמר קדושת היום ולא אמרו כדבעי, ולא דמי למי שהתפלל תפלה שלימה של חול ולא הזכיר מעין המאורע. אבל במשנ"ב סי' קכו בבה"ל לס"ג ד"ה והכי נהגו מבואר דלא כנ"ל. וראה מה שהאריך בזה בקובץ קול התורה גל' סח ע' קכה ובמעדני כהן קופשיץ ח"ה ס"י.

לג. ראה בשו"ת באתרא דרב סי' ל'קפב.

לד. כ"כ בס' הבתים ש"ד ה"ה.

לה. ולא מהני שיחזור לומפני חטאינו לפי שקלקל הברכה שהזכיר שקר לפני המקום – הקרבת קרבן מוסף.

לו. ע"פ שו"ת גוו"ר או"ח כלל ד סי"ט – הובא בהגהות רעק"א סתפ"ז ס"א. ערוה"ש שם ס"ד. כה"ח שם סק"ל. וראה תשובות הפוסקים (כ"ץ) סכ"ג – באו"א. והנלענ"ד כתבנו.

לז. ראה קצוה"ש סמ"ז סי"ב. לקט הקמח החדש סי' קכ סק"ב (השני). חשוקי חמד בכורות נ, א בארוכה.

לח. ואפרש שיחתי: בטעה ואמר "והזמנים", הנה במט"א סתקפ"ב סי"ח כתב לחתום אח"כ כדין. ולא חילק בדבר. אבל כבר הקשו עליו בכ"מ. ויש שכתבו דמיירי בנזכר תוכ"ד. ויש שהקלו לחזור רק לאו"א מלוך וכו'. ועכ"פ באופן הנ"ל ודאי עדיף.

ובגוף הענין שלא יצא – הנה, מקור הדין במח"ב סי' תקפב סק"ה, והב"ד במט"א שם. ובמח"ב כתב דלא יצא רק אם לא חשב על ר"ה. והיינו להשיטות שגם ביו"ט חוזר כשחתם מקדש השבת רק מחמת הכוונה לשבת. ועוד כתב טעם אחר שלא יצא כיון שלא ידע שר"ה בכלל זמנים. אבל, בכ"מ – כולל במט"א שם – משמע שחוזר מצד גוף השינוי, מדסתמו ולא חילקו בדבר. (וכפס"ד אדה"ז בחותם מקדש השבת ביו"ט, והיינו גם כשכוונתו לשבת, והשמיט דברי הח"י שם דמיירי שכיון לשבת. וגם בח"י מוכח דהיינו רק שמשו"ה לא יצא אפי' בתיקן עצמו תוכ"ד). וראה שו"ת מנח"א ח"ג סי"ט. שו"ת אבני זכרון ס"ד. יבי"א ח"ד או"ח סנ"א סק"ט.

ועצ"ע, דטובא יש לחלק, דשאני התם שעיקר שבת ע"ש שבת בראשית, ולא משמע להו לאינשי דקאי ביו"ט. (וראה בשו"ת מנח"א שם, בהקושיא מאי שנא מברכה כללית כשהנ"ב וכיו"ב שיוצא יד"ח. והארכנו בזה בקובץ באתרא דרב גל' ג הע' **45**. וראה אות שלום על הל' מילה סרס"ו סקי"א. וצ"ע שסותר ד"ע בשו"ת מנח"א שם). ובהעמק שאלה על שאילתות (שאילתא ח סק"י. שם שאילתא עג סק"ב) אסברה לה, שברכות נתקנו כלשון בנ"א. ולפ"ז ודאי שאני הכא. וראה שו"ת בצה"ח ח"ה סי' קכד סקט"ו משה"ק על ההעמק שאלה. וגם לפי דבריו יציבא מילתא, שסו"ס עיקר שבת קאי על שבת בראשית (ראה בצה"ח שם. באתרא דרב שם), משא"כ בנדו"ד, דלכאו' גם ר"ה בכלל זמנים, וכדמוכח במח"ב גופא שם (עיי"ש), וכיון שבשאר יו"ט א"צ להזכיר בחתימה שם החג, מהיכא תיתי שהזכרת שם החג בר"ה מעכב. ובמכ"ש מהדעות שיצא יד"ח בשמע"צ כשאומר "את חה"ס הזה".

ועכצ"ל בדעתם, דס"ל שזה גופא מטבע שטבעו חכמים. אבל הא גופא צ"ע מנא להו. וראיתי בס' אמרי חן (לעווענבערג) ענייני הלל ס"ב, שר"ל שעיקר גדר מקרא קודש מדאורייתא הוא להזכיר בתפלה יום הזכרון דוקא. עיי"ש. וראה באו"א עד"ז בהררי קדם ס"ד. ואף שדבריו ערבים לחיך, אין הדברים מוכרחים כלל. ולע"ע לא נמצא כדוגמתו בגמ' ובראשונים. ועיקר ענין מקרא קודש לקדשו בתפלה היינו רק להזכיר היו"ט. ואפי' את"ל שצריך להזכיר יו"ט פלוני דוקא (וכ"מ דעת אדה"ז) – היינו בגוף הברכה ולא בחתימה.

ויש שכתבו ליישב של' זמנים קאי על תקופות השנה (וראה מזה באות א' בענין הדלקת נרות בעיו"כ), וד"ז ל"ש בר"ה. ועוד כתבו בכמה אופנים לבאר נוסח החתימה דר"ה שאין אומרים והזמנים (ראה דברי ירמיהו לרמב"ם תפלה פ"ב ה"ה. ועוד). איברא, שבמח"ב גופא כתב שגם ר"ה בכלל זמנים. ועוד, שמצינו במחז"ו סשכ"א–שכב שי"א שחותמים בר"ה מקדש ישראל והזמנים. וכ"מ בפירש"י עירובין מ, ב ד"ה לברכה. וראה גם שפ"ח ברכות מט, א שנסתפק בדבר אם יצא או לא, עיי"ש. ולכאו' אף שיצא הדבר מפי גדולי הפוסקים, כיון שגם להמח"ב ה"ט שחוזר לפי שכיון ליו"ט, אבל אם ידע שהיום ר"ה מודה שאינו חוזר, הבו דלא לוסיף עלה באופן שסירכא דלישנא נקט.

ושו"ד שפקפקו בדבר כמה אחרוני זמנינו – ראה שלמי מועד ע' לד בדעת הגרשז"א (אלא שביטל דעתו לדעת המט"א). קובץ הלכות (קליימאן) דיני ר"ה פ"ו סי"ג (בהערה). וכן ראיתי בשם הגריש"א. וראה פרד"י החדש על ר"ה ע' קסט (ומקורו ממשברי ים (פיש) תפלה וברכות ס"ה סק"ב) בשם כמה אחרוני זמנינו. אבל לא נחתי לכהנ"ל.

ושוב נמלכתי שאין ראי' מכל הנ"ל, והיינו שאף את"ל שר"ה נמי בכלל זמנים (ראה מכ"ז באות א'), ומשו"ה י"א שאומר (או חותם) גם "זמנים" בברכה אמצעית, אבל לכו"ע חובה להזכיר בחתימה גם "יום הזכרון", שכך טבעו חכמים. וגם במחז"ו נראה פשוט שהכוונה כן. והכי מוכח במס' סופרים פי"ט ה"ח שחתימתו משונה מכל יו"ט. ושם ה"ה שביו"כ חותם "מקדש ישראל ויום צום הכפורים והזמנים וכו'", ולגי' הגר"א שם ה"ד צ"ל גם בר"ה "מקדש ישראל והזמנים ויום הזכרון". (וראה גם בן ארי' לרמב"ם תפלה שם). שו"ר בארוכה בעלי תמר (ברכות פ"ט ה"ב. ר"ה פ"ד ה"ו) להוכיח כדברינו שלכל הנוסחאות חייב להזכיר "יום הזכרון" בחתימה. ומצאתי און לי בפי' הר"ש משאנץ לתו"כ אמור פי"א, א, שמשמעות דבריו דמקרא דשבתון ילפינן דין קדושת היום, והיינו שצריך להזכיר יום הזכרון ולחתום בו. והוא כדברי ס' אמרי חן הנ"ל. (ולהעיר מהשקו"ט בנוסח הדלקת נרות בר"ה. וראה המכתב בשלחן מנחם ח"ג ע' פה, ודון מינה). [ול"ש כאן לומר שדומה ליו"ט שחל בשבת וחתם בא' מהן שאינו חוזר, והה"נ בחתם "והזמנים" ללא "יום הזכרון" (לשי' זו), שעיקר החתימה לר"ה הוא "יום הזכרון", וה"ז שינוי ממטבע. והיינו שביו"ט שחל בשבת יש כאן ב' חיובים וכוללם כאחד, משא"כ כאן שחובתו רק מצד ר"ה אלא שמזכיר גם כל הזמנים. ודו"ק].

ואיך שיהי' הטעם, למעשה הורו כן גדולי הפוסקים, כנ"ל, וכיון שכבר הורו זקנים אין אחרי דבריהם כלום.

בחל ר"ה ויו"כ בשבת – כיון שיצא אפילו באמירת מקדש השבת גרידא בדיעבד (מחמת מחלוקת הפוסקים וספיקו להקל), אמרינן דדל מינה הוספת תיבת והזמנים, שהיא רק הוספת שבת בסוף ברכתו, ומשו"ה יצא.

אמנם, לכאו' י"ל שכיון שקילקל בחתימתו גרע טפי. וע"ד הסברא (אף שיש לחלק) שגם לדעות שאין החתימה מעכבת בברכה, כל שחתם גרע טפי ולא אמרינן דל מינה החתימה. ודומה לדברי הפמ"ג, הובא אצלנו בהערה מט כשחתם ביו"ט מקדש השבת, דלא מהני בתיקן תוכ"ד ואמר ישראל והזמנים אא"כ חוזר ואומר מקדש, מחמת שאל"כ לא מינכרא החזרה, דדמיא לנוסח ברכה דיו"ט שחל בשבת. וה"נ בענייננו דל"ש למימר דל מינה הוספת והזמנים, כיון שחתם בנוסח דיו"ט שחל בשבת ולא בנוסח דר"ה.

ול"ד למה שמצינו במי שחתם מקדש השבת וישראל והזמנים בשבת חוה"מ שחרית שיצא, דהתם חוה"מ בכלל זמנים הוא, שהרי כך חותמים במוסף. ואפי' להאומרים שיצא גם בשבת דעלמא (ואכ"מ), דדל מינה הך חתימה – התם כבר גמר ברכתו אלא שהוסיף בה דברים אחרי החתימה, משא"כ כאן שלא גמר הברכה עדיין, שהרי צריך לחתום ויום הזכרון (או ויוהכ"פ), כל שחתם שלא כהוגן

קילקל. ויש להוסיף עוד, שכיון שכבר פתח ואמר מלך על כל הארץ, הרי שינה מחתימה דשאר שבת (אף שלדינא יל"ע אם הי' מסיים רק מלך על כל הארץ מקדש השבת לחוד, אם יצא).

אבל למעשה נראה שיצא, ואף שהוכחנו בארוכה, שבאומר "והזמנים" לא יצא, אבל בהשמיט "מלך על כל הארץ" יצא – עכ"ז, כשחל בשבת שאני, שבאומר "מקדש השבת וישראל והזמנים" לא גרע מהאומר "מקדש השבת" לחוד שאין מחזירין אותו, ואף את"ל דלא נקטינן הסברא דדל מהכא "והזמנים", ואכ"מ, הרי באמירתו "והזמנים" פשוט שלא קלקל הברכה, שבעצם ר"ה ג"כ בכלל זמנים, כאשר כתבנו לעיל. ושו"ר שנסתפקו בזה כמה מאחרוני זמננו. וכדברינו העלה גם בחשוקי חמד סנהדרין יא, ב מטעמים דומים. אלא שנשאר בצ"ע.

לט. הנה, בגוף הענין, כ"פ גדולי הפוסקים, מט"א סתקפ"ב סי"ט, חיי"א כלל כח סי"ז, ועוד. ובנשמ"א שם סק"ז נסתפק בנוגע למוסף, ונוטה לומר שגם במוסף יצא. אמנם, בשלמי חגיגה, הב"ד בשע"ת סתקפ"ב סק"ו, כתב לחלק בין מלכויות במוסף לשאר התפלות אבל נראים הדברים שלמעשה נוטה שלא יחזור גם במוסף. וכן העתיקו מקצת מהאחרונים בשמו.

והנה בשו"ת עמק התשובה ח"ג סמ"ו יצא לחלוק עליהם, ובידים מוכיחות, שלשון הנ"ל הוא מעיקר החתימה, ונדחק ביותר להעמיד דבריו הראשונים שלא יצא. ואף את"ל שראיותיו מסתברות לאזן שומען, אין בידינו לחלוק על גדולי הפוסקים. ובפרט, בספק ברכות. ואף הו"ע, אם כי עביד איניש לאחזוקי דיבורי', נטה למעשה לפסוק כדבריהם. ובאמת, כבר קדמוהו בליקוטי הגר"ח סי"ב בשם הגר"ח מבריסק. ובכ"מ משמו. (וראה זה פלא בכה"ח סתקפ"ב סקכ"ט שהביא בשם מט"א שם סי"ח שלא יצא. אבל מפורש שם בסי"ט איפכא, שיצא. וגם להעיר בקצוה"ש הערות למעשה ע' קיז אחרי שהב"ד המט"א שיצא, כתב עלה, שרבים חולקים עליו. ואיני יודע למי כוונתו). [ולהעיר בדעת הגר"ח שמלך על כל הארץ הוא דין בקדושת היום – דלכאו' מוכח קצת שאינו כן מברכת אשר נתן בשוכח מעין המאורע, שאין חותמים כן].

ואנו אין לנו אלא דעת גדולי הפוסקים הנ"ל. ובפרט, שמצינו להדיא במאירי ר"ה לב, א שהחתימה במלך על כל הארץ היא מחמת הזכרת מלכויות. ומפורש יותר בחיבור התשובה למאירי מ"ב פ"ב שבשאר התפלות וקידוש היום א"צ לחתום כן והוא רק ממנהגא. וראה שם פ"ז. ומכלל דבריו למדנו, שאין נוסח הנ"ל מעכב, ורק במוסף ה"ה מעיקר החתימה. וכעי"ז הוא בפסקי הרי"ד ר"ה לב, א. ושם שתקנת הגאונים היא לחתום כן בכל תפלה. וכ"כ מד"ע בערוה"ש סתקפ"ב סי"ג. וילה"ע גם מל' הרמב"ם תפלה פ"ב ה"ו לענין תפלת מוסף, שחותם בכל אחת מהן מענינה. ומשמע שהחתימה היא מחמת הזכרת מלכויות. אלא, שמכ"ז משמע שבמוסף ה"ז מעכב, ובפוסקים הנ"ל נראה דס"ל להקל גם במוסף.

[וגם בדעת אבודרהם, שהביא בשלמי חגיגה, וכ"ה באר"ח וכלבו בס' המכתם, שכתבו שהחתימה אינה מענין המלכיות (ולכן אין מסיימים בפסוק של מלכיות בסוף הברכה כבזכרונות ושופרות), לא ברירא מילתא שחלוקים הם עליהם. ובהקדם, שבהשקפה ראשונה תמוהים ד' האבודרהם שהרי חותם בל' מלכיות "מלך על כל הארץ", וכמפורש שם להדיא. ובא"ר סתקצ"א סק"י העתיקם ככתבם ללא הערה. וצ"ב. וראה ס' מחזור קטן (לנקאר) שנתקשה כנ"ל בדברי אבודרהם. ובס' חיים לישראל (מחכמי תוניסיא) ר"ה לב, א, רצה להגי' בדברי האבודרהם. ובשלמי חגיגה פי' שר"ל שאי"ז בהקפדה. ודוחק קצת. וכנראה כוונתו שהוא תואר בעלמא ולא מדין חתימה במלכיות. ועדיין הדברים דחוקים. ויל"פ להיפך, שאי"ז חתימה דמלכיות אלא הא גופא חתימה דקדושת היום, שהרי חתימה זו היא בכל התפלות ואינה מיוחדת למלכיות דייקא. או"י, שכוונתו לומר שאין כאן חתימה במלכיות לחוד, כיון שחותם גם בקדושת היום. ובאו"א קצת, שעיקר החתימה בקדושת היום. וכ"נ שהבין בפמ"ג סתקצ"א במ"ז סק"ב. וכן מצאתי במק"א שהועתק ל' האר"ח (וכלבו) בנוסח כזה: שהמלכיות אין חותמין בהן מדין מלכות אלא מקדושת היום. ועוד יל"פ בלשונם דקאי על "סמוך לחתימה" שכיון שסמוך לחתימה נז' מענין קדושת היום ולא מענין מלכיות (ובלשונו: לא להניחו עד סמוך לחתימה שאינה מענין המלכיות), לכן אין מסיימים בפסוק של מלכיות בסוף הברכה. וראה גם עמק התשובה שם. ואיך שיהי', אין לנו הכרח בדעתם לכאן או לכאן. ובאר"ח וכלבו וס' המכתם גופא תלוי בב' תירוצים שם. וכתי' ראשון – כ"ה בס' המחכים ע' **38**. וגם ל' האר"ח נראה משובש קצת. ועוד, שבגוף קושיית האבודרהם, מצינו בראשונים ליישב באו"א – ראה ראבי"ה סתקל"ו, והב"ד ברא"ש ר"ה פ"ד ס"ג, וביבין שמועה לרשב"ץ פי"ט, ובטור סתקצ"א. וראה ב"י ב"ח ולבוש שם. וראה באו"ז ר"ה סרס"ג באו"א. ואדרבה, משמע שלהטור עיקר הברכה מלכיות וקדושת היום נכללת עמה – ראה אצלנו בלוח במוסף דר"ה – ומסתבר שמה"ט מיאן בתי' האבודרהם. ושו"מ שכ"כ בס' חבל יוסף סתקצ"א (למח"ס חדרי דעה).

ואי"ז סותר למש"כ בשעה"כ פמ"ב סי"א במה שמנהגנו לומר "ודברך מלכנו אמת" שיהא מעין חתימה סמוך לחתימה, כיון שלמעשה נהגו לחתום כך בכל התפלות. וכן עולה בקנה א' עם המבואר בכ"מ שענין העיקרי דר"ה הו"ע המלכויות כדמוכח מחתימות הברכות בכל התפלות (ראה לקו"ש חי"ט ע' **617**. ובכ"מ) – לפי שההוכחה היא מחמת המנהג. וגם בזה, היינו שמהות קדושת היום היינו מלכויות ולא שד"ז מעכב בהזכרת קדושת היום (ראה עד"ז לעיל הערה כג).

ואף שגם למאירי אין לנו הכרח שחתימה זו מעכבת בברכה בתפלת מוסף, מ"מ נראים הדברים שלדעתו ה"ז מטבע שטבעו בברכה. וכנ"ל, כ"מ גם דעת הרמב"ם. ואף שלר"י בן נורי אין מלכיות נכללות בברכת קדושת היום – הארכנו בקובץ באתרא דרב חו' ג, שגם במחלוקת תנאים שייך דין משנה ממטבע. ובנוגע לסברת הנשמ"א לענין מוסף, שיצא יד"ח גם בהזכיר חלק מהחתימה – מצינו בכ"מ הפכו. וראי' גם מיו"ט שחל בשבת, דלא מהני הך סברא. וראה משנ"ב סתפ"ח בבה"ל. וראה עמק התשובה שם. וראה גם לעיל בלוח במוסף ר"ה. ואף את"ל שבדיעבד יכול לכלול מלכיות בברכה אחרת או בי"ח ברכות (ראה בלוח למוסף עד"ז), וא"כ ה"ז בדומה להסברא ביו"ט שחל בשבת שבעצם יכול להתפלל י"ח ברכות – מ"מ לא דמי לחתימת יו"ט שחל

בשבת, שיצא בדיעבד בחותם בא' מהן לפי שחתימה זו ראוי' ביו"ט או בשבת לחוד, דאף שחתימה זו ראוי' בשאר התפלות, מ"מ נקרא משנה ממטבע כיון שבמוסף אין חתימה זו ראוי'.

ועכ"ז לא מלאני לבי להורות נגד דעת הפוסקים הנ"ל בנוגע לתפלת מוסף, ובפרט בספק ברכות, שמ"מ יש מקום לקיים הדברים בשי' אבודרהם ודעמי'. ועוד, שגם למאירי אין לנו הכרח גמור שהדבר מעכב. ועוד זאת, דאכתי איכא למימר שחתימה זו ראוי' מצד קדושת היום שדינה בשוה בכל התפלות, ולא מצד חובת מלכיות שהיא חובה נוספת במוסף, ואילו רצה מתפלל קדושת היום ויצא יד"ח קדושת היום עכ"פ, וכעין מה שכתבנו לעיל הערה כג.

וביוה"כ לכו"ע אם השמיט "מלך על כל הארץ", יצא בכל התפלות.

מ. ראה שו"ת באתרא דרב סי' טז'תתד. וש"נ. ולהעיר מכעי"ז בהשקו"ט בליל פסח שחל בשבת כשהתחיל הלל (ראה אצלנו בלוח לפסח תשפ"ב), שאין מפסיקים אותו משום הקדמת ויכולו שהיא תדירה, לפי שהקדמת תדיר היא למצוה בעלמא. אבל אין הנידון דומה דהכא נחתינן לשקו"ט באמירת קדיש לפני מעין שבע, וגם בענין אמירת תתקבל. ומ"מ, הדין אמת כנ"ל, שכל שהתחיל קדיש (היינו עד "ואמרו אמן") אין להפסיק.

מא. ראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ד ס"ע סקי"ג. אבני ישפה או"ח סנ"ז ואילך. רבבות אפרים ח"ב סצ'ו (ולא ראה דברי רבו בשו"ת אג"מ). ואף שיל"ד שמעין שבע אינו בגדר תפלה וחזרת הש"צ (וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' יח'תקסו), מ"מ לו יהא שספק בדבר, יש לאומרו עוד פעם. וראה בארוכה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' טז'רמב, בענין שלילת אמירת תתקבל ב"פ. ומובן, דהכא שאני מטעם הנ"ל. וק"ל.

מב. נחלקו הפוסקים ודעת האחרונים שאינו יוצא נזכרה בפשטות (ובסתמא) בשיחת ש"פ נצו"י תשמ"ז (בלתי מוגה). ושם, שאף שבלא הזכיר פסוקי קרבנות בכלל יצא – במזכיר קרבן אחר קלקל וגרע טפי. וע"ד הדין שבהתחיל לומר פסוקים צריך לומר כולם. וכש"כ בשינה וקילקל. ועד"ז כתבו כמה אחרונים (דלקמן). וראה אצלנו בקובץ "באתרא דרב" (מהדו"ב) גליון ג הע' **26** בכיו"ב. וש"נ. [וי"ל דוגמא: אמירת "מוסף" ולא "מוספי" ביום א' דר"ה שחוזר – ראה הגהות רעק"א סתקצ"א סק"ג. מט"א ס"ה. שע"ת שם בשם הלק"ט. אבל במשנ"ב בשעה"צ סק"ו שחוזר רק בלא סיים הברכה. ובדה"ח סי' קנא ס"ב, שאינו חוזר כיון שאומר "מלבד עולת החדש" ואומר ג"כ "ושני שעירים". ועד"ז, במוסף שבת ר"ח והזכיר של שבת ולא של ר"ח (או בנדו"ד – ביו"ט שחל בשבת – של שבת ולא של יו"ט), דלא סגי במש"א ונעשה לפניך קרבנות וכו', שכיון שפירט פסוקי שבת ולא ר"ח גרע – ראה שו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' קס. וראה מה שכתבנו בענין זה בקיצור דיני שכחה וטעות לשבת ר"ח. אבל ראה בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד סכ"א סק"ג מש"כ לחלק. ושם, אפי' הזכיר של שבת בהברכה. אבל, נ' פשוט שאם אמר "ואת מוספי יום השבת" ולא אמר פסוקי שבת, דיצא. וכ"מ מסתימת האחרונים].

אמנם, דעת רוב הפוסקים שלא יחזור (וכמה מהם כתבו להדיא דל"ג ממי שלא הזכיר פסוקי מוספין כלל) – ראה בכור"י סתרנ"ט סק"א. חיי"א כלל כח סט"ז. משנ"ב סי קח סקל"ח. סתפ"ח סקי"ג. ועוד. וכ"פ בשו"ת חבלים בנעימים ח"ב המאסף לחאו"ח סקי"ג. מנח"י ח"ח סמ"ט. שבה"ל ח"ד סס"ג. ח"י או"ח סי"ז שאלה ט (עיי"ש החילוק מקריה"ת שבקרא קרבנות אחרים לא יצא. ועצ"ב. וראה בשו"ת שו"מ שתיתאה סכ"ב דאזיל בתר איפכא).

אבל ראה עולת שמואל סי' קג. שו"מ רביעאה ח"ב סי' קח (לחזור כיון שהזכיר מאורע שלא בזמנו. וס"ל דמ"ד דל"ה הפסק הוא רק בתפלת תשלומין. וילה"ע, שלרוה"פ גם בתפלה עיקרית שייך לומר הכי, ולמעשה מתפלל נדבה. אמנם, ביו"ט ל"ש להתפלל נדבה). פת"ש לסי' תרסג (שבסוכות שקרבנות מעכבים זא"ז חוזר. וראה הנסמן שם. ובשו"ת שבה"ל ח"ד שם העיר מפסק הרמב"ם (תו"מ פ"ח ה"ב) שמוספין אין מעכבין זא"ז. וכבר הקשו (ראה מנ"ח מ' שכ) שד' הרמב"ם הם נגד פשטות הגמ' (מנחות מד, ב) לחלק בין סוכות לשאר המועדים. ובשו"ת מנח"י העיר לנכון מחיי"א כלל כח בנשמ"א סק"א שבמצאו עוד באמצע היום חייבים להקריב, וא"כ הה"נ בתפלה, עיי"ש מש"כ). הנסמן בארחות חיים סתרס"ג סק"א. דע"ת שם (נוטה שיחזור גם בגרע ממספר הקרבנות). משמרת שלום קוידינוב בהדרת שלום הוספה לסמ"ג. שו"ת עמק התשובה ח"א ס"ב. ח"ו סי' רל. תשוה"נ ח"א סשפ"ח. בצה"ח ח"ב סס"ח. רבבות אפרים ח"ו סשד"מ. שו"ת להורות נתן ח"ח סכ"ז (רק כשהוסיף במספר הקרבנות).

וקצת ראי' (וראה עד"ז בשו"ת רבבות אפרים שם) ממה שבספרד ל"א פסוקי מוספין דילמא אתי למיטעי, ועדיפא להו לבטל לכתחילה מנהג קריאת הפסוקים, אף שיוצא רק בדיעבד (וי"א שגם בדיעבד ל"י), ולכאו' צ"ל הטעם שבטעה גם בדיעבד לא יצא. אבל בשו"ע אדה"ז סי' תקצא ס"ה הוסיף: ותתבלבל תפלתם. ומ' שבזה שיש חשש טעות לחוד לא סגי לבטל קריאת הפסוקים.

ובטעה בספיקא דיומא, לכו"ע יצא כשהזכיר יומו, דאנן בקיאינן בקביעא דירחא.

ולכאורה מקום לומר, שכשהחליף פסוקי יו"ט אחד בחבירו, והזכיר שם חג אחר להדיא בפסוקי הקרבנות ("פסח לה'", וביום הבכורים" בפסח וסוכות, וכדומה), דלא יצא, כמו בהזכיר יו"ט אחר בתפלתו. (ולהעיר משו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ב). ואין לומר שכיון שהזכיר במקומו, לא איכפת לן, ועכ"פ ה"ז כמזכיר מאורע שלא בזמנו – שה"ז שקר גמור, דלדידן חוזר ומתפלל נדבה (ואכ"מ), וד"ז ל"ש בשויו"ט ובפרט במוסף.

אבל, עפ"ז לכאו' נראה שגם באינו מזכיר שם חג אחר, כ"א יום אחר מימי החג, או תאריך אחר בחודש, ה"ז שקר. ומדוע לחלק בכ"ז. ויתירה מזו, מסתבר שגם הזכרת קרבנות אחרים ה"ז שקר, שאומר "ואת מוספי יום חג פלוני נעשה ונקריב וכו' כאמור", ומסיים בענין אחר. והדרינן לסברא קמייתא. ראה בעיקרי הד"ט או"ח סי"א. ובשו"ת מנח"י שם בסו"ד ר"ל דל"ה שקר כיון שהיא טעות דמוכח. וצ"ב. וראה גם בשו"ת משנ"ה ח"ז סע"ג באו"א. ועד"ז בשו"ת שרה"מ ח"ג סוסי' לא. ועצ"ע בכ"ז].

מג. ובהערה כג הארכנו שיתכן שבר"ה לכו"ע פוסק לפי

שלא התפלל מלכויות זכרונות ושופרות.

מד. ולא מהני שיאמר ונעשה לפניך בתמידי היום וכו' לפי שחיסר מלכויות זכרונות ושופרות. ואף שבאינו יודע מברך ז', ויוצא יד"ח קדושת היום (שהוא חיוב בפ"ע מהזכרת מזו"ש, והארכנו לעיל הערה כג) – התם שאני שאין ביכולתו לומר מזו"ש, אבל ביודע חייב לחזור ולהתפלל.

מה. אמירת "מוסף" ולא "מוספי" ביום א' דר"ה שחוזר – ראה הגהות רעק"א סתקצ"א סק"ג. מט"א ס"ה. שע"ת שם בשם הלק"ט. אבל במשנ"ב בשעה"צ סק"ו שחוזר רק בלא סיים הברכה. ובדה"ח סי' קנא ס"ב, שאינו חוזר כיון שאומר "מלבד עולת החדש" ואומר ג"כ "ושני שעירים".

אמנם, כמה רבוותא ס"ל שיצא בכל אופן. וראה הנסמן בשו"ת דברי שלום מזרחי ח"ד סק"ג. חזו"ע ימים נוראים ע' קעג. ובארוכה – באנצ"ת ערך מוסף ע' רו ואילך.

וראה בקיצור הלכות המועדים פט"ו הערה ה, שיש כמה צירופי דעות שאינו חוזר בכל גוונא, עיי"ש.

מו. כמו בתפלה – ראה להלן הערה מט.

מז. ע"פ קו"א לשו"ע אדה"ז סרס"ג סק"ג וסק"ד. [וראה גם בקונטרס באתרא דרב חו' ג הע' **45** ואילך. והארכנו בזה בכינוס תורה חוהמ"פ תשע"ט. וצע"ק מש"כ מפי השמועה בס' הרב אשכנזי].

מח. דומיא לברהמ"ז, שגם בשח באמצע אינו חוזר ומברך. וראה מש"כ לקמן גבי ברכת ההפטורה. ועד"ז הוא בתפלה, ראה להלן הע' נג–נד.

מט. ראה פמ"ג סתפ"ז בא"א סק"א שדייק כן מל' המג"א שם, דאל"כ מאי קמ"ל. וכדברי המג"א, כ"ה בבאה"ט סק"ב ובשו"ע אדה"ז ס"א.

ומשה"ק בכה"ח סקי"א דמאי שנא משאר טעויות שיכול לתקן תוכ"ד כגון בנקיט כסא דשכרא ואמר בפה"ג, ותיקן ואמר שהנ"ב, וכהנה רבות בשאר טעויות כיו"ב, וה"ט לפי שהיא בגדר הוספת שבח (ראה שו"ת הרשב"א סל"ח. רשב"א ברכות יב, ב) – צ"ל דשאני הכא שבחתם מקדש השבת וישראל וכו' ה"ז טופס דיו"ט (ור"ה ויו"כ) שחל בשבת ולא מינכרא התיקון. (וא"ש מה שבספה"ע בטעה וספר חמשה ונזכר תוכ"ד א"צ לחזור ולומר תיבת היום (ראה שו"ע אדה"ז סתפ"ט סכ"ב במוסגר – דהא ליכא ספירה ד"חמשה ארבעה", ומינכרא התיקון). ועוד, דשאני התם שעוקר חתימה הקודמת לגמרי, אבל כאן משתמש בתיבת "מקדש" שבחתימה הקודמת. וי"ל דוגמא לדבר במברך על פה"ע בנוסח "בורא פרי הגפן והעץ" שבודאי ה"ז שינוי מטבע. ועוד שהוא שקר גמור, שה"ז כאילו אומר שהיום שבת, וגרע משאר חתימה שמתקן תוכ"ד, ובל' הפמ"ג "ואין היום שבת". וראה באבודרהם סדר תפלות של חול ברכות המצות ומשפטיהם, במה שאינו מזכיר ביו"ט שחל בחול שבת (וילה"ע גם מזה שמזכירים שבת בנוסח "ותודיענו", אף שאינו שבת, שהיא הוספת שבח בברכה) "מפני שדרך להזכיר בשבת בלא יו"ט ומיחזי כשיקרא". (וכמו בשאר מאורע שלא בזמנו דלא אמרינן שהיא הוספת שבח לחוד. אלא שדנו בזה מטעם אחר, מצד הפסק). וראה גם בשולחן שלמה סרצ"ז ס"א סק"ב. ואף גם זאת, דל"ד לשאר ברכות, שהעיקר בברכה מה שמזכיר שבחו של מקום, וכל שהוסיף בו שבח אחר לא איכפת לן, שגם שבח זה תמיד מן הענין הוא (אף שלא תיקנוה רק בזמן שמברך על מין זה). אבל כאן עיקרו הזכרת מעין המאורע, וכשהזכיר מאורע אחר שלא מן הענין קילקל בחתימתו. (והא דמהני באומר שוב תיבת "מקדש" – ה"ט משום דמוכח מינה שמבטל דבריו הראשונים דלקמן). [וראה כעי"ז לחלק (בענין אחר) בין שאר ברכות לחתימת הברכה במעין המאורע בפמ"ג סתקפ"ב בא"א סק"ב ע"פ הלבוש שם, דל"ה כמוסיף שבח.וראה נה"שסר"ט סק"ג. שו"ת אול"צ ח"א ס"ז. וראה חזו"א סי"ח סקי"ג בסו"ד מש"כ לחלק בין מאורע שאר ימים דהוי הפסק לאמירת מוריד הגשם בימוה"ח שהוא כמוסיף שבח]. ותו, שבגוף הסברא שהוא כמוסיף שבח – הנה, בכ"מ מצינו בגדר תוכ"ד באו"א, שהיא מחמת עקירה לדבריו הראשונים, ולא (רק) מדין הוספת שבח. וראה מאירי כתובות יח, ב. שטמ"ק שם. נשמ"א כלל כד ס"א. שו"ת שו"מ מהדורא ה' סנ"ב ד"ה והנה בשנת. וראה גם שבט אפרים לנדאו ח"א ס"ו סק"ה ואילך. עטרת המועדים מדלוב סצ"ב. ובכ"מ נת' יתר על כן, שגם הסברא דהוספת שבח יסודה מדין עקירה וחזרה, ומה שצריך לדין הוספת שבח הוא רק בכדי שלא יהא בגדר הפסק. וראה גם שו"ת עמק התשובה ח"ג ס"ח ד"ה איברא. שו"ת מנחת פרי רוטנברג ח"ג ס"ג סק"ד. בירורי סוגיות ברכת הפירות לידידנו הגר"י וקסשטוק שליט"א סר"ט אות ג סק"ד (אלא שדחה). ועמדנו בזה בדברינו בכינוס תורה לחוהמ"פ תשע"ה בענין טעה ואמר ותן טל ומטר ותיקן עצמו תוכ"ד. ואכ"מ.

ולהעיר שבכה"ח צירף לזה דעת האומרים שגם ביו"ט אם חתם בשל שבת לחוד יצא דיו"ט איקרי שבת. ולא קיי"ן הכי. (וראיתי למי שכתב שכדברי הכה"ח מצינו גם בערוך השולחן הספרדי סת"צ סק"ה. אבל אינו, דהתם קאי בשבת חוה"מ שחרית, שחתם מקדש השבת ואח"כ טעה וסבר שאינו שבת אלא יו"ט ואמר ישראל והזמנים, וטעמו שחזרה בטעות ל"ה חזרה. ואין הכרח בגוף הענין אי ס"ל שצריך לחזור ולומר גם תיבת מקדש).

[וכבר העירו שצ"ע וביאור בדעת המשנ"ב, שמחד גיסא בסתפ"ז סק"ג הביא שצריך לחזור ולומר תיבת מקדש וכדברי הפמ"ג, אבל לאידך בבה"ל שם ד"ה תוכ"ד הביא לענייננו הסברא (מדברי שו"ת הרשב"א שם) שבתיקון תוכ"ד הו"ל כהוספת שבח].

איברא, שמצאתי בפסקי חמו"ד הל' ר"ה סי"ד שבר"ה שחל בחול ואמר מקדש השבת וישראל ויום הזכרון אפשר דא"צ לחזור. ומשמע מדבריו שכ"ה אפילו אמר כך בטעות, ולא רק באופן שרצה לתקן תוכ"ד. והוא מחודש. ולא נתבאר שם טעמו. ולא שבקינן פשיטותא דהפמ"ג מחמת ספיקו דהחמו"ד. ודברי הפמ"ג הובאו לדינא בפת"ש אסירלין ס"א ואר"ח ספינקא שם, ועוד. ומה גם שדברי החמו"ד לא באו אלינו בשלימות וקשה לסמוך ע"ז. ונראה בסברתו דס"ל שאי"ז שינוי מטבע שטבעו, כיון שהוא מטבע לר"ה שחל בשבת, והוא בגדר הוספת שבח, ולכל היותר ה"ז בגדר מאורע שלא בזמנו שנחלקו בזה, והרי בשויו"ט אינו יכול להתפלל נדבה. אבל בדעת הפמ"ג נראה שהוא שינוי מטבע ממש.

וראי' לסברת הפמ"ג מהפלוגתא ביו"ט שחל בשבת וחתם

רק בשבת (או ביו"ט), שלדעת הכנה"ג ודעמי' יצא בדיעבד, ואינו בגדר משנה ממטבע לפי שלא שינה ממטבע שטבעו בכל יו"ט, "וגם היום הוא יו"ט" (ראה אריכות לשון אדה"ז סתפ"ז ס"ג). והא קמן שאם שינה ואמר מטבע שאינו מתאים ליום זה לא יצא. וראה אצלנו בקובץ באתרא דרב חוברת ג' בענין הטועה בנוסח חתימת הבדלה, במה שהארכנו בכיו"ב.

ול"ד למי שטעה ואמר בשבת דעלמא, בנוסח מקדש השבת וישראל והזמנים שהתוספת היא אחרי גמר הברכה שאמרה כתיקון – ראה שו"ת מהרי"ף סצ"ח, הביאו בברכ"י שם סק"ו בנוגע לשבת חוה"מ שחרית. (ובכ"מ משמע דקאתי עלה מטעם אחר, מחמת שהיא חוה"מ דאיקרי יו"ט לכמה דעות עכ"פ, ואינה טעות, ועכ"פ אינו שקר. ולכאורה תרוויהו איתנהו בה, שבטעם האחרון לא סגי כיון שסו"ס שינה המטבע. והארכנו בזה במקומו בקיצור דיני שכחה וטעות לשבת שחל אחר יו"ט. וראה גם בארוכה אצלנו בקובץ באתרא דרב שם. ולהעיר מכעי"ז בחתימת ההפטרה דשבת חוה"מ פסח בנוסח מקדש השבת וישראל והזמנים – ראה אצלנו בדיני שכחה וטעות בלוח לפסח. אבל להעיר שי"א יתירה מזו, שיצא יד"ח בשבת חוה"מ שחרית בחתימת ישראל והזמנים, אפילו לא חתם בשל שבת כלל – ראה בא"א אופנהיים עה"ג בשו"ע או"ח סת"צ ס"ג. והארכנו מזה במקומו. ואכ"מ).

נ. ראה בשו"ת באתרא דרב סי' כא'.

נא. כ"כ בשו"ת הר צבי ח"א סי' קסו. וי"ל, שאינו דומה למש"כ במג"א סרצ"ט סק"ט ופסק כן אדה"ז שם סי"א, שבמבדיל הבדלת מוצ"ש בליל יו"ט מברך בין קדש לחול, לפי שאמירת בין קדש לקדש הוא שקר, והארכנו מזה בקובץ באתרא דרב גל' ג) – דשאני הכא, שעיקר ההבדלה במוצ"ש בשרשו הוא בין שבת לחול, אלא שבהיות וזמן הבדלתו הוא במוצאי יו"ט בעת הקידוש, תיקנו חכמים וטבעו מטבע "בין קדש לקדש" (ואם שינה מהמטבע לא יצא, כפי שהארכנו בקובץ שם), ובסגנון אחר, שיו"ט לגבי שבת מצ"ע נקרא חול, ומ"מ מחמת קדושתו תיקנו "בין קדש לקדש". אבל בנדו"ד כשכבר פקעה קדושת יו"ט, חזר הדין שחייב להבדיל בין קדש לחול, מחמת עיקר חובת הבדלה. (וראה עד"ז בקובץ האוצר גל' טז. שו"מ בשו"ת ויען דוד ח"א או"ח סי' ספ"ד שהעלה ג"כ כן ומטעם אחר. והנלפענ"ד כתבנו). ולהעיר (אף שאינו דומה ממש) ממש"כ באגרות הרמ"ה בסופו, בטעם שאין מבדילין בין יו"ט לחבירו, דהבדלת מוצאי יו"ט סלקא לתרווייהו (ועיי"ש עוד אופן).

נב. נתבאר באריכות בכינוס תורה דחוהמ"פ תשע"ד וי"ל בקובץ "באתרא דרב" גליון ג.

נג. וא"צ לחזור לראש התפלה, אף שה"ז שקר מוחלט. ראה תהל"ד סרס"ח סק"ט ואילך. ואכ"מ.

נד. ה"ז בגדר מזכיר מאורע שלא בזמנו שנחלקו הפוסקים. ולמעשה, גומר תפלתו ומתפלל תפלת נדבה. אבל בשוי"ט שאין מתפללים נדבה בהכרח שיגמור תפלתו. אמנם, בנזכר קודם חתימת הברכה ודאי יחזור לראש הברכה לאפוקי נפשי' מפלוגתא ושתהא תפלתו כהוגן אליבא דכו"ע. וגם באמר כבר שם השם – כיון שי"א שמחזירין אותו, חותם למדני חוקיך.

נה. ע"פ שו"ת גוו"ר או"ח כלל ד סי"ט – הובא בהגהות רעק"א סתפ"ז ס"א. ערוה"ש שם ס"ד. כה"ח שם סק"ל. וראה תשובות הפוסקים (כ"ץ) סכ"ג – באו"א. והנלענ"ד כתבנו.

נו. עפ"י שו"ע אדה"ז סרצ"ד ס"ז. וראה בארוכה בבירור הלכה בענין שכח לומר ועל הנסים בשו"ת באתרא דרב (פורים) ח"ג סי' ג. בענין הזכרת השמות שלא לצורך. ואכ"מ.

נז. בברכת הפטרה – לא הזכיר של יום טוב רק בחתימה לא יצא. וראה א"א מבוטשאטש סרפ"ד שאם התחיל מעל הכל ולא הזכיר שבת בפתיחת הברכה לא סגי. וכן מוכח מהגהות רעק"א סתפ"ז ס"א לגבי ברכת הפטורה בשמע"צ שחל בשבת, עיי"ש. אף שי"א שאם הזכיר מאורע שלא בזמנו חוזר ומתפלל, היינו משום הפסק, אבל בברכת הפטורה שאני, ודמיא לברהמ"ז, שגם בשח באמצע אינו חוזר ומברך. וראה משנ"ב ס"ה סק"א. וילקט יוסף שנה שמינית קונט' ז סס"ח. ומ"מ כל שלא סיים הברכה, יחזור לתחילת הברכה לתקן ברכתו, כיון שאין כאן חשש ברכה לבטלה – ראה קצוה"ש סמ"ז סי"ג ובבדה"ש קכ"ה.

נח. כ"ד רוה"פ ודלא כמי שכתבו שלא יצא. וציינו לשו"ע אדה"ז סתקפ"ה ס"ד. וליתא. ולא נרמז שם לא דבר ולא חצי דבר מזה. ופשוט, דהתם קאי לכתחילה דוקא. ואדה"ז העתיק דברי ב"ח ט"ז ומג"א כהוייתם בטעם הדין, ותו לא. ופשוט, דליכא לאוכוחי מידי מסו"ד שם במש"כ שאם בירך על תקיעת שופר וכיו"ב יצא, ולא הזכיר נדו"ד. ואדרבה, אתיא בק"ו, ובכלל מאתים מנה. ולהעיר, שרק בנוגע לתקוע וכדומה מצינו חולקים, ומשו"ה נזקק להוציא מדעתם. ובאמת, כדיוק הנ"ל איכא למימר גם בב"ח ומג"א סק"ב. ועמד בזה בפמ"ג במ"ז סק"ב. ולמעשה נקט בא"א סק"ב שיצא. והביא כן מהא"ר סק"ד. וכ"כ במט"א ס"ג. חיי"א כלל קמא ס"ז. משנ"ב סק"ד. כה"ח סקי"ז (ושם כ"כ בדעת אדה"ז). ועוד. ובכ"מ כתבו אפי' לכתחילה לברך כך. וכ"ה הנוסח בריבוי ראשונים, רבו מספור, וכש"כ שאין לומר שבדיעבד לא יצא. (וראה מזה בשו"ת שאילת יעקב ח"ב סוסי' ט. דברי שלום מזרחי ח"ד סי' קא מזה). וסב"ל. ובפרט שנראה שאינו אפי' בגדר ספק. וראה הערות הת' ואנ"ש מאריסטאון חיי"ש תשמ"ט. ובביאור ב' הנוסחאות ע"פ דא"ח – ראה תורת שמואל תרל"ו ע' ח"ב ע' שמז.

נט. ראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' מ'תתקכו.

ס. נחלקו הפוסקים אם יכול להבדיל למחרתו, ובצום גדלי' – היינו ע"י שיתן היין לתינוק (ראה שד"ח אס"ד מערכת ה סקט"ו (והובא בשש"כ ח"ב פנ"ח הע' צז. וראה שם פס"ב הע' י)). וספק ברכות להקל, ובמק"א הארכנו במשמעות דעת אדה"ז בזה.

סא. לפי שה"ז הפסק גמור. ועד כאן לא מצינו שטעות בברכה אינה בגדר הפסק, כי אם בבירך ברכה הנצרכת לו כעת, אלא שלא עלתה בידו, כגון בקידש על היין ונמצא מים, ויין מוכן לפניו לשתותו, שאין ברכת הקידוש הפסק בין בפה"ג לשתיית היין, אבל בנדוננו שא"צ לברך שהחיינו או לישב בסוכה שהרי כבר בירך, ה"ז הפסק. ואינו דומה למש"כ הט"ז או"ח סי' קח סקי"ב בדין הבדיל בשתיהן יצא

לפי שבאמת זמן הבדלה הוא אלא שהוא שלא לצורך כיון שכבר הבדיל, דשאני התם בדין הפסק בתפלה שהעיקר ששייך לתפלה, משא"כ בהפסק בין ברכה לאכילה. והוא דלא כשו"ת מנחת שלמה ח"א סי"ח. וכפי שהארכנו בכיו"ב במקורות ועיונים להל' יומית אות תרז.

סב. ראה משנ"ת להלן הערה סה שלא יצא לא היחיד ולא הש"צ בברכת ש"ת כשחתם רק העונה. ודון מינה ואוקי באתרין. ונדו"ד אתיא בק"ו. וכ"כ בגליון מים חיים תפלה עמ' **69** בשם בעל חוט שני. וצל"ע משכ"כ בקובץ מה טובו אהליך יעקב חו' כג בשם הגרח"ק שיצא. ומשמע דס"ל שחתימת העונה בעת צרה וגואל ישראל הכל ענין אחד. וצ"ב, דהא איהו ס"ל שלא יצא בש"ת בחתימת העונה אף שהוא קרוב יותר להיות ענין אחד. ואפשר דס"ל דבש"ת גרע, וטעמו נפלא ממני. ואדרבה, בברכת גואל ישראל אין התפלה על גאולה מהצרות ע"י תפלה דוקא. ולכן, גם להדעות שיצא בש"ת הכא גרע. וכן מצאתי בגל' אליבא דהלכתא צח ע' ט מכתבי הגר"א גניחובסקי שכתב נמי שלא יצא בחתם העונה בעת צרה במקום גואל ישראל. ובהערה שנדפסה בע' שלפנ"ז חילק כנ"ל, דשייך יותר לש"ת. וכדבריו, כתב גם בשו"ת משנת יוסף חי"ד סנ"א. ועיי"ש שכתב יתר על כן. שאם נזכר קודם תיבות העונה בעת צרה יחתום גואל ישראל ולא יחזור לומר עננו כברכה בפ"ע. וצע"ג, שהרי תיקנו עננו כברכה בפ"ע בין גואל לרופא, ומדוע לא יעשה כתקנה.

ומצו"ב מה שכתבתי לח"א שליט"א בענין הנ"ל שר"ל להקל לדעת המשנ"ב סי' קיט בבה"ל ד"ה אם דילג, שמסתמך על סברת הראשונים שחתימה אינה מעכבת, אבל לאידך התם קאי בברכה שיש לה פתיחה:

להעיר מדעת שו"מ קמא ג, עא ושם תנינא א, סו, שהטועה ואומר חתימת נוסח ברכה אחרת הו"ל כעומד באמצע ברכה עדיין. וראה שו"ת ירד יעקב מב. מהרש"ם ד, קמח. אבל בשו"ע אדה"ז קיד, ח ומשנ"ב שם לד הבינו במג"א שאינו כן. וראה גם אמרי יושר ב, ט. כן להעיר בעמק ברכה תפלה ה בטעות בתפלת העמידה, וכן בתשו' הגרחפ"ש בישמח לב סאוויץ ד ע' נג, לענין טעות בברכת הנישואין כה"ג, שנטו לסברא שגם בכה"ג בברכות שאינן פותחות בברוך, מהני בדיעבד ללא חתימה. וסברת העמק ברכה שם דלא גרע מהביננו – צריכה רבה, דמאי שנא משוכח המלך המשפט, ועכצ"ל שרק בהביננו מועיל כך. וראה קצוה"ש כא בבדה"ש כח. וראה גם א"א מבוטשאטש תקפב, א שאאפ"ל חצי התפלה בנוסח הביננו וחצי כתיקונן. ובשו"ת שבה"ל י, ערה בנדון הנ"ל בטעות בברכת נישואין, נחת עלה מטעם אחר שגם שאינה מעכבת – בחתם בענין אחר גרע.

והנה פשטות המג"א קיד, ט בדין טעה בחתימתן, שגם להדעות דחתימה אינה מעכבת אינו מועיל כן. ובביהגר"א בשו"ע שם (אף שדס"ל שחתימה אינה מעכבת) ל"כ מאומה. וגם המשנ"ב שתק מינה. וכן בטעה ביו"ט וחתם מקדש השבת ואיפכא, שקו"ט בבה"ל תפז, ולא הביא כלל דעת הגר"א. ושו"ר תשו' בעל מגדנות אליהו נדפסה בכמה קובצים – ראה קובץ שערי זבול ד ע' לט ועוד – שכתב בפשיטות שבברכה שאינה פותחת בברוך ודאי לא מהני ללא חתימה. ושו"מ מפורש מזה בשו"ת חקרי לב או"ח נד. וראה כמה דעות בטעות בברכת הנישואין בקובץ זכור לאברהם תשס"ה ע' תנב ואילך.

עוד שאל הנ"ל האם צריך לחזור בכגון דא על ברכת כהנים כשהש"ץ חוזר ומתפלל, והעיר משו"ת הר צבי ח"א או"ח סס"א בכיו"ב. ומצו"ב המענה:

הנה בהר צבי מיירי ביעו"י דוקא. וגם בזה יש חולקים. והנה, שם תלה הדבר בדעת החת"ס בשו"ת או"ח כב, שאין לישא כפיו שוב באותה תפלה, ובדעת ר"י דלא כחכמי פרובינצא שעלתה לו תפלתו, וכן בסברא שעכ"פ תפלת לחש עלתה, ושגם לחכמי פרובינצא היינו בנזכר אחרי שעקר רגליו (וצ"ע, שהרי אחרי שעקר אינו חוזר בשכח יעו"י). ועוד הוסיף שאין חובה לישא שוב, שהרי כבר עלו פ"א באותו יום.

ולאחרי כ"ז, סברתו שנ"כ היא משום תפלת הלחש צע"ג. והרי בפשטות עבודת ציבור (ראה תוס' סוטה לח, א ד"ה וכתיב) היינו חזרת הש"צ דוקא (וראה שו"ת חת"ס שם), שהרי תפלת לחש לא בעי עשרה. וכ"מ בפירש"י סוטה לח, ב ד"ה שאינו. (ומה שה"ר בהר צבי מהא דאיצטריך ילפותא שאין נ"כ בלילה, ותיפוק לי' שאין חזרת הש"צ (וכן פי' בגהש"ס לירושלמי תענית רפ"ד,הביאו שם בהר צבי) – יש לחלק דערבית שאני, ראה עד"ז בשו"ת נובי"ת ז לגבי קדיש אחר תפלת לחש, דל"ד לערבית. והרי בלא"ה נ"כ היא בהודאה, והיאך יאמרו באמצע לחש. ותו, שהרי לשמואל ביומא פז, א בנעילה אינו מתפלל תפלת העמידה כלל, ומה שייך נ"כ בנעילה, והרי צריך לעקור בעבודה ולאומרה בהודאה (כה"ק בגבורת ארי יומא שם. וראה תוספת יוהכ"פ ומרומי שדה שם. ועכצ"ל, שתיקנו בהודאה רק כשיש חזרת הש"צ (וכ"כ בשירי קרבן לירושלמי שם. וראה עמק ברכה הל' נ"כ ב). ודון מינה. וא"כ בתפלה שיש חזרת הש"צ ליכא נ"כ על תפלת לחש. וראה מטה יוסף ח"ב סי"ב בשם המנהיג. ובהכי מידחיא גם מש"כ בהערות הגריש"א יומא פה, א ובוטה מ, א להוכיח שא"צ בחזרה, ממה שבירכו בר"כ גם לפני תקנת חזרת הש"צ. וכמו שגוף הענין לישא בתפלה דוקא אפשר שהיא רק תקנה מדרבנן – ראה בה"ל רסי' קכח. ועוד דאפשר שבירושלמי אמרו גם למ"ד דתפלת ערבית חובה, ואיכא חזרה גם בערבית. וגם לפמ"ג קכח במ"ז לה דאיכא נ"כ שלא בשעת חזרה (אבל בפרישה שם מח לא ס"ל הכי) – היינו אחר שכבר התפללו. וראה פת"ד קכח, טו. ואכ"מ). וגם תמוה מצ"ע, וכי במקום שמאיזה סיבה לא שייך חזרת הש"צ נ"כ בתפילת לחש. וזו לא שמענו. גם צע"ג לומר שי"ב ב"ת כשאינו מוסיף ברכה. גם עיקר טעמו מחמת שסמך אחת"ס. ולאו כו"ע מודו.

ובנדו"ד שתפלתו כמי שאינה וחוזר גם אחרי עקירת רגליו, צ"ע לומר שלא ישאו כפיהם. ואדרבה, בהכי א"ש דברי מהרם מינץ שהביא מג"א קכח, ג, לישא כפיו באותו ציבור, שבפשטות קאי גם באותה תפלה, שהיא מילתא דלא שכיחא לגמרי, ואפשר דקאי בכה"ג. ומ"מ למעשה שוא"ת עדיף, ועכ"פ שלא יברכו, וכ"כ קצוה"ש כג בבדה"ש מז. ונכון שיאמר ש"צ או"א. בכ"מ הביאו מא"א מבוטשאטש קכו. ולא ברירא לי עם כוונתו לברכת כהנים או לאו"א.

סג. בשו"ע אדה"ז סי' קיט ס"ה: העונה בעת צרה ושומע תפלה. אבל נראה פשוט שהוא לפי הנוסח שבעננו חותמים רק "העונה בעת צרה". אבל לנוסח אדה"ז בסידור, כדעת

הטושו"ע רסי' תקסו, שגם בעננו חותמים בהוספת "לעמו ישראל" (וראה בארוכה בענין זה בויצבור יוסף בר ח"ג פי"ד) פשוט שכצ"ל גם בזה. ולית דין צריך בושש. ושו"ר שהעיר בזה על לוח כולל חב"ד בס' בצאתי לירושלים שלזינגר בחלק השו"ת ס"ד במכתב לכ"ק אד"ש. (והמענה אליו נדפס באג"ק ח"כ ע' רפג, ודן רק בפרטים אחרים שבמכתבו).

סד. שג"ז בכלל מעין חתימה סמוך לחתימה, שהרי אמר "כי אתה ה' העונה לעמו" שהוא מעין חתימה. ואף שאינו אותו הענין, עכ"פ ה"ז מעין ודומה לחתימה. וראי' פשוטה, מברכת הביננו לגי' רמב"ם רי"ף מחז"ו ועוד. וראה שו"ת אבני זכרון ח"ג סי"ז. וראה יתר על כן בשו"ת שו"מ מהדו"ק ח"ג סי' קע.

סה. וה"ט, לפי ששינה ממטבע שטבעו חכמים, וכדמוכח בל' הרמ"א סתקס"ה ס"א. וקאי אנוסח חתימת הברכה (וכ"ה להדיא בלבוש ס"ב. וראה גם בביהגר"א שם שהוכיח שהוא שינוי מטבע. ודלא כא"ז סק"ג וערוה"ש ס"ב שפי' בד' הרמ"א דקאי אגוף אמירת עננו ביחיד המתענה). ובחיי"א כלל קלב סי"ד שהחותמים בהעונה וכו' טועים טעות גדול. וכ"פ בשו"ת מעט מים סע"ח, שאין העונה בעת צרה בכלל ש"ת, עיי"ש.

וכן נקטו גדולי ההוראה – ראה שו"ת משנ"ה חי"א ספ"ח. הליכות שלמה פי"ג ס"ח. שמעתתא דמשה סתקס"ה ס"א. ובשם הגריש"א – שערי שמחה יזדי ס"א. ובשם הגרח"ק – אשי ישראל פמ"ד ס"י. וראה גם מפי השמועה בחיזוק למשכני יעקב פי"ג ס"א. שו"ת שבה"ל ח"ח סי' קלב. רבבות אפרים ח"א סש"צ.

אבל בשו"ת עין אליעזר סמ"ט פסק שיצא, מתרי טעמי, חדא שסמך אמ"ד שגם המשנה ממטבע שטבעו יצא. ועוד שכתב דחדא מילתא היא, וה"ר ממש"כ המג"א סי' קיט סק"ז שש"צ ששכח לומר עננו אומרו בש"ת וחותם בשניהם.

אלא, שאין ראי' משם, דהתם טעמא מאי שש"ת כולל גם תפלת תענית (ע"פ פירש"י תענית יג, ב ד"ה בשומע), ויש בכלל מאתים מנה (וראה גם א"א מבוטשאטש או"ח סי' תקסו. ולפלא שלא הביא ד' המג"א. ועיקרי דבריו אינם מובנים שלא מצינו כה"ג בטושו"ע), ומה"ט אם חתם הש"צ בש"ת לחוד נמי יצא. אבל איפכא לא שמעינן, שאין בכלל מנה מאתים. וכעי"ז כתב בשו"ת מעט מים שם. (ולהעיר שכמה פוסקים חלקו על המג"א. אבל אדה"ז פסק כוותי' שם ס"ה). והעיקר, שדברי הרמ"א ברור מללו שהוא בגדר שינוי מטבע.

ובאמת מצינו בסי' רבינו שלמה הנדמ"ח בשם הגאונים שגם היחיד חותם בשתים. אבל בשו"ת מהרי"ל החדשות סנ"ה לגבי אלו החותמים בשתים ד"רובא דעלמא טועים", ושם שהחותמים בשתים דס"ל דחד ענינא הוא. ואיך שיהי', אין ראי' משם כנ"ל.

ובשו"ת יבי"א ח"ז סי"ג דרך אחרי ד' שו"ת עין אליעזר בסברות כעין הנ"ל, והוסיף להטעים שאי"ז שינוי לפי שכך מטבע חתימת הברכה לש"צ. וכסברתו כ"כ בשו"ת ר' עקיבה יוסף או"ח סי' קעט (ומש"כ המהדיר שם בשם א"א מבוטשאטש הנ"ל – אינו, דהתם מיירי בחתם בשתים).

אבל לכאו' אינו, שהש"צ חותם כך על ברכה אחרת, ברכת עננו, וכאן איירינן מדין ברכת ש"ת, שלא מצינו מטבע כזה בש"ת. ובשגם, שגם הש"צ לא יצא אם חתם ש"ת בנוסח "העונה וכו'", כמשמעות המג"א הנ"ל (והרי הוכיח המג"א כן מזה שש"ת כולל גם מילי דתענית, ומינה איכא למישמע שבהיפך לא יצא. אבל יל"ד, שעיקר דבריו לגבי ברכת עננו ולא מחמת ברכת ש"ת. וראה הגהות לבו"ש שם. ולהעיר גם שכו"כ כתבו הפוסקים להשיג על המג"א, וכתבו שיחתום בש"ת לחוד לפי שגם למג"א יצא בדיעבד בכה"ג, ומשמע מדבריהם שבהעונה לחוד ודאי לא יצא. וכ"מ באפיקי מגינים סי' קיט סקי"ב. ומש"כ בסידור יעב"ץ לפני עננו שאם חתם באחת יצא, וקאי על הש"צ – יל"ד שכוונתו בחתם רק בש"ת ולא איפכא).

ובלא"ה, גוף הסברא צ"ב, שמה יועיל שהוא מטבע הברכה לש"צ, אבל ליחיד אינו ממטבע הברכה, ול"ד לפלוגתת הפר"ח וכנה"ג בטעה ביו"ט שחל בשבת והזכיר רק אחד מהן – שאמר מטבע הברכה ליום זה, אלא שלא הזכיר שבת, אבל הכא אי"ז מטבע ברכתו שמחוייב בכך.

וגם צ"ע, דמאי שיאטי' דדיני חתימה בשתים לדין משנה ממטבע, שלא הרי זה כהרי זה, שבדיני חתימה בשתים, "חדא מילתא" היינו שהענינים קרובים זל"ז (ראה ברכות מט, א ובראשונים, וראה מאירי שם לגבי ברכת הנפרע לעמו וכו' אחרי המגילה), וע"ד דין מעין חתימה סמוך לחתימה שהוא רק מעין ודוגמת החתימה, אבל בדין שינוי מטבע, גדר חדא מילתא (ראה ט"ז או"ח רסי' רצד) היינו שהוא אותו הענין ממש, ואפי' אם הוא מעין הענין לא די בכך.

ודוגמא לדבר: בחתימת מקדש השבת ביו"ט אף שיו"ט איקרי שבת. וכן גם בחתם מעין שלש על הגפן במקום על המחי' דודאי לא מהני, אף שבחותם בשניהם אי"ז חתימה בשתים (אבל התם ה"ט דארץ היא דמפקא מזון ופירות וכו'. ועכ"ז, פשוט שגם בחותם על הארץ לחוד לא יצא). וה"נ לא סגי במקדש ישראל לחוד, עכ"פ בקידוש (ראה מג"א סתפ"ז סוסק"ב), אף שאי"ז חתימה בשתים דישראל הוא דקדשינהו לזמנים. וכן גם למש"כ הלבוש סי' קיד ס"ו בטעם שמהני להזכיר מוריד הגשם אחר מחי' המתים, שכחתימה אריכתא דמיא ואי"ז חתימה בשתים דחדא מילתא היא – שבודאי לא מהני כשיחתום מוריד הגשם במקום מחי' המתים. [ובאמת, גם בחתימת מנחם ירושלים בברכה שלישית דברהמ"ז, דחדא מילתא היא עם בנין ירושלים, לא הביאו הפוסקים ד' הירושלמי ברכות פ"א ה"ו שיצא (וראה פני משה למהר"ם חביב ומגיד תעלומה לשם), וברמב"ם כתב בשינוי, שאומר "בונה ירושלים או מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים", וכבר העירו שגרס בירושלמי באו"א (ראה עלי תמר ירושלמי שם). וכמה מפרשים פי' בירו' שר"ל שלא הזכיר מלכות ב"ד, ולא ששינה המטבע, והיינו שגרסו כך בחתימת הברכה. ואיך שיהי', שאני התם שבאמת חדא מילתא היא, שנחמת ירושלים היינו בנינה. ודוגמא קרובה לנדו"ד שמושיע ישראל ובונה ירושלים הוא בגדר חתימה בשתים – ראה ברכות שם. ובאמת, ברא"ש ברכות פ"ז סכ"ב כתב בשם יש מתרצים, שמנחם עמו ובונה ירושלים הוי חתימה בשתים, ורק מנחם עמו בבנין ירושלים חדא מילתא. ובשם רבינו יונה שג"ז חתימה בשתים ורק

מנחם ציון בבנין ירושלים חד היא. וראה בשו"ת שואל ונשאל ח"ה סי' קיד שיש שהקפידו דוקא מה"ט לחתום מנחם ציון בבנין ירושלים, ולא מנחם ציון ובונה ירושלים].

וכמה נתחבטו הפוסקים בחתם גאל ישראל במקום גואל ישראל, וכן להיפך, או מקדש ישראל והמועדים במקום והזמנים, ובר"ה מקדש ישראל והזמנים ולא יום הזכרון, ובר"ח מקדש ישראל והזמנים או ויום הזכרון, וכן גם בהזכרת חגה"ס במקום שמע"צ, וכמה מהם החמירו טובא דלא יצא יד"ח, אף שבכולם ודאי חד ענינא הוא. (ול"ד לחתימת "שאותך לבדך ביראה נעבוד", שג"ז מטבע שטבעו, ויסודה בירו' יומא פ"ז ה"א, ונז' בכמה דוכתי. ובאמת בפאה"ש הל' א"י ס"ב סי"ז כתב גם בזה ששינה ממטבע שטבעו חכמים ולא יצא. וראה בית ישראל שם. וכן גם חתימת הפורס סוכת שלום בשבת, שג"ז מטבע שטבעו, וג"ז מירושלמי, הביאו הראבי"ה סל"ג וסוסי' קצו, והטור או"ח סרס"ז ועוד. וכל עיקרו תלוי במנהג, ולכן הטועה בזה יצא יד"ח).

ועוד זאת, דהכא גרע טפי, ולא יצא גם מטעם שאין ליחיד לקבוע ברכה לעצמו כמ"ש התוס' תענית יג, ב ד"ה אלא. ובאמת, ה"ט גופא שהיחיד אינו קובע ברכה לעצמו, לפי שמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכת ש"ת – ראה שו"ת בנימין זאב ח"ב סי' קפה.

(ומקום לומר יתירה מזו, בגדר תפלת עננו דהיחיד, שלא רק שאינו חותם בנוסח ברכה, אלא שמעיקרא נתקן רק בדרך בקשה, וכשאר בקשות שכוללן בש"ת, ולא שחל על היחיד חובת ברכה, וחתימת הברכה היא ש"ת. או כלך לדרך זה, שבאמת ברכת ש"ת כוללת ב' ברכות וחתימת ש"ת מהני אתרווייהו, אבל חתימת העונה ה"ז ברכה אחרת לגמרי). וגם למ"ד שהיחיד יכול לקבוע ברכה בפ"ע בין גואל לרופא, שדחוה הראשונים (ראה רי"ו ני"ח ח"א), אבל אכתי מחוייב בתפלת העמידה ולומר ברכת ש"ת.

אמנם, מצינו בלקט יושר ע' **113** שהביא קס"ד לחתום רק בהעונה גם ליחיד. אבל גם הוא סיים אח"כ בנוסח דידן, ושכן עיקר. ועוד ועיקר, שאא"פ לסמוך ע"ז בהיפך מד' כל הפוסקים. ובכלל קשה לסמוך על לקט יושר להלכה למעשה, דלאו מר בר רב אשי חתים עלה, ואין למדין הלכה מפי מעשה (ובמכ"ש ממה שהנדזו בכ"מ מלסמוך לגמרי על מנהגי מהרי"ל, שנכתבו ע"י מי ששימשו וכו' – ראה הסכמת הגר"ח מוואלוזין למעשה רב. שו"ת חוט השני סל"א. ואכ"מ). וכן בשו"ת מהרש"ל סס"ד הביא שכ"ה בסידורים. אבל לא כתב לעשות כן. ואדרבה.

סס. שו"ת מגידות סצ"ה.

סז. נתבאר בהערה בדין טעה בנוסח התפלה בשבת שאחרי יו"ט, ומשם תדרשנו.

סח. כבר שקו"ט במנהג נשים צדקניות לומר תחינות אחרי ההדלקה והברכה לפני שנהנית מאור הנרות, וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' לה'תתקעא. ועכ"פ, רוב הסברות שנת' בזה שייכות גם בנדו"ד.

סט. ראה קצוה"ש סמ"ז סקי"ד. ונשאר בצ"ע. ולכאו' מוכרח הוא לפמ"ש בהגה בשו"ע אדה"ז סי' קפח סי"ג. אבל פשוט שאינו חותם. ובקצוה"ש לא נחית לזה.

ע. בכה"ח סתקצ"ז סק"ז ובקצוה"ש הערות למעשה ע' קיח ואילך שאינו חוזר. וראה גם שלמי תודה ימים נוראים ע' קכג. שיעורי הראל"צ ח"א ע' פו. קובץ בית הלל חו' נ ע' עג. אבל סתימת הפוסקים ששתקו ול"כ כן משמע דלא ס"ל הכי. ובשו"ת אול"צ ח"ד פ"ו ס"ז כתב שחוזר כבכל שבתות השנה. ועיי"ש טעמו, שכל ששתה מכוס קידוש גילה אדעתו שאינו מתענה. ועוי"ל בזה דלא פלוג משאר שבתות. וראה שו"ת שבה"ל חי"א סי' קלט. קובץ שערי הוראה ח"ד ע' עא. עיטורי מרדכי לידידנו שליט"א ימים נוראים ע' קפט בשם הגרח"ק.

ואכן, מצינו במט"א סתר"ד סט"ו, והובא במשנ"ב שם סק"ב (ולהעיר מבני ישכר מאמרי תשרי מאמר צומא רבה סי"ח), שהמתענה תענית חלום בש"ש צריך למיתב תענית לתעניתו (משא"כ בר"ה שחל בשבת – ראה שו"ת תרוה"ד סרע"ח (והשמיט ד"ז ברמ"א סתקצ"ז ס"ג). מג"א סתקצ"ז סק"ו. מט"א שם ס"ח. וראה דרה"ח סרט"ו ס"ז ומט"א סתקפ"ג ס"ד לענין רצה ויעו"י בר"ה שחל בשבת. וראה בקיצור דיני שכחה וטעות לר"ה שחל בשבת).

ולהעיר ממשמעות ל' אדה"ז בשו"ע סקפ"ח ס"י שבר"ה אין חיוב לאכול פת. ולפ"ז, שאני ר"ה (דלא רק שיש מתירין להתענות, אלא שגם לדינא מותר לאכול פירות), משא"כ בשבת שחייב לאכול פת. (אבל יל"פ באו"א שם, דקאי אכולהו חוץ מר"ה. וראה שו"ע אדה"ז סתקכ"ט ס"ו). וראה בפסקי חמודי דניאל למג"א סי' קפח סק"ז, בדעת המג"א.

וגם להמתירים להתענות בש"ת, לכאו' אי"ז מצוה כבר"ה, כ"א מצד דין תשובה, וע"ד תענית חלום. ואפשר, שבש"ת מותר להתענות רק אם מתענה בכל עשי"ת, משא"כ בר"ה. (וראה כעי"ז בהררי קדם ח"ב סקנ"ד).

ועוי"ל, שאף שגם דברי המתירים להתענות בר"ה אינם עיקר, מ"מ יש לחוש לדבריהם עכ"פ לענין ברכה לבטלה, אבל דעת הסוברים להתענות בשבת שובה היא מיעוטא דמיעוטא, וכמו שתמה הרא"ש (סוף מס' ר"ה) על דעת רב נטרונאי גאון שהתיר להתענות בשבת שובה ואסר בר"ה. וראה או"ז ח"ב סרנ"ז, שאין ראי' להתיר להתענות בר"ה וכש"כ שאין ראי' לשבת. ועפמש"כ במהרי"ל הל' ימים נוראים ס"ח ובפמ"ג סרצ"ב בא"א סק"א, שבר"ה שחל בשבת אסור בתענית בשבת לכו"ע. וראה גם הגהות חת"ס לשו"ע סתקצ"ז ס"א. (ותענית חלום בר"ה שחל בשבת שאני, לפי שהראו לו מן השמים שתעניתו חביב, עיי"ש בפמ"ג). **ואכ"מ.**

עא. ראה בשו"ת באתרא דרב סי' כז'תרצו.

עב. נחלקו הפוסקים. והכרעת רוה"פ שלא יחזור. וכ"ה בלוח כולל חב"ד. ויש שכתבו לתלות בהשקו"ט אם המלך הקדוש בגדר מטבע או הזכרה. ואינו מוכרח, שאף אם נאמר שהוא בגדר מטבע, ושבעשי"ת ה"ז שינוי מטבע לומר הא–ל הקדוש, ולא רק העדר הזכרת המאורע, אינו שינוי מטבע בשאר השנה.

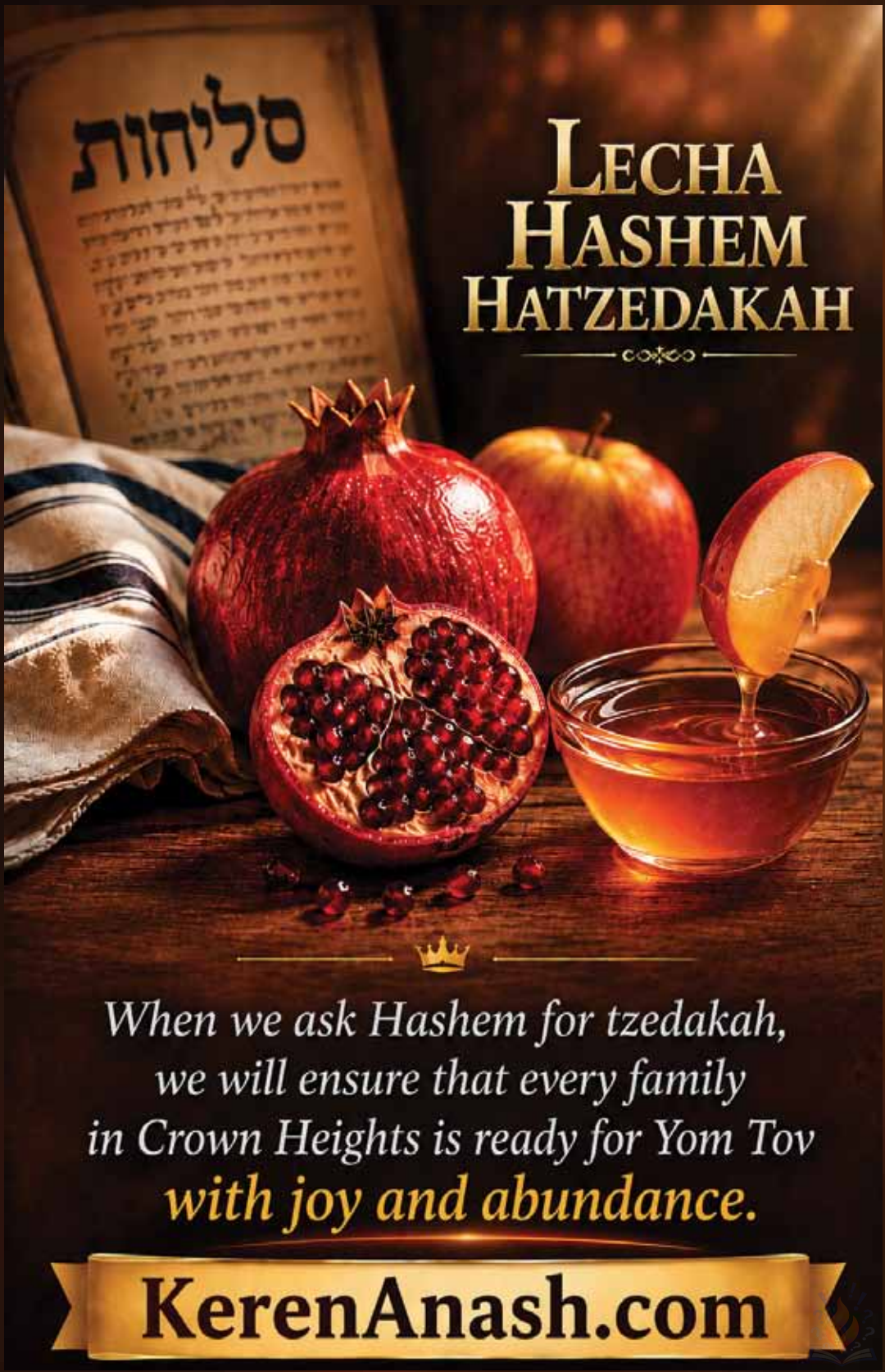
סליחות
LECHA HASHEM HATZEDAKAH
When we ask Hashem for tzedakah,
we will ensure that every family
in Crown Heights is ready for Yom Tov
with joy and abundance.
KerenAnash.com